

DIE ERIKA THERON-KOMMISSIE, 1973-1976: 'N HISTORIESE STUDIE

deur

J.M.M. (JOLÉNE) BARNARD

Tesis ingelewer ter gedeeltelike voldoening aan die vereistes vir die graad van Magister in die Lettere en Wysbegeerte (Geskiedenis) aan die Universiteit van Stellenbosch.

Studieleier: Dr. C. Venter

VERKLARING

Ek, die ondergetekende, verklaar hiermee dat die werk in hierdie tesis vervat, my eie oorspronklike werk is wat nog nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige ander Universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê is nie.

HANDTEKENING

OPSOMMING

In die vroeë sewentigerjare van die twintigste eeu het die Nasionale Party-regering, onder die bewind van B.J. Vorster, ernstige probleme ten opsigte van sy Kleurlingbeleid ondervind. Probleme rondom die bevolkingsverhoudingsvraagstuk het sterk op die voorgrond getree en die regering se beleid van afsonderlike ontwikkeling aan wydverspreide en hewige kritiek onderwerp.

Die tydperk 1970-1974 word allerweë deur kritici beskou as 'n tydperk van verandering in Suid-Afrika vanweë toenemende binne- en buitelandse druk. Suid-Afrika se posisie binne die internasionale gemeenskap het drasties verswak en die buiteland het 'n vyandige gesindheid jeens die Republiek geopenbaar. Daarbenewens het die Vorster-regering gebuk gegaan onder twee botsende denkrigtings binne die partygeledere, die sogenaamde *verligtes* en die *verkrampes*. Die politieke besluitnemingsprosesse van die sewentigerjare was vasgevang tussen die verligte vleuel van die Nasionale Party, die sogenaamde *Cape Liberals*, en 'n meer konserwatiewe element, die verkrampes van Transvaal tussen wie daar 'n voortdurende stryd gewoed het. Die bevolkingsverhoudingsvraagstuk en die regering se Kleurlingbeleid was gereeld in die spervuur.

In Maart 1973 het Vorster 'n Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep aangestel. Die voorsitter was prof. Erika Theron, voormalige hoogleraar in Maatskaplike Werk aan die Universiteit van Stellenbosch. Die Theron-kommissie, soos dit algemeen bekend sou staan, is saamgestel uit twintig lede waaronder ses Kleurlinge. Die kommissie moes ondersoek instel na die volgende: die vordering van die Kleurlingbevolkingsgroep sedert 1960 op maatskaplike, ekonomiese en staatkundige gebied asook op die terreine van plaaslike bestuur, kultuur en sport; stremmende faktore op die verskillende terreine wat as knelpunte geïdentifiseer kon word; en enige verdere verwante sake.

Die Theron-verslag is drie jaar later op 18 Junie 1976 in die parlement ter tafel gelê. Die Soweto-onluste wat twee dae tevore uitgebreek het, het egter die verslag van die persblaaie verdring en die invloed daarvan grootliks verlore laat gaan. Die Theron-verslag het aanbevelings bevat wat lynreg in stryd was met die apartheidsbeleid en wat nie vir die regering aanneemlik was nie. Gevolglik het die regering by wyse van 'n tussentydse memorandum en 'n latere witskrif daardie aanbevelings wat die kern van sy apartheidsbeleid aangetas het, afgekeur. Onder die aanbevelings was die herroeping van die *Wet op die Verbod van Gemengde Huwelike* (Wet No. 55 van 1949) en *Artikel 16* van die *Ontugwet* (Wet No. 23 van 1957), twee van die hoekstene van die apartheidsbeleid. Aanbeveling No. 178, waarin die kommissie regstreekse verteenwoordiging vir die Kleurlinge op die verskillende owerheidsvlakke en in besluitnemingsprosesse aanbeveel het, is ook deur die regering afgekeur. Sodoende is die Theron-verslag se potensiele invloed tot verandering in die kiem gesmoor.

Die regering se reaksie het bittere teleurstelling onder die Kleurlinge en die verligte blankes veroorsaak en terselfdertyd die fel stryd tussen die *verligtes* en die *verkrampes* aangewakker. Dit het ook toenemende kritiek komende van die opposisiepartye, veral die Verenigde Party, op die regering verseker.

Die aanbevelings van die Theron-verslag het nietemin 'n prominente rol gespeel in die laat sewentigerjare en vroeë tagtigerjare toe die wiel van politieke veranderinge begin draai het en uitgeloop het op die Driekamerparlementstelsel van 1984 waarbinne die Kleurlinge ook verteenwoordig was. Die Arbeidersparty van Suid-Afrika (APSA) - Ministersraad wat sedert 1984 tot 1992 in beheer van die Raad van Verteenwoordigers binne die Driekamerparlement was, het hom voortdurend beywer om aan die hand van die Theron-verslag, 'n beter sosiale, ekonomiese en staatkundige posisie vir die Kleurlinge te beding.

SUMMARY

In the early 1970s the National Party government under B.J. Vorster experienced serious problems due to its policy on the Coloured population. Issues concerning the mutual relations between the population groups came strongly to the fore and the government's policy of separate development was subject to widespread and severe criticism.

The period 1970-1974 is generally regarded as a time of change in South Africa due to international and foreign pressures. South Africa's position in the international community deteriorated dramatically and attitudes towards the Republic became increasingly hostile in the rest of the world. Furthermore, the Vorster government was confronted with two opposing schools of thought within the party itself, the so-called *verligtes* and the *verkramptes*. During the 1970s the political decision-making processes became entangled in a continuous struggle between the enlightened wing of the National Party, the so-called *Cape Liberals*, and a more conservative element, the *verkramptes* of the Transvaal. Race relations issues and the government's Coloured policy in particular were often the source of contention.

In March 1973 Vorster appointed a Commission of Enquiry into Matters Relating to the Coloured Population Group. It was chaired by prof. Erika Theron, formerly professor in Social Work at the University of Stellenbosch. The Theron Commission, as it became known generally, consisted of twenty members, six of whom were Coloureds. The Commission had to investigate the following: the progress made by the Coloured population group since 1960 in the social, economic and constitutional spheres as well as in the fields of local management, culture and sport; constraining factors in the various fields that could be identified as sources of contention; and any other related matters.

The Theron Commission's report was tabled in parliament three years later on 18 June

1976. The Soweto riots that broke out two days before, however, forced news of the report out of the newspapers and caused its influence to be largely dissipated. The Theron report contained a number of recommendations that were directly in conflict with the government's apartheid policy and were hence not acceptable to the government. Consequently, the government - by way of an interim memorandum and a later white paper - rejected those recommendations that affected the core of its apartheid policy. The recommendations included the repeal of the *Mixed Marriages Act* (Act 55 of 1949) and *Section 16* of the *Immorality Act* (Act 23 of 1957), two of the cornerstones of the policy of apartheid. Recommendation No. 178, in which the commission recommended direct representation for Coloureds at the various levels of government, was also rejected by the government. The potential influence of the Theron Commission's report to influence change was thus firmly nipped in the bud.

The government's reaction caused bitter disappointment among the Coloured population as well as enlightened Whites and at the same time fuelled the conflict between the *verligtes* and the *verkrampes*. It also ensured intensified criticism from the opposition parties, especially the United Party.

Yet the recommendations of the Theron Commission's report played a prominent role in the late 1970s and early 1980s, when the wheels of political change began to turn, and led to the tricameral parliamentary system of 1984 in which the Coloured population group was also represented. The Arbeidersparty of South Africa (APSA) - Ministers' Council, which was in control of the House of Representatives from 1984 to 1992, consistently endeavoured to negotiate a better social, economic and constitutional position for the Coloured population on the basis of the Theron Commission's report.

BEDANKINGS

Ek wil graag die volgende persone bedank wat elkeen 'n bydrae gelewer het tot die afhandeling van hierdie studie:

- * Dr. Chris Venter wat bereid was om as my studieleier op te tree en sonder wie se vriendelike en bekwame leiding hierdie studie nie moontlik sou wees nie.
- * Prof. D.J. van Zyl vir sy bereidwilligheid om as interne eksaminator op te tree en vir sy opbouende voorstelle wat tot 'n beter eindproduk bygedra het.
- * Prof. J.B. du Toit wat ingestem het om as eksterne eksaminator van hierdie studie op te tree en dit met soveel entoesiasme begroet het.
- * Die volgende persone vir die toestaan van onderhoude:
 - Prof. J.B. du Toit
 - Prof. S.J. Terreblanche
 - Prof. S.P. Cilliers
 - Dr. M.C. Dempsey
 - Mnr. G.C. Erasmus
- * Mev. Hanna Botha van die J.S Gericke - biblioteek vir haar opregte belangstelling, entoesiasme en moeite waardeur sy 'n waardevolle bydrae tot hierdie studie gelewer het.
- * Tharia Uys vir haar tikwerk en tegniese versorging sedert die begin van my studie sowel as haar rekenaarvaardighede waarmee sy my touwys gemaak het.
- * Mev. Connie Park vir haar hulp met die versorging van die kleurfoto wat opgeneem is in hierdie studie.
- * Die Universiteit van Stellenbosch vir die toekenning van die nagraadse merietebeurs in die vorm van die Stellenbosch 2000-beurs aan my, en sodoende 'n belangrike finansiële bydrae tot hierdie studie gemaak het.
- * Stef van Niekerk wat met sy tegnologiese kennis en toerusting bygedra het tot die suksesvolle afhandeling van die studie en my tot aan die einde getrou bygestaan het.

- * My ouers vir hulle toegewyde ondersteuning en omdat hulle hierdie studie vir my moontlik gemaak het.
- * My moeder wat sedert 1997 alleen die pad saam met my moes loop en my so getrou bygestaan het.

Jolène Barnard

Stellenbosch

Januarie 2000

VOORWOORD

Die skryfster het haar aan die begin van 1995 vir die graad M.A. in Geskiedenis aan die Universiteit van Stellenbosch geregistreer. Die onderwerp van die verhandeling, naamlik die Kommissie van Ondersoek na Aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep, oftewel die Erika Theron Kommissie (ETK) soos dit in die algemeen bekend gestaan het, is deur prof. D.J. (Diko) van Zyl voorgestel. Die skryfster het ook die studie onder sy leiding begin. Na prof. Van Zyl se aftrede, het dr. Chris Venter as studieleier oorgeneem en het die skryfster haar studie onder sy leiding voltooi.

Intensiewe navorsing het spoedig aan die lig gebring dat daar baie min sekondêre bronne oor die Theron-kommissie bestaan. Buiten 'n outobiografiese werk deur prof. Theron getitel *Sonder Hoed of Handskoen*, 'n verkorte weergawe van die Theron-verslag deur Erika Theron en prof. J.B. du Toit en 'n werk deur prof. S.J. (Sampie) Terreblanche betreffende gemeenskapsarmoede wat verband hou met hoofstuk 22 van die Theron-verslag, bestaan daar in die meeste algemene werke slegs terloopse verwysings na die werk van die Theron-kommissie. Tydskrifartikels het ook nie veel opgelewer nie. Navorsing het aan die lig gebring dat daar tot op hede geen sistematiese histories-wetenskaplike ondersoek rakende die Theron-kommissie bestaan nie. Die afwesigheid van so 'n werk laat 'n definitiewe leemte binne die geskiedskrywing. Die doel van hierdie studie is om daardie leemte te vul deur 'n volledige, wetenskaplik gefundeerde beeld van die Theron-kommissie en sy werksaamhede te bied en die kommissie sy regmatige plek binne die geskiedskrywing te laat inneem.

Die skryfster het vir die doel van hierdie studie grootliks van primêre bronne gebruik gemaak. Die amptelike Theron-verslag is as primêre bron gebruik. Voorts het twee persoonlike versamelings, naamlik die Erika Theron Kommissie-versameling en die S.P. Cilliers-versameling waardevolle inligting oor die onderwerp opgelewer. Beide

versamelings is in besit van die dokumentesentrum in die J.S. Gericke-biblioteek. Die Theron-versameling is deur een van die kommissielede en die sameroeper van die werkgroep insake Regering en Administrasie, prof. W.B. Vosloo, aan die dokumentesentrum geskenk. Die skryfster was die eerste persoon wat vir nagraadse studiedoeleindes van hierdie versamelings gebruik gemaak het. Prof. S.P. Cilliers het persoonlik toestemming aan die skryfster verleen om die Cilliers-versameling te raadpleeg. Hy het ook van sy plakboeke en referate wat op die onderwerp van toepassing is, aan haar beskikbaar gestel.

Die skryfster het ook toegang verkry tot kommissiedokumente wat deur generaal-majoor Wessel Badenhorst, die seun van 'n lid van die Theron-kommissie, mnr. F.H. Badenhorst, aan die Departement Geskiedenis aan die Universiteit van Stellenbosch geskenk is. Hierdie versameling is tot 'n mindere mate vir die studie gebruik vanweë oorvleueling met die versameling in die dokumentesentrum. Hoewel 'n volledige inventaris van die Badenhorst-versameling deur die skryfster opgestel is, is die Theron Kommissie-versameling in die dokumentesentrum van die J.S. Gericke-biblioteek en die amptelike Theron-verslag as die vernaamste primêre bronne gebruik. Die skryfster het ook gebruik gemaak van die amptelike regeringsdokument ten opsigte van die Theron-verslag, die witskrif, ten einde die reaksie van die regering op die kommissie se aanbevelings korrek weer te gee.

Ander primêre bronne wat vir die doel van hierdie studie aangewend is, is die Debatte van die Volksraad soos vervat in die Hansard-verslae en die dag- en weekblaaie van die sewentigerjare. Dit het aan die skryfster 'n verteenwoordigende beeld gegee van die uiteenlopende reaksies en perspektiewe wat daar ten opsigte van die regering en die Theron-kommissie bestaan het.

Die skryfster was ook in die bevoorregte posisie om onderhoude te voer met die sekretaris van die Theron-kommissie, prof. J.B. du Toit, en nog 'n kommissielid en sameroeper van die werkgroep insake Ekonomie en Arbeid, prof. S.J. (Sampie) Terreblanche. Waardevolle gesprekke is ook gevoer met prof. S.P. Cilliers wat allerweë beskou word as een van die vernaamste kenners van die Kleurlingbevolkingsgroep en dr. M.C. Dempsey, wat kort tevore 'n proefskrif rakende die Raad van Verteenwoordigers binne die Driekamerparlementstelsel, voltooi het. Hierdie persone het elkeen 'n waardevolle bydrae gelewer tot die afhandeling van die studie.

Hierdie verhandeling is dus gebaseer op alle tersaaklike inligting wat opgespoor kon word. Dit sluit relevante boeke, proefskrifte en tydskrifartikels, sowel as genoemde primêre dokumente en onderhoude in.

Die skryfster het tydens haar navorsing bewus geword van die groot leemte wat daar ten opsigte van die Theron-kommissie binne die geskiedskrywing bestaan. Aangesien die bestaande algemene werke slegs terloops na die ETK en sy werksaamhede verwys, moes die skryfster haar hoofsaaklik toespits op primêre bronne byvoorbeeld persoonlike versamelings en koerantartikels. Die persoonlike versamelings was deurentyd toeganklik en tot die skryfster se beskikking. Die navorsing van dag- en weekblaaie was egter 'n uiters tydrowende proses. Elke persblad van die sewentigerjare wat as politieke spreekbuis gefunksioneer het, is vir die studie geraadpleeg en heelwat koerante op mikrofilm, is van ander universiteite aangevra. Dit het die navorsingsproses bemoeilik en vertraag.

Die term "Kleurlinge" word deurgaans in die tesis gebruik. Alhoewel daar sensitiwiteit rondom die term bestaan, het die Theron-verslag voorkeur daaraan verleen en het die skryfster dienooreenkomstig besluit om vir die doel van hierdie studie van die term gebruik te maak. Kleurlinge verwys na daardie tussengroep in Suid-Afrika wie se

herkoms verleen is aan die vermenging van Khoikhoi, San, slawe, blankes en swartmense van suidelike Afrika. Daar sal dus deurgaans in die tesis na die groep as “Kleurlinge” verwys word.

In die eerste hoofstuk word ’n agtergrond geskets van die politieke, sosiale en ekonomiese posisie waarbinne die Kleurlingbevolkingsgroep hulle in die sewentigerjare bevind het. Die bestaande Kleurlinginstellings en die apartheidswetgewing waaronder hulle gebuk moes gaan, word ook behandel ten einde die Theron-kommissie se terreine van ondersoek aan die leser bekend te stel. In die res van die studie word gepoog om ’n volledige beeld van die kommissie en sy werksaamhede te bied. Daar word gefokus op die aanstelling en samestelling van die kommissie, sy werkswyse, die aanbevelings en die regering se hantering daarvan. Die reaksie van die politieke partye, bevolkingsgroepe, akademici, algemene publiek en dies meer word telkens by hierdie hoofstukke vermeld. In die slothoofstuk word gepoog om die werk van die Theron-kommissie in die lig van die politieke woelinge vanaf die laat sewentigerjare in perspektief te stel en sy bydrae tot verandering na waarde te skat.

Die doelwit van hierdie studie is nie om die 178 aanbevelings van die kommissie afsonderlik te behandel nie, maar in die besonder te fokus op daardie aanbevelings wat aan die kern van die apartheidsbeleid geraak het en werklik ’n bedreiging vir die politieke bestel van 1976 ingehou het. By nadere ondersoek sal dit blyk dat die Theron-verslag verskeie “heilige koeie”, wat die bakermat van die Nasionale Party se rassebeleid gevorm het, omver wou gooi. Sodoende het die verslag nagevolge van veel wyer omvang tot gevolg gehad wat nie deur die regering voorsien is nie.

Dit is die skryfster se wens dat hierdie werk ’n bydrae sal lewer om ’n histories-kritiese perspektief op die Theron-kommissie en sy aanbevelings te bied en sodoende die leemte wat rondom die waardevolle werk van die Theron-kommissie in die geskiedskrywing

bestaan, te probeer vul.

Jolène Barnard

Stellenbosch

Januarie 2000

AFKORTINGS

AHI	: Afrikaanse Handelsinstituut
APO	: African Political (later People's) Organisation
APSA	: Arbeidersparty van Suid-Afrika
C.R.C.	: Coloured Representative Council
ETK	: Erika Theron-kommissie
H.N.P.	: Herstigte Nasionale Party
KOKOR	: Kleurlingontwikkelingskorporasie
KRUIK	: Kaaplandse Raad vir die Uitvoerende Kunste
LKR	: Lid van die Kleurlingraad
L.P.R.	: Lid van die Provinsiale Raad
L.V.	: Lid van die Volksraad
MIRGE	: Mowbray Inter-race Group
MLP	: Minimum lewenspeil
NARUK	: Natalse Raad vir Uitvoerende Kunste
N.G. Kerk	: Nederduits Gereformeerde kerk
N.G. Sendingkerk	: Nederduits Gereformeerde Sendingkerk
N.I.M.R.O.	: Nasionale Instituut insake Misdaadvoorkoming en Rehalibitasie van Oortreders
N.P.	: Nasionale Party
P.R.P.	: Progressiewe Reformisteparty
R.A.U.	: Randse Afrikaanse Universiteit
RKO	: Raad vir Kultuur en Ontspanning
RVA	: Raad van Afgevaardigdes
RVV	: Raad van Verteenwoordigers
SABRA	: Suid-Afrikaanse Buro vir Rasseaangeleenthede
SANLAM	: Suid-Afrikaanse Nasionale Lewensassuransimaatskappy
SANRA	: Suid-Afrikaanse Nasionale Raad insake Alkoholisme en Afhanklikheid van Verdowingsmiddels
SANTA	: South African National Tuberculosis Association
SAUK	: Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie
SHAWCO	: Students Health and Welfare Centres Organisation
SUKOVS	: Streekraad vir die Uitvoerende Kunste van die Oranje-Vrystaat
TRUK	: Transvaalse Raad vir die Uitvoerende Kunste
U.W.K.	: Universiteit van Wes-Kaapland
V.K.R.	: Verteenwoordigende Kleurlingraad
V.P.	: Verenigde Party

Opgedra aan my ouers

INHOUDSOPGAWE

OPSOMMING.....	ii
SUMMARY.....	iv
BEDANKINGS.....	vi
VOORWOORD.....	viii
AFKORTINGS.....	xiii
HOOFSTUK 1:	
DIE POLITIEKE, SOSIALE EN EKONOMIESE POSISIE VAN DIE KLEURLINGE IN SUID-AFRIKA TEEN 1973.....	1
1.1 Die politieke omstandighede van die Kleurlinge in Suid-Afrika teen 1973.....	2
1.1.1 Kleurlingstemreg.....	2
1.1.2 Die Verteenwoordigende Kleurlingraad.....	5
1.2 Apartheid op ander terreine.....	11
1.2.1 Apartheid op maatskaplike gebied.....	11
1.2.2 Residensiële apartheid.....	13
1.2.3 Apartheid op kulturele terrein.....	20
1.2.4 Apartheid op ekonomiese gebied.....	22
1.2.5 Die toepassing van “Klein Apartheid” in Suid-Afrika.....	26
HOOFSTUK 2:	
DIE AANSTELLING VAN DIE ETK.....	29
2.1 Aanstelling en opdragte.....	29
2.2 Reaksie op die samestelling van die ETK.....	38
2.3 Reaksie op die aanstelling van die Erika Theron-kommissie.....	44
2.3.1 Reaksie van die opposisieparty.....	44
2.3.1.1 Die Verenigde Party.....	44
2.3.1.2 Die Progressiewe Party.....	46
2.3.1.3 Die Arbeidersparty.....	47

2.3.1.4	Die Federale Party.....	48
2.3.2	Die Nasionale Party se verweer.....	49
2.3.3	Reaksie van die onderskeie bevolkingsgroepe.....	50
2.3.3.1	Blankes.....	50
2.3.3.2	Maleiers.....	51
2.3.3.3	Kleurlinge.....	51
2.3.4	Die Nederduits Gereformeerde Kerk se reaksie op die aanstelling van die ETK.....	54

HOOFSTUK 3:

DIE ALGEMENE WERKSWYSE VAN DIE THERON-KOMMISSIE.....56

3.1	Beplanningsfase.....	56
3.2	Die indeling van die werkgroepe.....	67
3.3	Die insameling van inligting.....	69
3.3.1	Vraelyste.....	69
3.3.2	Ter plaatse ondersoeke.....	73
3.3.3	Voorleggings en getuienis.....	78

HOOFSTUK 4:

WERKSWYSE VAN DIE WERKGROEPE.....83

4.1	Werkgroep 1: Regering en Administrasie.....	84
4.2	Werkgroep 2: Ekonomie en Arbeid.....	84
4.3	Werkgroep 3: Landbou-aangeleenthede.....	89
4.4	Werkgroep 4: Onderwys.....	92
4.5	Werkgroep 5: Kultuur en Godsdiens.....	96
4.6	Werkgroep 6: Maatskaplike probleme en Welsynsdienste.....	98
4.7	Werkgroep 7: Behuising en Gemeenskapsontwikkeling.....	100
4.8	Werkgroep 8: Gesondheid.....	102
4.9	Werkgroep 9: Sport en Ontspanning.....	104

HOOFSTUK 5:

FAKTORE WAT DIE ONDERSOEK BEMOEILIK HET EN DIE

PUBLISERING VAN DIE THERON-VERSLAG.....110

5.1	Die grootte van die kommissie.....	110
5.2	Inmenging deur die pers.....	112
5.3	Die ETK se gesindheid teenoor die pers.....	118
5.4	Die gesindheid van die breë, blanke publiek op die werksaamhede van die kommissie.....	121
5.5	Ander ondersoeke.....	124
5.6	Gesindheid van die Kleurlinge.....	130
5.7	Woelinge voor die bekendmaking van die verslag.....	132
5.8	Verdeeldheid binne die ETK.....	138

HOOFSTUK 6:

BEVINDINGE EN AANBEVELINGS VAN DIE THERON-VERSLAG.....149

6.1	Die vorm van die Theron-verslag.....	150
6.2	Die vernaamste bevindinge en aanbevelings van die Theron-verslag.....	151
6.2.1	Die posisie van die Kleurling in die Suid-Afrikaanse samelewing.....	152
6.2.2	Die ekonomiese posisie van die Kleurlinge.....	162

HOOFSTUK 7:

BEVINDINGE EN AANBEVELINGS VAN DIE THERON-VERSLAG

(VERVOLG).....179

7.1	Aanbevelings rakende die sosio-kulturele posisie van die Kleurlinge.....	179
7.2	Staatkundige aanbevelings.....	206

HOOFSTUK 8:

DIE REGERING SE HANTERING VAN DIE THERON-VERSLAG.....215

8.1	Voorlopige perspektiewe op die Theron-verslag.....	216
8.1.1	Die regering se witskrif.....	229

HOOFSTUK 9:

REAKSIE OP DIE REGERING SE HANTERING VAN DIE

THERON-VERSLAG.....	240
9.1 Blanke opposisieparty.....	240
9.1.1 Die Verenigde Party.....	240
9.1.2 Die Progressiewe Reformisteparty.....	242
9.2 Kleurlingparty.....	243
9.2.1 Die Arbeidersparty.....	244
9.2.2 Die Federale Party.....	245
9.3 Die Nasionale Party se verweer.....	248
9.4 Kerklike reaksie.....	250
9.5 Polemiek in die pers.....	254
9.6 Reaksie van die Theron-kommissie.....	258
9.7 Openbare reaksie.....	279
9.8 Soweto en die Theron-verslag.....	280

HOOFSTUK 10

SLOTBESKOUING.....	283
10.1 Onmiddellike gevolge van die Theron-verslag.....	283
10.2 Langtermyn gevolge van die Theron-verslag.....	286
10.3 Die politieke implikasies van die Erika Theron-verslag.....	291
10.4 Gevolgtrekking.....	294
BRONNE.....	298

ILLUSTRASIES

1. Prof. Erika Theron, teenoor p. 33.
Foto: *Femina*, March 1990.
2. Die lede van die Theron-kommissie, teenoor p. 37.
Foto: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep (Theron-verslag)*.
3. Spotprent ter illustrasie van die onenigheid tussen die Theron-kommissie en die Minister van Kleurlingsake, Hennie Smit, teenoor p. 126.
Bron: (Departement Geskiedenis, U.S.), F.H. Badenhorst-versameling.
4. Spotprent ter illustrasie van die regering se onmiddellike reaksie op die Theron-verslag, teenoor p. 217.
Bron: *The Argus*, 21 June 1976.

HOOFSTUK 1

DIE POLITIEKE, SOSIALE EN EKONOMIESE POSISIE VAN DIE KLEURLINGE IN SUID-AFRIKA TEEN 1973

Gedurende die periode 1820-1845 is die staatkundige gebeure in Suid-Afrika grootliks beïnvloed deur die Britse filantropiese of humanitêre beweging wat aan die Kleurlinge groter vryheid besorg het. Dit was veral die uitvaardiging van Ordonnansie 50 van 1828 wat die wetgewing rakende Kleurlinge in die Kaapkolonie ingrypend verander het deur hulle gelyk te stel met die blankes. Sodoende is weggedoen met enige onderskeid op grond van kleur of ras. Tot en met Uniewording in 1910 het die Kleurlinge in die Kaapkolonie gelyke politieke en sosiale status met die blankes gehad en kon hulle in aanmerking kom as kiesers en as lede van bestuursliggame op plaaslike en sentrale vlak.¹ Sedert die totstandkoming van die Unie in 1910 het die onderskeie blanke regerings hulle voortdurend beywer om die politieke en sosiale gelykheid van die Kleurlinge af te takel. Aanvanklik is gefokus op die verwydering van Kleurlingstemreg wat apartheid op politieke/staatkundige vlak sou bewerkstellig.² Hierdie proses is spoedig na ander lewensterreine uitgebrei en het eindelik neerslag gevind in die apartheidsbeleid wat sedert 1948 die amptelike beleid van die N.P.-regering in Suid-Afrika was.

Kort voor die algemene verkiesing in 1948 het die Nasionale Party 'n komitee onder die voorsitterskap van P.O. Sauer, N.P.-Volksraadslid vir Humansdorp en later Minister van Vervoer, aangewys om 'n voorlopige apartheidsbeleid met die oog op die komende verkiesing op te stel. Die Sauer-kommissie se verslag het enige vorm van integrasie tussen blankes en nie-blankes afgekeur en hulle voorstelle was daarop gemik om die Kleurlinge en die blankes op alle terreine insluitend vervoer, onderwys, geriewe, woongebiede en politiek van mekaar te skei.³

¹ J.S. Marais: *The Cape Coloured People 1652-1937*, pp. 155-157.

² M.C. Dempsey: Die Geskiedenis van die Raad van Verteenwoordigers as 'n Administratiewe Komponent van die Driekamerparlementstelsel in Suid-Afrika, 1984-1994, pp. 2-3.

³ T.R.H. Davenport: *South Africa, a modern history*, p. 357.

In Mei 1948 toe die Nasionale Party onder leiding van dr D.F. Malan aan bewind gekom het, is die apartheidsbeleid as die amptelike beleid in Suid-Afrika in werking gestel. Die tydperk sedert 1948 is gekenmerk deur 'n bepaalde doelgerigtheid, konsekwentheid en meedoënloosheid waarmee die apartheidsmaatreëls voortaan in Suid-Afrika toegepas is. Wat voorheen tot 'n groot mate ongeskrewe gebruike was, is na 1948 deur die regerings van Malan, Strijdom en Verwoerd met behulp van wette afgedwing. Deur middel van maatskaplike-, residensiële-, kulturele- en ekonomiese apartheid, is die Kleurlinge en die blankes van Suid-Afrika doelbewus van mekaar geskei.⁴

1.1 DIE POLITIEKE OMSTANDIGHEDDE VAN DIE KLEURLINGE IN SUID-AFRIKA TEEN 1973

1.1.1 Kleurlingstemreg

Die stryd oor Kleurlingstemreg het reeds voor Uniewording in 1910 begin. Hoewel die Kleurlinge in die Kaapkolonie volgens Ordonnansie 50 van 1828 gelyke status en sedert 1854 stemreg met die blankes gedeel het, was die Kleurlinge in die noordelike gebiede daarvan uitgesluit. Hierdie toedrag van sake het 'n politieke oproer onder die Kaapse Kleurlinge veroorsaak en teen die begin van die twintigste eeu het hulle tevergeefs gepoog om die politieke omstandighede van die Kleurlinge in Transvaal en die Oranje-Vrystaat te verbeter. Dit het uitgeloop op die stigting van die African Political (later People's) Organisation (APO) in 1903.⁵ Tydens die Anglo-Boereoorlog het die Kleurlinge die Britse oorlogspoging gesteun in die hoop dat die Kleurlinge in die Boererepublieke politieke regte sou verkry. Dit het nie gerealiseer nie.

Met die toekenning van verantwoordelike regering aan Transvaal in 1906 en die Oranje-Vrystaat in 1907 het die Britse regering sy goedkeuring daaraan verleen dat Kleurlinge in die betrokke gebiede steeds nie vir stemreg kon kwalifiseer nie. Ten

⁴ C.F.J Muller (red.): *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, pp. 492-493.

⁵ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, pp. 47-48.

spyte van verskeie pogings deur die APO om hierdie situasie te verander, het die Britse regering by sy besluit volstaan.

Vanweë toenemende ekonomiese-, politieke- en rasseprobleme het die blankes in Suid-Afrika in 1908 en 1909 tydens 'n Nasionale Konvensie samesprekings gevoer ter voorbereiding van die stigting van die Unie van Suid-Afrika. Dit was juis die kwessie oor Kleurlingstemreg wat die Konvensie verdeel en byna die proses van Uniewording verongeluk het.⁶ Die afgevaardigdes het uiteindelik 'n kompromie bereik en ooreengekom dat die *status quo* ten opsigte van stemregkwessies in die onderskeie provinsies gehandhaaf sou word. Dit het beteken dat Kleurlinge in Transvaal en die Oranje-Vrystaat nie stemreg sou kon verkry nie, terwyl Kleurlinge in die Kaapkolonie en Natal wel vir stemreg gekwalifiseer het. Die Nasionale Konvensie het egter beslis dat geen Kleurling tot die parlement verkies mag word nie.⁷ Hoewel die Kleurlinge in die Kaapkolonie dus hulle stemreg behou het, kon hulle nie soos voorheen sitting in die parlement verkry nie, alhoewel geen Kleurling in die praktyk tot die parlement verkies is nie. Hulle stemreg is in die grondwet van die Unie verskans en hulle politieke status kon slegs verander word indien 'n twee-derde meerderheid tydens 'n gesamentlike sitting van albei Huise van die parlement dit sou goedkeur. Kleurlinge in die Kaapkolonie sou steeds saam met die blankes op 'n gemeenskaplike kieserslys verskyn en is toegelaat om lede van die Provinsiale Raad en plaaslike rade te word en vir kandidate van die parlement te stem.⁸

In die tydperk onmiddellik na Uniewording wou beide die blanke Afrikaans- en Engelssprekendes in Suid-Afrika Kleurlingaangeleenthede, en dus ook Kleurlingstemreg, buite die partypolitiek hou. Die APO het egter voortgegaan om

⁶ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, pp. 47-48.

⁷ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, pp. 48-49; T.R.H. Davenport: *South Africa, a modern history*, p. 248.

⁸ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, p. 49; M.C. Dempsey: Die Geskiedenis van die Raad van Verteenwoordigers as 'n Administratiewe Komponent van die Driekamerparlementstelsel in Suid-Afrika, 1984-1994, p. 2; D. Schutte en H. Kotze: "Coloured perspectives on socio-political change in South Africa", in D.J. van Vuuren, et al: *South Africa: The Challenge of Reform*, p. 290.

hom te beywer vir die bevordering van Kleurlinge se politieke regte.⁹ In 1930 het die blanke owerhede Kleurlingstemreg verder beperk toe wetgewing deurgevoer is rakende stemreg vir vroue. Volgens hierdie wet (Wet No. 18 van 1930), is stemreg slegs na blanke vroue uitgebrei en kon Kleurlingvroue nie daarvoor kwalifiseer nie. Sodoende is die Kleurlinge se politieke mag drasties ingekort.¹⁰ In 1931 het die blanke regering die opvoedkundige stemregkwalifikasies vir blanke kiesers bo die ouderdom van 21 jaar in die Kaapprovinsie en Natal afgeskaf. Dit sou egter steeds op die Kleurlingkiesers van toepassing wees.¹¹ Hierdie wetgewing (Wet No. 35 van 1931) het aan die blanke owerhede die mag gegee om die stemregkwalifikasies van alle Kleurlingkiesers te bevraagteken.¹² In 1945 is die afwenteling van Kleurlingstemreg verder gevoer toe die registrasie van slegs blanke kiesers verpligtend gemaak is.¹³ Die blanke owerhede het daarin geslaag om deur middel van bogenoemde maatreëls en wetgewing die politieke status van die Kleurlinge drasties te verlaag en hulle van alle politieke seggenskap te ontnem.

Ten spyte daarvan dat hulle wel stemreg gehad het, was die Kleurlinge teen 1948 gereduseer tot randfigure wat geen aandeel in die politieke prosesse van Suid-Afrika gehad het nie. Getallegewys was hulle te swak om onafhanklike kandidate te verkies en kon hulle nie werklik 'n verskil tydens verkiesings maak nie. Dit het meegebring dat die Kleurlinge 'n vergete groep geword het.¹⁴

In Maart 1951 is wetgewing by die Volksraad ingedien in 'n poging om die Kleurlingkiesers van die gemeenskaplike kieserslys te verwyder. Hiervolgens sou die Kleurlingkiesers op 'n aparte kieserslys geplaas word en sou hulle die reg hê om vier blanke verteenwoordigers in die Volksraad te kies.¹⁵ Hierdie *Wetsontwerp op die*

⁹ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, p. 51.

¹⁰ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, p. 53.

¹¹ M.C. Dempsey: Die Geskiedenis van die Raad van Verteenwoordigers as 'n Administratiewe Komponent van die Driekamerparlementstelsel in Suid-Afrika, 1984-1994, pp. 2-3.

¹² R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, p. 53.

¹³ M.C. Dempsey: Die Geskiedenis van die Raad van Verteenwoordigers as 'n Administratiewe Komponent van die Driekamerparlementstelsel in Suid-Afrika, 1984-1994, p. 3.

¹⁴ H. Giliomee en L. Schlemmer: *From Apartheid to Nation-building*, p. 24.

¹⁵ G. Leach: *South Africa - No Easy Path to Peace*, p. 42.

afsonderlike Verteenwoordiging van Kiesers het 'n hewige stryd van byna ses jaar tot gevolg gehad. Vrees dat die Kleurlinge met verloop van tyd die politieke oorhand sou verkry en die feit dat hulle die regering se opposisie, die Verenigde Party, ondersteun het, het die regering aangespoor om hulle op 'n aparte kieserslys te plaas.¹⁶ In November 1954 is Malan deur Strijdom opgevolg en die nuwe Eerste Minister was vasbeslote om die stryd oor Kleurlingstemreg voort te sit. Gevolglik het die Nasionale Party volgens die *Senaatwet* van Junie 1955 besluit om die Senaat te vergroot en die samestelling daarvan sodanig te verander dat die regering in die nuwe Senaat 77 senatore teenoor die opposisie se 12 sou hê. Sodoende sou 'n tweederde-meerderheid vir die regering verseker word.

Ten spyte van hewige kritiek teen die regering se taktiek, komende van die opposisie sowel as lede van die Nasionale Party self, het die *Wet op Afsonderlike Verteenwoordiging van Kiesers* in 1956 in werking getree. Sodoende is die Kleurlinge op 'n aparte kieserslys geplaas en kon hulle geen bedreiging vir die regerende Nasionale Party inhou nie.¹⁷

1.1.2 Die Verteenwoordigende Kleurlingraad

Die *Wet op Afsonderlike Verteenwoordiging van Kiesers* het die Kleurlinge van die Kaapprovinsie van die gemeenskaplike kieserslys verwyder. 'n Uniale Raad van Kleurlingsake is daarna in 1959 in die lewe geroep. Hierdie liggaam, wat bestaan het uit vyftien genomineerde en twaalf verkose lede, moes die regering van raad bedien oor die belange van die Kleurlinge. Die feit dat hierdie Raad se magte slegs adviserend was en dat slegs 'n minderheid van sy lede demokraties verkies was, het meegebring dat die liggaam ernstig gekortwiek is en ongewild was by die Kleurlingbevolking.¹⁸

¹⁶ C.F.J. Muller (red.): *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, p. 488.

¹⁷ C.F.J. Muller (red.): *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, pp. 491-492; D.M. Scher: "The consolidation of the apartheid state", in B.J. Liebenberg en S.B. Spies (reds.): *South Africa in the 20th Century*, pp. 327-345.

¹⁸ G. Bradshaw: "Demokratiese en anti-demokratiese tendense in die jare 1948-1977", in A.M. Faure, et al: *Suid-Afrika en die Demokrasie*, pp. 274-275.

Toe dr. H.F. Verwoerd, die Eerste Minister, in die laat vyftigerjare sy tuislandbeleid bekend gemaak het, waarvolgens die swart tuislande ontwikkel sou word tot onafhanklike state waar die swartes hulle politieke ambisies en ideale kon uitleef, het hy nog geen duidelikheid gehad oor die toekoms van die Kleurlinge nie. Hoewel hy sterk gekant was teen politieke integrasie van blankes en Kleurlinge, was dit nog nie vir hom duidelik hoe die Kleurlinge se politieke ideale verwesenlik moes word nie. Verwoerd was tevrede met die bestaande toedrag van sake waarvolgens die Kleurlinge deur vier blankes in die Volksraad verteenwoordig is. Sommige Nasionaliste het egter besef dat dié situasie nie vir altyd kon voortduur nie en gevolglik het daar in 1960, kort na die gebeure by Sharpeville en Langa, stemme in die Nasionale Party begin opgaan dat die Kleurlinge deur hulle eie mense in die Volksraad verteenwoordig moes word.¹⁹

Verwoerd het egter in November 1960 hierdie gedagte sterk afgekeur. Volgens hom sou die toelating van Kleurlinge in die Volksraad die eerste stap wees in die rigting van "biologiese integrasie" oftewel rassevermenging. Twee weke later het Verwoerd 'n lang beleidsverklaring uitgereik waarin hy beklemtoon het dat die blankes en Kleurlinge apart van mekaar moes ontwikkel, sodat elkeen sy eiesoortigheid kon behou. Om die steun van die Nasionale Party in al vier provinsies te verseker, het Verwoerd die Federale Raad van die Nasionale Party byeengeroep en dié liggaam het die Eerste Minister se beleid in Januarie 1961 onderskryf. Die Federale Raad het beklemtoon dat die blankes en Kleurlinge gesien moes word as "parallele strome" wat nie in mekaar loop nie en dat die verteenwoordiging van Kleurlinge deur Kleurlinge in die Volksraad nie toegelaat sou word nie. In Desember 1961 het Verwoerd die moontlikheid van 'n "Kleurlingparlement" en 'n "Kleurlingkabinet" met beperkte magte in die vooruitsig gestel. Hierdie gedagte het in 1964 neerslag gevind in die *Wet op die Verteenwoordigende Kleurlingraad* (No. 49 van 1964).²⁰

Hierdie wet is egter nie onmiddellik in werking gestel nie, aangesien sekerheid eers verkry moes word oor die wenslikheid van die bestaande stelsel waarvolgens die

¹⁹ C.F.J. Muller (red.): *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, p. 551.

²⁰ C.F.J. Muller (red.): *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, pp. 551-552.

Kleurlinge ook in die blanke Volksraad verteenwoordiging gehad het. 'n Verbod moes ook eers geplaas word op die inmenging van blanke politieke partye in die Kleurlingpolitiek, alvorens die *Wet op die Verteenwoordigende Kleurlingraad* geïmplimenteer kon word.

Nadat Verwoerd in September 1966 in 'n sluipmoordaanval gesterf het, is hy deur B.J. Vorster as Eerste Minister opgevolg. Vorster was vasberade om die wetsontwerp in verband met die Verteenwoordigende Kleurlingraad deur te voer. Gevolglik het hy 'n gekose komitee aangestel om die kwessie te ondersoek. Die komitee is later in 'n kommissie omskep. Dié kommissie onder die voorsitterskap van min. S.L. Muller, Adjunk-Minister van Justisie, van Polisie en van Gevangenis, het drie belangrike aanbevelings gedoen wat in 1968 in drie afsonderlike wette neerslag gevind het. Eerstens het die kommissie aanbeveel dat die bestaande verteenwoordiging van Kleurlinge in die Volksraad beeindig moes word. Die kommissie het aangevoer dat die gelyktydige bestaan van hierdie vorm van verteenwoordiging en verteenwoordiging in die Verteenwoordigende Kleurlingraad (V.K.R.) botsings sou veroorsaak en die ontwikkeling van die Verteenwoordigende Kleurlingraad sou strem. Hierdie aanbeveling het neerslag gevind in die *Wysigingswet op die Afsonderlike Verteenwoordiging van Kiesers* (No. 50 van 1968).²¹ Hierdeur het die Kleurlingkiesers hulle parlementêre en provinsiale verteenwoordiging verloor. In 1971 moes hulle ook hulle munisipale stemreg prysgee.²²

Tweedens het die kommissie aanbeveel dat die deelname van een bevolkingsgroep aan die politiek van 'n ander bevolkingsgroep verbied moes word, omdat dit die ontstaan en ontwikkeling van Kleurlingpartye sou benadeel. Hierdie aanbeveling is opgeneem in die *Wet op die Verbod op Politieke Inmenging* (No. 51 van 1968). Die derde aanbeveling van die kommissie was dat die Verteenwoordigende Kleurlingraad, wat in 1964 gestig is, vergroot moes word. Die uitvoerende en wetgewende magte van die

²¹ C.F.J. Muller (red.): *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, p. 552.

²² D. Schutte en H. Kotze: "Coloured perspectives on socio-political change in South Africa", in D.J. van Vuuren, et al: *South Africa: The Challenge of Reform*, p. 290.

Verteenwoordigende Kleurlingraad moes ook uitgebrei word. *Die Wysigingswet op die Verteenwoordigende Kleurlingraad* (No. 52 van 1968) het hieruit voortgevloei. Hierdie wetgewing het bepaal dat die Verteenwoordigende Kleurlingraad (V.K.R.) uit 40 verkose en 20 benoemde lede sou bestaan.²³

Die V.K.R. sou ook 'n uitvoerende tak hê wat bekend sou staan as die Uitvoerende Komitee. Die Uitvoerende Komitee sou bestaan uit vyf lede - vier wat deur die Raad self verkies is en 'n voorsitter wat deur die Minister aangestel is. Elkeen van hierdie lede sou aan die hoof staan van departemente en moes spesifieke aspekte van Kleurlingsake hanteer soos die regering dit aan hulle toegeken het. Die Verteenwoordigende Kleurlingraad moes ook op versoek, die regering van advies bedien ten opsigte van die ekonomiese, opvoedkundige, sosiale en politieke belange van die Kleurlinge en moes ook aanbevelings in die verband aan die regering maak.²⁴

Die V.K.R. se hooffunksie was administratief van aard. Dit het geen werklike betekenisvolle mag gehad nie, maar het wel die onmiddellike administrasie van opvoeding, sosiale aangeleenthede en pensioene, plaaslike regering en landelike gebiede by die vorige Departement van Kleurlingsake oorgeneem. Die V.K.R. was dus ook verantwoordelik vir die administrasie van Finansies. Elkeen van hierdie vyf terreine is toevertrou aan 'n lid van die Uitvoerende Komitee van die V.K.R.²⁵ Wat wetgewing betref, kon die V.K.R. dus vir die Kleurlinge wette maak, maar slegs op die terreine van die onderwys, welsyn, landbou, landelike gebiede en plaaslike bestuur. Alle voorgestelde wetgewing moes egter vir goedkeuring aan die Minister van Kleurlingsake voorgelê word. Die V.K.R. moes ook die jaarlikse begroting goedkeur. Die Uitvoerende Bestuur van die V.K.R. moes in samewerking met die amptenare van die Administrasie van Kleurlingsake 'n begroting opstel wat deur die regering goedgekeur moes word. Daarop sou die Minister van Finansies 'n bedrag aan die

²³ C.F.J. Muller (red.): *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, p. 552.

²⁴ G. Bradshaw: "Demokratiese en anti-demokratiese tendense in die jare 1948-1977", in A.M. Faure, et al: *Suid-Afrika en die Demokrasie*, p. 275.

²⁵ R.E. van der Ross: *The Rise and Decline of Apartheid*, p. 345.

V.K.R. toeken waarvolgens die Uitvoerende Bestuur 'n gedetailleerde begroting moes opstel wat op sy beurt deur die V.K.R. goedgekeur moes word. Die V.K.R. kon geen belastings hef nie en was dus geheel en al afhanklik van die bedrag wat die Minister van Finansies aan hom sou toeken.²⁶

Die instelling van die Verteenwoordigende Kleurlingraad moet beskou word in die lig van die Nasionale Party se siening van die Kleurlingbevolking op daardie tydstip. Die Nasionale Party het naamlik die Kleurlinge beskou as "n embryo-volk op pad na volwaardigheid wat nie politieke mag met die blanke sal deel nie, maar hulle belange deur die Verteenwoordigende Kleurlingraad moet behartig as 'n soort staat binne 'n staat".²⁷

Alhoewel die V.K.R. 'n belangrike forum vir die Kleurlinge se politieke opvattinge was, was dit van die begin af duidelik dat die Raad se magte te beperk was om die Kleurlinge suksesvol te verteenwoordig. Gevolglik was die V.K.R. ook nie baie gewild onder die Kleurlinge nie. Die onderleier van die Arbeidersparty, David Curry, het die gebreke van die V.K.R. soos volg beskryf: "The Government has given representation without giving the Council responsibilities. The Council has a built-in frustration complex. It is a frustration to both the members serving on it and to the Government who created it. It is a frustration to the members who serve on it because nobody (not even the Government) takes the Council seriously. We are becoming convinced that the C.R.C. was created so that we can just blow off steam. It is a frustration to the Government because the Council is not walking the road the planners of separate development intended it to walk. Resolutions are passed each year but the Government continues to give a deaf ear to the members' requests."²⁸

Ds. J.J.F. Mettler, destydse sekretaris vir Evangelisasie van die N.G. Sendingkerk, het ook die Verteenwoordigende Kleurlingraad verdoem. In 'n onderhoud met die

²⁶ C.F.J. Muller (red.): *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, pp. 552-553.

²⁷ F.A. van Jaarsveld: *Van Van Riebeeck tot Vorster 1652-1974*, p. 558.

²⁸ C.F.J. Muller (red.): *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, p. 553.

redakteur van die tydskrif *Deurbraak* het hy die volgende gesê: "U weet self, die V.K.R. is daar gestel as 'n platform vir die bruinman. Daar het die manne geraas en te kere gegaan en ten minste gesê wat in hulle harte leef. Dit het egter gewig gedra vir die oomblik wat dit gesê is, en daarna was dit maar weer vergete". Ds. Mettler het ook die sogenaamde Kleurling-politiek soos volg veroordeel: "Die skepping van 'n aparte kleurling-politiek, die skepping van 'n bruin V.K.R. kan net nie opgaan nie en is 'n kosbare verkwisting van geld. Na my mening het ons nie plek vir 'n sogenaamde Kleurling-politiek in Suid-Afrika nie. Wit en bruin moet saam ons dinge uitpraat in een sentrale Parlement waar ons ook tot ons volle reg sal kom. Daardie Parlement regeer immers Suid-Afrika."²⁹

Nog 'n rede vir die mislukking van die Verteenwoordigende Kleurlingraad, was dat die Kleurlinge nie die Suid-Afrikaanse regering vertrou het nie. Hulle was boonop verbitterd omdat die regering die Kleurlinge van die gemeenskaplike kieserslys in Kaapland verwyder het. Verder was die Kleurlinge ontevrede met die samestelling van die V.K.R. aangesien die regering die lede sodanig aangewys het sodat die V.K.R. se gesindheid pro-apartheid was.³⁰

Aangesien die Verteenwoordigende Kleurlingraad in werklikheid oor geen wetgewende magte beskik het nie, het dit 'n forum geword waar die lede van die geleentheid gebruik gemaak het om die regeringsbeleid aan te val en hulle gemeenskaplike griewe te lug.³¹ Dit het algaande duideliker geword dat die vernaamste struikelblokke in die weg van politieke vooruitgang in Suid-Afrika die apartheidsbeleid, gebrek aan magsdeling en aparte politieke strukture vir blank en nie-blank was.³²

Dit was duidelik dat die Verteenwoordigende Kleurlingraad met sy beperkte

²⁹ J. Mettler: Die Kleurling: Steeds meer verwydering (*Deurbraak*, 1976, p. 4).

³⁰ H. Brotz: *The Politics of South Africa*, p. 96.

³¹ R.E. van der Ross: *The Rise and Decline of Apartheid*, p. 346.

³² R.E van der Ross: *The Rise and Decline of Apartheid*, p. 347.

bevoegdhede nie in staat was om die Kleurlinge se strewe na politieke medeseggenskap te bevredig nie. Hierdie situasie het in die sewentigerjare tot 'n lewendige openbare debat oor die toekomstige plek van die Kleurlinge in die Suid-Afrikaanse regeringstelsel gelei. Sommige Nasionaliste was ten gunste van die skepping van 'n Kleurlingtuisland waar die Kleurlinge hulleself kon regeer, terwyl ander van mening was dat die Kleurlinge nader aan die blankes gebring moes word en uiteindelik volle burgerregte moes verkry. Die regering het egter beide die voorstelle van 'n Kleurlingtuisland en 'n geïntegreerde parlement afgekeur. Die amptelike beleid was steeds dié van parallelle ontwikkeling waarvolgens elke bevolkingsgroep deur sy eie politieke instellings verteenwoordig sou word.³³

1.2 APARTHEID OP ANDER TERREINE

Die beleid van afsonderlike ontwikkeling, oftewel die apartheidsbeleid, was nie net tot die politieke terrein beperk nie, maar het ook sy invloed op maatskaplike-, residensiële-, kulturele- en ekonomiese gebied laat geld. Wetgewing ten opsigte van die terreine het tot toenemende ontevredenheid onder die Kleurlinge in Suid-Afrika gelei.

1.2.1 Apartheid op maatskaplike gebied

Op maatskaplike gebied was die Nasionale Party gretig om bloedvermenging tussen blank en nie-blank in Suid-Afrika uit te skakel. Gevolglik is wetgewing daargestel om dié doel te bereik. Die *Wet op Verbod van Gemengde Huwelike* (No. 55 van 1949) het huwelike tussen blank en nie-blank verbied. Sodanige huwelike sou in die toekoms slegs buite die grense van Suid-Afrika kon plaasvind. Vervolgens is die *Ontugwysigingswet* (No. 21 van 1950) in die lewe geroep wat enige buite-egtelike geslagsverkeer tussen blankes en nie-blankes verbied het.³⁴ Hierdie wetgewing het ernstige verdeeldheid binne die Kleurlinggemeenskap veroorsaak en verreikende

³³ C.F.J. Muller (red.): *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, pp. 553-554.

³⁴ C.F.J. Muller (red.): *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, p. 493.

gevolge gehad. Gemengde egpare se weë moes skei en aparte slaap- en verblyfreelings moes getref word om die wette te eerbiedig. Die wetgewing is streng toegepas en gemengde egpare is dikwels deur die polisie agtervolg om vas te stel of hulle nie die wette oortree nie. Klopjagte is gereeld in die middel van die nag op hulle huise uitgevoer.³⁵ Verkykers, bandopnemers, kameras en tweerigtingradio's is gebruik om oortreders te betrap en het gewoonlik met ontakvolle opmerkings en vernedering gepaard gegaan. Sommige oortreders het selfmoord gepleeg, terwyl ander die land verlaat het. Diegene wat agtergebly het, is uit die gemeenskap verstoot.³⁶

Dit is interessant om daarop te let dat daar in die veertigerjare baie min gemengde huwelike voorgekom het. Volgens die 1946-opname was daar slegs vyf-en-sewentig gemengde huwelike uit 'n totaal van agt-en-twintig-duisend blanke huwelike, maar vir die Nasionaliste was dit 'n vermenging van rassegrense wat vir hulle ontoelaatbaar was.³⁷

In samehang met bogenoemde wette het die *Bevolkingsregistrasiewet* (No. 30 van 1950) voorsiening gemaak vir 'n sentrale bevolkingsregister waarvolgens alle inwoners van Suid-Afrika volgens 'n bepaalde bevolkings- of rassegroep geklassifiseer moes word, en die resultaat in hulle identiteitspasboeke aangebring moes word. Gevolglik is rade in die lewe geroep wat moes besluit of 'n persoon blank, gekleurd of swart was. Dit het tot groot frustrasie, veral onder die Kleurlinge, gelei.³⁸

Die bevolkingsgroep waarby 'n persoon ingedeel is, is bepaal deur sy of haar voorkoms, algemene aanvaarbaarheid en deur die betrokke persoon se reputasie. Die Nasionale Party het hom nie gesteur aan die waarskuwings oor die hartseer en verdriet wat hierdie klassifikasiestelsel sou meebring nie. Dit was volgens die regering 'n minimale prys om te betaal vir die voorreg om by 'n afsonderlike gemeenskap ingedeel

³⁵ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, pp. 66-67.

³⁶ H. Giliomee en L. Schlemmer: *From Apartheid to Nation-building*, p. 83.

³⁷ M. Meredith: *In the Name of Apartheid*, p. 54.

³⁸ M. Meredith: *In the Name of Apartheid*, p. 54.

te word.³⁹ Die nie-blankes het aanvanklik nie die volle implikasies van die *Bevolkingsregistrasiewet* besef nie en het die wetgewing nie ernstig opgeneem nie. Hulle het nie besef dat 'n Kleurling identiteit so 'n groot invloed op hulle werksgeleenthede, onderwys, huwelike en sosiale aangeleenthede sou hê nie. Daarom het hulle vrywillig aangebly in hulle gemengde woonbuurte en voortgegaan om gemengde skole en kerke by te woon. Sodoende is hulle tot tweedeklasburgers verlaag. Baie Kleurlinge wat deur die Rasseklassifikasierade as blank aanvaar is, moes hulle woongebiede, skole, kerke, vriende en familie verlaat.⁴⁰

Rasseklassifikasie het die grootste nadelige invloed op die Kleurlinge gehad en hulle as minderwaardig geëtiketteer. Dit het die Kleurlinggemeenskap aan geweldige spanning onderwerp. Kleurlingkinders is uit skole gesit en baie Kleurlinge het hulle werk sonder rede verloor. In reaksie daarop het hulle vir blanke klassifikasie aansoek gedoen en is in die proses van hulle vriende en familie vervreem. 'n Kleurling identiteit het die laagste status binne die samelewing verteenwoordig en dit het die Kleurlingbevolkingsgroep geweldig verneder. Vanweë die proses van rasseklassifikasie is professionele persone soos dokters en prokureurs in dieselfde klas as plaasarbeiders en skollies geplaas en onder die omvattende term Kleurling geklassifiseer.⁴¹

Die Bevolkingsregistrasiewet was onlosmaaklik verbind aan die apartheidsbeleid en moet beskou word in die lig van dr. Malan se eie woorde: "A national register is the whole basis of apartheid."⁴²

1.2.2 Residensiële apartheid

Die woonbuurtes in Suid-Afrika is ook deur die apartheidsbeleid beïnvloed, aangesien

³⁹ D.M. Scher: "The consolidation of the apartheid state", in B.J. Liebenberg en S.B. Spies (reds.): *South Africa in the 20th Century*, p. 323.

⁴⁰ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, p. 71.

⁴¹ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, pp. 72, 73.

⁴² B. Lapping: *Apartheid - A History*, p. 105.

die regering 'n groter mate van residensiële apartheid in Suid-Afrika wou vestig. Daar moes dus aparte woongebiede vir die verskillende rasse wees. Dit was geensins 'n nuwe beleid in Suid-Afrika nie, aangesien daar alreeds in die verlede pogings aangewend is om residensiële apartheid in Suid-Afrika te vestig. Die snelle tempo van stedelike groei het egter meegebring dat blanke en nie-blanke woongebiede spoedig tot teenaan mekaar gegroei het. Boonop was daar in die stede 'n groot aantal nie-blanke bediendes wat in woonstelgeboue woonagtig was. Die regering het hierdie situasie waar blank en nie-blank deurmekaar gewoon het, sterk afgekeur.⁴³

Die vestiging van apartheid binne gemeenskapsverband was een van die vernaamste elemente van die apartheidsbeleid en was onlosmaaklik verbind aan die proses van rasseklassifikasie, die vestiging van groepsgebiede, die daarstelling van aparte onderwysstelsels en afsonderlike geriewe vir die onderskeie bevolkingsgroepe.⁴⁴ Die regering se vernaamste motief vir die vestiging van aparte blanke en nie-blanke gemeenskappe, was om blanke heerskappy in Suid-Afrika te beskerm. Die daarstelling van aparte woongebiede, geriewe en onderwysstelsels sou daartoe bydra dat elke bevolkingsgroep binne sy eie gemeenskapsverband sou ontwikkel. Terselfdertyd sou dit konflik tussen die blanke en nie-blanke bevolkingsgroepe tot die minimum beperk.⁴⁵ Apartheid binne gemeenskapsverband het kontak tussen blankes en Kleurlinge beperk en die grondslag voorsien vir aparte onderwys- en gesondheidsgeriewe en afsonderlike sosiale dienste.⁴⁶

In 1950 het die regering die *Wet op Groepsgebiede* (No. 41 van 1950) aangeneem. Volgens hierdie wet sou bepaalde gebiede aan bepaalde rassegroepe toegeken word. Lede van ander rassegroepe sou nie toegelaat word om in so 'n gebied grond te besit, te woon of handel te dryf nie. Lede van ander rassegroepe wat in so 'n gebied woonagtig was, sou ook verplig wees om daarvandaan weg te trek.⁴⁷

⁴³ C.F.J. Muller (red.): *Vyfhonderd jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, pp. 493-494.

⁴⁴ H. Giliomee en L. Schlemmer: *From Apartheid to Nation-building*, p. 64.

⁴⁵ H. Giliomee en L. Schlemmer: *From Apartheid to Nation-building*, p. 82.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 108.

⁴⁷ C.F.J. Muller (red.): *Vyfhonderd jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, p. 494.

Die *Groepsgebiedewet* het dus aan die regering die mag gegee om sekere gebiede vir woon- en handelsdoeleindes vir bepaalde bevolkingsgroepe af te baken en om elke bevolkingsgroep na sy "eie gebied" te verskuif. Indien nodig, sou die verskuiwing onder dwang kon geskied. Hoewel hierdie wet die weg vir "groot apartheid" geopen het, was die onmiddellike doelwit van die Nasionale Party daarmee om sy skuld aan sy armblanke kiesers te betaal. Baie van hierdie armblankes het in gemengde gebiede gewoon en hulle was gretig om ontslae te raak van die Kleurlinge, swartes of Indiërs in hulle woonbuurtes. Indien die regering die uitsetting van anderskleuriges uit sodanige blanke woonbuurtes sou deurvoer, sou dit verseker dat die betrokke armblankes in die volgende verkiesing vir die Nasionale Party sou stem.⁴⁸

Die *Groepsgebiedewet* van 1950 was in die woorde van T.E. Dönges, Minister van Binnelandse Sake, die hoeksteen van apartheid. Die bedoeling daarmee was om Suid-Afrika in duisende gebiede op te deel sodat rassessekering volledig bereik kon word. Ten spyte van die regering se versekering dat die *Groepsgebiedewet* regverdig en sonder diskriminasie toegepas sou word, was dit in der waarheid een van die wreedste wette wat ooit in die geskiedenis van Suid-Afrika toegepas is. Die feit dat die *Groepsgebiedewet* alle tradisionele eiendomsregte verontagsaam en die uitsetting van duisende swartes, Indiërs en Kleurlinge uit hulle wonings tot gevolg gehad het, het tot groot hartseer en verbittering gelei. Gevestigde gemeenskappe is verskuif of vernietig in belang van apartheid. Dit was egter vir die Nasionale Party die moeite werd. Dönges het die bestaan van die *Groepsgebiedewet* soos volg geregverdig: "It is the price we have to pay in order to achieve certainty as to the future environment of our homes and places of business" en "It is the sacrifice we will have to make in order to bring about conditions most favourable for inter-racial harmony."⁴⁹ Die Nasionale Party het ook aangevoer dat die *Groepsgebiedewet* die Kleurlinge van 'n minderwaardigheidsgevoel sou vrywaar, aangesien dit aan hulle die geleentheid sou

⁴⁸ B. Lapping: *Apartheid - A History*, p. 105.

⁴⁹ D.M. Scher: "The consolidation of the apartheid state", in B.J. Liebenberg en S.B. Spies (reds.): *South Africa in the 20th Century*, p. 323.

bied om binne hulle eie gemeenskappe en sonder kompetisie met die blankes, te ontwikkel en vervulling te bereik.⁵⁰

In 1955 het die regering 'n Groepsgebiede Ontwikkelingsraad in die lewe geroep ten einde groter beheer te verkry oor die opruiming van betrokke eiendomme en die uitskakeling van verskeie wetlike struikelblokke met betrekking tot die rasseklassifikasie van individue en ander verwante sake.⁵¹

Die *Wet op Groepsgebiede* het die Kleurlinge baie swaar getref.⁵² Dit het hulle verarm, hulle op ekonomiese gebied vernietig en baie se dood, vanweë die gepaardgaande skok en hartseer, veroorsaak. Hierdie wet word allerweë beskou as die een wet wat die meeste lyding en vernedering veroorsaak het en wat tot op hede met haat en bitterheid deur die Kleurlinge bejeën word.

Baie Kleurlinge is vanuit hulle gevestigde gemeenskappe en gerieflike huise na gebiede ver van die stede en hulle werkplekke verskuif. Gemeenskappe wat nie hulle samewerking wou gee nie, is onder dwang verskuif. Kleurlinge wat slegs vir die grond waarop hulle huise gestaan het vergoed is, was nie in staat om eiendom in die sogenaamde Kleurlinggebiede te koop nie. Sodoende het huiseienaarskap 'n knou gekry, aangesien baie Kleurlinge vir 'n verband moes aansoek doen ten einde vir 'n ander huis te betaal.⁵³ In sommige gevalle het blanke ontwikkelaars die eiendomme in die ontruimde Kleurlinggebiede goedkoop bekom en later groot winste daaruit gemaak.⁵⁴

Die *Groepsgebiedewet* het die Kleurlinge verbitterd gelaat. Nie alleen het hulle hulle huise, grond en plase verloor nie, maar hulle is ook van hulle bekende gemeenskappe

⁵⁰ H. Giliomee en L. Schlemmer: *From Apartheid to Nation-building*, p. 88.

⁵¹ T.R.H. Davenport: *South Africa, a modern history*, p. 344.

⁵² H. Giliomee en L. Schlemmer: *From Apartheid to Nation-building*, p. 86.

⁵³ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, pp. 82-83.

⁵⁴ H. Giliomee en L. Schlemmer: *From Apartheid to Nation-building*, p. 90.

en omgewing vervreem.⁵⁵ Dit het die mees verwoestende effek op die Kaapse Kleurlinggemeenskappe gehad, aangesien die meeste Kleurlinge in die Wes-Kaap, vernaamlik die Skiereiland, woonagtig was.⁵⁶ Gevestigde Kleurlinggemeenskappe is ontwortel en verstrooi. Kerkgenootskappe en sportklubs is verbrokkel en vriende en familie is van mekaar vervreem. Baie gesinne is na gebiede met geen water- of sanitasiegeriewe verskuif, terwyl ander op die Kaapse Vlakte moes gaan woon waar hulle van nuuts af moes begin. Kleurlinge moes ook nuwe gemeenskappe bou saam met vreemdelinge met wie hulle weinig in gemeen gehad het.⁵⁷ Sosiale norme het dikwels in hierdie Kleurlingdorpe verder verval wat tot toenemende misdaad en agteruitgang gelei het.⁵⁸ In die jare na die gedwonge verskuiwings het baie Kleurlinge steeds na hulle vorige woongebiede teruggekeer om kerkdienste by te woon en sport te beoefen. Hierdie kerkgeboue is later gesloop en die sportgeriewe is vir blanke doeleindes aangewend.⁵⁹

Teen 1976 was 306 000 Kleurlinge reeds verskuif in vergelyking met 5 900 blankes wat op daardie stadium reeds hervestig was. In Kaapstad is die hele omgewing wes van Tafelberg tot teen die spoorlyn vanaf Kaapstad tot Muizenberg vir blankes gesoneer. Verskeie Kleurlinggemeenskappe is vanuit gebiede soos Distrik Ses en Kalkbaai na dorpsgebiede op die Kaapse Vlakte verskuif. Sommige is na die meer aanvaarbare, maar verafgeleë Mitchell's Plain verskuif en ander na Atlantis in die noorde.⁶⁰ Dit het dikwels vervoerprobleme na en van die werkplek opgelewer.

Heelwat krotbuurte het in die jare na die hervestigings tot stand gekom. Baie Kleurlinge was verplig om ondergemiddelde, eenderse huisies en woonstelle op die Kaapse Vlakte te betrek. Ander moes in oorbevolkte omstandighede in gebiede soos Bonteheuwel, Manenberg, Hanoverpark, Heideveld en ander stedelike gebiede gaan

⁵⁵ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, p. 83.

⁵⁶ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, p. 85.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 87.

⁵⁸ H. Giliomee en L. Schlemmer: *From Apartheid to Nation-building*, p. 90.

⁵⁹ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, p. 87.

⁶⁰ H. Giliomee en L. Schlemmer: *From Apartheid to Nation-building*, p. 89.

woon. Hierdie gebiede is gereeld in die winter deur vloedwater oorstrom weens 'n gebrek aan stormwaterdreinerings. Vanweë die hoë huispryse is gegoede Kleurlinge (handelaars, onderwysers en gegradueerdes) gedwing om in die krotbuurte te woon. Selfs nadat sommige Kleurlinge daarin geslaag het om beter huise in gegoede voorstede te koop, het die regering Kleurling krotbuurte langs hierdie gegoede voorstede gevestig sodat die laer klas Kleurlinge sodoende opgehef kon word.⁶¹

Die *Groepsgebiedewet* het die Kleurlinge nie net op residensiële vlak beïnvloed nie, maar hulle ook verneder en van alle waardigheid gestroop. Dit het nadelige implikasies vir die Kleurlinge op die langtermyn ingehou. Die verlies van huise, plase, grond en ander vorms van rykdom, het meegebring dat Kleurlingouers nie dieselfde voorsiening vir hulle kinders as blankes kon tref nie. Baie moes van nuuts af begin en het vanweë huisverbande nog vir jare daarna gesukkel om hulle skuld te betaal. Dit het hulle onvermydelik benadeel. Vanweë die *Groepsgebiedewet* is die Kleurlinge belas met vervoerprobleme teen hoë kostes na en van hulle werkplekke. Na die instelling van apartheid ten opsigte van openbare vervoer, het die kostes rakende busvervoer aansienlik gestyg en die Kleurlinge verder verbitter.⁶²

Ten spyte van hierdie negatiewe gevolge, het die toepassing van die *Wet op Groepsgebiede*, ook 'n positiewe invloed van "opruiming en vernuwing" gehad. Voor die proklamasie van groepsgebiede het die meerderheid Kleurlinge in dorps- en stadswyke bymekaar gewoon. Hoewel daar gemeenskappe was wat status gehad het en hulle eie kerke, ontspanningsgeriewe en gemeenskapsale opgerig het, was daar ook baie gevalle van gemeenskappe waar erwe en huise onderverhuur is aan dakloses uit die stede en bejaarde- en jonggetroude familieledes. Hierdie oorbewoonde gebiede het 'n krotbuurt voorkoms gehad en die leef- en gedragswyse van die inwoners nadelig beïnvloed. In sommige stadsgebiede het sogenaamde "pondokkielande" ontstaan waar

⁶¹ R.H du Pré: *Separate but Unequal*, pp. 88-89.

⁶² R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, pp. 90, 92-93.

Kleurlinge in haglike omstandighede en soms saam met swartes gewoon het.⁶³ Die meeste van die eiendomme in hierdie swak woonbuurtes was in 'n vervalte toestand en hervestigings uit die gebiede het die Gemeenskapsontwikkelingsraad in staat gestel om die swak geboue te sloop of te restoreer. Die implementering van die *Groepsgebiedewet* het daartoe bygedra dat potensiele en bestaande krotbuurte opgeruim kon word. In Pretoria en Johannesburg is die verskillende rasse-groepe wat in plakkersdorpe saamgewoon het na groepsgebiede verskuif. Na die ontruiming, het die regering onmiddellik met die opruiming van dié plakkersdorpe begin.⁶⁴

Deur die toepassing van die *Groepsgebiedewet* is Kleurlinge meestal hervestig uit swak woonbuurte, maar ook soms uit ordentlike stadswyke na gebiede op die buitewyke van dorpe en stede.⁶⁵ Die positiewe invloed van die wet was soos reeds genoem, dat baie krotbuurtes en plakkerskampe opgeruim is en Kleurlinggesinne beter huise bekom het wat aan sekere standaarde moes voldoen. Die beter behuising wat deur die regering voorsien is, het baie Kleurlinge in staat gestel om huiseienaars te word in plaas van huurders in minder goeie dorpsgebiede.⁶⁶

In sommige gevalle het goed beplande gemeenskappe met doeltreffende dienste tot stand gekom. Sonder die druk en finansiële bystand van die regering sou plaaslike owerhede op hulle eie nie veel vermag het nie. Verskeie nuwe, doeltreffende gemeenskapsfasiliteite byvoorbeeld sale, swembaddens en sportterreine, waaroor Kleurlinge in sommige van hulle vorige woonbuurtes nie beskik het nie, is in hulle nuwe woongebiede opgerig.⁶⁷

Deur middel van die toepassing van die *Groepsgebiedewet* het die regering daarin

⁶³ R.P. 38/1976, *Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 209-212.

⁶⁴ W.L.J. Adlem: Administratiewe aspekte van slumopruiming in Suid-Afrika, pp. 61-62.

⁶⁵ R.P. 38/1976, *Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 209-212.

⁶⁶ *Ibid.*, pp. 209-212; H. Giliomee en L. Schlemmer: *From Apartheid to Nation-building*, pp. 89-90.

⁶⁷ R.P. 38/1976, *Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 209-212.

geslaag om op doeltreffende wyse 'n gerieflike skeidslyn tussen blanke- en nie-blanke woongebiede te trek. Hierdie situasie het ongetwyfeld groter steun vanuit blanke geleedere vir die Nasionale Party verseker.

1.2.3 Apartheid op kulturele terrein

Die regering het ook wetgewing ingedien om apartheid op kulturele terrein toe te pas. Kulturele apartheid is veral uitgebrei en verder gevoer tydens die premierskap van J.G. Strijdom gedurende 1954 tot 1958. So byvoorbeeld het wetgewing in 1957 die regering in staat gestel om apartheid in biblioteke en vermaaklikheidsplekke wat onder die beheer van plaaslike owerhede was, toe te pas. Dit het beteken dat blank en nie-blank in die toekoms nie meer gesamentlik leeskringe sou kon bywoon, na sport sou kon kyk of saam na musiekuitvoerings sou kon luister nie.⁶⁸ Hierdie toedrag van sake het die Kleurlinggemeenskap aan geweldige vernedering onderwerp en hulle verplig om aparte ingange, kaartjieskantore en toiletgeriewe tydens musiekuitvoerings in die Kaapse stadsaal te gebruik. Die agterste sitplekke in die saal is vir Kleurlinge gereserveer sodat hulle heeltemal afgesonder was van die res van die auditorium. In sommige gevalle het kabinetsministers geweier om diplomatieke en dergelike funksies by te woon indien daar Kleurlinge teenwoordig sou wees. Kort daarna is nie-blankes by sulke geleenthede uitgesluit en hulle is later ook verbied om lid te word van wetenskaplike verenigings.⁶⁹

Onderwys en opvoeding was nie altyd vir Kleurlinge beskikbaar nie. Die latere instelling van Kleurlingonderwys is gekenmerk deur diskriminasie en was van lae gehalte. Kleurlingonderwys het gebuk gegaan onder die probleme van onvoldoende fasiliteite, oorvol klaskamers, laag geskoolde en swak betaalde onderwysers wat swak resultate vir Kleurlingskole meegebring het. Dit het 'n demoraliserende uitwerking op die Kleurlinge gehad. Aangesien die hoër, senior poste reeds deur blankes bekleed is,

⁶⁸ T.R.H. Davenport: *South Africa, a modern history*, p. 344.

⁶⁹ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, p. 104.

het Kleurlinge nie moeite gedoen om hoër kwalifikasies te bekom nie.

Kleurlingskole het ook 'n ernstige tekort aan sportfasiliteite en vergaderingsgeriewe gehad. Kulturele uitstallings is onmoontlik gemaak weens 'n gebrek aan skoolsale en vergaderings en dergelike byeenkomste moes dikwels in die buitelug plaasvind. Op akademiese gebied moes onderwysers sonder die nodige hulpmiddele (laboratoriums, laboratoriumtoerusting, kaarte en dies meer), klaarkom en in die geskiedenisklasse is Kleurlingkinders met 'n blanksentriese weergawe van gebeure gekonfronteer. Leerlinge wat wel daarin geslaag het om hulle skoolopleiding te voltooi het geen toegang tot universiteitsbeurse gehad nie, aangesien hulle nie met die uitslae van blanke leerlinge kon kompeteer nie. Met die latere beskikbaarstelling van beurse aan nie-blanke studente is Kleurlinge oor die hoof gesien, aangesien hulle nie tot die swart of blanke bevolkingsgroepe behoort het nie.

Vanweë ernstige griewe wat rondom die situasie ontstaan het, het Kleurlingskole en -universiteite in die sewentiger- en tagtigerjare die bakermat gevorm vanwaar opstande teen die regering geloods is. Die Departement van Kleurlingsake wat Kleurlingonderwys geadministreer het, is dikwels deur blankes beman. Die beleid van werksreservering het opgeleide Kleurlinge uit die meeste professies gehou en hulle tot die enigste terrein wat wel vir hulle toeganklik was, onderwys, beperk waar hulle gekonfronteer was met blanke persone wat die senior posisies in skole en binne die Departement van Onderwys bekleed het.⁷⁰

Vanaf 1957 het die regering ook aandag geskenk aan die tersiêre onderwysinstansies van Suid-Afrika. Gevolglik is die *Wet op Uitbreiding van Universiteitsopleiding* (No. 45 van 1959), ten spyte van sterk teenstand, aanvaar. Hierdie wetgewing het aan die nie-blanke groepe hulle eie universiteitskolleges gegee wat onder toesig van die Universiteit van Suid-Afrika sou funksioneer. Die Universiteitskollege van Wes-Kaapland is in Bellville vir die Kleurlinge opgerig. Die sogenaamde "oop

⁷⁰ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, pp. 111-114.

universiteite", met ander woorde Kaapstad en die Witwatersrand, is verbied om voortaan enige nie-blankes as studente te aanvaar indien die kursus wat hulle wou neem deur hulle eie universiteitskollege aangebied is. Hierdie bepaling het sterk kritiek uitgelok, want dit is beskou as 'n ernstige skending van die beginsel van akademiese vryheid, waarvolgens universiteite self die reg behoort te hê om te besluit wie daar mag studeer en wie nie. Ondanks hierdie en vele ander argumente het die regering by sy besluit volstaan.⁷¹

Die regering het dus daarin geslaag om die Kleurlinge ook op kulturele gebied apart van die blankes te hou. Hierdie situasie sou ook later tot groot ontevredenheid en kritiek teen hom lei.

1.2.4 Apartheid op ekonomiese gebied

Die regering het ook wetgewing aangeneem om apartheid op ekonomiese gebied te vestig. Die *Wet op Nywerheidsversoening* (No. 28 van 1956) het bepaal dat geen verdere "gemengde" vakbonde, met ander woorde vakbonde met blankes, Kleurlinge en Indiërs as lede, geregistreer mag word nie. Gemengde vakbonde wat reeds op daardie stadium bestaan het, is ook verplig om aparte takke vir die verskillende bevolkingsgroepe te vorm.⁷²

Die verskillende bevolkingsgroepe in Suid-Afrika het mettertyd op ekonomiese gebied geïntegreerd begin raak. Die nie-blankes se betrokkenheid by die ekonomie is egter gekenmerk deur differensiasie en diskriminasie komende van regeringskant. Hierdie faktore, saam met die reeds bestaande etniese en kulturele verskille het aanleiding gegee tot verskille in voorspoed en vooruitgang tussen blank en nie-blank in Suid-Afrika.

⁷¹ C.F.J. Muller (red.): *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, pp. 494, 496.

⁷² *Ibid.*, p. 496.

Die hoogtepunt van apartheid in die arbeidsveld was die aanname van die *Industriële Versoeningswet* van 1956 waarvolgens die beginsel van werksreservering gewettig is. Hierdie wet het aan die Minister van Arbeid die mag gegee om industriële verteenwoordigers te beveel om sekere kategorieë van arbeid te reserveer in 'n poging om die ekonomiese welvaart van arbeiders van enige bevolkingsgroep te beveilig. In werklikheid was dit 'n maatreël om die belange van blanke arbeid te beskerm en wel deur veranderinge in die bevolkingsamestelling van die arbeidsmark te voorkom met die gevolg dat blanke arbeiders voorkeur geniet het, terwyl Kleurling- en swart arbeiders ondergeskikte posisies op die ekonomiese skaal moes inneem.⁷³ Dit het die Kleurlinge verarm en dit vir hulle onmoontlik gemaak om werk te kry waarvoor hulle opgelei en gekwalifiseer was. Sodoende is hulle gedwing om teen karige vergoeding as plaasarbeiders by blanke boere te gaan werk. Die moeilike werksomstandighede en die swak besoldiging het die Kleurlinge in 'n toestand van chroniese armoede gedompel. Die sogenaamde dop-stelsel, waarvolgens boere hulle arbeiders met alkohol vergoed het, het tot drankverslawing gelei en terselfdertyd verseker dat Kleurlingarbeiders huiwerig was om die plase te verlaat en na ander heenkome te gaan soek. Deur middel van hierdie gebruik is 'n tendens geskep waarvolgens alle Kleurlinge gestereotipeer is as drankverslaafdes.⁷⁴

Mettertyd het daar 'n neiging tot verstedeliking onder plaasarbeiders posgevat wat aangemoedig is deur die aanbieding van beter lone, aangenamer werksomstandighede, korter werksure, beter opvoedkundige fasiliteite en sub-ekonomiese behuising in die stede. Die tradisioneel hegte verhouding tussen boere en plaaswerkers het verswak en Kleurlinge aangemoedig om die plase te verlaat en elders 'n heenkome te gaan soek.

Kleurlinge het ook teen 'n snelle tempo tot die private nywerhede toegetree en teen 1960 was sowat 97 000 Kleurlinge, waarvan 35 persent vroue was, in fabriekse werksaam. Die fabriekswese was naas landbou die vernaamste werkverskaffer aan

⁷³ D.M. Scher: "The consolidation of the apartheid state", in B.J. Liebenberg en S.B. Spies (reds.): *South Africa in the 20th Century*, pp. 324-325.

⁷⁴ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, pp. 109, 110.

Kleurlingmans en het aan sowat 18 persent van die Kleurling-arbeidsmag 'n heenkome gebied.⁷⁵ Die beginsel van werksreservering het ook hier sy invloed laat geld. In die boubedryf en klerefabrieke kon Kleurlinge nie as voormanne of toesighouers werk nie. In gevalle waar Kleurlinge opleiding aan blankes moes verskaf, is die betrokke blankes na opleiding spoedig in hoër posisies aangestel en moes die meer bevoegde Kleurlinge onder hulle werk. Dit het hulle blootgestel aan diskriminasie waardeur hulle waardigheid aangetas is. In die Wes-Kaap is gespesialiseerde poste in die bou-industrie vir blankes gereserveer en in die res van die land is die vernaamste ambagte ook vir blankes opsygesit. In Johannesburg is Kleurlinge nie toegelaat om hulle eie besighede te bedryf nie en moes hulle die naam van 'n blanke persoon teen vergoeding gebruik. Dit het dikwels tot ongerymdhede aanleiding gegee, aangesien Kleurlinge dikwels deur die betrokke blankes afgepers is en buitensporige bedrae moes betaal. Sodoende is hulle die geleenthede ontsê om entrepreneurs of ondernemers te word en was hulle verplig om arbeiders van blanke werkgewers te bly.⁷⁶ Wetgewing wat voorsiening gemaak het vir die stigting van Kleurlinggroepsgebiede, het lede van ander bevolkingsgroepe verbied om daar handel te dryf. Dit het meer geleenthede vir Kleurlingondernemers geskep en daartoe bygedra dat die aantal Kleurlingkleinhandelaars teen 1966 aansienlik toegeneem het.⁷⁷ Dit was dus 'n positiewe uitvloeisel van die apartheidsbeleid.

Werksreservering is ook op professionele vlak toegepas. Kleurlingstudente kon hulle opleiding by 'n universiteit ontvang, maar is nie toegelaat om die praktiese deel van hulle kursus by maatskappye te doen nie. Studente wat wel hulle studies voltooi het, kon geen werk in hulle rigting kry nie, vanweë die toepassing van die beginsel van werksreservering.⁷⁸

⁷⁵ A.L. Muller: Die ekonomiese aktiwiteite en vooruitsigte van die Suid-Afrikaanse Kleurlingbevolking (*Tydskrif vir Geesteswetenskappe*. Desember 1966 - Maart 1967, pp. 345, 346).

⁷⁶ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, pp. 110-111.

⁷⁷ A.L. Muller: Die ekonomiese aktiwiteite en vooruitsigte van die Suid-Afrikaanse Kleurlingbevolking (*Tydskrif vir Geesteswetenskappe*. Desember 1966 - Maart 1967, p. 350).

⁷⁸ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, p. 111.

Onderwys en verpleging was tradisioneel die enigste twee beroepe wat geredelik vir Kleurlinge toeganklik was. Vanweë hulle swak ekonomiese posisie kon Kleurlinge nie die nodige opleiding vir ander beroepe ontvang nie en andersins is hulle deur wetlike maatreëls en blanke vooroordeel daarby uitgesluit. Met verloop van tyd kon onderwys en verpleging nie alle belangstellendes akkommodeer nie. Teen die sestigjarige het hierdie situasie begin verbeter namate geleenthede vir Kleurlinge binne plaaslike bestuursrade in groepsgebiede geskep is. 'n Groot aantal administratiewe en professionele poste is binne die Departement van Kleurlingsake vir Kleurlinge geskep en deur die stigting van die Kleurling-ontwikkelingskorporasie (KOKOR)⁷⁹ en die Spes Bona Bank, is nuwe geleenthede op die finansiële terrein voorsien.⁸⁰

Vanweë die ernstige ekonomiese nood was 'n groot persentasie van die Kleurlingbevolking teen 1960 deel van die arbeidsmark. In 1960 was bykans die helfte van alle Kleurlingvroue (23.6 persent), tussen die ouderdom van 15 en 54 jaar ekonomies bedrywig. Uit 'n totaal van 362 000 Kleurlingvroue, het 179 000 winsgewende werk buitenshuis verrig. Feitlik alle Kleurlingmans tussen die ouderdom van 15 en 65 jaar was ekonomies aktief wat die totaal in 1960 op 369 000 te staan gebring het. Die moeilike ekonomiese omstandighede het Kleurlingmans verplig om op 'n jong leeftyd te begin werk. Vanweë hulle gebrekkige opleiding kon hulle nie vir hoër besoldigde poste aansoek doen nie en was desnoods verplig om tot 'n gevorderde leeftyd te werk. Hierdie toedrag van sake het verseker dat die algemene

⁷⁹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: KOKOR is in 1962 gestig nadat verskeie versoeke komende van die Kleurlinge en spesifiek die Raad vir Kleurlingsake tot die regering gerig is om 'n instelling te vestig wat die Kleurlinge tot volle deelname aan die handelsprosesse sou kon lei. Die stigting van KOKOR was ook 'n poging van die regering om die Kleurlinge deur middel van hulle eie inisiatief te lei tot eiehulp en die opbou van kapitaal. Die doelstellings van die Korporasie was om die bevordering van die Kleurlinge op nywerheids-, handels- en finansiële gebied te bevorder. KOKOR het hom hoofsaaklik toegespits op die ontwikkeling van Kleurlingbesighede en het sy fondse van die sentrale regering verkry. (R.P. 38/1976, *Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 69, 77).

⁸⁰ A.L. Muller: Die ekonomiese aktiwiteite en vooruitsigte van die Suid-Afrikaanse Kleurlingbevolking (*Tydskrif vir Geesteswetenskappe*. Desember 1966 - Maart 1967, pp. 348, 349).

lewenstandaard van Kleurlinggesinne uiters laag was.⁸¹ Die meeste Kleurlinge was as ongeskoolde arbeiders vasgevang in laagbesoldigde beroepe soos plaaswerkers en huisbediendes.⁸²

Die lae opvoedkundige- en geletterdheidspeil, gebrek aan Kleurlingondernemers en die lae loontoestande tesame met die gebrek aan 'n samehorigheidsgevoel onder die Kleurlinge en die neiging tot klasseverskille tussen ontwikkelde en minder ontwikkelde Kleurlinge, het beperkinge op die benutting van moontlikhede geplaas en vinniger groei en ontwikkeling van die Kleurlinge gedemp.⁸³

1.2.5 Die toepassing van "Klein Apartheid" in Suid-Afrika

Ondanks die vestiging van afsonderlike woongebiede, was daar steeds 'n mate van sosiale interaksie tussen die blanke en nie-blanke bevolkingsgroepe. Die regering was sterk daarteen gekant en het alles in sy vermoë gedoen om rassevermenging te beperk.⁸⁴ Derhalwe is die skeiding van die bevolkingsgroepe in Suid-Afrika mettertyd na alle vlakke van die samelewing uitgebrei. In 1953 is die *Wet op Aanwysing van Aparte Geriewe* aangeneem wat voorsiening gemaak het vir afsonderlike geriewe vir blank en nie-blank in Suid-Afrika. Die wetgewing was van toepassing op alle vlakke van die openbare samelewing - op busse en treine, in poskantore, stasies, restaurante en teaters. Wat voorheen in baie plekke as gebruik aanvaar is, het nou die wet geword. Oral het tekens verskyn wat aangedui het *Slegs vir Blankes* of *Nie-Blankes*. Aparte deure en toonbanke is in openbare geboue aangebring, terwyl afsonderlike banke in openbare parke en afsonderlike sitplekke vir blank en nie-blank in openbare

⁸¹ A.L. Muller: Die ekonomiese aktiwiteite en vooruitsigte van die Suid-Afrikaanse Kleurlingbevolking (*Tydskrif vir Geesteswetenskappe*. Desember 1966 - Maart 1967, pp. 343-345).

⁸² A.L. Muller: Die ekonomiese aktiwiteite en vooruitsigte van die Suid-Afrikaanse Kleurlingbevolking (*Tydskrif vir Geesteswetenskappe*. Desember 1966 - Maart 1967, p. 347).

⁸³ A.L. Muller: Die ekonomiese aktiwiteite en vooruitsigte van die Suid-Afrikaanse Kleurlingbevolking (*Tydskrif vir Geesteswetenskappe*. Desember 1966 - Maart 1967, pp. 351, 352).

⁸⁴ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, p. 94.

busse aangebring is.⁸⁵ Poskantore en staatsgeboue is afgeskort en die gebruik van parke, strande, hysbakke, vakansieoorde, swembaddens en ander geriewe is voortaan streng volgens die apartheidsmaatreëls beheer.⁸⁶

Na 1948 is apartheid op treine en stasies baie streng toegepas. Alle fasiliteite (wagkamers, toiletgeriewe, platforms, kaartjieskantore en stalletjies), is volgens velkleur geskei en Kleurlinge moes met derdeklasgeriewe tevrede wees.⁸⁷ Die toepassing van apartheid op openbare busvervoer het die Kleurlinge aan groot ongerief blootgestel en hulle moes dikwels in gure weerstoestande vir Kleurlingbusse staan en wag. Hierdie omstandighede het die Kleurlingwerkersklas woedend en gefrustreerd gelaat en dikwels veroorsaak dat Kleurlingarbeiders en -skoolkinders laat was vir skool en werk.⁸⁸

Die toepassing van hierdie "klein apartheid" het inbreuk gemaak op die Kleurlinge se persoonlike lewensgehalte en hulle groot ongerief besorg. In die proses is hulle aan talle beledigings blootgestel wat hulle verneder en hulle waardigheid aangetas het.⁸⁹

Dit was dus duidelik dat die blankes in Suid-Afrika die "ideale beleid" gevolg het om die Kleurlinge op 'n gerieflike afstand te hou. Hierdie beleid het egter tot groot ontevredenheid by die nie-blankes gelei en dit het onvermydelik op opstand en bloedvergieting in die laat vyftiger- en vroeë sestigerjare uitgeloop.

Teen die middel sewentigerjare was die Kleurling middelklas verbitterd en vervreem van die blanke regering. Buiten die verlies van hulle stemreg, is enige vorm van vooruitgang binne die Departement van Kleurlingsake, die Universiteit van Wes-Kaapland of die verskillende opleidingsinstansies deur die apartheidsbeleid verhinder.⁹⁰

⁸⁵ M. Meredith: *In the Name of Apartheid*, pp. 55-56.

⁸⁶ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, p. 94.

⁸⁷ R.H. du Pré: *Separate but Unequal*, pp. 97, 98.

⁸⁸ *Ibid.*, p. 99.

⁸⁹ *Ibid.*, pp. 97, 101-108.

⁹⁰ H. Giliomee en L. Schlemmer: *From Apartheid to Nation-building*, p. 100.

Tydens samesprekings tussen die voorsitter van die Uitvoerende Bestuur van die V.K.R., T.R. (Tom) Swartz, ander lede van die V.K.R. en die premier, B.J. Vorster op 21 Februarie 1972 in Kaapstad, het Swartz in 'n memorandum na die beloftes verwys wat reeds twaalf jaar gelede deur dr. Verwoerd gemaak is en waarvolgens die Kleurlinge binne tien jaar volledige beheer oor hulle eie sake sou hê. Hy het ook verwys na Vorster se voorneme in 1967 om elke belofte van sy voorganger na te kom. Swartz het beklemtoon dat alhoewel vordering wel gemaak is, die Kleurlinge 'n doodloopstraat bereik het en volgens hom tekens van verydeling en haat begin toon het. Hy het sy misnoeë uitgespreek met die feit dat Kleurlinge nie volle burgerregte geniet het nie en 'n pleidooi gelewer dat hulle 'n aandeel moes hê in die besluitnemingsprosesse van die regering en sodoende politieke deelname verkry.⁹¹

Die Kleurlingbevolking van Suid-Afrika het hom in 'n politieke vakuum bevind. Teen die sewentigerjare het die regering nog nie duidelikheid gehad oor die posisie van die Kleurlinge en hulle toekoms in Suid-Afrika nie en teen 1971 het daar twis binne Nasionale Party-geledere oor hierdie kwessie ontstaan.⁹² Gevolglik het die regering in Maart 1973 die Erika Theron-kommissie in die lewe geroep om ondersoek in te stel na die Kleurlingbevolking van Suid-Afrika en aanbevelings in die verband te doen.

⁹¹ *Die Burger*, 22.2.1972 (Regering bereid dat Kleurlinge eie sake beheer, p. 15).

⁹² F.A. van Jaarsveld: *Van Van Riebeeck tot Vorster 1652-1974*, p. 558.

HOOFTUK 2

DIE AANSTELLING VAN DIE ETK

Gedurende die sestigerjare het daar verdeeldheid tussen die konserwatiewes en die liberales binne die Nasionale Party ingetree vanweë die regering se hantering van die bevolkingsverhoudingsvraagstuk. Teen die laat sestigerjare het die Nasionale Party erken dat hy steeds nie 'n beleid vir die Kleurlinge gehad het nie. Derhalwe is 'n kommissie van ondersoek in die vroeë sewentigerjare aangestel om die Kleurlingvraagstuk te ondersoek, knelpunte te identifiseer en die regering met raad en voorstelle te bedien. Hierdie kommissie, wat in die algemeen bekend gestaan het as die Erika Theron-kommissie, het uit verskeie deskundiges bestaan onder wie die voorsitter prof. Erika Theron, voormalige hoogleraar in Maatskaplike Werk aan die Universiteit van Stellenbosch. Die aanstelling en samestelling van die Theron-kommissie, het wyd opslae gemaak en is met gemengde gevoelens komende van die pers, politieke partye, die onderskeie bevolkingsgroepe en die Nederduits Gereformeerde Kerk, begroet.

2.1 AANSTELLING EN OPDRAGTE

Gedurende die vyftiger- en sestigerjare van die twintigste eeu het die swart-, Indiër- en Kleurlingbevolkingsgroepe in Suid-Afrika hulle ontevredenheid met die apartheidsbeleid op 'n toenemende wyse laat blyk deur sabotasie, stakings, en betogings. Die Nasionale Party-regering is ook vanuit die buiteland onder druk geplaas om sy rassebeleid te verander.

In die sestigerjare het daar verdeeldheid binne die regerende Nasionale Party-geledere ingetree ten opsigte van die partybeleid rakende die bevolkingsverhoudingsvraagstuk.¹ Reeds tydens die Verwoerd-era was daar al tekens van 'n konserwatief-liberaal polarisasie binne die Nasionale Party. Enersyds was daar 'n ultraregse groep wat

¹ M. Horrell: Political party developments (*A Survey of Race Relations*, 1969, pp. 1-5).

voorstanders was van voortgesette blanke voorgdyskap en die kulturele isolasie van die Afrikaner. Andersyds was daar 'n liberale groep wat onder andere ten gunste was van die afskaffing van klein apartheidsmatreëls en die akkommodasie van die Kleurlinge in die blanke politieke bestel.² Sedert die bewindsoorname van B.J. Vorster as Eerste Minister in 1966, het gerugte ontstaan dat hy sterk onder die invloed van die liberale groep (die sogenaamde *verligtes*) was en wegbeweeg het van die pad wat sy voorgangers, Strijdom en Verwoerd, ingeslaan het. Gevolglik het die Nasionale Party-leiding die teiken van hewige kritiek geword van die sg. *verkrampes* binne die party.³ Die uiteinde van hierdie verdeelheid was dat die Nasionale Party geskeur het en dat *verkrampes* soos dr. Albert Hertzog, Jaap Marais en Louis Stofberg die Herstigte Nasionale Party (H.N.P.) in 1969 gestig het. 'n Belangrike geesgenoot van die *verkrampes*, dr. Andries Treurnicht, het egter lid van die Nasionale Party gebly.⁴

Sedert 1970 het die probleme rondom die Kleurlingvraagstuk sterk op die voorgrond getree. Selfs vanuit akademiese kringe is die regering skerp gekritiseer en in Julie 1971 het 'n groep van 29 akademici van die noorde, by wyse van 'n inligtingstuk, volle burgerskap vir Kleurlinge en uiteindelik volledige integrasie tussen blankes en Kleurlinge bepleit.⁵

Die tydperk 1970-1974 is deur kritici van Suid-Afrika bestempel as 'n tydperk van verandering op die terrein van die bevolkingsverhoudingsvraagstuk. Vir die H.N.P. was die veranderinge te snel in die rigting van uiteindelijke integrasie, onder andere as gevolg van Vorster se sportbeleid.⁶ Vir die *verligtes* het die veranderinge te stadig

² J.A. du Pisanie: B.J. Vorster en Afrikanerverdeeldheid, 1966-1970: 'n Oorsig en evaluering van die verlig-verkrampstryd (*Joernaal vir Eietydse Geskiedenis*, 11(2), Aug. 1986, pp. 2-3).

³ F.A. van Jaarsveld: *Van Van Riebeeck tot P.W. Botha*, p. 544; M. Horrell: Political party developments (*A Survey of Race Relations*, 1969, pp. 2-3).

⁴ M. Horrell: Political party developments (*A Survey of Race Relations*, 1969, p. 5); F.A. van Jaarsveld: *Van Van Riebeeck tot P.W. Botha*, p. 548; M. Horrell: White political parties: Developments in 1971 (*A Survey of Race Relations*, 1971, p. 1).

⁵ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Plakboek 5: *Die Burger*, 31.7.1971 (Akademici in Noorde bepleit burgerskap vir Kleurlinge).

⁶ B.J. Liebenberg: "The struggle against isolation", in B.J. Liebenberg en S.B. Spies (reds.): *South Africa in the 20th Century*, pp. 430-433.

verloop. Hierdie meningsverskille het ook in die besonder die Kleurlinge se posisie onder die soeklig geplaas.

Reeds in 1969 het Vorster erken dat die regering nog nie 'n finale beleid vir die Kleurlinge ontwikkel het nie. Hy het egter die idee van 'n Kleurlingtuissland as onprakties verwerp en verklaar dat die Kleurlinge en die blankes in een land moes saamleef.⁷ Vorster is hierin gesteun deur bekende leiers op byna alle ekonomiese, kerklike, akademiese en politieke terreine wat selfs volle burgerregte vir Kleurlinge saam met blankes bepleit het.⁸

Die *verkrampes*, ook dié binne die Nasionale Party, het nie met Vorster se uitspraak oor 'n Kleurlingtuissland saamgestem nie. So, byvoorbeeld, het dr. Andries Treurnicht in 1971 in 'n artikel in *Hoofstad* gepleit dat 'n Kleurlingtuissland ontwikkel moes word. Sekere kabinetsministers, onder wie dr. Connie Mulder, het Treurnicht se voorstel gesteun.⁹ Moontlik het hulle hul standpunt van 'n Kleurlingtuissland gevestig op 'n uitspraak van dr. H.F. Verwoerd in 1960 dat die Kleurlinge op sosio-ekonomiese gebied opgehef en tot selfbeskikking gelei moes word.¹⁰

Buiten die verdeelheid binne die regering het die Swart Bewussynsbeweging ook onder die Kleurlinge posgevat en gelei tot onluste by die Universiteit van Wes-Kaapland in Julie 1973.¹¹ Hierdie onluste, tesame met die beperkte steun wat die Verteenwoordigende Kleurlingraad geniet het en die toenemende druk komende van die opposisiepartye soos die Verenigde Party, sowel as die *verligtes* binne die N.P. self ten opsigte van die staatkundige posisie van die Kleurlinge, het gelei tot die aanstelling van die ETK in 1973.¹²

⁷ M. Horrell: *Political party developments (A Survey of Race Relations, 1969, p. 1).*

⁸ F.A. van Jaarsveld: *Van Van Riebeeck tot P.W. Botha*, pp. 555, 557-558.

⁹ M. Horrell: *The political future of the Coloured community (A Survey of Race Relations, 1971, p. 7).*

¹⁰ Anon: *Coloured affairs (South African Digest, 2.2.1973, p. 3).*

¹¹ S. Johnson: *South Africa: No Turning Back*, p. 29).

¹² E.F.J. Malherbe: "Die grondwetlike voorstelle van 1977", in A.M. Faure, et al: *Suid Afrika en die Demokrasie*, p. 303.

Vorster self het nie na bogenoemde redes vir die aanstelling van die ETK verwys nie. In 1973 het hy in die Volksraad aangekondig dat die tyd aangebreek het om uiting te gee aan Verwoerd se planne om onderhandelinge met die Kleurlinge te voer deur 'n kommissie aan te stel om die opvoedkundige en sosio-ekonomiese probleme, sowel as die ontwikkeling van die Kleurlinge oor die voorafgaande 12 jaar te ondersoek.¹³

Reeds op 23 Januarie 1973 het die sekretaris van Inligting, dr. Eschel Rhoodie, in Kaapstad aangekondig dat 'n kommissie, waarin blankes sowel as Kleurlinge sou dien, ondersoek sou doen na die sosio-ekonomiese en konstitusionele posisie van die Kleurlinge.¹⁴ Die aankondiging het gevolg na samesprekings tussen Premier B.J. Vorster, dr. S.W. van der Merwe, Minister van Kleurlingsake en 'n skakelgroep van die Verteenwoordigende Kleurlingraad o.l.v. Tom Swartz, leier van die Federale Party.¹⁵ *Die Burger* het gerapporteer dat die ondersoek daarop gemik was om die Kleurlinge uiteindelik na politieke selfbeskikking te lei en dat die voorgenome kommissie 'n betekenisvolle bydrae kon maak "om beter begrip van mekaar (blank en Kleurling) se lewenswyse en strewes as aparte volke te bewerkstellig".¹⁶

Die uitspraak dat die Kleurlinge na "politieke selfbeskikking" gelei sou word en die verwysing na hulle as 'n "aparte volk" het daarop gedui dat die Nasionale Party-regering nog nie op daardie stadium van sy apartheidsbeleid m.b.t. die Kleurlinge afstand gedoen het nie. Volgens Vorster se uitspraak was dit ook nie die regering se doel om 'n tuisland vir Kleurlinge te skep nie.

In die *Staatskoerant* van 23 Maart 1973 is die aanstelling van die kommissie onder voorsitterskap van Erika Theron amptelik aangekondig. Daarvolgens het die ETK opdrag ontvang om op 'n omvangryke wyse ondersoek in te stel na die vordering van die Kleurlingbevolking sedert 1960 op maatskaplike, ekonomiese en staatkundige

¹³ *Debatte van die Volksraad* 1973, vol. 44, K. 8185-8186.

¹⁴ Anon: Coloured affairs (*South African Digest*, 2.2.1973, p. 3).

¹⁵ *Ibid.*, p. 3; *Die Burger*, 24.1.1973 (Kleurlinge: Regering gelas groot ondersoek, p. 1).

¹⁶ *Die Burger*, 24.1.1973 (Kleurlinge: Regering gelas groot ondersoek, p. 1).

Prof. Erika Theron

[Bron: Femina, March 1990]

terreine, sowel as op sport en kulturele gebied. Die kommissie moes op grond van die ondersoek aanbevelings aan die regering maak oor hoe die ontwikkeling van die Kleurlinge op hierdie terreine bevorder kon word.¹⁷ Daar is twee moontlike verklarings waarom die jaar 1960 as die aanvangsdatum van die ondersoek aangedui is. In die eerste plek was daar in 1960 en weer in 1970 'n algemene sensusopname wat vergelykbare statistiek kon verskaf. Tweedens, is die vernaamste apartheidsmaatreëls tussen blankes en Kleurlinge kort voor en tydens die sestigerjare ingestel en was die uitwerking daarvan teen 1973 reeds merkbaar.¹⁸ Dit hou verband met die tweede punt van die opdrag aan die kommissie, naamlik dat stremmende faktore op die verskillende terreine rakende die Kleurlinge wat ondersoek sou word en wat as knelpunte geïdentifiseer kon word, in die verslag aangedui moes word.¹⁹ Die kommissie is versoek om na 18 maande, bereken vanaf 23 Maart 1973, of so spoedig moontlik daarna, verslag te doen oor sy bevindinge. Die ETK sou bly voortbestaan totdat daar finaal verslag gedoen is, of totdat dit deur die Staatspresident herroep sou word.²⁰

Die Burger het in 'n omvattende berig verwys na die samestelling van die kommissie en die kriteria waarvolgens die lede verkies is en het 'n beknopte loopbaanskets van die onderskeie lede ingesluit. Wat die kriteria betref, is die lede aangestel op grond van hul ondervinding en gemoeidheid met die verskillende lewensfasette van die Kleurlinge.²¹ *Die Burger* het voorts die *curriculum vitae* en terreine van kundigheid van die onderskeie ETK-lede soos volg saamgevat:

Erika Theron, die voorsitter, was sedert 1955 hoogleraar in Maatskaplike Werk aan die Universiteit van Stellenbosch. Hoewel sy reeds in 1972 afgetree het, het sy voortgegaan om 'n belangrike rol op haar vakgebied te speel. Sy was onder andere

¹⁷ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: *Die Staatskoerant*, 23.3.1973, pp. 18-19 (Aanstelling van Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede Rakende die Kleurlingbevolkingsgroep).

¹⁸ E. Theron en J.B. Theron (reds.): *Kortbegrip van die Theron-verslag*, pp. 1-2.

¹⁹ *Ibid.*, pp. 1-2.

²⁰ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: *Die Staatskoerant*, 23.3.1973, pp. 18-19 (Aanstelling van Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede Rakende die Kleurlingbevolking).

²¹ *Die Burger*, 24.2.1973 (Twintig sal besin oor kleurlinge – Wye veld van ondersoek, p. 7).

voorsitter van die Welsynsraad van Wes-Kaapland, ondervoorsitter van die Nasionale Welsynsraad en redaktrise van die *Tydskrif vir Maatskaplike Werk*. In 1973 was sy ook nog lid van die Nasionale Behuisingskommissie en lid van die Raad van die Universiteit van Wes-Kaapland asook lid van die Groepsgebiederaad, terwyl sy ook in talle ander openbare en statutêre liggame gedien het.²² Sy was ook lid van SABRA²³, maar het in 1972 bedank omdat die voorsitter van die organisasie, dr. Gerrit Viljoen, 'n Kleurlingtuïsland bepleit het.²⁴

Die feit dat die ETK 'n vroulike voorsitter gehad het, het reaksie ontlok. Oor hierdie reaksie het prof. Theron geskryf: "Ek dink die verbasing was taamlik groot dat ek, as vrou, tot voorsitter van die Kommissie gekies is. *Die Burger* het gesê ek word beskou as 'n bekwame voorsitter. Die destydse Arbeiderleier Sonny Leon, het in 'n Engelstalige koerant gesê my voorsitterskap is "terrible", en *The Argus*, wat gunstig op my aanstelling gereageer het, het opgemerk: "She is a strong-willed woman".²⁵

A.J. Arendse was sedert 1972 voorsitter van die Onderwysraad vir Kleurlinge. Hy was voorheen skoolhoof van die Hoërskool Esselenpark en later inspekteur van onderwys.

Dr. S.I. Arendse was 'n mediese praktisyn in Elsiesrivier. Hy was ook lid van die Adviesraad van die Universiteit van Wes-Kaapland en het gedien op die Bestuursraad van Elsiesrivier.

F.H. Badenhorst was skoolhoof op Franschhoek en Humansdorp en skoolinspekteur in verskeie omgange in Kaapland voordat hy die eerste hoofinspekteur van

²² *Die Burger*, 24.2.1973 (Twintig sal besin oor kleurlinge - Wye veld van ondersoek, p. 7).

²³ Die Suid-Afrikaanse Buro vir Rasse-Aangeleenthede (SABRA), is in 1948 gestig en het hom besig gehou met die studie van rasseverhoudinge in Suid-Afrika met die doel om samewerking en goeie verhoudinge tussen die verskillende bevolkingsgroepe aan te help en 'n gunstige klimaat vir ontwikkeling op staatkundige, ekonomiese en ander lewensterreine te bevorder. Die vernaamste doelstelling van dié organisasie was die samesnoering en mobilisering van die blanke bevolking van Suid-Afrika (*Tydskrif vir Rasse-aangeleenthede*, 1 (1), September 1949, pp. 1-2).

²⁴ *Die Afrikaner*, 9.3.1973 (Kommentaar – SABRA en die regering, p. 1).

²⁵ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 57.

Kleurlingonderwys geword het. Later was hy adjunk-direkteur van Kleurlingonderwys en tot Januarie 1972 het hy opgetree as hoofonderwysadviseur van die Minister van Kleurlingsake. Voorts was hy lid van die Raad en Senaat van die Universiteit van Wes-Kaapland, lid van die Gemeenskaplike Matrikulasieraad en verkose lid van die Kaapse Skoolraad.

Dr. H.M. Beets was ten tyde van die aanstelling van die kommissie Assistant-Skriba van die N.G. Sendingkerk en leraar op Ceres. Hy het die graad D.D. in 1968 in die VSA verwerf en het 'n lewendige belangstelling in die onderwys gehad. Hy was ook lid van die Raad van die U.W.K.

Prof. G. Cronjé het in 1972 afgetree as hoogleraar in Sosiologie en Dekaan van die Fakulteit Lettere en Wysbegeerte aan die Universiteit van Pretoria. In 1973 was hy spesiale professor in Kriminologie aan die Universiteit van Suid-Afrika en het twaalf jaar lank as voorsitter van die Nasionale Welsynsraad en voorsitter van die Kommissie van Onderzoek na Ongewenste Publikasies opgetree.

J.S. Feldman was in 1973 hoof van die Hoërskool Eersterus in Pretoria, lid van die Onderwysraad vir Kleurlinge en het ook gedien op die Eksamenraad vir Kleurlinge.

W.G. Kingwill was in 1973 V.P.-L.V. vir Warmer in Port Elizabeth. Hy was 'n sakeman van formaat wat in verskeie maatskappydireksies gedien het en was ook 'n kenner op landbougebied.

J.E. de V. Loubser was 'n bekende Bolandse boer en ere-voorsitter van die Bolandse Landbou-Unie.

A.S. Meyer was sedert 1941 hoofbestuurder van Westelike Graanboere-Koöperasie op Malmesbury. Hy was ook direkteur van die Kleurling-Ontwikkelingskorporasie, voorsitter van die Spes Bona Bank, lid van verskeie maatskappydireksies en het in

raadgewende hoedanigheid vir talle tegniese landbouliggame opgetree.

J.H. Pretorius van Pretoria, was direkteur van 'n verskeidenheid maatskappye, hoofbestuurslid van die Afrikaanse Handelsinstituut (AHI) en voorsitter van die Noord-Transvaalse Kamer van Nywerheid.

J.A. Rabie (LKR) was onderwyser aan die Potchefstroomse Kleurling Hoërskool voordat hy in 1969 tot die politiek toegetree het. Hy was ook voorsitter van die Santa-sorggroep, die Reigerparkse Kultuurraad en die Protea Welsynsorganisasie wat tehuise vir bejaardes help oprig het. *Die Burger* het hom beskryf as een van die knapste redenaars in die Kleurlingraad.

Prof. C.D. Roode was hoogleraar in die Sosiologie aan die Universiteit van die Oranje-Vrystaat, lid van die Vrystaatse Welsynsraad, bestuurslid van die Suid-Afrikaanse Sosiologiese Vereniging en lid van die Vereniging van Sosioloë van Suider Afrika.

Prof. S.J. Terreblanche, was hoogleraar in Ekonomie aan die Universiteit van Stellenbosch, 'n posisie wat hy tot op hede (1999) nog bekleed. Hy was ook lid van die SAUK-Raad en die Ekonomiese Vereniging van Suid-Afrika. Hy het 'n lewendige belangstelling in die maatskaplike en ekonomiese posisie van die Kleurlinge gehad²⁶ en was, soos Erika Theron, een van die "rebelle" wat as lid van SABRA bedank het.²⁷

N.F. Treurnicht, N.P.-L.V. vir Piketberg, was leraar van die N.G. Kerk op Malmesbury en Riebeeck-Kasteel tot en met sy toetrede tot die politiek in 1957. Tot 1961 was hy L.P.R. vir Malmesbury en daarna Volksraadslid vir Piketberg.²⁸

C. van den Berg Uys, eertydse sakeman, was ook voorsitter van die Kaapse

²⁶ *Die Burger*, 24.2.1973 (Twintig sal besin oor kleurlinge - Wye veld van ondersoek, p. 7).

²⁷ *Die Afrikaner*, 9.3.1973 (Integrasioniste oorheersend in kleurling-kommissie, p. 8).

²⁸ *Die Burger*, 24.2.1973 (Twintig sal besin oor kleurlinge - Wye veld van ondersoek, p. 7).

NAME VAN PERSONE OP FOTO (VAN LINKS NA REGS)

Achter: Mnr. J. A. Rabie, L.K.R., dr. S. I. Arendse, L.K.R., mnr. G. J. van Zyl, mnr. N. F. Treurnicht, L.V., prof. C. D. Roode, mnr. G. C. Erasmus (Sekretariaat).
Middel: Prof. G. Cronjé, dr. A. S. Meyer, mnr. J. E. de V. Loubser, mnr. J. H. Pretorius, prof. R. E. van der Ross, prof. W. B. Vosloo, mnr. J. S. Feldman, mnr. W. G. Kingwill, L.V.
Voor: Mnr. F. H. Badenhorst, dr. H. M. Beets, prof. E. Theron (Voorsitter), prof. J. B. du Toit (Sekretaris), prof. S. J. Terreblanche, mnr. A. J. Arendse.
(Fotograaf: S. Olivier)

[Foto: Met goedgunstige toestemming van *Die Huisgenoot*]

Afdelingsraad wat verantwoordelik was vir die voorsiening van huisvesting aan duisende Kleurlinge in die Kaapse Skiereiland.²⁹ Hy is tydens die kommissie se ondersoek op 18 September 1974 oorlede en is nie deur 'n ander persoon vervang nie.³⁰

Dr. R.E. van der Ross was inspekteur van Kleurlingonderwys, sekretaris van die Suid-Afrikaanse Federasie van Onderwysersverenigings, stigterslid en gewese leier van die Arbeidersparty en ondervoorsitter van die S.A. Instituut vir Rasseverhoudinge.

Prof. W.B. Vosloo was hoogleraar en hoof van die Department Staatsleer en Openbare Administrasie aan die Universiteit van Stellenbosch. In 1971 was hy lid van die Kommissie van Onderzoek na Administratiewe Opleiding in die Staatsdiens.³¹ Hy was die derde “rebel” wat uit SABRA bedank het vanweë die oortuiging dat SABRA die gedagte van 'n Kleurlingtuisland gesteun het.³²

G.J. van Zyl was 'n sakeman en voorsitter van die Saambou Bougenootskap en oudvoorsitter van die Vereniging van Bouverenigings.

Nog 'n lid en ook sekretaris van die ETK was prof. J.B. du Toit, hoogleraar in Sosiologie aan die Universiteit van Wes-Kaapland.³³ Hy was die vierde “rebel” wat uit SABRA bedank het.³⁴

Die kommissie is saamgestel uit ses Kleurlinge, sewe *verkramptes* en die drie Stellenbosse professore wat polities as gematig bestempel kon word. Die regering het nie voorsien dat die drie professore, Theron, Terreblanche en Vosloo, saam met die

²⁹ *Die Burger*, 24.2.1973 (Twintig sal besin oor kleurlinge - Wye veld van ondersoek, p. 7).

³⁰ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. iv.

³¹ *Die Burger*, 24.2.1973 (Twintig sal besin oor kleurlinge - Wye veld van ondersoek, p. 7).

³² *Die Afrikaner*, 9.3.1973 (Integrasioniste oorheersend in kleurling-kommissie, p. 8).

³³ *Die Burger*, 24.2.1973 (Twintig sal besin oor kleurlinge - Wye veld van ondersoek, p. 7).

³⁴ *Die Afrikaner*, 9.3.1973 (Integrasioniste oorheersend in kleurling-kommissie, p. 8).

Kleurlinglede en J.E. de V. Loubser, 'n politieke "blok" sou vorm nie.³⁵ Die samestelling van die kommissie is grootliks bepaal deur dr. Schalk van der Merwe. Van der Merwe het 'n "oop" benadering gevolg en was *verlig* in sy politieke sienswyses.³⁶

2.2 REAKSIE OP DIE SAMESTELLING VAN DIE ETK

Die aanwysing van die kommissielede het gunstige kommentaar, maar ook kritiek ontlok. Veral die Herstigte Nasionale Party (H.N.P.) het skerp gereageer omdat daar geen SABRA-lede op die kommissie gedien het nie.

The Cape Times, anti-regeringsgesinde mondstuk van die Verenigde Party, het sy algemene tevredenheid met die samestelling van die ETK uitgespreek omdat daar Kleurlinge en minstens twee *verligte* Afrikaanssprekende akademici op die komitee gedien het en geen kontroversiële persone as lede aangewys is nie. *The Cape Times* het die teenwoordigheid van Kleurlinglede beskou as 'n erkenning dat die dae verby was dat blankes alleen besluite kon neem. Nogtans het die koerant oor twee sake sy verbasing geuiter: eerstens omdat die opposisieparty in die Verteenwoordigende Kleurlingraad, die Arbeidersparty, nie op V.K.R.-vlak op die kommissie verteenwoordig was nie, maar wel die Federale Party; tweedens is die weglating van prof. S.P. Cilliers, wat deur die koerant beskou is as een van die groot kenners van die Kleurlinge, bevraagteken.³⁷ Die *Weekend Argus* het ook daarvan melding gemaak en die leier van die Arbeidersparty, Sonny Leon, het Cilliers se weglating uit die ETK sterk gekritiseer en dit as ongelooflik bestempel. Die samestelling van die ETK was vir Leon en sy party onaanvaarbaar en hy was nie bereid om met die kommissie saam te werk nie. Volgens hom was die kommissie bevooroordeeld en het dit slegs uit voorstanders van segregasie bestaan. Hy het die weglating van 'n persoon soos prof.

³⁵ Onderhoud met prof. S.J. Terreblanche, 12 Augustus 1999, Stellenbosch.

³⁶ Onderhoud met prof. J.B. du Toit, 20 Augustus 1999, Stellenbosch.

³⁷ *The Cape Times*, 24.2.1973 (Members of Coloured inquiry announced - Multi-racial body appointed, p. 2).

Cilliers, wat volgens hom werklik 'n verskil aan die ondersoek sou kon maak, gekritiseer.³⁸

C.R. Hill het ook die regering se weglating van S.P. Cilliers as 'n gruwelike misstap beskou. Hy het aangevoer dat die regering Cilliers se ongeëwenaarde kennis van die Kleurlinge buite rekening gelaat het vanweë sy onortodokse optrede in die verlede en veral sy bedanking uit SABRA in 1962. Gevolglik is hy nie tot lid van die ETK verkies nie.³⁹ Volgens Horrell, wat Hill se standpunt ondersteun het, het Cilliers voor die Instituut van Burgerskap in Kaapstad op 1 April 1971 verklaar dat die toekenning van volle burgerskap aan Kleurlinge, swartmense en Indiërs die enigste manier was om stabiliteit en orde in Suid-Afrika te verseker. Hierdie proses moes, volgens Cilliers, deur middel van onderhandelinge geskied.⁴⁰

Cilliers, wat hoof was van die Departement Sosiologie aan die Universiteit van Stellenbosch, het homself as 'n kenner van die Kleurlingbevolking onderskei en het nie geskroom om die regering se Kleurlingbeleid openlik te kritiseer nie. Volgens sy persoonlike mededeling, het sy insigte en standpunte hulle oorsprong in die vyftigerjare gehad toe hy in Amerika gestudeer het. Op daardie stadium was die kwessie van volwaardige burgerskap vir Negers sterk op die voorgrond en is daar veral te velde getrek teen aparte onderwys vir Negers. Die situasie van die Negers in Amerika en die Kleurlinge van Suid-Afrika het groot ooreenkomste getoon en dit het aan Cilliers insig in die Suid-Afrikaanse situasie gegee. Hy was gevolglik daarvan oortuig dat volwaardige burgerskap vir alle bevolkingsgroepe in Suid-Afrika die enigste oplossing vir die land se rasseprobleme was. Dwarsdeur sy akademiese loopbaan het hy verskeie kontroversiële stellings gemaak wat hom in onguns by die regering gebring het en veroorsaak het dat hy nie in die Theron-kommissie opgeneem is nie.⁴¹

³⁸ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Plakboek 6: *Weekend Argus*, 24.2.1973 (New deal for Coloured a step nearer; Only good can come: Streicher, p. 3).

³⁹ C.R. Hill: *Change in South Africa*, p. 127.

⁴⁰ M. Horrell: The political future of the Coloured community (*A Survey of Race Relations*, 1971, pp. 8-9).

⁴¹ Onderhoud met prof. S.P. Cilliers, 1 Maart 1999, Stellenbosch.

In Augustus 1969 het Cilliers in 'n toespraak by die Universiteit van Kaapstad verklaar dat daar te veel klem op die dimensies van ras en kleur binne die ekonomiese- en arbeidsveld geplaas is. Ten einde produktiwiteit te verhoog, moes werkers as individue behandel word en nie bloot as Kleurlinge, blankes of swartes nie.⁴² In reaksie op 'n intensiewe debat wat gedurende Desember 1970 binne die Nasionale Party ontstaan het oor die gedagte van 'n Kleurlingtuaisland, het prof. Cilliers verklaar dat die regering geen vordering met sy Kleurlingbeleid gemaak het nie en dat dit geensins verskil het van die beleid wat deur dr. Verwoerd neergelê is nie.⁴³ Sedert 1971 het Cilliers herhaaldelik by verskeie geleenthede volwaardige burgerskap vir Kleurlinge bepleit. Sy toesprake en referate het neerslag gevind in 'n omstrede Engelstalige werk *Appeal to reason*, wat in 1971 gepubliseer is.⁴⁴

Die ETK het prof. Cilliers wel genader om 'n bydrae tot hulle ondersoek te maak. Hy het hulle te woord gestaan en referate aan hulle voorgelê waarin hy die beginsel van volwaardige burgerskap vir die Kleurlinge by die kommissie voorgestaan het. Volgens sy eie oordeel het hy egter nie 'n betekenisvolle bydrae tot die finale vorm van die verslag gemaak nie en het die Theron-verslag binne die raamwerk van apartheid gebly.⁴⁵

In reaksie op die veronderstelling dat Cilliers se bedanking uit SABRA die rede was vir sy weglating uit die ETK het Erika Theron, die voorsitter van die kommissie, daarop gewys dat vier van die kommissielede wat gedurende September 1972 vanweë beleidsverskille uit SABRA bedank het, wel in die kommissie opgeneem is. Hulle was Erika Theron self, J.B. du Toit, Ben Vosloo en S.J. Terreblanche.⁴⁶ Die toenmalige

⁴² (JSG) S. P. Cilliers-Versameling: Plakboek 3: *Die Burger*, 29.8.1969 (Probleme in arbeidsmag, kleur en ras te veel beklemtoon').

⁴³ (JSG) S. P. Cilliers-Versameling: Plakboek 3: *Rapport*, 6.12.1970 (Kleurlinge: intensiewe debat in N.P.); *The Cape Times*, Monday 7, 1970 (Nat. policy on Coloured has not moved - professor Cilliers).

⁴⁴ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Plakboek 4: *Die Burger*, 18.6.1971 (Reusagtige taak vir prof. Cilliers - Omstrede 'oplossings' vir Kleurprobleem).

⁴⁵ Onderhoud met prof. S.P. Cilliers, 1 Maart 1999, Stellenbosch.

⁴⁶ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 56.

direkteur van SABRA in 1973, dr. D.J. Jooste, het heftig ontken dat SABRA doelbewus by die ETK uitgesluit en deur die regering afgeskryf is.⁴⁷

Die kwessie rondom die weglating van SABRA-lede uit die ETK het kritiek van beide die V.P. en die H.N.P. ontlok. R.M. Cadman van die V.P. het in die Volksraad daarop gewys dat SABRA uit belangrike akademici en politici bestaan wat volgens hom geskik sou wees om die taak van die Theron-kommissie uit te voer. Daarom was dit vir hom opvallend dat geen SABRA-lede in die kommissie opgeneem is nie.⁴⁸

Die Afrikaner, mondstuk van die H.N.P., het hom ook sterk uitgelaat oor die samestelling van die ETK. *Die Afrikaner* het dit hoofsaaklik gehad oor die weglating van SABRA-lede uit die ETK en dit toegeskryf aan sekere uitsprake van 'n vorige voorsitter, dr. Gerrit Viljoen, en sy opvolger, prof. Carel Boshoff, wat as steun vir 'n Kleurlingtuissland vertolk is. Hierdie uitsprake het tot groot ontevredenheid onder die Kaapse integrasioniste gelei. Gedurende die SABRA-jaarkongres van 1972 in Durban, het die sogenaamde Wes-Kaapse "rebelle", Erika Theron, J.B. du Toit, S.J. Terreblanche en W.B. Vosloo, uit SABRA bedank. Die koerant het geargumenteer: "Daardie persone wat ten opsigte van die Kleurlinge en die Bantoes (sic) nog staan by die beleid van dr. Verwoerd en dr. Malan, word nou nie sittingsreg in 'n kommissie gegun wat moet besluit oor die toekoms van die Kleurlinge nie. Hulle wat Sabra wou gebruik om in die nuwe orde op te gaan en toe hulle nie daarin kon slaag nie, uit die organisasie bedank het, word wel in die kommissie opgeneem".⁴⁹

Die Afrikaner het tot die gevolgtrekking gekom dat die oorheersende posisie wat die regering aan die "rebelle" binne die ETK gegee het, daartoe sou lei dat die ETK sou beweeg in die rigting van groter integrasie met die Kleurlinge omdat die regering nie geluide van 'n Kleurlingtuissland in die kommissie wou hoor nie. Vir *Die Afrikaner*

⁴⁷ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Plakboek 6: *The Argus*, 27.2.1973 (SABRA not snubbed - dr. Jooste).

⁴⁸ *Debatte van die Volksraad* 1973, vol. 42, K. 1455-1456.

⁴⁹ *Die Afrikaner*, 9.3.1973 (Kommentaar - SABRA en die regering, p. 1).

was dit niks anders as 'n verwerping van die tradisionele beleid van dr. Verwoerd en dr. Malan nie, en was dit tekenend van die aanvaarding van die integrasie-rigting waarop die denke van die Kaapse liberaliste berus het.

Voorts het die koerant daarop gewys dat hoewel die Kleurlingvraagstuk tradisioneel 'n Kaapse probleem was, daar heelwat Transvalers in die kommissie aangestel is. Die gevolgtrekking word gemaak dat wanneer die integrasie met die Kleurlinge deur die kommissie aanbeveel word, die Transvalers deel aan die besluite sou hê en sodoende die integrasiegedagte in die Transvaal sou laat posvat. Indien so 'n nuwe politieke, sosiale en ekonomiese bedeling vir die Kleurlinge beding sou word, sou dit baie moeilik deur 'n volgende leier van die Nasionale Party ongedaan gemaak kon word. 'n Persoon soos dr. Connie Mulder, wat allerweë as die opvolger vir Vorster beskou is, sou aan die ETK se aanbevelings gebind wees. Terselfdertyd sou verseker word dat dit 'n Transvaler was wat Kleurlinge-integrasie met die blankes sou deurvoer.

Die weglating van SABRA-lede uit die ETK en die insluiting van heelwat integrasioniste, was volgens *Die Afrikaner* 'n berekende besluit van die regering. In die proses het die regering SABRA heeltemal oor die hoof gesien, verneder en 'n mosie van wantroue in dié organisasie gestel.⁵⁰

Die regeringsgesinde Sondagkoerant, *Rapport*, het ook die weglating van SABRA-lede en die insluiting van die sg. "rebelle", Erika Theron, S.J. Terreblanche, W.B. Vosloo en J.B. du Toit wat uit SABRA bedank het, in oënskou geneem. Volgens *Rapport* het die "rebelle" verklaar dat daar in September 1972, gedurende die SABRA-byeenkoms in Durban, beplan is om van hulle ontslae te raak vanweë hul onversetlike standpunt teen 'n Kleurlingtuisland. Op daardie stadium het SABRA al hoe meer positief gereageer ten opsigte van die idee van 'n Kleurlingtuisland.

Die insluiting van die "rebelle" in die ETK, het *Rapport* tot die gevolgtrekking laat

⁵⁰ *Die Afrikaner*, 9.3.1973 (Integrasioniste oorheersend in kleurling-kommissie, p. 8).

kom dat dit 'n berekende besluit van die regering was om SABRA by die ondersoek uit te sluit. Die klimaat wat binne SABRA geheers het, was van so 'n aard dat die regering nie aan die liggaam 'n aandeel in die sensitiewe ondersoek van die ETK wou gee nie.⁵¹

Pollux, die politieke kommentator van *Rapport*, het op 4 Maart 1974 gereageer op 'n hoofartikel in *Die Transvaler*, amptelike mondstuk van die Transvaalse Nasionale Party, waarin die weglating van SABRA-lede uit die ETK as 'n "onwyse stap" beskryf is. Pollux het daarop gewys dat daar op sommige SABRA-vergaderings uitlatings gemaak is wat bygedra het tot 'n positiewe gesindheid jeens die gedagte van 'n Kleurlingtuisland en dat die regering daarmee rekening moes hou. Pollux het die regering se optrede soos volg geregverdig: "En hieroor kan tog nie twyfel wees nie: die sekerste manier om wit-bruin verhoudinge totaal te beduiwel, om van wit-wit verhoudinge en die eenheid van die Nasionale Party nie eens te praat nie, is dat daar enige sweem bemerk word van amptelike steun vir 'n bruin tuisland". Dit sou dus onwys wees om SABRA binne die bestaande klimaat en gegewe omstandighede by die ETK-ondersoek te betrek, aldus Pollux. Volgens hom sou dit die kommissie pootjie nog voordat hy met sy ondersoek kon begin.⁵²

Die weglating van SABRA-lede uit die ETK het dus nie ongesiens verbygegaan nie, maar het tot 'n hewige polemieks tussen die verskillende politieke partye ontwikkel en was 'n voortsetting van die *verlig-verkramp* stryd van die laat sestigjare. Uit bogenoemde blyk dit dus dat die regering se optrede nie net deur die H.N.P. gekritiseer is nie, maar dat daar binne regeringsgeledere ook twyfel en kritiek oor die weglating van SABRA-lede uit die ETK was.

Dit was duidelik dat die Transvaalse Nasionale Party nie tevrede was met die regering se optrede nie. Hoewel hierdie kritiek nooit openbaar gemaak is nie, het dit

⁵¹ *Rapport*, 25.2.1973 (Regering kap na SABRA - Net "rebelle" in kommissie, p. 5).

⁵² *Rapport*, 4.3.1973 (Die nuwe politiek. Vreemde klank oor SABRA, p. 15).

waarskynlik, soos *Rapport*⁵³ berig het, binne partygeledere plaasgevind. Hierdie toedrag van sake was beslis nie bevorderlik vir die beeld van regeringseenheid nie.

2.3 REAKSIE OP DIE AANSTELLING VAN DIE ERIKA THERON-KOMMISSIE

Die aanstelling van die Theron-kommissie het soos verwag kon word, wyd uiteenlopende reaksie van verskeie individue, bevolkingsgroepe, partye en instansies tot gevolg gehad.

2.3.1 REAKSIE VAN DIE OPPOSISIEPARTYE

2.3.1.1 Die Verenigde Party

Die aanstelling van die ETK het konflik tussen die regering en sy vernaamste opposisie, die Verenigde Party, tot gevolg gehad. Die Verenigde Party het die aanstelling van die ETK verwelkom, maar die regering se motiewe daarvoor in twyfel getrek en terselfdertyd die regering as besluiteloos ten opsigte van sy Kleurlingbeleid voorgestel. Die Verenigde Party het die Nasionale Party met sy argumente en kritiek probeer voorstel as 'n regering wat nie in staat was om vir homself te dink nie en wat ook nie fundamentele veranderinge in die politieke opset van die land teweeg kon bring nie. Die Verenigde Party wou sodoende politieke munt uit die situasie slaan. Die regerende Nasionale Party is gekritiseer as 'n party wat onbevoeg was om sy eie Kleurlingbeleid te formuleer, blind was vir die behoeftes van die Kleurlinge van die land en nie die durf gehad het om werklike veranderinge in Suid-Afrika aan te bring nie.

H. van Z. Cillie, die V.P.-lid vir Port Elizabeth-Sentraal, het op 30 Mei 1973 in die Volksraad 'n vergelyking getref tussen die Theron-kommissie en die Carnegie-

⁵³ *Rapport*, 25.2.1973 (Regering kap na SABRA - Net "rebelle" in kommissie, p. 15).

kommissie wat gedurende die twintigerjare deur die Nasionale Party aangestel is om die armblankevraagstuk te ondersoek. Hy het aangevoer dat die Nasionale Party van destyds nie daarin kon slaag om die aanbevelings van die Carnegie-kommissie te implementeer nie en dat dit uiteindelik die Verenigde Party-regering was wat die armblankevraagstuk moes oplos. Cillie het gesuggereer dat dit weer 'n Verenigde Party-regering sou wees wat die aanbevelings van die ETK sou moes implementeer en wat die Kleurlinge van Suid-Afrika tot groter sosio-ekonomiese en politieke hoogtes sou lei. Hy het verklaar dat die regering se ontevredenheid met sy Kleurlingbeleid die vernaamste rede was vir die aanstelling van die ETK.⁵⁴ J.D. Du P. Basson van die Verenigde Party het sy kommer oor die toekoms van die Kleurlinge in Suid-Afrika uitgespreek. Hy het beweer dat die regering in hierdie verband by 'n dooiepunt uitgekom het en dat die aanstelling van die ETK blote verdragingstaktiek was.⁵⁵

Die Verenigde Party het ook die Nasionale Party se bevoegdheid in twyfel getrek. T. Hickman het op 7 Junie 1973 tydens die Volksraadsitting gesê dat die Nasionale Party na 25 jaar 'n kommissie aangestel het, "om vir hulle te sê wat hulle beleid moet wees met betrekking tot die Kleurlinge van Suid-Afrika." Hy het daarop gewys dat die Theron-kommissie reeds die derde kommissie was wat deur die regering aangestel is om vir hom 'n Kleurlingbeleid te formuleer.⁵⁶ Hoewel die V.P.-leier, sir De Villiers Graaff, die plan nie as sodanig verwerp het nie, het hy dit ook nie juis verwelkom nie. Volgens Graaff sou so 'n kommissie nie nodig gewees het as die Verenigde Party se plan vir 'n gesamentlike komitee vir die Verteenwoordigende Kleurlingraad en die blanke parlement, geïmplementeer sou word nie. Hy het onder meer gesê: "Wat dringend nodig is, is optrede deur die Regering - snelle optrede."

Japie Basson, V.P.-L.V. vir Bezuidenhout, was op sy beurt van mening dat daar net iets goeds uit so 'n kommissie kon voortkom. Die ondersoek na die staatkundige posisie van die Kleurlinge sou vir die regering 'n geleentheid skep om sy houding ten

⁵⁴ *Debatte van die Volksraad* 1973, vol.44, K. 8163-8164.

⁵⁵ *Debatte van die Volksraad* 1973, vol.44, K. 8683-8684.

⁵⁶ *Debatte van die Volksraad* 1973, vol.44, K. 8738-8739.

opsigte van die Kleurlinge in herooring te neem. Hy was ook opgewonde oor die feit dat blankes en Kleurlinge saam in die kommissie sou dien en het onder meer gesê: “Dit is die eerste keer dat die Kleurlinge in ’n dergelike hoedanigheid oor hul eie toekoms sal beslis. Dis ’n stap vorentoe.” Basson het die hoop uitgespreek dat die aanstelling van die Theron-kommissie verdere debatte oor die Kleurlinge sou aanmoedig.⁵⁷

2.3.1.2 Die Progressiewe Party

Colin Eglin, leier van die Progressiewe Party, het die regering se aankondiging om ’n kommissie van ondersoek insake die Kleurlingvraagstuk aan te stel, met voorbehoud verwelkom.⁵⁸ Eglin het gesê dat wanneer hy alles in aanmerking neem wat daar aan die Kleurlinge gedoen is, hy nie kon help om skepties en sinies te wees oor die aanstelling van so ’n kommissie van ondersoek 25 jaar na die bewindsoorname van die Nasionale Party nie. Volgens hom was die aanstelling van sodanige kommissie ’n onuitgesproke erkenning van die regering dat sy Kleurlingbeleid ontoereikend was. Dit, tesame met Vorster se bereidwilligheid om nuut te dink saam met die Kleurlingbevolkingsgroep, kon volgens hom ’n beginpunt vir verandering wees.

Volgens Eglin sou dit ’n deurslaggewende faktor wees of die kommissie die nodige vertroue en respek van die Kleurlinge sou geniet, veral in die lig van die regering se optrede teenoor die Kleurlinge in die verlede. Indien die kommissie egter slegs aangestel is om maniere te vind om apartheid te laat werk, sou dit net nog ’n duur poging wees om die ware probleme te verdoesel.⁵⁹

⁵⁷ *Die Burger*, 25.1.1973 (Graaff en Basson nie eens oor plan met kleurlinge, p. 11).

⁵⁸ *Ibid.*, p. 11.

⁵⁹ *The Cape Times*, 24.1.1973 (Reaction mixed to inquiry plan, p. 3).

2.3.1.3 Die Arbeidersparty

Die Arbeidersparty het 'n negatiewe reaksie teenoor die Theron-kommissie geopenbaar.⁶⁰ Die leier van dié party in die Verteenwoordigende Kleurlingraad, Sonny Leon, was van mening dat die aanstelling van die ETK 25 jaar te laat was.⁶¹ Die Arbeidersparty, wat nie in die ETK verteenwoordig was nie, was ontevrede met die samestelling van die kommissie en was vanuit die staanspoor nie bereid om met die kommissie saam te werk of daarin te dien nie.⁶² Leon het ook die aanwysing van Erika Theron as voorsitter van die ETK as “terrible” bestempel, waarskynlik omdat sy 'n vrou was.⁶³

Die onderleier van die Arbeidersparty, David Curry, het sy teleurstelling uitgespreek met die opdrag van die ETK. Hy het dit as 'n blote verdragingstaktiek van die regering beskou. Curry het die lidmaatskap van blankes op so 'n kommissie bevraagteken en gesê dat hy nog altyd gehoop het dat die regering na die V.K.R. se besluite sou luister en iets daaraan sou doen. Hy was persoonlik ook glad nie bereid om in die kommissie te dien nie, aangesien hy gekant was teen die regering se beleid en nie wou help om dit te bevorder nie.⁶⁴ Volgens hom het die aanstelling van die ETK 'n verskoning aan die regering gebied om nie die ware probleme van die Kleurlinggemeenskap werklik aan te spreek nie. Hy het daarop gewys dat verskeie kommissies al in die verlede aangestel is en dat dit geen daadwerklike optrede tot gevolg gehad het nie. Die ETK sou bloot as 'n inligtingspoel vir die regering funksioneer in sy poging om apartheid te laat werk.⁶⁵

Achmat Dangor, leier van die Arbeidersparty se jeugorganisasie, het op 24 Januarie 1973 sy gesindheid ten opsigte van die ETK soos volg verwoord: “We do not need a commission to tell us what is wrong. We know what is wrong. And we know what

⁶⁰ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 59.

⁶¹ Anon: Bantu Affairs (*South African Digest*, 2 February 1973, p. 2).

⁶² (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Plakboek 6: *Weekend Argus*, 24.2.1973 (New deal for Coloured a step nearer; Only good can come: Streicher, p. 3).

⁶³ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 57.

⁶⁴ *Die Burger*, 25.1.1973 (Graaff en Basson nie eens oor plan met kleurlinge, p. 11).

⁶⁵ *The Cape Times*, 24.1.1973 (Reaction mixed to inquiry plan, p. 1).

we need.” Hy het ook die vrees uitgespreek dat samewerking met die ETK slegs tot ’n klomp leë beloftes sou lei in ’n poging om die regeringsgesinde Federale Party in ’n positiewe lig te plaas. Dangor het sy betoog so afgesluit: “I hope our party will not lend themselves to another window-dressing display, which is all the CRC is.”⁶⁶

Die ETK het ’n uitnodiging aan die Arbeidersparty gerig om getuienis voor hom te kom aflê.⁶⁷ Die Arbeidersparty het egter hierdie uitnodiging van die hand gewys en op sy jaarkongres besluit om die ETK te boikot en nie sy samewerking aan die kommissie te verleen nie.⁶⁸ Ses maande na die verkiesing van die Verteenwoordigende Kleurlingraad in Maart 1975, toe die Arbeidersparty aan bewind gekom het, het die kommissie weer ’n uitnodiging aan die Arbeidersparty gerig om getuienis voor hom af te lê. Daar is geglo dat dit ’n gulde geleentheid vir die Arbeidersparty sou bied om as ’n uitvoerende komitee voor die kommissie te getuig. Terselfdertyd sou dit die Arbeidersparty in die geleentheid stel om oor die betrokke staatsdepartement met wie hulle moes saamwerk, te getuig. Die Arbeidersparty het egter ook hierdie uitnodiging geweier. Ten spyte daarvan het verskeie leiers van die party sowel as ander Arbeiderspartylede, in hul ampte as lede van bestuurskomitees en ander liggame tog voor die ETK verskyn en getuienis afgelê.⁶⁹

2.3.1.4 Die Federale Party

Die leier van die Federale Party en voorsitter van die Uitvoerende Bestuur van die V.K.R., Tom Swartz, het die aanstelling van die ETK verwelkom en aan *Die Burger* gesê dat hy baie gelukkig was met die regering se aankondiging in hierdie verband.⁷⁰ Hy het die aanstelling van die kommissie beskou as ’n belangrike stap in die vooruitgang van die Kleurlinge. Hy het dit as ’n historiese gebeurtenis beskou - ’n nuwe vertrekpunt waarvandaan Kleurlinge en blankes saam sou werk aan ’n bloudruk

⁶⁶ *The Cape Times*, 25.1.1973 (Rebuff to Leon by youth leader, p. 11).

⁶⁷ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 59.

⁶⁸ E. Theron en J. B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p. 3.

⁶⁹ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 59.

⁷⁰ *Die Burger*, 25.1.1973 (Graaff en Basson nie eens oor plan met kleurlinge, p. 11).

vir die toekoms. “In the past”, aldus Swartz, “Whites talked to the Coloured people, not with them. This has changed now.”⁷¹ Hy het ook beklemtoon “dat te veel dinge in die verlede voltooid aan die Kleurlinge gegee is” en daarom het hy hoë waardering gehad vir die feit dat Kleurlinge ook gevra is om op die kommissie te dien.⁷²

2.3.2 DIE NASIONALE PARTY SE VERWEER

Die Verenigde Party se reaksie op die aanstelling van die kommissie, is deur die Nasionale Party as sinnelose kritiek afgemaak. Tydens die Volksraadsitting van 8 Junie 1973, het die Adjunk-Minister van Polisie, van Binnelandse Sake en van Volkswelsyn en Pensioene, J.T. Kruger, gesê dat die Nasionale Party die enigste party in Suid-Afrika was wat ’n opregte aanvoeling vir die stryd van die swartes en bruinmense van Suid-Afrika gehad het, aangesien die party hoofsaaklik uit Afrikaners bestaan het wat ook ’n stryd om regte gevoer het. Kruger het aangevoer dat die Nasionale Party die swartes en bruines van Suid-Afrika se ideale en aspirasies beter as enige ander party kon verstaan en daarop gewys dat sy party oor die nodige beginselvastheid, jeugdigheid, moed, kragdadigheid en denkers beskik het om die nodige in Suid-Afrika te verrig.⁷³

Kruger het verduidelik dat die Nasionale Party die ETK aangestel het as ’n integrale deel van sy soeke na oplossings. Die regering het dus die Theron-kommissie as ’n duidelike teken of monument van sy moed en durf voorgestel.⁷⁴

Die aanstelling van die ETK is veral deur die Nasionale Party in die Boland verwelkom. *Die Burger* het in hierdie verband berig dat Nasionale Volksraadslede in dié provinsie die aanstelling van sodanige kommissie wat sou werk aan ’n toekomsplan vir die Kleurlinge hoog op prys gestel het. P.S. Marais, L.V. vir Moorreesburg, het reeds ’n paar jaar tevore die voorstel gemaak dat ’n soort Tomlinson-kommissie ten

⁷¹ *The Cape Times*, 24.1.1973 (Reaction mixed to inquiry plan, p. 1).

⁷² *Die Burger*, 25.1.1973 (Graaff en Basson nie eens oor plan met kleurlinge, p. 11).

⁷³ *Debatte van die Volksraad* 1973, vol.44, K. 8891-8892.

⁷⁴ *Debatte van die Volksraad* 1973, vol.44, K. 8891-8892.

opsigte van die Kleurlinge aangestel moes word. Hy het die aanstelling van die ETK verwelkom en gesê: “Dis vir ons Bolanders groot en welkome nuus. Sover die oog kan sien, is wit en bruin bestem om veral hier in die Boland saam te leef. Ons sal noodwendig verder saam moet soek na ’n manier om saam te bestaan - ’n *modus vivendi* wat die wêreld daarbuite uiteindelik nog gaan verbaas.” Hy het ook ’n hoë premie geplaas op die feit dat blanke en Kleurling-deskundiges saam op die kommissie sou dien. Volgens Marais kon die Theron-kommissie, soos die Tomlinson-kommissie van destyds, ’n grondslag lê vir ’n splinternuwe toekoms patroon tussen blank en bruin. Volgens hom het die regering alreeds baie vir die Kleurlinggemeenskap gedoen wat ’n belangrike basis voorsien het waarop die ETK kon bou.⁷⁵

2.3.3 REAKSIE VAN DIE ONDERSKEIE BEVOLKINGSGROEPE

2.3.3.1 Blankes

Die aanstelling en werksaamhede van die ETK het ook gemengde reaksie van die verskillende bevolkingsgroepe in Suid-Afrika ontlok. Die blanke gemeenskap van 1973 se siening van die Theron-kommissie is grootliks beïnvloed en vertroebel deur hulle betrokkenheid by die politiek van die dag. Vanweë die stryd tussen die Nasionale Party en die Verenigde Party, het die Theron-kommissie as ’t ware ’n politieke speelbal binne die argumente van die voorstanders van die twee partye geword. Die gevolgtrekking kan dus gemaak word dat die meeste blankes se siening van die ETK polities gekleurd was en dat die element van objektiwiteit sodoende totaal uitgeskakel is. Diegene wat naamlik ten gunste van die regering was, was outomaties ook ten gunste van die ETK, terwyl die anti-regeringsgesindes weliswaar nie teen die ETK assulks was nie, maar wel allerhande negatiewe geluide ten opsigte van die aanstelling van die kommissie gemaak het omdat die kommissie ’n geesteskind van die regering was. Die potensiële waarde van die kommissie as sodanig is dus misgekyk vanweë die teenstrydige, politieke vooroordele wat daaraan gekoppel is.

⁷⁵ *Die Burger*, 25.1.1973 (Graaff en Basson nie eens oor plan met kleurlinge, p. 11).

2.3.3.2 Maleiers

Die Maleiers van Suid-Afrika se reaksie teenoor die ETK was oorwegend negatief. Hierdie houding kan toegeskryf word aan die feit dat geen Maleiers by die kommissie ingesluit was nie. In teenstelling hiermee het die *Kommissie oor die Kaapse Kleurlingbevolking* van 1937, die bekende Maleier dr. A. Abdurahman, as lid gehad. Volgens Erika Theron het van die Maleiers in hierdie verband hulle lot by 'n Kleurlinglid van die kommissie, dr. R.E. van der Ross, bekla. Dr. van der Ross het op skertsende wyse soos volg gereageer: “ In die eerste kommissie was net julle verteenwoordig en het julle al die seggenskap gehad. Gee nou vir ons 'n kans.”⁷⁶

Die Maleiers het hulle nogtans gedistansieer van die ETK. Prof. Theron vertel dat sy in aanraking gekom het met 'n Maleier, Ebrahim Schreuder, destyds verbonde aan die Departement van Inligting. Hy het gereël dat sy as voorsitter van die kommissie 'n paar vooraanstaande Maleiers ontmoet. Die gesprek het in 'n goeie gees plaasgevind waarna prof. Theron hulle gevra het om 'n voorlegging aan die kommissie te doen. Sy meld dat hulle van die Maleiers as groep niks ontvang het nie, maar dat enkelinge uit die Maleiergroep en lede van bestuurskomitees, byvoorbeeld die Eoangroep, wel getuienis voor die kommissie afgelê het.⁷⁷

2.3.3.3 Kleurlinge

Heelwat Kleurlinge en Kleurlingakademici het individueel en buite partyverband op die aanstelling van die ETK gereageer. Volgens Erika Theron was hulle gesindheid in die algemeen besonder gunstig. Baie Kleurlinge het hulle dankbaarheid uitgespreek ten opsigte van die omvattende ondersoek en simpatieke oor van die kommissie en die algemene gevoel was dat dit “hulle laaste kans” was. Prof. Theron het ook daarop gewys dat verskeie Kleurlinge aanvanklik traag was om hulle samewerking aan die

⁷⁶ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 57.

⁷⁷ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 57.

kommissie te verleen, maar dat hulle nogtans getuienis afgelê en memorandums ingedien het.⁷⁸

Die Kleurlinge se belangstelling in die werksaamhede van die kommissie en hulle bereidwilligheid om met die kommissie saam te werk, was vir die kommissielede baie bemoedigend, alhoewel die tyd vir kommunikasie dikwels te min was. Tog was daar 'n mate van wantroue onder sommige Kleurlinge teenoor die ETK en is opmerkings gehoor soos: “Ons het wel gekom, maar ons verwag nie veel van enige Regeringskommissie nie, want so 'n kommissie is ten gunste van die Regeringsbeleid,” en “The only thing that will come out of this Commission is that the Chairman will get a honorary doctorate.”⁷⁹

Dit was duidelik dat die Kleurlinge aanvanklik huiwerig en skepties gestaan het teenoor die werksaamhede van die ETK, maar dat hulle met verloop van tyd 'n besliste vertroue in die kommissie ontwikkel het. Vir baie van hulle was die ETK hulle laaste hoop om werklike verandering vir die Kleurling en sy toekoms in die politieke en sosiale opset van die land te beding. Dit blyk ook duidelik vanuit die briewe⁸⁰ wat deur verskeie Kleurlinge aan die kommissie gestuur is.

Die veteraan Kleurlingpolitikus en voormalige leier van die Arbeidersparty, M.D. Arendse, het die aanstelling van die kommissie verwelkom, aangesien die aankondiging daarvan saamgeval het met 'n tyd wat gekenmerk was deur 'n gevoel van frustrasie onder die Kleurlinge. Volgens hom moes die regering 'n meer betekenisvolle en verteenwoordigende rol aan die Kleurlinge gee in die wetgewende masjinerie van die land, anders sou die Kleurling minderwaardig bly.⁸¹

⁷⁸ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 58; E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p. 5.

⁷⁹ E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p. 3.

⁸⁰ Verskeie Kleurlinge het by wyse van briefwisseling hulle vertroue in die ETK gestel en hulle misnoeë met die politieke bestel van die sewentigerjare te kenne gegee. Die Nigelse Kleurling Waaksaamheidskomitee, ds. Peter Storey van die Metodiste Kerk in Kaapstad, ene N.J. Daniels en S. G. Osler was enkele van die organisasies en persone wat briewe aan die ETK voorgelê het.

⁸¹ *The Cape Times*, 25.1.1973 (Arendse hails commission, p. 3).

'n Bekende Kleurlinggeleerde en lid van die Theron-kommissie, dr. Richard van der Ross, wat onder die skuilnaam Gus Adams vir *Rapport* geskryf het, het in sy rubriek aandag gegee aan die verskillende standpunte oor die ETK binne Kleurlinggeledere. Eerstens was daar 'n groep wat van mening was dat die aanstelling van die ETK net 'n slim set van die regering was om tyd te wen. 'n Tweede groep Kleurlinge het die aanstelling van die kommissie as 'n blote klug beskou. Van der Ross het van hierdie standpunte verskil en beklemtoon dat dit 'n saak van ernstige en dringende aard was waaroor die regering nie ligsinnig sou optree nie.

'n Derde groep Kleurlinge het gesê: "Maar almal weet wat ons wil hê !" Volgens Van der Ross was daar geen duidelikheid oor wie die "ons" was na wie daar verwys is nie en kon dit betrekking op blankes sowel as Kleurlinge gehad het.

'n Vierde groep Kleurlinge was onseker of die regering die voorstelle van die kommissie sou uitvoer en het gevrees dat die regering net volgens sy eie beleid sou optree. Hierop het Van der Ross 'n positiewe gesindheid geopenbaar deur daarop te wys dat 'n regering ook van beleid kon verander, dat dit in die verlede wel gebeur het en dat dit nie onmoontlik was dat so iets weer kon gebeur nie. Van der Ross het beklemtoon dat daar ook 'n groep Kleurlinge was wat bereid was om die ETK se ondersoek 'n kans te gun en om die kommissie volgens sy dade en nie volgens hulle eie vooroordele nie, te beoordeel.⁸²

Dit was dus duidelik dat daar binne Kleurlinggeledere verdeeldheid geheers het oor die aanstelling van die ETK. 'n Deel van die Kleurlinge het negatief en skepties gestaan teenoor die regering se voorneme en die uiteindelijke resultate wat dit sou oplewer. Hulle het die regering as gevolg van die apartheidsbeleid nie vertrou nie. Geen wonder dus dat hulle huiwerig was oor die ETK, 'n produk van dieselfde regering wat die apartheidsbeleid ingestel het nie. Dit was dus logies dat baie Kleurlinge die bedoelinge van die regering met die ETK in twyfel getrek het. Interessant genoeg was daar ook 'n

⁸² *Rapport*, 4.1.1973 (Moenie kommissie vooruitloop, p. 14).

groep Kleurlinge wat positief gestaan het teenoor die kommissie en nie gehuiwer het om hulle samewerking te verleen nie.

2.3.4 DIE NEDERDUITS GEREFORMEERDE KERK SE REAKSIE OP DIE AANSTELLING VAN DIE ETK

Die Nederduits Gereformeerde Kerk het die ondersoek verwelkom en beklemtoon dat hy hom alreeds vir baie jare beywer het vir die geestelike en religieuse welsyn en vir die etiese en sosiale opheffing van die Kleurlinge. Daarbenewens was dit in ooreenstemming met 'n versoek van die Kaapse Sinode in 1969. Die N.G. Kerk het sy spyt uitgespreek omdat die goeie bedoelings met en die samestelling van die kommissie tot agterdog en wantroue in sommige kringe gelei het. So 'n gesindheid kon slegs die werksaamhede van die ETK sowel as die situasie van die Kleurlinge benadeel.⁸³

Dr. C.H. Badenhorst, Sendingsektaris van die N.G. Kerk in Wes-en Suid-Transvaal, het in 'n brief aan *Die Burger* verklaar dat die aanstelling van die kommissie allerweë in kerklike kringe verwelkom word. Hy het ook die regering bedank vir sy besluit om sodanige kommissie aan te stel.

Voorts het hy daarop gewys dat die Sinode van die N.G. Kerk in Suid-Transvaal reeds in Junie 1968 besluit het om die regering dringend te versoek om "m.b.t. elk van die volgende groepe (swartmense, Indiërs en Kleurlinge), 'n staatskommissie met breë terme van opdrag aan te stel, met die doel om 'n deeglike ondersoek aangaande hul sosiaal-ekonomiese en kerklik-godsdienstige aangeleenthede in te stel en aanbevelinge dienaangaande te doen."

Bykans 'n jaar later, het 'n afvaardiging bestaande uit verteenwoordigers van die N.G. Kerk van Suid-en Noord-Transvaal en die Ring van die Witwatersrand (Kleurlingkerk), die betrokke Minister gaan spreek en hom opnuut versoek om 'n

⁸³ *Die Kerkbode*, 14.2.1973 (Sosio-ekonomiese omstandighede van die kleurlinge, p. 194).

staatskommissie rakende die Kleurlinge in die lewe te roep. Hierdie besluit is op die Sinode van 1972 weer bevestig.

Uit bogenoemde blyk dus duidelik dat die N.G. Kerk die saak in 'n baie ernstige lig gesien het en dat hy daarom voortdurend gepleit het vir staatskommissies om die aangeleenthede te ondersoek. Die N.G. Kerk het 'n staatskommissie baie hoog aangeslaan en het gesê dat so 'n staatskommissie oor bevoegdhede en geleenthede sou beskik wat geen ander instansie ooit kon hê nie.⁸⁴

Dit was dus duidelik dat die N.G. Kerk in Suid-Afrika geensins die regering se bedoelings met die aanstelling van die ETK in twyfel getrek nie, maar die besluit ten volle verwelkom het.

⁸⁴ *Die Burger*, 21.2.1973 (Kommissie word toegejuig, p. 12).

HOOFSTUK 3

DIE ALGEMENE WERKSWYSE VAN DIE THERON-KOMMISSIE

Die aanvang van die ETK se ondersoek is voorafgegaan deur twee beplanningsvergaderings in Maart 1973 waartydens die struktuur en werkswyse van die kommissie sorgvuldig bespreek is. Vanweë die omvangryke taak van die kommissie, is nege werkgroepe, elk met 'n sameroeper, aangewys om die tersaaklike terreine te ondersoek. 'n Uitvoerende Komitee, bestaande uit die sameroepers van die onderskeie werkgroepe en nog 'n kommissielid, J.E. de V. Loubser, is in die lewe geroep. Hierdie komitee was onder meer verantwoordelik vir proseduremaatreëls soos vergaderingsreëlins en werkmodes. Na aanleiding van 'n besluit deur die Uitvoerende Komitee, het elke werkgroep 'n werkskema opgestel waarin die metode van ondersoek, fokuspunte en inligtingsbronne uiteengesit is.

Die ETK het sy inligting by wyse van vraelyste, ter plaatse ondersoeke, voorleggings en getuienis ingewin. Hierdie inligting is in talle verslae vervat. Hoewel die kommissie se ondersoek streng vertroulik was en die voorsitter voortdurend die klem op vertroulikheid geplaas het, was daar tog sporadiese berigte in die pers wat op 'n lekkasie van inligting gedui het. Erika Theron het die kommissielede voortdurend gemaan om, vanweë die sensitiewe aard van hulle ondersoek, nie enige kommissiesake met persone buite die kommissie te bespreek nie.

3.1 BEPLANNINGSFASE

Die Theron-kommissie het van meet af aan sy ondersoek baie deeglik beplan en sy taak op sistematiese en georganiseerde wyse aangepak. Twee beplanningsvergaderings op 9 en 16 Maart 1973, het die kommissie se amptelike werksaamhede voorafgegaan. Dit is gedoen

om, in die lig van die breë, omvangryke en uiteenlopende aard van die kommissie se opdrag, die voorlopige beplanning van sy werksaamhede te bespreek en om 'n sakelys vir die eerste amptelike vergadering voor te berei.¹ Na afloop van die eerste vergadering op 9 Maart 1973, is die aangebode kantoorruimte in Parliament Towers, Pleinstraat, Kaapstad, deur die aanwesige kommissielede besigtig en aanvaar.² Vir die volgende drie jaar sou dit die basis wees vanwaar die ETK sy ondersoek sou behartig.

Tydens hierdie vergaderings is daar besluit om verskillende werkgroepe aan te wys wat die verskillende terreine van ondersoek moes behartig. Die voorlopige samestelling van die werkgroepe is ook bepaal.³ Op die eerste beplanningsvergadering is die volgende inligtingsbronne met die oog op die kommissie se ondersoek geïdentifiseer, naamlik vorderingsverslae deur die Verteenwoordigende Kleurlingraad en dergelike inligtingstukke; kaarte, insluitende Groepsgebiedindelings en demografiese verspreidings en veldstudies.

Wat begrotingsaangeleenthede betref, is ooreengekom dat fondse beskikbaar gestel sou word om buite- en staatsinstansies wat ondersoeke in opdrag van die ETK moes doen of kaarte moes opstel m.b.t. die demografiese verspreiding van die Kleurlinge, te vergoed. Verder is daar ook begroot vir veldstudies of ter plaatse ondersoeke wat deur die lede van die ETK self gedoen sou word.⁴

Die ETK het reeds tydens sy eerste vergadering op 30 Maart 1973 besluite geneem oor die samestelling van sy Uitvoerende Komitee, die hou van vergaderings en reisplanne van die kommissielede. Die Uitvoerende Komitee sou bestaan uit die sameroepers van die

¹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 9/3/1973, pp. 1-5; Notule 30/3/1973-Voorlegging deur die voorsitter-Bylae A, p. 1.

² (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 9/3/1973, pp. 4-5.

³ (JSG) Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 9/3/1973, pp. 2-4.

⁴ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 9/3/1973, pp. 1-2.

onderskeie werkgroepe asook J.E. de V. Loubser. Daar is ook besluit dat die volle kommissie vier keer gedurende die tydperk 1 April 1973 tot 31 Maart 1974 sou vergader. Die Uitvoerende Komitee sou op sy beurt een keer per maand vergader, terwyl die werkgroepe twee vergaderings per maand ten opsigte van elke werkgroep moes hou. Wat ter plaatse ondersoek betref, is besluit dat die volle kommissie die Skiereiland en omgewing sou besoek, dat werkgroepe gesamentlik of afsonderlik ondersoek kon instel en na enige deel van die Republiek kon reis om inligting te bekom. Individuele kommissielede, wat nie deel van 'n betrokke werkgroep was nie, kon ook saamreis om agtergronds inligting in te win met betrekking tot geskrewe stukke wat in verband met die ondersoek bestudeer moes word.⁵ Die reëlins in verband met die hou van vergaderings is tydens die tweede vergadering van die ETK hersien, aangesien die vordering van die kommissie se werksaamhede op daardie stadium nie soveel samekomste geregverdig het nie.⁶

Die Uitvoerende Komitee het ook op 30 Maart 1973 vergader om aandag te gee aan die nodige proseduremaatreëls soos die reël van vergaderings van die onderskeie werkgroepe en werkmodes. Die volgende besluite is geneem: die verskillende werkgroepe moes begin om sekere instansies vir inligting te nader; elke sameroeper moes sy oogmerke duidelik uiteensit en aan sy medesameroepers versprei sodat oorvleueling tussen die verskillende werkgroepe sodoende voorkom kon word; sameroepers moes hul spesifieke ondersoekterreine min of meer bepaal en werkprogramme opstel waarin 'n skema vir hul tema, bronne en metodes van ondersoek uiteengesit word. Die programme moes op 16 April 1973 ingelewer word, waarna die sekretariaat dit aan die onderskeie werkgroepe sou versprei.

Tydens hierdie vergadering is daar ook besluit dat werkgroepe die reg tot koöptering sou

⁵ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 30/3/1973, p. 6.

⁶ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 8/6/1973, p. 1.

hê, maar dat sodanige gekoöpteerdes slegs *ad hoc* in 'n werkgroep sou dien, aangesien voltydse deelname aan werkgroepbesprekings probleme kon veroorsaak.⁷ Hierdie besluit is by 'n volgende vergadering herroep.⁸

'n Belangrike besprekingspunt op die tweede vergadering van die Uitvoerende Komitee van die ETK op 26 en 27 April 1973, was punt 5 waaronder sekere algemene reëls en voorwaardes wat vir al die werkgroepe geldig was, bespreek is. Die volgende belangrike besluite is in hierdie verband geneem: elke werkgroep moes 'n feitelike oorsig van sy ondersoekterrein opstel; vanweë die gebrek aan tyd sou die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing (R.G.N.) nie versoek kon word om veldstudies te onderneem nie; die gesindhede, houdings en ideale van die Kleurlinge sou primêr uit getuienis en die aanhoor van getuienis afgelei moes word; sekere rigtings het nie veldstudies vereis nie en vraelyste moes aan regeringsinstansies sowel as onafhanklike instansies gerig word. Indien dit van algemene of bepaalde belang sou wees, moes inligting wat deur middel van vraelyste verkry is, onder al die werkgroepe versprei word.⁹

Laasgenoemde besluit getuig van die openheid en totale samewerking wat daar tussen die onderskeie werkgroepe van die kommissie sou bestaan. Geen inligting sou op eksklusiewe wyse deur enige werkgroep of 'n enkele persoon gehanteer word nie. Alle inligting is deurentyd tot die beskikking van alle lede gestel ten einde die ondersoek en die verslag wat daarop sou volg so deeglik en volledig as moontlik af te handel. Alle vergaderingsnotules is ook vir insae en kommentaar aan al die kommissielede gestuur waarna dit deur die voorsitter onderteken is.

⁷ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Uitvoerende Komitee, Notule 30/3/1973, pp. 1-2.

⁸ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, pp. 6-7.

⁹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, pp. 4-5.

Tydens die vergadering van werkgroepe sou lede die geleentheid kry om hulle vordering met betrekking tot hulle ondersoeke aan die res van die kommissie mee te deel. Tydens sulke geleenthede sou lede ook aan mekaar die name van kontakpersone en instansies kon verstrek, onderneem om onderafdelings van werkprogramme te ondersoek en bykomende voorstelle te maak ter aanvulling van die werkprogramme. Werkgroepe moes ook oor voorgenome besoeke besin en daaroor verslag doen aan die Uitvoerende Bestuur van die ETK.¹⁰

Dit was vroeg reeds duidelik dat die ETK van professionele persone en instansies gebruik sou maak om opdragte namens hom uit te voer. Reeds tydens die tweede vergadering van die Uitvoerende Komitee van die ETK is aandag en goedkeuring verleen aan 'n konsepbrief waarin die ETK navorsingsinstansies en universiteite gevra het om memoranda en studievoorleggings voor 30 September 1973 aan hom voor te lê.

Alle getuies moes inligting in die teenwoordigheid van die voorsitter, sameroeper van die berokke werkgroep en die sekretaris verstrek. Indien werkgroepe studievoorleggings van persone of instansies verlang het, moes hulle sodanige versoeke deur die voorsitter rig. Erika Theron het ook die lede meegedeel dat sy 'n persverklaring sou laat uitreik waarin die kommissie se werksaamhede breedvoerig uiteengesit sou word. Sodoende sou belangstellendes vertoë tot die ETK kon rig. Op aanbeveling van die sekretaris, prof. J.B. du Toit, is besluit om die dienste van P.O. Cloete van die Navorsingsburo by die Universiteit van Wes-Kaapland (U.W.K.) te betrek. Cloete het oor waardevolle inligting rakende onder meer gemeenskapsontwikkeling beskik wat direk in verband gestaan het met die kommissie se ondersoek. Volgens Du Toit kon die Buro waardevolle inligting vir die kommissie insamel en help met die verwerking van gegewens.¹¹

¹⁰ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973 p. 5.

¹¹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, pp. 6-7.

Tydens die derde vergadering van die Uitvoerende Komitee op 1 November 1973, is die kwessie rondom opdragstudies en navorsing deur die Buro vir Marknavorsing aan die Universiteit van Suid-Afrika namens die ETK, deur die kommissie bespreek. Nadat die nodige besonderhede daaromtrent deur proff. Vosloo en Terreblanche aan die kommissie voorgelê is, is dit goedgekeur en die volgende besluite geneem: 'n Statistiese verwerking van bestaande tabelle ten opsigte van die jaarlikse huishoudelike inkomstes, verdienste en uitgawes van Kleurlinge sou onderneem word. Die koste van sodanige studie sou ongeveer R 1000,00 beloop. 'n Steekproefopname ten opsigte van inkomste- en verbruikspatrone van Kleurlinge sou in kleiner stedelike en landelike gemeenskappe gedoen word. Die volgende voorgestelde gebiede is daarvoor goedgekeur (met die getal respondente in hakies daarna): Kimberley (150), George (150), Beaufort-Wes (150), Bloemfontein (200), Durban (200), Paarl (150), Malmesbury (150) en Uppington (150). Die totale koste van hierdie opname sou ongeveer R12 250,00 beloop. Die Uitvoerende Komitee het ook 'n voorgestelde studie oor die houdings en menings van die "gewone man" op straat ten opsigte van sosio-politieke aangeleenthede goedgekeur. Die volgende steekproefgebiede met die getal respondente daarnaas is vir hierdie studie aanvaar: Kaapstad (500), Port Elizabeth (300), Kimberley (150), Johannesburg (200), Worcester (150), George (150), Beaufort-Wes (150), Bloemfontein (150) en Durban (200). Teen R 10,00 per respondent sou die totale koste van hierdie studie ongeveer R 18 000,00 beloop. Die Uitvoerende Komitee het ook in beginsel sy goedkeuring verleen vir 'n houding-en meningsopname onder Kleurlingleiers by wyse van vraelyste. Sodanige konsepvraelyste sou in samewerking met die Buro vir Marknavorsing opgestel word en aan verskeie Kleurlingleiers op verskillende terreine gestuur word. Sodanige studie sou teen die einde Februarie 1974 deur die sekretariaat onderneem word. Die sekretariaat van die ETK het bestaan uit G.C. Erasmus, W. Urie, P.O. Cloete, H. van Zyl, adv. G.S. Cloete en prof. J.B. du Toit. Kommissielede moes alle konsepvraelyste met betrekking tot veldstudies bestudeer en enige voorstelle of veranderinge daaromtrent vroegtydig aan die

sekretariaat voorlê, sodat dit tydens die volgende vergadering van die Uitvoerende Komitee gefinaliseer kon word. Name van Kleurlingleiers wat deel sou kon uitmaak van die opname onder leiersfigure, moes aan die sekretariaat voorgelê word.¹²

Ten einde enige verwarring en misverstande uit te skakel ten opsigte van aanbevelings wat wyer gestrek het as die Kleurlingbevolkingsgroep, is die volgende besluite eenparig deur die ETK geneem. In die formulering van hulle aanbevelings moes ETK-lede hulle voortdurend laat lei deur die opdrag van die kommissie waardeur hulle beperk is tot die Kleurlingbevolkingsgroep assulks; In gevalle waar aanbevelings ook op ander bevolkingsgroepe van toepassing was, sou dit slegs in uitsonderlike gevalle en gestaaf deur die nodige argumente of bewyse, deur die kommissie oorweeg word. Dit moes in die vorm van 'n beknopte en oorsigtelike verduideliking aan die einde van die aanbevelings gestel word.¹³

Op 20 November 1973 het prof. Theron die volgende prosedure aan die ETK-lede voorgelê vir oorweging met die oog op 'n "redelike spoedige" afhandeling van die verslag: Die sameroeper van elke werkgroep moes in samewerking met die voorsitter en sekretaris 'n verslag oor sy ondersoekterrein opstel. Die verslag moes die ontwikkeling van die Kleurlinge oor die voorafgaande tien jaar beskryf, knelpunte noem asook riglyne vir die toekoms aandui. Hierdie verslag was veral belangrik vir die koördinasie tussen die verskillende werkgroepe. Elke sameroeper moes daarna sy verslag aan die betrokke werkgroep voorlê vir bespreking. Enige verskille in standpunte moes aangeteken word en deel vorm van die werkgroep se finale verslag. Hierdie finale verslag sou dan deur die Uitvoerende Komitee aan die volle kommissie voorgelê word. Prof. Theron het terselfdertyd 'n beroep gedoen op al die kommissielede om die vergaderings van die onderskeie werkgroepe waarvan hulle lid was, by te woon sodat almal die afsonderlike

¹² (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Uitvoerende Komitee, Notule 1/11/1973, pp. 2-3.

¹³ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 15 tot 19 Maart, 22 tot 26 Maart 1976, pp. 3-4.

afdelings van die verslag in besonderhede kon bespreek. Sy het dit ook duidelik gestel dat na ontvangs van al die verslae van die nege werkgroepe, die voorsitter en sekretaris moontlik die verslag sou herskryf om enige oorvleueling uit te skakel, die verslag af te rond en 'n finale vorm daaraan te gee. Indien die voorsitter en sekretaris self voor knelpunte te staan sou kom, kon hulle ook die hulp van die Uitvoerende Komitee inroep. Hierna sou die konsepverslag aan die volle kommissie voorgelê word vir volledige bespreking en goedkeuring.¹⁴

Reeds tydens die eerste kommissievergadering is besluit dat die verslae van werkgroepe deur die volle kommissie oorweeg sou word en nie deur die Uitvoerende Komitee nie. Laasgenoemde sou slegs koördinerend optree en nie verslae oorweeg nie.¹⁵

Gedurende Januarie 1976 het prof. Theron, na aanleiding van 'n voorstel deur prof. C.D. Roode, opdrag gegee dat twee kommissielede telkens die opsteller van 'n bepaalde hoofstuk moes bystaan met die kontrolering van wysigings aan die hoofstuk. Nadat hulle aan die voorsitter gerapporteer het en alles in orde was, is die betrokke hoofstuk as afgehandel beskou. Prof. Theron was van mening dat hierdie werkswyse die afhandeling van die verslag sou bespoedig.¹⁶ Dit het kommissielede vrygestaan om hulle van die korrektheid van hoofstukke te vergewis en enige besware skriftelik in te dien.¹⁷ Daar is ook besluit dat alle aanbevelings, voorbehoude en standpunte voor of op Vrydag, 27 Februarie 1976, by die sekretaris ingedien moes word. Die ETK het ooreengekom dat individuele voorbehoude en minderheidstandpunte van lede op sekere paragrawe in die teks aangedui sou word, maar dat uitgebreide verslae ten opsigte van 'n hoofstuk of terrein in die vorm van 'n bylae in die verslag opgeneem sou word.¹⁸ Teen die einde van

¹⁴ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Voorlegging deur die Voorsitter: Tentatiewe beplanning betreffende afhandeling van werk deur werkgroepe, 20/11/1973-Bylaag C, p. 1.

¹⁵ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 30/3/1973, p. 7.

¹⁶ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Brief aan prof. W.B. Vosloo, 28/1/1976, pp. 1-2.

¹⁷ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 9-13/2/1976, p. 3.

¹⁸ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 9-13/2/1976, pp. 4, 5.

1975 het die voorsitter 'n redaksionele komitee, bestaande uit Arendse, Badenhorst, Erasmus, Du Toit en Erika Theron self, benoem om die afhandeling van die verskillende hoofstukke te behartig ten einde die verslag so spoedig moontlik af te handel.¹⁹ Na redigering deur die redaksionele komitee, sou die aanbevelings vanaf 7 April 1976 ter insae vir die kommissielede beskikbaar wees.²⁰

Reeds so vroeg soos 29 Maart 1973 is die voorregte en vergoeding van die ETK-lede skriftelik aan hulle uiteengesit. 'n Inligtingstuk getitel *Toelaes, vervoer en reise, en eise van 'n lid van 'n kommissie van Onderzoek*, is aan al die kommissielede gestuur waarin alle reëlins en besluite in die verband verduidelik is. Elke kommissielid sou 'n toelae van R 10,00 per dag ontvang wanneer hy of sy nie weg van die normale woon- of werkplek sou oornag nie en R 21,00 indien dit nodig sou wees om elders te oornag. Enige persoon wat in diens van die kommissie 'n reis moes onderneem, kon van motor-, trein- of lugvervoer gebruik maak. Al hierdie vergunnings of voorregte, is deur sekere algemene bepalinge of voorwaardes vergesel. So, byvoorbeeld, moes alle reise oor die goedkoopste en vinnigste roete afgelê word. Alle reisplanne moes ook voorgelê word aan en goedgekeur word deur die hoof van die beherende departement na samesprekings met die betrokke Minister. In gevalle waar 'n voertuig in belang van die kommissie se ondersoek gehuur is, kon die betrokke uitgawes aan 'n lid, sekretaris of amptenaar van die ETK terugbetaal word. Eise moes volgens die vasgestelde reëls en met die toepaslike vorms geëis word. Dit moes noukeurig deur die sekretaris nagegaan word waarna hy die voorsitter tevrede moes stel dat die eise gegrond en in orde was. Sodanige eise moes voor of op die laaste werksdag van die maand aan die beherende departement voorgelê word vir betaling.²¹

¹⁹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 8-12/12/1975, p. 3.

²⁰ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 15-19 Maart 1976, 22-26 Maart 1976, p. 6.

²¹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Inligtingstuk-Toelaes, vervoer en reise, en eise van 'n lid van 'n Kommissie van Onderzoek, 29/3/1973, pp. 1-4.

Hierdie voorwaardes en bepalinge sou tydens die eerste kommissievergadering volledig bespreek en verduidelik word en lede kon enige vrae daaromtrent aan die sekretaris van die kommissie, prof. J.B. du Toit, rig.²²

'n Tentatiewe raming van die waarskynlike koste verbonde aan die werksaamhede van die ETK vir die boekjaar 1973/1974 is ook opgestel. Dit is saamgestel uit vyf afdelings, te wete: salarisse, lone en toelaes, verblyf- en vervoerkoste, pos-, telegraaf- en telefoondienste, drukwerk, skryfbehoeftes, advertensies en publikasies en diverse uitgawes, byvoorbeeld die aankoop, huur en onderhoud van kantoortoerusting, parkering en opdragstudies aan nie - staatsinstansies. Dienste wat deur ander departemente betaal sou word, insluitende motorvoertuie, kantoormeubels, kantoorakkommodasie en teegerei is ook by hierdie skatting ingesluit. Dit het die groottotaal van die kommissie se uitgawes vir die boekjaar 1973/1974 op R 202 862,00 te staan gebring. Indien die ETK sy taak teen September 1975 sou afhandel, sou die uitgawes vir die boekjaar 1974/1975 die helfte van die totale koste van die boekjaar 1973/1974 beloop minus eenmalige items soos kantoortoerusting, meubels, ensovoorts. 'n Bykomende bedrag vir die druk van die kommissieverslag moes egter bygereken word.²³

Die kwessie rondom die voorregte van lede en die begroting van die kommissie se werksaamhede, is ook op die eerste vergadering van die ETK bespreek. Uit bogenoemde blyk dit dat alle aspekte rakende die ondersoek van die ETK, insluitende die werkswyse, voorregte, totale koste en uitgawes verbonde aan die ondersoek, tot in die fynste besonderhede noukeurig beplan en bereken is alvorens die kommissie se werksaamhede amptelik 'n aanvang geneem het.

²² (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Brief aan prof. W.B. Vosloo, 29/3/1973, p. 1.

²³ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Kommissie van Ondersoek na Aangeleenthede Rakende die Kleurlingbevolkingsgroep: Raming van waarskynlike koste verbonde aan die werksaamhede van die Kommissie (Tesourie-Instruksie No. 3004) vir die boekjaar 1973/1974, pp. 1-2.

Die kommissie het nooit sy begroting oorskry nie. George Erasmus, een van die lede van die sekretariaat, het sonder twyfel bevestig dat die ETK binne 'n beperkte finansiële raamwerk gebly het en nooit vir enige aanvullende fondse by die regering aansoek gedoen het nie. Dit het later tot hom deurgedring dat prof. Theron nie eens 'n onthaaltoelae van die regering ontvang het nie, maar sosiale geleenthede in belang van die kommissie, op haar eie onkoste aangebied het. Ten spyte van die wye omvang van die ondersoek en die groot hoeveelheid reise, vlugte en besoeke wat onderneem is, het die ETK daarin geslaag om binne hulle begrotingsperke te bly.²⁴ Teen Mei 1976 het die totale koste van die ETK R 340 000 beloop.²⁵

Vanuit die staanspoor het Erika Theron as voorsitter 'n professionele, maar ook persoonlike verhouding met die verskillende kommissielede opgebou. Uit die notules en persoonlike briewe aan lede het sy nooit nagelaat om hulle te bedank of geluk te wens met persoonlike prestasies nie. Dit was duidelik dat sy haar "boys", soos sy hulle genoem het, se belange op die hart gedra het, maar terselfdertyd nooit nagelaat het om hulle te motiveer vir die belangrike taak wat hulle opgelê was nie.²⁶

Hierdie optrede getuig van die uitsers professionele, dog persoonlike aanslag waarmee Erika Theron haar taak as voorsitter van die kommissie uitgevoer het. Sy het daarin geslaag om 'n goeie balans tussen die persoonlike aspekte van die kommissielede wat noodwendig 'n rol gespeel het en die professionele aard van die ondersoek en taak van die kommissie wat vir haar baie belangrik was, te handhaaf. Sodoende het sy die goue middeweg gevolg sonder om een van die twee elemente gering te skat. Hierdie kwaliteit van Erika Theron as voorsitter het 'n belangrike rol gespeel in die wyse waarop sy

²⁴ Onderhoud met mnr. G.C. Erasmus, 23 Augustus 1999.

²⁵ *The Cape Times*, May 1976 (Theron report, p. 6).

²⁶ (JSG) Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 31/7/1974, pp. 1-2; Brief aan prof. W.B. Vosloo, 5/12/1973, p. 2.

verskille tussen die lede en voorbehoude ten opsigte van sekere voorstelle en bepaalde hoofstukke hanteer het en voortdurend na absolute deeglikheid ten opsigte van die kommissie se werksaamhede gestreef het.

Ten spyte van die ideologiese en politieke verskille binne die kommissie en die gereelde botsings tussen teenstrydige persoonlikhede, het prof. Theron haar voorsitterskap met goeie tegniek, waardigheid en diplomاسie uitgevoer. Gedurende die drie jaar van ondersoek, met uitsondering van die laaste twee weke waartydens die stemming oor die aanbevelings plaasgevind het, was die atmosfeer binne die ETK ontspanne en gekenmerk deur 'n gees van kameraadskap. Die woorde van prof. S.J. Terreblanche som dit raak op: "Erika Theron handled her "boys" with a firm hand, but also with sensitivity and lots of humour".²⁷

Dit is ook belangrik om te let op die atmosfeer van totale openlikheid en vryheid waarbinne die kommissie se verrigtinge plaasgevind het. Geen eksklusiewe besluite is geneem nie. Al die kommissielede het te alle tye vanaf die eerste dag van die ETK se werksaamhede, insae gehad in elke kommissiebesluit en -voorstel en kon enige tyd daarmee saamstem of daarvan verskil. Lede is ook voortdurend genooi om bydraes te lewer en hulle opinies rakende kommissieaangeleenthede te lug.

3.2 DIE INDELING VAN DIE WERKGROEPE

Vanweë die breë, omvangryke aard van die kommissie se opdrag, is nege werkgroepe, elk met 'n sameroeper, in die lewe geroep om die uitvoering van die kommissie se ondersoek te vergemaklik. As kriteria vir daardie doel is die onderskeie *curriculum vitae* van die ETK-lede gebruik.²⁸

²⁷ Voorlegging deur prof. S.J. Terreblanche tydens die Erika Theron Gedenklesing, Mei 1999, p. 2.

²⁸ (JSG) Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 30/3/1973-Voorlegging deur die voorsitter-Bylae A, pp. 1-2.

Tydens die eerste, amptelike vergadering van die ETK op 30 Maart 1973, het Erika Theron die lede ingelig omtrent die twee voorafgaande beplanningsvergaderings tussen haar en enkele van die kommissielede, die doelwitte daarvan verduidelik en verwys na die besluit om agt werkgroepe, elk met sy eie ondersoekterrein en sameroeper, in die lewe te roep. Sy het die kommissielede versoek om die samestelling van die onderskeie werkgroepe te oorweeg. Na aanleiding van 'n voorstel deur prof. S.J. Terreblanche is 'n negende werkgroep vir Landbou-Aangeleenthede aangestel. Terreblanche het aangevoer dat landbou 'n aparte ondersoekterrein was wat 'n afsonderlike studie vereis het. Hierdie voorstel is deur die vergadering in geheel goedgekeur en 'n werkgroep vir Landbou-Aangeleenthede, werkgroep 3, met dr. A.S. Meyer as sameroeper, is aangewys.²⁹

Sonder om op die individuele samestelling van die werkgroepe in te gaan, word die onderskeie werkgroepe vervolgens genoem met hulle betrokke sameroepers in hakies daarnaas:

1. Regering en Administrasie (Prof. W.B. Vosloo).
2. Ekonomie en Arbeid (Prof. S.J. Terreblanche).
3. Landbou-Aangeleenthede (Dr. A.S. Meyer).
4. Onderwys (Prof. R.E. van der Ross, bygestaan deur A.J. Arendse en F.H. Badenhorst).
5. Kulturele en Godsdienstige Aangeleenthede (Prof. G. Cronjé).
6. Maatskaplike Probleme en Welsynsdienste (Prof. E. Theron).
7. Behuising en Gemeenskapsontwikkeling (Prof. E. Theron).
8. Gesondheid (Dr. S.I. Arendse, bygestaan deur prof. J.B. du Toit).
9. Sport en Ontspanning (F.H. Badenhorst en prof. C.D. Roode).³⁰

²⁹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 30/3/1973, p. 2.

³⁰ R.P. 38/1976, *Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. iv.

3.3 DIE INSAMELING VAN INLIGTING

Op die eerste ETK-vergadering van 30 Maart 1973 is besluit dat inligting ingewin sou word deur vraelyste aan verskillende individue en instansies te stuur, dorpe, stede en verskeie landelike gebiede in die Republiek te besoek, skriftelike getuienis te oorweeg en mondelinge getuienis aan te hoor. Alle getuienis is deur die kommissie *in camera* aangehoor.³¹

'n Volledige naamlys van die getuies en persone of instansies wat memoranda by die kommissie ingedien het en 'n bydrae gelewer het tot die inwin van inligting, is vervat in Deel VIII van die Theron-verslag onder die opskrif: "Medewerkers, getuielys, memoranda en plekke besoek."³²

Die ETK het nie net deeglik besin oor hulle samestelling en werkswyse nie, maar ook weldeurdagte besluite geneem oor die insameling van inligting, die onderneem van reise en die afneem van getuienis. Aangesien hierdie besluite redelik verteenwoordigend is van die omsigtigheid en deeglike beplanning van die kommissie, sal dit in groter besonderhede bespreek word.

3.3.1 Vraelyste

Tydens die heel eerste kommissievergadering op 30 Maart 1973 is besluit dat vraelyste deur die onderskeie werkgroepe na die nodige goedkeuring, slegs van die sekretariaat van die kommissie sou uitgaan.³³ Elke werkgroep het vanuit sy spesifieke verwysingsraamwerk of terrein van ondersoek een of meer vraelyste aan 'n verskeidenheid

³¹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 30/3/1973, pp. 6-8.

³² R.P. 38/1976, *Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 543-553.

³³ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 30/3/1973, p. 7.

instansies en respondente gestuur wat kon help met die betrokke werkgroep se ondersoek. Sonder om in besonderhede na al die werkgroepe te verwys, sal die volgende ter illustrasie dien.

Werkgroep 5, die werkgroep met betrekking tot Kultuur en Godsdiens, moes vanweë die wye aard en omvang van hulle terrein van ondersoek 'n groot verskeidenheid vraelyste aan verskeie respondente stuur. Reeds tydens die tweede vergadering van dié werkgroep, gehou op 14 November 1973, is lede meegedeel dat vraelyste aan koerante in samewerking met *Die Burger* en *The Argus* opgestel en versprei is volgens 'n lys wat van die persunie ontvang is. Sodanige vraelyste is ook na oorlegpleging met *Die Huisgenoot* en *Fair Lady* opgestel en aan tydskrifte versprei volgens 'n lys van die persunie. Vraelyste aan koerante en tydskrifte sou nie aan kerkblaaië gestuur word nie, aangesien laasgenoemde nie met ontspanningsleesstof gemoeid was nie. Dit sou wel aan *World*, *Post* en *Muslim News*, gestuur word. 'n Vraelys wat gehandel het oor die Uitvoerende Kunste moes ook wyd versprei word en aan leidinggewende individue op daardie terrein voorgelê word.³⁴

Op 11 Maart 1974 het die werkgroep met betrekking tot Kultuur en Godsdiens 'n vorderingsverslag voorgelê waartydens die werksaamhede en vordering van die werkgroep duidelik sigbaar was. Daarvolgens is 'n vraelys aan 133 koerante gestuur. Slegs 44 het daarop gereageer. 'n Ander vraelys is aan 42 tydskrifte gestuur, waarvan 18 gereageer het. 'n Vraelys en aanvullende brief is ook aan die vier streekrade vir die Uitvoerende Kunste gestuur. SUKOVs, KRUIK, NARUK en TRUK het daarop geantwoord. Antwoorde op vraelyste is ook ontvang van die Provinsiale Administrasies van Transvaal, Natal, die Kaap en die Oranje-Vrystaat asook van die universiteite van Wes-Kaapland en Suid-Afrika. Nog vraelyste en riglyne vir memoranda is gestuur aan

³⁴ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Werkgroep Kultuur en Godsdiens: Notule 14/11/1973, pp. 1-2, 3.

beeldende kunste, die rolprentwese, verenigingslewe, kulturele aangeleenthede in die algemeen en kerklike en godsdienstige instansies. Die vordering daarvan is ook bespreek.³⁵

In gevalle waar die reaksie op vraelyste te swak was en 'n verteenwoordigende standpunt nie daaruit afgelei kon word nie, is bykomende maatreëls getref. So, byvoorbeeld, was die reaksie op vraelyste wat aan die Uitvoerende Kunste gestuur is, so swak dat 'n versoek vir verdere inligting aan die Administrasie van Kleurlingsake gerig is. Prof. G. Cronjé sou die verslag daaroor behartig.³⁶ Hieruit blyk weer eens duidelik dat die kommissie geen halfhartige of ongegronde gevoltrekkings gemaak het nie, maar voortdurend na volledige en korrekte gegewens op soek was om hulle in hulle ondersoek te help.

Werkgroep 2, die werkgroep op Ekonomie en Arbeid se gestruktureerde vraelys aan Kleurlingsakemanne is 'n goeie voorbeeld van die noukeurigheid waarmee die vraelyste opgestel is. Nadat die inhoud van die vraelys, soos opgestel deur die sameroeper, prof. S.J. Terreblanche, bespreek is, is die volgende besluite daaromtrent geneem: Twee vrae wat sou handel oor sakemededinging binne en rondom Kleurlingwoongebiede, sou in die vraelys opgeneem word; 'n Algemene vraag rakende die siening van Kleurlingondernemers ten opsigte van besigheidsontwikkeling en geleenthede sou ook in die vraelys opgeneem word; die Buro vir Kleinhandelaars aan die Potchefstroomse Universiteit sou genader word aangaande die kwessie van sake-opleiding vir Kleurlingsakemanne en die konsepvraelys sou deur prof. Terreblanche gefinaliseer word.³⁷

Die Werkgroep op Regering en Administrasie, werkgroep 1, het ook tydens 'n

³⁵ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Vorderingsverslag vir voorlegging aan vergadering van werkgroep op Kultuur en Godsdiens (werkgroep 5), 11/3/1974, pp. 1-3.

³⁶ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Werkgroep Kultuur en Godsdiens: Notule 1/5/1975, p. 3.

³⁷ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Werkgroep Ekonomie en Arbeid: Notule 15/3/1974, pp. 2-3.

vergadering op 16 November 1973 belangrike besluite rakende die aard van hulle vraelyste geneem. Daar is onder andere besluit dat vraelyste as vertroulik gehanteer sou word. Hoewel dit bekend sou wees dat vraelyste van die ETK sou uitgaan, sou die inhoud daarvan nie vooraf aan die pers bekendgemaak word nie. Voorstelle vir wysigings aan vraelyste moes so spoedig moontlik voorgelê word voor die finalisering van die vraelyste tydens die Uitvoerende Komitee-vergadering op 30 November 1973. Die finansiële implikasies van 'n breedvoeriger vraelys sou deur die sameroeper, prof. W.B. Vosloo, met die Buro vir Marknavorsing bespreek word, en aan die Uitvoerende Komitee voorgelê word. Prof. Vosloo sou in oorleg met die voorsitter, Erika Theron, en die Marknavorsingsburo besluit of vrae oor respondente se stem tydens die laaste V.K.R.-verkiezing by die vraelys ingesluit moes word of nie. Enige wysigings met betrekking tot die vraelyste aan Kleurlingleiers moes voor 30 November 1973 voorgelê word. Daar moes ook gepoog word om 'n getallebalans tussen die leiersgroepe wat genader sou word, te handhaaf. Individue wat op meer as een terrein 'n leiersrol vervul het, moes ook in ag geneem word en werkgroeplede moes die name, adresse en beroepe van respondente voor 31 Januarie 1974 aan die werkgroep voorlê.³⁸

Moslemrade sou ook in ag geneem word by die uitstuur van vraelyste.³⁹ In gevalle waar persone en instansies versuim het om te reageer op vraelyste en riglyne, is hulle herhaaldelik deur die werkgroep op Regering en Administrasie versoek om die verlangde memoranda voor te lê. In gevalle waar instansies probleme ondervind het met die beantwoording van sekere vrae sou prof. W.B. Vosloo en F.H. Badenhorst verdere onderhoude met die betrokke persone voer.⁴⁰

³⁸ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Werkgroep Regering en Administrasie: Notule 16/11/1973, pp. 5-6.

³⁹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Werkgroep Regering en Administrasie: Notule 11/5/1973, p. 2.

⁴⁰ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Werkgroep Regering en Administrasie: Notule 15/2/1974, p.2.

Die kommissie het ook besluit om 'n vraelys aan alle Kleurlingleiers op alle terreine soos vakbonde, onderwys, kultuur, welsyn, sport, kerk en politiek te stuur. Dit sou die ETK in staat stel om sy ondersoek na die ontwikkeling van die Kleurlinge op staatkundige gebied in vollediger perspektief te stel. Hierdie inligting moes die ETK nie later nie as 31 Januarie 1974 bereik.⁴¹

Die ETK het ook sterk klem gelê op plaaslike bestuur en ontwikkeling ten opsigte van die Kleurlingbevolkingsgroep. Derhalwe het hulle 'n versoek gerig aan elk van die munisipale verenigings van die vier provinsies om memorandums insake plaaslike bestuursontwikkeling vir die Kleurlinge op te stel en aan die kommissie voor te lê. Hierdie kwessie rondom plaaslike bestuur vir Kleurlinge oftewel die gebrek daaraan, sou 'n prominente fokuspunt van die ETK se ondersoek vorm.

3.3.2 Ter plaatse ondersoeke

Tydens die tweede vergadering van die ETK in Junie 1973 is besluit dat ter plaatse besoeke deur soveel moontlik kommissielede meegemaak moes word. Onderhoude met persone en instansies in die betrokke gebiede kon wel gevoer word, maar getuienis moes by wyse van memoranda aan die kommissie voorgelê word. Die betrokke werkgroeplede moes by die afneem van getuienis teenwoordig wees en besoeke aan sekere gebiede moes vroegtydig bekend gemaak word.⁴²

Erika Theron het as voorsitter van die kommissie daarop aangedring dat die ETK sy inligting deur soveel moontlik ter plaatse besoeke moes bekom. Dit sou die kommissielede direk in kontak gebring met die realiteite van die sosio-ekonomiese

⁴¹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Brief aan die Administrasie van Kleurlingsake, 16 Januarie 1974.

⁴² (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Kommissievergadering, Notule 8/6/1973, p. 8.

omstandighede van die Kleurlinge in Suid-Afrika.⁴³

Weens die groot ledetal van die ETK en ten einde in die kortste moontlike tyd verskillende dele van die land te besoek, het die kommissie van motor-, bus- en lugvervoer gebruik gemaak. Geen moeite is ontsien nie. Met die ETK se besoek aan Springbok is 'n lugmagvliegtuig gehuur. Kleiner groepies moes in sessitplek-vliegtuie daarheen reis. Die feit dat lugsiekte 'n paar van die lede heel dikwels geteister het, het meegebring dat Erika Theron gereeld by haar lede moes pleit om nog 'n vlug te onderneem. Soms was daar twyfel en onsekerheid oor die nodigheid van verdere besoeke. Na afloop daarvan, moes erken word dat sodanige besoeke nuwe inligting, knelpunte en probleme na vore gebring het.⁴⁴ Bogenoemde illustreer weer eens die deeglikheid waarmee die kommissie sy ondersoek aangepak het.

Soos wat die kommissie se ondersoek gevorder het, het nog probleme rakende ter plaatse ondersoeke na vore gekom. So, byvoorbeeld, het Erika Theron tydens die derde vergadering van die werkgroep op Regering en Administrasie na vervoerprobleme verwys vanweë 'n brandstofskaarste en die losiesprobleme wat ondervind is. Gevolglik het sy die mening uitgespreek dat sekere verafgeleë en moeilik bereikbare gemeenskappe, sowel as ondersoeke wat slegs een werkgroep geraak het, deur 'n kleiner groepie lede van die kommissie hanteer moes word. Nie alleen sou dit tyd en geld spaar nie, maar indringende, vrugbare gesprekke sou gevoer kon word, aangesien die groep nie so groot sou wees nie.⁴⁵

⁴³ Voorlegging deur prof. S.J. Terreblanche tydens die Erika Theron Gedenklesing, Mei 1999, p. 2.

⁴⁴ E. Theron en J.B du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p. 2.

⁴⁵ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Werkgroep Regering en Administrasie: Notule 15/2/1974, p. 4.

Die kommissie het sekere prosedure met betrekking tot hulle ter plaatse ondersoek gevolg. Nadat die datums van die besoeke aan die onderskeie provinsies bepaal is, is uitvoerige reisprogramme opgestel en aan al die kommissielede voorgelê.⁴⁶

Die kommissie sou die volgende provinsies en dorpe op die volgende datums besoek:

Natal (18 Maart 1974 tot 27 Maart 1974⁴⁷); Transvaal (2 Mei 1974 tot 17 Mei 1974⁴⁸); Oranje-Vrystaat (Heilbron, Kroonstad, Bloemfontein en Suid-Vrystaat vanaf 15 tot 18 Oktober 1974⁴⁹); Oos-Kaap (Port Elizabeth op 4 en 5 September 1974; Oos-Londen op 6 September 1974⁵⁰); Noord-Kaap (Kimberley vanaf 15 tot 17 September 1974; Upington, Eksteenskuil en Boerderyeenhede in die Keimoes-distrik vanaf 23 tot 25 Oktober 1974⁵¹) en Namakwaland (Springbok, Steinkopf en Concordia op 21 en 22 November 1974⁵²).

Kaapstad en omliggende gebiede is eerste deur die ETK gedurende 4 en 5 Oktober 1973 besoek. Op 4 Oktober 1973 het die kommissie Botrivier, Hawston, Tesselaarsdal en Elim in die Wes-Kaap besoek en op 5 Oktober die Suid-Kaapse dorpe Oudtshoorn,

⁴⁶ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Standaardbrief aan kommissielede, 25/4/1974; Program vir die week 2 tot en met 5 Oktober 1973.

⁴⁷ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Verslag No. 5-Die Kleurlinge in Natal-Oorsigtelike verslag na aanleiding van samesprekings, getuienis en waarneming ter plaatse vanaf 18 tot 27 Maart 1974.

⁴⁸ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Verslag No. 6-Die Kleurlingbevolking in Transvaal, die Rand en omstreke.

⁴⁹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Lys van verslae, p. 2-Verslag No. 12-Verslag van besoek aan Heilbron, Kroonstad, Bloemfontein en Suid-Vrystaat, 15-18 Oktober 1974.

⁵⁰ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Lys van verslae, p. 2-Verslag No. 10-Verslag van besoeke, samesprekings en getuienis te Port-Elizabeth (Woensdag 4 en Donderdag 5 September 1974) en Oos-Londen (Vrydag 6 September 1974).

⁵¹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Lys van verslae, p. 2-Verslag No. 11-Verslag van besoek en getuienis te Kimberley op Maandag 16 September 1974; Lys van verslae, p. 2-Verslag No. 13-Verslag van besoek aan Upington, Eksteenskuil en plase in Keimoes-distrik 23-25 Oktober 1974.

⁵² (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Lys van verslae, p. 6-Verslag No. 24-Verslag van besoek aan Springbok, Steinkopf en Concordia op 21 en 22 November 1974.

Dysselsdorp, Pacaltsdorp en George. Op 2 Oktober 1973 is besoek gebring aan Macassar en Sir Lowry's Pass-dorp.⁵³ Citrusdal, Clanwilliam en Lambertsbaai is op 30 en 31 Januarie 1975 besoek en die Weskusdorpe, Vredenburg, Saldanha, Goedverwag en Wittewater asook Piketberg op 6 en 7 Februarie 1975.⁵⁴ 'n Reisprogram is opgestel vir besoeke op 7 Junie 1973 aan die volgende Kleurlingwoongebiede: Elsiesrivier, die Erica woongebied in Belhar, Murray en Stewart Bouwerwe, Strandfontein, Grassy Park, Elfindale, die Afdelingsraad op Lotusrivier en die Kaapse Munisipaliteit te Parkwood.⁵⁵

Op 29 Mei 1973 is 'n eendaagse besoek deur enkele kommissielede aan Port Elizabeth gebring, terwyl 'n besoek aan Pretoria, waar onderhoude met die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing, afgevaardigdes van die Bounavorsingsinstituut en sekere Transvaalse Kleurlingleiers gevoer sou word, vir Junie 1973 in die vooruitsig gestel is.⁵⁶ Die ETK was ook voornemens om Johannesburg en Pretoria op 20 en 21 Januarie 1975 te besoek waar hulle die Johannesburgse Kindersorgvereniging, die Nasionale Raad vir Kindersorg, die Nasionale Raad vir Dowes, the School of Social Work aan die Universiteit van die Witwatersrand, die Suid-Afrikaanse Nasionale Raad vir Alkoholisme (SANRA) en die Pretoria Kindersorgvereniging sou besoek.⁵⁷ Op 30 Mei 1975 het die ETK Nelspruit en Barberton besoek en onderhoude gevoer met afvaardigings van Sabie en Witrivier, die stadsrade van Nelspruit en Barberton, die Raadplegende komitee van Barberton en die Waaksaamheidskomitee van Nelspruit.⁵⁸

⁵³ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Sakelys van die derde vergadering van die Uitvoerende Komitee van die ETK, 1/11/1973, p. 1; Program vir die week 2 tot en met 5 Oktober 1973.

⁵⁴ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Lys van verslae, p. 6-Verslag van besoeke, pp. 1-12.

⁵⁵ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Reisprogram-Besigtiging van Kleurlingwoongebiede: 7 Junie 1973.

⁵⁶ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 8/6/1973, p. 3.

⁵⁷ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Dagprogramme vir Maandag, 20 Januarie 1975 en Dinsdag, 21 Januarie 1975.

⁵⁸ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Dagprogram: 30 Mei 1975; Lys van Verslae, p. 13-Verslag No. 56-Verslag van besoek aan Nelspruit en Barberton asook van onderhoude met afvaardigings en individue van Sabie en Witrivier op 30 Mei 1975.

'n Duidelike patroon kenmerk die prosedure wat deur die kommissie gevolg is met die aflê van hulle ter plaatse ondersoeke. Die kennisgewing en reisprogram ten opsigte van voorgenome besoeke is vergesel van die nodige inligtingstukke en memoranda soos ontvang van instansies wat deur die kommissie te woord gestaan sou word tydens sy besoek aan die betrokke provinsie. Lede is versoek om sodanige stukke noukeurig te bestudeer met die oog op die beplande onderhoude wat gevoer sou word. Erika Theron wou ook graag voor elke onderhoud eenstemmigheid met die kommissielede bereik met betrekking tot die aspekte wat tydens die onderhoud met die betrokke afgevaardigdes bespreek sou word.⁵⁹

Elke besoek is dus voorafgegaan deur deeglike navorsing en voorbereiding aangaande die betrokke gebied, dorp, stad of gemeenskap. Tydens sulke besoeke het die kommissie die woon- en groepsgebiede self besoek asook onderhoude met die betrokke stads- of dorpsrade, bestuurskomitees en ander relevante liggame en persone gevoer.

Dagbesoeke is ook aan Kleurlingwoongebiede gebring. Die kommissie het onder andere besoeke gebring aan Mitchell's Plain, Macassar, Scottsdene en Pniel. Die Kleurlingwoonbuurtes van Malmesbury, Stellenbosch en Kaapstad is ook besoek. Tydens hierdie besoeke is onderhoude met die bestuursrade van Pniel en die Kleurlingwoonbuurt van Malmesbury se bestuurskomitee gevoer.⁶⁰ Vanaf 29 Julie 1974 tot 2 Augustus 1974 is die volgende plekke besoek: Gouda, Saron, Steinthal (Tulbagh), Ceres, Worcester, Paarl, Genadendal en Caledon.⁶¹

⁵⁹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Standaardbrief aan Kommissielede, 25/4/1974.

⁶⁰ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Dagprogramme - 5, 6 en 7 Augustus.

⁶¹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Lys van verslae, p. 2-Verslag No. 8-Verslag van besoeke, samesprekings en getuienis gedurende die week 29 Julie tot 2 Augustus 1974 (Gouda, Saron, Steinthal (Tulbagh), Ceres, Worcester, Paarl, Genadendal, Caledon).

Beaufort-Wes is op 7 Maart 1974 besoek en Robertson op 20 Junie 1975.⁶² Die Karoodorp, De Aar, is op 23 Mei 1975 deur die kommissie besoek en samesprekings met afvaardigings van die omgewing is op 22 Julie 1975 gevoer.⁶³

Na afloop van elke besoek is 'n verslag deur die kommissie opgestel waarin daar breedvoerig beskryf is hoe die besoek afgeloop het, wie te woord gestaan is, wat die situasie van die Kleurlingbevolking in daardie dorp of stad spesifiek was, watter probleme en knelpunte daar aanwesig was en watter gevolgtrekkings en moontlike oplossings daaruit afgelei kon word.

3.3.3 Voorleggings en getuienis

Na deeglike oorweging is besluit dat memoranda wat aan die kommissie voorgelê word wel gepubliseer kon word, maar dat vrae en besprekings ten opsigte van hierdie memoranda vertroulik was en nie bekend gemaak mag word nie.⁶⁴

Die voorsitter het in 'n voorlegging getitel: "*Tentatiewe beplanning betreffende afhandeling van werk deur werkgroepe en dies meer*", gedateer 20 November 1973, bepaal dat getuienis sover moontlik in Kaapstad afgeneem moes word. Verder sou die kommissie ook getuienis afneem in Port Elizabeth, Oos-Londen, Durban, Pietermaritzburg, Johannesburg, Bloemfontein en Kimberley. Ten einde tyd en koste te spaar, sou die afneem van getuienis in gebiede buite Kaapstad, moes saamval met die

⁶² (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Lys van verslae, p. 1-Verslag No. 4-Besoek en samesprekings te Beaufort-Wes op 7 Maart 1974; Lys van verslae, p. 13-Verslag No. 55-Verslag van besoek aan Robertson op Vrydag, 20 Junie 1975.

⁶³ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Lys van verslae, p. 16-Verslag No. 63-Verslag van besoek aan De Aar op Vrydag 23 Mei 1975 en samesprekings met afvaardiging onder leiding van mnr. J.L. Hollander, L.K.R., Karee, op Dinsdag 22 Julie 1975.

⁶⁴ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 30/3/1973, p. 7.

beplande besoeke aan die betrokke stedelike en landelike gebiede.⁶⁵

Op 'n kommissievergadering in Julie 1974, het prof. C.D. Roode gewaarsku dat getuies nie op grond van hulle standpunte deur kommissielede gekonfronteer moes word nie, aangesien dit die ondersoek kon skaad. Hy het daarop gewys dat daar nie tydens samesprekings met 'n instansie of persoon na standpunte uit 'n vorige sessie verwys moes word nie, omdat dit die vertroulikheid van inligting onder verdenking kon bring.⁶⁶

Wat die aanhoor van getuienis betref, is besluit dat alle kommissielede vry was om aan te sluit by 'n werkgroep waarvan hulle nie lid was nie, indien hulle sou belangstel om 'n spesifieke getuie of getuienis aan te hoor. Daar is ook ooreengekom dat alle mondelinge getuienis deur middel van 'n bandopnamemasjien afgeneem moes word en daarna getik moes word. Ander getuienis moes deel uitmaak van 'n samevattende oorsig en in die besprekings voorgelê word.⁶⁷

'n Groot verskeidenheid voorleggings en getuienis in die vorm van briewe, memorandums en inligtingstukke is aan die kommissie voorgelê. Hierdie inligtingstukke het getuig van deeglike navorsing en was ook vergesel van volledige statistieke en tabelle. Sodanige voorlegging rakende die demografiese aspekte van die Suid-Afrikaanse bevolking is deur P.O. Cloete van die Buro vir Sosiaal-Wetenskaplike Navorsing aan die Universiteit van Wes-Kaapland aan die ETK beskikbaar gestel. Daaruit kan afgelei word dat 'n groot deel van die ETK se aanbevelings en gevolgtrekkings wetenskaplik en statisties gefundeerd was.⁶⁸

⁶⁵ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Voorlegging deur die Voorsitter: Tentatiewe beplanning betreffende afhandeling van werk deur werkgroepe, 20/11/1973-Bylaag C, pp. 1-2.

⁶⁶ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 31/7/1974, p. 9.

⁶⁷ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 30/3/1973, pp. 7-8.

⁶⁸ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: P.O. Cloete: Demografiese aspekte van die Suid-Afrikaanse bevolking, ongedateer.

Die kommissie het ook groot klem gelê op die probleem van Kleurlingarbeid. Verskeie memorandums daaromtrent is aan die ETK voorgelê. Voorstelle is onder andere van die volgende persone en instansies ontvang: prof. W.H. Thomas, verbonde aan die Departement Ekonomie aan die Universiteit van Kaapstad, die Kaapstadse Afrikaanse Sakekamer, die Werkgewersvereniging van die Kaap, die Afrikaanse Handelsinstituut, die Nywerheidkamer van die Middeland, South African Federated Chamber of Industries, Kaapse Kamer van Nywerhede, Federasie van Staal- en Ingenieursnywerhede van Suid-Afrika, die Rembrandt groep van Maatskappye, die Staalwerkersvakbond-unie, die Suid-Afrikaanse Spoorweë, Departement van Arbeid en the Durban Chamber of Commerce.

Verdere memorandums aangaande Kleurlingarbeid is ingedien deur die Werkgewersvereniging van die Kaap, die Kleurlingontwikkelingskorporasie Beperk en the Cape Town Chamber of Commerce. Prof. W.H. Thomas, A.J. Basson, president van die Suid-Afrikaanse Landbou-Unie en I.P. van Onselen het ook individuele voorleggings in die verband gedoen.⁶⁹

Na afloop van hulle navorsing het die ETK etlike verslae opgestel. Alle inligting komende van respondente, vraelyste, besoeke, onderhoude en getuienis is in sulke verslae vervat. Daaronder was ook 'n verslag wat gebaseer was op vraelyste aan koerantredakteurs. Daar is gekyk na die betrokkenheid van Kleurlinge by koerantredaksies, die bydraes van Kleurlinge tot die inhoud van koerante, probleme in daardie verband, die behoeftes van die Kleurlinggemeenskap en moontlike oplossings en opinies van die koerante self.⁷⁰

Hierdie verslae het die belangrikste standpunte wat na vore gekom het, bevat. Dit het ook gefokus op persoonlike sienings van sommige individue.⁷¹ Die verslae het ook

⁶⁹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Karton 14.

⁷⁰ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Verslag oor vraelys aan die redakteurs van koerante.

⁷¹ Sien (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Verslag No. 27 - Verslag van besoeke, samesprekings en getuienis te Somerset-Wes en Stellenbosch - 4 Desember 1974, p. 2.

opsommings bevat waarin die verskillende situasies van die Kleurlinge in gebiede wat deur die ETK besoek is, weergegee is. Daarin is ook gefokus op die mate van of gebrek aan politieke deelname en ontwikkeling van die Kleurlinge. Die vernaamste besware is aangeteken en elke verslag is afgesluit met 'n samevatting van die vernaamste knelpunte wat na vore gekom het en moontlike oplossings daarvoor. Hierdie verslae het die hele spektrum van die Theron-kommissie se ondersoek ingesluit en gefokus op al nege ondersoekterreine van die onderskeie werkgroepe. Dit was feitelike opsommings van inligting wat deur die kommissie ingewin is, het 'n belangrike rol gespeel in die vorming van die uiteindelijke aanbevelings wat deur die Theron-kommissie gepubliseer sou word, en kan beskou word as die basis van daardie aanbevelings.

Soos reeds vroeër genoem, het die kommissie ook verskeie professionele persone en instansies versoek om studies namens hom te onderneem. Die resultaat daarvan was 'n verskeidenheid uitgebreide voorleggings wat aan die kommissie voorgelê is. Die volgende word net ter illustrasie genoem: Die houding van blanke kiesers jeens die Kleurlinge deur C.J. van der Merwe (Departement Staatsleer) en B.J. Piek (Departement Sosiologie) van die Randse Afrikaanse Universiteit; 'n studie rakende die sosio-politieke houdings van stedelike Kleurlinge in 1974 deur die Buro vir Marknavorsing aan die Universiteit van Suid-Afrika; 'n Ondersoek na Kleurlingbehuising in Suid-Afrika, goedgekeur deur die Coloured Housing Research Steering Committee⁷²; die sosio-ekonomiese posisie van Kleurlingplaasarbeiders deur die Buro vir Marknavorsing aan die Universiteit van Suid-Afrika (volledig toegerus met bylaes); die bydraes en probleme van die Uniale Raad van Kleurlingsake, 1959-1969, deur P.M. de Villiers en 'n in dieptestudie rakende die sosio-politieke houdings van stedelike Kleurlinge en Kleurlingleiers in 1974. Die projekteier van

⁷² Sien (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Verslag No. 46 - "An investigation to determine the housing requirements of the coloured population group" approved by the Coloured Housing Research Steering Committee, Karton 17.

laasgenoemde studie was prof. W.B. Vosloo self. Beide die navorsingsbeamptes van die ETK, te wete P.O. Cloete en G.S. Cloete, sowel as verskeie ander medewerkers het aan hierdie studie meegewerk.⁷³

Lywige navorsingsverslae ten opsigte van tendense in die Kleurlingpolitiek, die stelsel van plaaslike bestuursontwikkeling vir Kleurlinge, Kleurlingondernemerskap, Kleurlingonderwys en Kuns en Kultuur is aan die kommissie voorgelê.

In die lig van bogenoemde is dit duidelik dat die ETK sy navorsing baie deeglik gedoen het. In sy soeke na inligting het hy met talle plaaslike owerhede en 89 bestuurskomitees en ander verwante liggame in verbinding getree. Verskeie akademië en gesaghebbendes op bepaalde terreine is geraadpleeg of deur die ETK versoek om ondersoeke te doen en aan die kommissie voor te lê.⁷⁴ Verskeie universiteite het bydraes gelewer en elf akademië onder wie proff. J.L. Sadie van Stellenbosch en P.J. Welgemoed van die Randse Afrikaanse Universiteit, is by navorsingswerk betrek. Meer as 150 individue het mondelings of skriftelik getuienis gelewer, terwyl getuienis ook ingewin is van talle staatsdepartemente, statutêre beheer- en ontwikkelingsrade, die destydse vier provinsiale administrasies en bykans 500 plaaslike owerhede. Honderde instansies en verenigings het ook memorandums aan die ETK voorgelê en meer as 130 plekke dwarsoor die land is deur die kommissie self besoek.⁷⁵

⁷³ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie Versameling: Kartonne 17 en 18.

⁷⁴ E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-verslag*, p. 2.

⁷⁵ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Dit was 3 jaar se harde werk, p. 9).

HOOFSTUK 4

WERKSWYSE VAN DIE WERKGROEPE

Tydens die tweede vergadering van die Uitvoerende Komitee van die ETK op 26 en 27 April 1973 in Kaapstad, is die voorgestelde konsepwerkskemas van die onderskeie werkgroepe deur die betrokke sameroepers aan die Uitvoerende Komitee voorgelê vir bespreking. Daaruit blyk duidelik dat elke werkgroep sy spesifieke werkswyse noukeurig volgens 'n konsepwerkskema beplan het ten einde die onderskeie terreine van ondersoek so deeglik as moontlik na te vors. Verskeie besluite rakende die werkswyse van die werkgroepe is hierna geneem. Dit het reeds tydens hierdie vergadering duidelik geword dat die kommissie verskeie kundige, professionele persone sou moes nader om bepaalde opdragstudies namens die kommissie uit te voer.¹

Die werkskemas van die onderskeie werkgroepe van die kommissie het almal 'n duidelike ooreenstemmende patroon gevolg. Die vertrekpunt van elkeen se ondersoek was om 'n historiese oorsig te verkry van die ontwikkeling van die Kleurlinge voor en sedert 1960 op elkeen van die betrokke terreine van ondersoek. Daarna is die vernaamste bronne wat geskik sou wees vir die ondersoek, naamlik boeke, tydskrifte, ordonnansies, regulasies en wette geïdentifiseer.² Elke werkgroep het sy spesifieke terrein van ondersoek afgebaken en die verskillende afdelings, strukture en instansies wat daarmee verband gehou het, bestudeer.

¹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, pp. 1-4.

² (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae III tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, Bylae B-Werkgroep 1-Tentatiewe Werkskema vir Werkgroep Regering en Administrasie, p. 1.

4.1 WERKGROEP 1: REGERING EN ADMINISTRASIE

In die lig van die ETK se opdrag is besluit dat werkgroep 1 insake Regering en Administrasie, toegelaat sou word om 'n aanbeveling oor beleidsalternatiewe te doen.³ Daarom is daar tydens dié groep se ondersoek gefokus op die Verteenwoordigende Kleurlingraad met al sy fasette, die Administrasie van Kleurlingsake en Plaaslike Owerhede. Elkeen van hierdie drie liggame is ondersoek na gelang van hulle struktuur en samestelling, funksies en bevoegdhede, werksaamhede, personeel, finansies, knelpunte en waardeskatting. Voorts is daar ook gekyk na die politieke lewe van die Kleurlinge, insluitend hulle houdings en aspirasies binne die raamwerk van die Suid-Afrikaanse verhoudingsproblematiek, Kleurling politieke partye en hulle deelname aan die politiek, die rol van die pers, georganiseerde belangegroep, knelpunte, ensovoorts. Ondersoek is ook ingestel na die posisie van die Kleurlinge binne die raamwerk van die politieke bestel in Suid-Afrika. Die werkgroep het by elkeen van hierdie hoofpunte of -lyne van sy ondersoek die afsonderlike bronne wat gebruik sou word by elkeen aangedui. Dit het gewissel van amptelike dokumente byvoorbeeld wette, Hansard-verslae en regulasies, memoranda komende van politieke partye, instansies en individue, onderhoude, opdragstudies deur kommissieledede of ander professionele persone, persoonlike waarnemings, vraelyste, getuienis, veldstudies en denkarbeid deur die kommissieledede.⁴

4.2 WERKGROEP 2: EKONOMIE EN ARBEID

Die werkgroep op Ekonomie en Arbeid, werkgroep 2, se vertrekpunt was om ondersoek in te stel na die plek van die Kleurling in die Suid-Afrikaanse ekonomie vanaf 1960 tot

³ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, pp. 1-2.

⁴ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae III tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, Bylae B-Werkgroep 1-Tentatiewe Werkskema vir Werkgroep Regering en Administrasie, pp. 1-4.

1970. Daar is ook aandag gegee aan die beroeps- en inkomstestruktuur van die Kleurlinge, die Kleurling as verbruiker en belastingbetaler, die vraag en aanbod van Kleurlingarbeid en die faktore wat daarmee verband gehou het, die werksomstandighede van Kleurlinge, die proses van Kleurlingloonvorming, Kleurlingondernemerskap en die aandeel van die Kleurlingbevolkingsgroep in die ekonomiese besluitnemingsproses.

By elkeen van hierdie afdelings sou verskillende bronne gebruik word. Dit het ingesluit inligting komende van onder andere die Departement van Statistiek en Buro vir Ekonomiese politiek aan die Universiteit van Pretoria, die Buro vir Marknavorsing, die Departement van Finansies, Mannekraginstituut, bydraes deur verskillende sakekamers, Kamers van Koophandel en groter ondernemings byvoorbeeld die Poskantoor, Spoorweë, Sanlam, die motor- en klerebedryf, De Beers, die Departement van Arbeid, akademiese werke, byvoorbeeld boeke, tesse en proefskrifte, 'n memorandum van KOKOR, vraelyste en veldstudies.⁵

Werkgroep 2 het na verduideliking van hulle werkskema besluit om vanweë die aard en omvang van hulle ondersoekterrein, verskeie persone, onder wie prof. P.J. van der Merwe ('n arbeidsekonoom verbonde aan die Universiteit van Pretoria) en A.T. van der Walt van die Universiteit van Wes-Kaapland, te nader om opdragstudies uit te voer.⁶ Op hulle tweede vergadering in Junie 1973, het dié werkgroep besluit om 'n afdeling Kleurlingarbeidsbeleid tot hulle werkskema toe te voeg.⁷

Die sameroeper van werkgroep 2, prof. S.J. Terreblanche, het tydens 'n vergadering in Mei 1973 verduidelik dat sy werkgroep deskundiges sou aanwend om te help met die

⁵ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae III tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, Bylae C-Werkgroep 2-Werkgroep: Ekonomie en Arbeid-'n Voorlopige konsepraamwerk, pp. 1-4.

⁶ (JSG) Erika Theron Kommissie-Versameling: Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, pp. 1-2.

⁷ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Werkgroep Ekonomie en Arbeid: Notule 7/6/1973, p. 2.

evaluering van inligting, dat die nodige interpretasies deur die kommissie self gemaak sou word en dat in geval van oorvleueling tussen werkgroepe, die kwessie met die sameroeper van die betrokke werkgroep bespreek sou word.⁸

'n Belangrike kenmerk van die ETK se ondersoek was dat hy die Kleurlinge aktief betrek het deur hulle te nooi om te help met die identifisering van die probleme rakende hulle eie situasie. So, byvoorbeeld, het die werkgroep met betrekking tot Ekonomie en Arbeid reeds op hulle tweede vergadering op 7 Junie 1973 besluit om Kleurlingvakunies en ander Kleurlingleiers te nader met riglyne om die knelpunte ten opsigte van Kleurlingarbeid vanuit hulle eie perspektief te identifiseer.⁹ Sodoende sou die gevolgtrekkings en uiteindelijke aanbevelings van die kommissie nie alleen meer volledig wees nie, maar ook verteenwoordigend van die Kleurlinggroep self wees. Tydens die derde vergadering van werkgroep 2, is besluit dat in diepte onderhoude gevoer sou word met Kleurlingleiers op die gebied van handel en nywerheid en wel volgens voorafopgestelde vrae.¹⁰

Die werkgroepe het ook op omsigtige wyse te werk gegaan met die inligting en voorleggings wat deur hulle ontvang is. Volledige lyste van sodanige memoranda is opgestel asook die omvang van elke stuk by wyse van 'n aanduiding van die getal bladsye daarnaas. Werkgroep 2 het sy lys aangaande memoranda en stukke wat hy ontvang het ingedeel in memoranda wat ontvang is na aanleiding van riglyne oor Kleurlingarbeid komende van owerheidsinstansies, private instansies en individuele persone, ander memoranda oor arbeid wat nie volgens die riglyne opgestel was nie, voorleggings in verband met Kleurlingondernemerskap en memoranda wat ontvang is na aanleiding van

⁸ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Werkgroep Ekonomie en Arbeid: Notule 11/5/1973, pp. 1-2.

⁹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Werkgroep Ekonomie en Arbeid: Notule 7/6/1973, p. 1.

¹⁰ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Werkgroep Ekonomie en Arbeid: Notule 14/11/1973, p. 3.

riglyne oor Kleurlingondernemerskap.¹¹

Werkgroep 2 het ook 'n in diepte ondersoek deur G.J. van Zyl laat doen oor die Kleurling Ontwikkelingskorporasie oftewel KOKOR. Die doel van hierdie ondersoek was om vas te stel of KOKOR voldoen het aan die vereistes waarvoor dit gestig is en indien dit nie die geval was nie, die redes daarvoor te identifiseer en moontlike oplossings voor te stel. Van Zyl se verslag het grootliks berus op samesprekings wat hy gevoer het met lede van die hoofbestuur van KOKOR, met die hoofbestuurder Mike Pentz, met individuele direksielede asook met die voorsitter van KOKOR, dr. Ben du Toit. Hierdie samesprekings is ook bygewoon deur prof. Terreblanche, Pentz en van sy hoofamptenare. Van Zyl het ook vergelykings probeer tref tussen die bestuur en beheer van KOKOR en dié van die Bantoebeleggingskorporasie. Hy het beklemtoon dat vergelykings slegs in uitsonderlike gevalle van waarde kon wees. Volgens Van Zyl het daar 'n aantal voor die handliggende redes bestaan wat sodanige vergelyking onmoontlik gemaak het. Een daarvan was die feit dat die Bantoebeleggingskorporasie binne die swart tuislande gefunksioneer het waar hulle grootliks die monopolie gehad het, terwyl daar by KOKOR nie sprake van so-iets was nie.

Die Kleurlingontwikkelingskorporasie oftewel KOKOR is op 1 Oktober 1962 in die lewe geroep met as hoofdoelmerk die aanmoediging en bevordering van die vooruitgang van die Kleurlinge binne Kleurlingnywerheidsgebiede en wel op die terreine van nywerheid, handel en finansies en die afhandeling van ander take soos deur die Staatspresident by wyse van proklamasie in die Staatskoerant bepaal.

Volgens Van Zyl het KOKOR stadig op dreef gekom, maar het dit gedurende die voorafgaande klompie jare, dit wil sê die laat sestiger- en vroeë sewentigerjare sneller

¹¹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Werkgroep Ekonomie en Arbeid: Memoranda en stukke ontvang, pp. 1-2.

begin ontwikkel en 'n meer volwasse stadium bereik. Hy het egter daarop gewys dat die Korporasie nog ontsaglike probleme te bowe moes kom en dat die ETK sou moes vasstel of hierdie probleme opgelos kon word deur middel van veranderde wetgewing voortspuitend uit die ETK-verslag, deur middel van beleidsaanpassings van die direksie of by wyse van verandering en aanvulling van die KOKOR-personeel self. Volgens Van Zyl was die personeel en direksie van KOKOR veels te konserwatief in hulle benadering ten opsigte van die hantering van individuele gevalle sowel as die algemene doelwitte van KOKOR.

Hy was ook van mening dat die omvang van KOKOR se besigheid veels te klein was en dat die Korporasie veral met die oog op die toekoms, groter moes dink. Hy het die saak in drie basiese komponente verdeel, te wete die Korporasie self, sy fondse en die kliënte van KOKOR, dit wil sê die mense aan wie die geld geleen moes word. Van Zyl het beklemtoon dat 'n bedryfseksiesstudie van KOKOR moontlik onderneem moes word ten einde te verseker dat die korporasie na behore funksioneer. Hy het nie probleme ten opsigte van fondse voorsien nie en was daarvan oortuig dat die staat voorsiening sou maak vir die basiese noodsaaklikhede wat vir die volgende paar jaar nodig sou wees. Die ETK sou al hierdie komponente deeglik en afsonderlik moes oorweeg en veral moes fokus op die opleiding en aanmoediging van Kleurlinge om gebruik te maak van hierdie fasiliteite om sodoende hulleself te help, te werk en te presteer met behulp van KOKOR. Verdere knelpunte ten opsigte van die beplanning van Kleurlinggebiede, soos die beskikbaarheid van persele, is deur die bestuur van KOKOR self beskikbaar gestel en moes ook deur die ETK ondersoek word.¹²

¹² (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Verslag deur mnr. G.J. van Zyl - Kleurling Ontwikkelingskorporasie Beperk, 1/3/1974, pp. 1-2.

Die verslag van Van Zyl is aangevul deur 'n verslag van KOKOR self waarin die probleme waarmee die Korporasie te kampe gehad het, aan die ETK voorgelê is.¹³ Daar sal in 'n volgende hoofstuk aandag gegee word aan die voorstelle aangaande KOKOR wat deur die ETK aan die hand gedoen is.

Die ontwikkelingsbestuurder van KOKOR, J.P. Otto, het verduidelik dat die vooruitgang van Kleurlinge telkens vertraag is deur onnodige administratiewe rompslomp deur die staat en die gepaardgaande, uiters tydrowende besluitnemingsprosesse.¹⁴

Vanuit bogenoemde is dit dus duidelik dat die kommissie die deskundiges van daardie tyd met betrekking tot Kleurlingsake, waarvan KOKOR deel was, by hulle ondersoek betrek het. Dit het ook duidelik geword dat die Kleurlingleiers en -organisasies deeglik gekniehalter is deur die blanke regering en wel deur middel van talle reëls, voorwaardes en wetgewing. Sodoende is verseker dat hierdie Kleurlingmondstukke geen werklike mag gehad het nie, dat die mag by die regering berus het en dat die Kleurlinge eintlik geen seggenskap oor hulle eie situasie gehad het nie. Die Kleurlinge was dus slagoffers van hulle tyd. Hierdie uitsluiting van Kleurlinge vanuit hulle eie aangeleenthede sowel as vanuit die sentrale besluitnemingsprosesse in Suid-Afrika sou ook sterk na vore kom in die vorm van getuienis en briefwisseling deur Kleurlinge aan die ETK.

4.3 WERKGROEP 3: LANDBOU-AANGELEENTHEDE

Na verduideliking van werkgroep 3, die werkgroep ten opsigte van Landbou-

¹³ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Verslag deur die hoofbestuurder van KOKOR getitel, Probleme wat die werksaamhede van die Kleurlingontwikkelingskorporasie Beperk, beïnvloed, 1/8/1973, pp. 1-9.

¹⁴ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Memorandum deur die ontwikkelingsbestuurder van KOKOR rakende die probleme wat die korporasie ondervind het om sakepersele te bekom vir ontwikkeling binne behuisingskemas van plaaslike owerhede, 22/1/1974, pp. 1-6.

Aangeleenthede se werkskema, is besluit dat die werkgroepe insake Gesondheid en Behuising onderskeidelik die gesondheids- en behuisingstoestande van die Kleurlingwerknemers binne die landbousektor moes ondersoek.¹⁵

Werkgroep 3 het sy terrein van ondersoek in twee belangrike onderafdelings vervat, te wete: onafhanklike Kleurlingboere in die landelike Kleurlinggebiede en Kleurlingboere wat buite die landelike gebiede geboer het of graag wou boer, en tweedens, die kwessie van Kleurlingwerkers in diens van blanke boere. Alle aspekte en faktore betrokke by bogenoemde twee onderafdelings sou indringend ondersoek word. Wat die eerste groep betref, sou ondersoek ingestel word na die historiese agtergrond, met ander woorde die ontwikkelingsgang en omvang daarvan, die landelike Kleurlinggebiede met verwysing na die bestaande landboupraktyke, meganisering en kundigheid asook die landboupotensiaal van die betrokke gebiede, die inkomste uit landbou in die gebiede, grondbesit en -gebruikspatrone in die gebiede insluitend die grootte van plase en die ekonomiese bestaansmoontlikhede daarop sowel as trekarbeidspatrone van inwoners van die gebiede wat tydelik of deelyds elders gewerk het. Tydens die ondersoek van die tweede groep sou gefokus word op die historiese agtergrond met inagneming van die ontwikkelingsgang en tendense van die sewentigerjare, byvoorbeeld die grootskaalse verstedeliking, die werksomstandighede en produktiwiteit van Kleurlingplaaswerkers, die inkomste en opleiding van Kleurlingplaaswerkers in kontant en in goedere (in natura), behuising en maatskaplike aangeleenthede vir Kleurlingwerknemers, byvoorbeeld skole en gesondheidsdienste, trekarbeid en seisoenwerkers gedurende oestyd van sekere produkte en die ontvolking van die platteland met die klem op die Suid-Afrikaanse Kleurlinge.

Die werkgroep se bronne was drieledig van aard en is ingedeel in algemene bronne, statistiese bronne en die bydraes van belangrike persone buite die kommissie. Hieronder

¹⁵ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, p. 2.

was proff. S.P. Cilliers van die Departement Sosiologie aan die Universiteit van Stellenbosch, H.W. van der Merwe verbonde aan die Abe Bailey Instituut aan die Universiteit van Kaapstad, H.P. Muller en J.L. Sadie van die Departement Ekonomie aan die Universiteit van Stellenbosch, Wolfgang Thomas, 'n lektor in Ekonomie aan die Universiteit van Kaapstad, amptenare van die Administrasie van Kleurlingbetrekkinge in Landelike Kleurlinggebiede, bestuurskomitees van Landelike Kleurlinggebiede en landbou-organisasies en boereverenigings.

Die werkgroep insake Landbou-Aangeleenthede is met 'n interessante probleem met betrekking tot hulle bronnemateriaal gekonfronteer. Die beskikbare statistiese materiaal waarop hulle aangewese was, was meestal verouderd. Die nuutste sensusopname se gegewens was nog nie op daardie stadium volledig verwerk nie en gevolglik sou daar eers van verouderde 1960-statistiek gebruik gemaak moes word. Ten einde 'n volledige beeld van die landboukundige situasie ten opsigte van die Kleurlinge in Suid-Afrika te verkry, sou verdere inligting noodwendig by werkgewers, landbou-organisasies en boereverenigings in die landelike Kleurlinggebiede ingewin word. Daar is ook besluit om werkstukke van die Kaaplandse Landbou-Unie en outeurs van toepaslike tesse, boeke en geskrifte by die ondersoek te betrek.

Die sameroeper van werkgroep 3, dr. A.S. Meyer, het ook 'n persoonlike siening in die werkskema ingesluit. Hy het vier vrae geïdentifiseer wat van belang kon wees vir hulle ondersoek. Dit het gehandel oor die oorsake en die invloed van die ontvolking van die platteland deur Kleurlinge na aanleiding van lone en werksgeleenthede op die platteland en in die stede. Die werkgroep moes 'n oplossing probeer vind vir die probleem dat veel minder Kleurlinge op plase gewerk het as in die verlede. In die tweede plek was die meeste landelike Kleurlinggebiede te klein of ongeskik vir grootskaalse boerdery. Daar moes onder meer gekyk word na die praktiese implikasies en die wenslikheid van die daarstelling van 'n groot en onafhanklike Kleurling-boeregemeenskap. Dit het die

moontlikheid van die ontwikkeling van 'n kleinskaalse, maar intensiewe boerdery in geskikte gebiede soos Saron in die Wes-Kaap, sowel as die moontlike beskikbaarstelling van grond vir Kleurlingboere in besproeiingskemas, ingesluit. Met die oog op die toekoms, sou daar in die derde plek gelet word op die invloed wat meganisering op Kleurlingwerknemers in die landelike Kleurlinggebiede en op blanke boere sou uitoefen. Die vraag het ontstaan of die arbeidstekort verantwoordelik was vir meganisering of omgekeerd. In die laaste plek moes gefokus word op die voedselbehoefte van nuwe Kleurlinggebiede soos Mitchell's Plain en Mamre. Die vraag het ontstaan of blanke boere in hierdie behoeftes moes voorsien.¹⁶ Die moontlikheid dat die voorsiening van hierdie behoeftes aan die werking van vraag en aanbod oorgelaat sou word, sou ook oorweeg moes word.¹⁷

4.4 WERKGROEP 4: ONDERWYS

Die werkgroep op Onderwys, werkgroep 4, se werkskema is tydens 'n latere geleentheid op 30 April 1973 goedgekeur, aangesien sekere wenke van F.H. Badenhorst eers oorweeg moes word. By hierdie geleentheid is 'n gewysigde werkskema ten opsigte van onderwys goedgekeur.¹⁸

Werkgroep 4 het ook as vertrekpunt 'n algemene oorsig van Kleurlingonderwys geneem en gefokus op die ontwikkeling van onderwysstelsels vir Kleurlinge sedert 1960 ten opsigte van onderwysbeleid, -bestuur en -beheer, in die vier provinsiale onderwysdepartemente, sowel as die staatsdepartemente soos Onderwys, Kuns en

¹⁶ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae III tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, Bylae D-Werkgroep 3-Werkprogram vir Subkomitee insake Landbou Aangeleenthede, pp. 1-7.

¹⁷ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae IV tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Werkgroep Landbou Aangeleenthede: Notule 7/5/1973-Bylae, p. 8.

¹⁸ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, p. 2, Addendum, 30/4/1973.

Wetenskap. Daar sou onder meer gelet word op die gevolge van die oornames van Kleurlingonderwys deur die Departement van Kleurlingsake in 1964, die voor- en nadele van eksamens en eksamenuitslae, inspeksies, gemeenskaplike leergange en sillabusse aan die onderskeie Kleurling onderwysinstansies. Die werkgroep sou ook die verskillende soorte onderwys te wete pre-primêr, laerskool, middelbare onderwys, beroepsonderwys en onderwys buite skoolverband, byvoorbeeld deeltydse klasse en die opleiding van kelners en seelui ondersoek. Daar is ook gefokus op die opleiding van onderwysers, onderwysdienste en hulpdienste, akkommodasie, verwante probleme, soos die oorsake, voor- en nadele en doeltreffendheid van die dubbelskofstelsel, die kwessie van skoolplig, plaasskole en finansies en die verskeie hindernisse of probleme waarmee Kleurlingonderwys te kampe gehad het.

Die werkgroep oor onderwys sou sodanige knelpunte en probleme op grond van drie inligtingsbronne identifiseer, naamlik vanuit hulle ondersoek en studie van al die bogenoemde afdelings, memoranda en getuienis wat aan die ETK voorgelê sou word en kennis van die ETK-lede gebaseer op ervaring, gepubliseerde dokumente, ensovoorts. Die werkgroep se aanbevelings sou gebaseer wees op hulle besprekings en bevindinge. Reeds tydens die opstelling van hulle konsepwerkskema het hulle al die breë omvang van hulle ondersoek besef en voorspel dat hulle waarskynlik die totale spektrum van Kleurlingonderwys sou moes ondersoek ten opsigte van bepaalde grondliggende beginsels. Daar is gevolglik besluit om te gaan kyk na die basiese filosofie van onderwys en op welke wyse dit binne die Suid-Afrikaanse situasie vertolk is.¹⁹

Namate die kommissie se ondersoek gevorder het en die einde van hulle taak in sig was, is

¹⁹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae III tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, Bylae E - Werkgroep 4 - Voorgestelde werkprogram vir die werkgroep oor die onderwys, pp. 1-8.

daar ten tyde van die kommissievergaderings gehou vanaf 9 tot 13 Februarie 1976, besluit dat hierdie filosofiese benadering as 'n bylae tot die verslag ingevoeg sou word. Dit sou lede ook vrystaan om daarmee saam te stem of veranderings daaromtrent voor te stel.²⁰

Die ETK het nie net na deeglikheid in sy ondersoek gestreef nie, maar ook die element van kundigheid hoog aangeslaan. Tydens 'n vergadering op 8 Mei 1973 in Kaapstad het die werkgroep op Onderwys besluit dat alle stukke oor die onderwys aan evaluering onderwerp moes word om die geldigheid daarvan te toets. Aangesien die moontlikheid van oorvleueling tussen die terreine van hierdie werkgroep en die werkgroep op Kultuur bestaan het, is besluit dat die sameroeper van die werkgroep Kultuur en Godsdiens, prof. G. Cronjé, geraadpleeg sou word voordat enige vraelyste uitgestuur word.²¹

Tydens die sesde vergadering van werkgroep 4 het W.G. Kingwill verslag gedoen oor die ondersoeke wat reeds gedoen was met betrekking tot tegniese onderwys en die knelpunte, te wete opleidingsfasiliteite wat ingesluit het laboratoriums, die beskikbaarheid van onderwysgeriewe in verskillende dele van die land en aansluiting by skoolopleiding, geïdentifiseer.

Na bespreking van die werkskema en dergelike verwante aspekte van die werkgroep op Onderwys, het die kommissie besluit dat daar ook aandag gegee moes word aan skoolgesondheidsdienste deur middel van skakeling met die werkgroep insake Gesondheid en die Departement van Gesondheid, die getal Kleurlingkinders in Indiërskole en omgekeerd en die inwin van inligting insake toekomsprojeksies aangaande die getal skoolkinders en die hoeveelheid klaskamers wat benodig sou word. Hierdie inligting moes met die algemene demografiese gegewens, oftewel die bevolkingsgroei, vergelyk en

²⁰ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 9-13/2/1976, p. 9.

²¹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae IV tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973 - Werkgroep Onderwys: Notule 8/5/1973, pp. 1-2.

gekontroleer word.²²

Dit is ook belangrik om daarop te let dat die kommissie se feite en bevindings deurgaans van die nodige syfers, statistieke en tabelle vergesel is. So, byvoorbeeld, het werkgroep 4 'n deeglike studie gemaak van die lopende uitgawes ten opsigte van laer-, spesiale hoër- en opleidingsinrigtings vir Kleurlinge sowel as blankes sedert 1959/1960 tot en met 1970/1971, die uitgawes wat aan skoolakkommodasie bestee is sedert 1960 en die salarisse wat aan onderwysers betaal is. Al hierdie gegewens is toegelig met die nodige statistiek waarop die werkgroep hulle gevolgtrekkings gebaseer het.²³

Op 1 Oktober 1973 het die sameroeper van die werkgroep op Onderwys, dr. R.E. van der Ross, 'n vorderingsverslag aan die res van die ETK voorgelê. Daarin het hy gemeld dat die lede van die werkgroepe steeds besig was met die taak wat hulle opgelê was en dat die vordering duidelik te sien was. Die meeste van die werk wat op daardie stadium reeds gedoen was, het historiese en filosofiese aspekte ingesluit wat nie noodwendig in die verslag opgeneem sou word nie. Veel hulp is ook van die Administrasie van Kleurlingsake verwag, wie se komitee oor die Uitbouing van die Onderwysstelsel deeglik ondersoek ingestel het na Kleurlingonderwys. Hierdie verslae, sowel as hersiene sillabusse vir Kleurlingonderwys, is aan werkgroep 4 beskikbaar gestel. Van der Ross het die res van die verslag gewy aan die toekomstige planne en werkswyse van die werkgroep insluitend vraelyste, vraagbriewe en besoeke wat nog deur die werkgroep onderneem sou word.²⁴

Dit was ook duidelik dat die Theron-kommissie nie gehuiwer het om die bestaande politieke bedeling van 1973 waarin hulle bevind het, te bevraagteken nie. Hierdie waagmoed van die ETK blyk duidelik vanuit die werkskema van die werkgroep oor

²² (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Werkgroep Onderwys: Notule 4/6/1975, pp. 2-3.

²³ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Brief aan prof. W.B. Vosloo, 6/3/1974.

²⁴ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep. Werkgroep Onderwys: Vorderingsverslag 1/10/1973, p.1.

Onderwys waartydens dr. Van der Ross die kwessie van differensiëring bevraagteken het. Hy het die wenslikheid van die stelsel van differensiëring vir die Kleurlinge se omstandighede in twyfel getrek. Met verwysing na die indeling van die skoolstelsel in vier fases naamlik junior laerskool (A en B), senior laerskool (1-5), laer sekondêre (6-8) en senior sekondêre (8-10) van destyds, het hy die motief daaragter bevraagteken. Hy het ook die vraag geopper of die Kleurlinge hierdie stelsel moes volg bloot omdat die blankes dit gedoen het en wat die blankes se motivering vir die stelsel was. Die res van die voorlegging is gewy aan die praktiese en langtermyn gevolge van die differensiëring van Kleurlinge.²⁵

4.5 WERKGROEP 5: KULTUUR EN GODSDIENS

Nadat prof. G. Cronjé, die sameroeper van werkgroep 5 insake Kultuur en Godsdien, hulle werkskema aan die Uitvoerende Komitee voorgelê het, is die volgende besluite daaromtrent geneem:

- (a) dat die ontleding van die Kleurlinge se huistaal na gelang van geografiese verspreiding en onderwysstandaard voorlopig oorgedra sou word na die algemene demografiese analise;
- (b) dat aandag geskenk moes word aan die televisie as onderwysmedium, die betrokkenheid van Kleurlinge by televisie en die bydrae wat televisie kon lewer by die skepping van 'n bepaalde beeld;
- (c) dat faktore wat ontevredenheid veroorsaak het, byvoorbeeld die verbod om in lokale en voor gehore op te tree, geïdentifiseer moes word en dat klagtes in hierdie verband aangehoor moes word;

²⁵ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Voorgestelde werkplan vir die werkgroep oor die Onderwys, 16/4/1973, p. 6.

- (d) dat vraelyste aan kerke gestuur moes word en
- (e) dat die invloed van verskuiwings as gevolg van die *Groepsgebiedewet* met betrekking tot die voortbestaan en toeganklikheid van kerke ondersoek moes word.²⁶

Hierdie werkgroep het twee afsonderlike werkskemas vir kultuur en godsdiens voorgelê. In die werkskema ten opsigte van kultuur is gespesifiseer dat die kwessie van huistaal, Kleurlinge se gesindheid en voorkeure ten opsigte van die landstale sowel as die vlakke van geletterdheid en onderwyspeil, oorgeplaas sou word na die afdeling demografiese analise. Werkgroep 5 sou wel fokus op 'n leserkundige ontleding met betrekking tot boeke, tydskrifte, koerante en ander leesstof, taalvoorkeure (Afrikaans en Engels) in dié verband, georganiseerde kultuurlewe (die verspreiding van leesstof en bevordering van leeslus onder Kleurlinge) en bestaande probleme wat daarmee gepaard gegaan het. Daar sou ook gekyk word na Kleurlinge se bydrae tot die skepping van leesstof, die rol wat biblioteke en die radio gespeel het, die beoefening van toneel- en voordragkuns, opera, operette en musiekspel, musiek, ballet, die beeldende kunste, koördinasie ten opsigte van die beoefening van kunste, die rolprentwese, televisie en die deelname en aard van 'n verenigingslewe onder Kleurlinge.²⁷

Op die terrein van Godsdiens sou werkgroep 5 met behulp van sensusgegewens 'n ontleding doen van die Kleurlinge se kerklike lidmaatskap en hulle inskakeling by kerklike en godsdienstige organisasies. Daar sou onder meer gekyk word na godsdienstige fasiliteite, soos kerke en sale en die kwessie van afstand na en van kerkgeboue en probleme wat daarmee verband gehou het. Ondersoek sou ook ingestel word na die mate waartoe kerklike en godsdienstige ampte deur blankes en Kleurlinge gevul is en die opleiding wat daarmee verband gehou het. Bestaande probleme daaromtrent sou ook

²⁶ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, pp. 2-3.

²⁷ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae III tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, Bylae F-Werkgroep 5-Werkgroep vir Kulturele en Godsdienstige aangeleenthede, Gebiedsaanduiding: Kultuur, pp. 1-12.

ondersoek word. Werkgroep 5 sou ook let op die invloed van onderwyspeil en huistaal, die ongereelde bywoning van eredienste en kerklike byeenkomste deur Kleurlinge, die uitwerking van groepsgebiede op Kleurlinge se godsdienstige aktiwiteite en deelname, Kleurlinge se betrokkenheid by kerklike en gemeentelike verenigings en kerklike bestuur, hulle geldelike bydraes tot die kerklike lewe, ander dienste wat die kerk aan Kleurlinge gelewer het, byvoorbeeld onderwys, ontspanning en vermaak, kultuurbevordering, inrigtingsorg, welsyn- en gesondheidsdienste, die invloed van verstedeliking op Kleurlinge se kerklike lewe en godsdienstebeoefening en probleme wat daaruit ontstaan het, die invloed van beroepsbeoefening op die Kleurlinge se kerklike lewe en die rol van en probleme met Kleurlingleierskap op godsdienstige terrein. Daar sou ook gekyk word na gemeentes wat oorwegend uit Kleurlinglidmate bestaan het, die probleme wat hulle ondervind het en in hoeverre dit met die Kleurlinge se lewensomstandighede verband gehou het. 'n Verdere fokuspunt van die ondersoek was die bestaan al dan nie van 'n Moederkerk. Voorts sou onder meer gelet word op die aard van die verhouding en skakeling tussen die Moederkerk en die Kleurlingkerk, die aard van bystand en hulpverlening en die wedersydse uitruiling van leraars vir bepaalde eredienste tussen blanke- en Kleurlinggemeentes.

Verder sou die aard van skakeling en samewerking tussen die kerk en staat/regering, samewerking en skakeling met ander kerke in Suid-Afrika en die buiteland, asook die vlak waarop skakeling plaasgevind het en die probleme wat ondervind is, aandag kry.²⁸

4.6 WERKGROEP 6: MAATSKAPLIKE PROBLEME EN WELSYNSDIENSTE

Prof. Theron het as die sameroeper van werkgroep 6 rakende Welsynsdienste en

²⁸ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae III tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, Bylae F-Werkgroep 5-Werkgroep vir Kulturele en godsdienstige aangeleenthede, Gebiedsaanduiding: Godsdienste, pp. 1-11.

Spesifieke Maatskaplike Probleme, die werkskema verduidelik waarna besluit is dat:

- (a) die intergroepverhouding tussen Kleurlinge en swartmense ondersoek moes word;
- (b) die oogmerk van die ondersoek moes wees om vas te stel of die betrokke groepe deur vermenging benadeel is en of die apartheidsbeleid tot die skepping van 'n probleemsituasie aanleiding gegee het;
- (c) die ETK moes ook vasstel tot watter mate kleurgevoel onder bevolkingsgroepe 'n rol gespeel het en of vermenging tussen groepe enigsens bygedra het tot die verbrokkeling van gesinne;
- (d) daar vasgestel moes word of die indringing van swartmense op die Kleurlingarbeidsmark probleme meegebring het.²⁹

Die werkgroep sou ondersoek instel na die staatsdiens, partikuliere welsynsdienste³⁰, welsynswetgewing en welsynswerkers. Daar sou onder meer gefokus word op die betrokke staatsdepartement en vordering met betrekking tot die oorname deur die Administrasie van Kleurlingsake, die verskillende vertakkings, navorsing en beplanning en die benutting van Kleurlinge op professionele en administratiewe vlak. Dienste wat verskaf is ten opsigte van maatskaplike pensioene, bejaardesorg, jeug en volwasse oortreders, drank- en dwelmverslaafdes ensovoorts, sou onder die soeklig geplaas word. Wat partikuliere welsynsdienste betref, sou daar gelet word op die getal blanke sowel as Kleurling-beheerde geregistreerde organisasies, hulle verspreiding en trefwydte, die aard en omvang van hulle dienste en die beplanning en koördinerings van die betrokke organisasies. Op die terrein van welsynswerkers sou werkgroep 6 ondersoek instel na die

²⁹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, pp. 2-3.

³⁰ Partikuliere welsynsorganisasies kan in twee groepe ingedeel word, naamlik gesinsorganisasies en organisasies wat gespesialiseerde dienste verrig. Vrywillige werkers lewer 'n belangrike bydrae tot die stigting en bestuur van die organisasies, terwyl maatskaplike werkers professionele dienste daar verrig. Voorbeelde van partikuliere welsynsorganisasies is die Nasionale Raad vir Kinder- en Gesinsorg en die N.G. Sendingkerk se Diens van Barmhartigheid. (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 280, 285).

aard en omvang van vrywilligers sowel as die aantal professionele werkkragte, hulle opleiding, salarisse en werkplekke. Die behoefte aan professionele welsynswerkers sou ook vasgestel word.

Werkgroep 6 sou spesifieke maatskaplike probleme ondersoek waaronder armoede, misdaad, drank- en dwelmverslawing en werkskuheid onder Kleurlinge, verbrokkelde gesinslewens, buite-egtelike geboortes en maatskaplike probleme wat ontstaan het as gevolg van die toepassing van die *Ontugwet* en die *Bevolkingsregistrasiewet*. Vir dié doel sou inligting verkry word van die betrokke staatsdepartemente, universiteite, die Instituut vir Rasseaangeleenthede, die Streekwelsynsraad van Wes-Kaapland, SABRA, die R.G.N. en welsynsorganisasies soos die Nasionale Raad vir Kinder- en Gesinsorg en NIMRO³¹

4.7 WERKGROEP 7: BEHUISING EN GEMEENSKAPSONTWIKKELING

Die volgende besluite rakende die werkgroep op Behuising en Gemeenskapsontwikkeling, werkgroep 7, waarvan Erika Theron ook die sameroeper was, is geneem:

- (a) Faktore wat bygedra het tot die behuisingstekort, byvoorbeeld die uitgerekte prosedure wat die totstandkoming van behuisingskemas vertraag het, moes deeglik ondersoek word;
- (b) die fisieke aspek van gemeenskapsontwikkeling moes beklemtoon word;
- (c) probleme met betrekking tot kerke en skole wat vanweë die verskuiwing onder die *Wet op Groepsgebiede* ontstaan het;
- (d) die moontlikheid van medeseggenskap van inwoners in die beplanning van 'n woongebied, moes oorweeg word;

³¹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae III tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, Bylae G-Werkgroep 6-Welsynsdienste en spesifieke Maatskaplike probleme, pp. 1-2.

- (e) die verskaffing van behuising deur nutsmaatskappye moes ondersoek word en
- (f) knelpunte en bronne vir ontevredenheid moes vanuit 'n vasgestelde feitelike situasie geïdentifiseer word.³²

Werkgroep 7 sou ondersoek instel na die aard en omvang van behuising wat gedurende die voorafgaande tien jaar in landelike en stedelike gebiede aan Kleurlinge verskaf is. Die bestaande behuisingsbehoefte sou vasgestel word en faktore wat die behuisingstekorte veroorsaak en vererger het, sou geïdentifiseer word. Die voorsiening van behuising deur die staat, plaaslike owerhede en ander instansies sou ook in die ondersoek ter sprake kom. Werkgroep 7 sou fokus op die Nasionale Behuisingskommissie en die Gemeenskapsontwikkelingsraad waaronder die kwessie van sub-ekonomiese en ekonomiese behuising, verkoopskemas, 90% individuele behuisingslenings, 'n gesamentlike skema van die Departement Gemeenskapsbou en Bouverenigings sowel as groepsbehuising, byvoorbeeld inrigtings vir bejaardes en kinders, ondersoek sou word. Ander instansies, byvoorbeeld nutsmaatskappye wat direk of indirek behuising verskaf het, sou ook onder die soeklig geplaas word. Werkgroep 7 sou ook onder meer die volgende aangeleenthede in hulle ondersoek hanteer: selfbouskemas, vervoerprobleme, die plakkersprobleem en die doeltreffendheid van “noodkampe”, beskikbare bougrond vir vermoënde individue en welsynsdienste.

Op die terrein van gemeenskapsontwikkeling sou besonderhede van “nuwe” gemeenskappe (groeipunte) wat in die voorafgaande tien jaar tot stand gekom het, met behulp van kaarte bestudeer word. Faktore wat vir die studie ter sprake was, was ligging, gemeenskapsdienste, vervoergeriewe, die aard en omvang van behuising, oorhoofse beplanning, huisvesting volgens inkomstegroepe, die sakesentrum en die medeseggenskap van inwoners in die beplanning van hulle gemeenskap. Besonderhede oor nuwe

³² (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, pp. 3-4.

gemeenskappe wat nog in die beplanningsfase was, sou met behulp van kaarte ondersoek word, terwyl besonderhede oor skemas van stadsvernuwing, hervestiging en verskuiwing van Kleurlinge, ook aandag sou geniet.

Werkgroep 7 sou sy inligting verkry van die Departement van Gemeenskapsbou, die Departement van Beplanning en Omgewing, die stadsrade van Kaapstad, Johannesburg en Port Elizabeth, die Afdelingsrade van Kaapstad en Stellenbosch, die Stedelike Behuisingsbond in Kaapstad, die Nasionale Bounavorsingsinstituut en Garden Cities in Kaapstad.³³ In die finale werkskema is die Nywerheidsontwikkelingskomitee van Mamre en die Raad van Ontwikkeling van Buitestedelike Gebiede as bronne bygevoeg.³⁴

4.8 WERKGROEP 8: GESONDHEID

Na aanleiding van werkgroep 8 insake Gesondheid se werkskema, is besluit dat die oorsake van sterftes onder pasgeborenes in 'n demografiese analise ontleed sou word en dat die probleem van gesondheidstoestande in plakkerskampe onder 'n nuwe afdeling, "Environmental Health Problems" behandel moes word.³⁵

Dié werkgroep, met dr. S.I. Arendse as sameroeper, sou ondersoek instel na hospitale en ander gesondheidsdienste vir Kleurlinge in stedelike en landelike gebiede. Hulle sou let op algemene hospitale, daghospitale en spesiale hospitale wat byvoorbeeld aansteeklike siektes behandel het. Daar sou ondersoek ingestel word na die beskikbaarheid van voldoende beddens, die beskikbaarheid van die nodige fasiliteite sodat Kleurlingdokters en

³³ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae III tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, Bylae H-Werkgroep 7-Behuising en Gemeenskapsontwikkeling, pp. 1-3.

³⁴ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae IV tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Werkgroep Behuising en Gemeenskapsontwikkeling: Notule 10/5/1973-Bylae, p. 3.

³⁵ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, pp. 3-4.

-verpleegsters Kleurlingpasiënte kon versorg, die toepassing van skeidingsmaatreëls in hospitale, byvoorbeeld sale vir Kleurlinge alleenlik, fasiliteite vir privaat pasiënte in vergelyking met pasiënte wat nie vir mediese behandeling kon betaal nie, fasiliteite vir die behandeling van ongevallen, ambulansdienste en mediese dienste in skole. Provinsiale Administrasies, munisipaliteite en afdelingsrade is as inligtingsbronne vir die ondersoek geïdentifiseer. Die verskillende klinieke (tuberkulose, kindergesondheid, gesinsbeplanning ensovoorts) en opleidingsentrums op voor- en nagraadse vlak (dokters, tandartse verpleegsters, gesondheidsinspekteurs en welsynsdienste) sou ondersoek word. Provinsiale Administrasies, universiteite, munisipaliteite en afdelingsrade sou weer eens vir hierdie ondersoeke geraadpleeg word.

Ondersoek sou ook ingestel word na die aantal beskikbare dokters, verpleegsters en tandartse. Tersaaklike inligting sou verkry word vanaf die algemene Mediese Raad, die Mediese Vereniging, die Verpleegstersraad en universiteite as opleidingsentrums. 'n Vergelykende studie ten opsigte van salarisse en werksomstandighede tussen blankes en Kleurlinge sou onderneem word met as inligtingsbronne: die Provinsiale Administrasie, die sentrale regering waaronder distriksgeneeshere en die Suid-Afrikaanse Spoorweë, munisipaliteite en afdelingsrade. Werkgroep 8 sou ook fokus op gesondheidsfasiliteite en sorg vir bejaardes, geestelike en fisiek gestremdes, blindes, dowes en stommes, teringlyers, alkoholiste en dwelmverslaafdes asook kraamgeriewe en gesinsbeplanning. Die sentrale regering, munisipaliteite, die Provinsiale Administrasie en die afdelingsraad sou vir inligting geraadpleeg word. Statistieke, mediese skemas (mediese hulp en siekefondse) binne die verskeie beroepe en instansies sowel as omgewingsverwante gesondheidsprobleme sou ondersoek word. By laasgenoemde sou die klem geplaas word op die ontwikkeling van gesondheidsdienste gedurende die voorafgaande tien of vyftien jaar. 'n Vergelykende evaluering van dienste deur provinsiale administrasies sou ook

getref word. Die Kamer van Koophandel, Kamer van Nywerhede, die Mediese Vereniging en SANLAM sou vir inligting geraadpleeg word. In die laaste instansie sou werkgroep 8 na voorkomende gesondheidsopvoedingsdienste kyk.³⁶

4.9 WERKGROEP 9: SPORT EN ONTSPANNING

Nadat F.H. Badenhorst, die sameroeper van werkgroep 9 insake Sport en Ontspanning, hulle werkskema verduidelik het, is besluit dat die probleem van ontspanningsgeriewe vir Kleurlinge wat in stedelike gebiede werksaam was en die nodige fasiliteite vir rusperiodes ondersoek moes word. Die resultate van die ondersoek sou onder die opskrif “Ontspanning en ontspanningsgeriewe by werkplekke en in sentrale stedelike en dorpsgebiede”, geplaas word. Betrokke instansies en individue sou deur middel van vraelyste betrek word en ’n evaluasie sou daarvolgens gevorm word.³⁷

Werkgroep 9 het ’n voorlopige aanduiding van hulle ondersoekterrein opgestel waarin hulle alle fasette wat deel van hulle ondersoek sou uitmaak, geïdentifiseer het. Die werkgroep het tot die gevolgtrekking gekom dat alle sportbedrywighede en spele vir ontspanning waaraan Kleurlinge in Suid-Afrika deelgeneem het, ondersoek moes word aan die hand van terreine, sport- en ontspanningsfasiliteite. Ontspanning wat verband gehou het met liggaamlike oefeninge en spele sou ondersoek word, terwyl musiek, opera, ballet, beeldende kunste en film in samewerking met die sameroeper van werkgroep 5 insake Kulturele aangeleenthede, prof. G. Cronjé, onder laasgenoemde se ondersoek ingedeel sou word. Liggaamlike opvoeding vir volwassenes en die jeug buite skoolverband insluitende jeugklubs en jeugbewegings, sou ook bestudeer word. Ontspanning by werkplekke en

³⁶ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae III tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973-Annexure I-Study Group 8-Suggested outline for investigation on health, pp. 1-5.

³⁷ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, pp. 3-4.

binne sentrale en stedelike dorpsgebiede sou ook behandel word.

Die volgende inligtingsbronne is vir die ondersoek geïdentifiseer: Departementele jaarverslae van onder meer die Departement van Kleurlingsake vir die tydperk van sy bestaan (1962-1968), die Departement van Kleurlingbetrekkinge en Rehoboth-aangeleenthede vanaf sy instelling tot die jongste gepubliseerde verslag van 1969-1970, die Departement van Onderwys, Kuns en Wetenskap vir die tydperk 1960 tot 1962, asook ander departemente wat inligting oor die tydperk 1960 tot 1962 kon verskaf, die Administrasie van Kleurlingsake vanaf sy ontstaan tot die jongste verslag van 1969-1971, memoranda, nie-gepubliseerde verslae, beleids- en inligtingstukke ten opsigte van Kleurlingsport en -sportgeriewe, toepaslike vergaderingsnotules, persoonlike skakeling met amptenare binne die Administrasie van Kleurlingsake en die Departement van Kleurlingbetrekkinge en Rehoboth-aangeleenthede en skakeling met erkende blanke sportleiers ten einde bepaalde sportliggame en persone wat by die ondersoek betrek moes word, te identifiseer. Geskrewe verslae oor die vordering wat gemaak is, moes van openbare sportliggame verkry word. Die onderskeie sport-unies, rade en federasies sou versoek word om 'n bydrae te lewer tot die ondersoek oor die uitbreiding en ontwikkeling wat sedert 1960 ten opsigte van elke afsonderlike sportsoort behaal is. Spesifieke riglyne ten opsigte van die aspekte rakende sport en ontspanning waarvoor inligting verlang is, sou aan persone en instansies gegee word.

Werkgroep 9 het ook die aard van inligting wat nodig was vir hulle ondersoek omskryf. Aanvanklik sou hulle net feitelike inligting insamel, maar hulle sou in 'n latere stadium vir beleidsmenings en aanbevelings voorsiening maak. Benewens inligting wat hulle uit departementele jaarverslae en memoranda sou verkry, sou die verskillende sportbeheerliggame en organisasies vir ontspanning versoek word om besonderhede te verskaf oor die volgende sake: die omvang van hulle bedrywighede sedert 1960 met verwysing na die getal klubs onder hulle beheer en die aantal deelnemers, die

belangstelling en bywoning van sportbyeenkomste deur Kleurlinge, blankes en ander bevolkingsgroepe onderskeidelik, uitbreiding en groei wat plaasgevind het soos gesien in die toename in die getal klubs, unies, deelnemers en bywoning deur die publiek, die vordering in organisasies en koördinerings van wedstryde en kompetisies deur die jare op streek-, provinsiale- en nasionale vlak, die verbetering en ontwikkeling van sportterreine met die nodige geriewe, die voorsiening en ontwikkeling van kampeer-, piekniek- en speelplekke en strandgebiede, die beskikbaarheid van geriewe vir Kleurlinge in natuurreservate, die geskiktheid van sodanige ontspanningsoorde en verwante knelpunte, geldelike ondersteuning vanaf owerheidsweë, private persone (blankes sowel as Kleurlinge), hulp van blankes in die organisering en beplanning van sport asook in die afrigting van spanne en bydrae as skeidsregters, skakeling met blanke sportbeheerliggame en die kwessie van gemengde spele en wedstryde met blankes en ander bevolkingsgroepe.

Knelpunte ten opsigte van die voorsiening van sportterreine en geriewe, speel- en kampeerplekke aan die kus asook ander piekniekplekke en ontspanningsfasiliteite en knelpunte ten opsigte van beleid, sou ondersoek word.

Werkgroep 9 het lyste van sportbeheerliggame, wat op nasionale-, provinsiale- en klubvlak vir Kleurlinge georganiseer was, opgestel. Hierdie liggame sou vir inligting genader word. Onder die sportsoorte waarvoor daar op nasionale vlak beheerliggame vir Kleurlinge bestaan het, was: atletiek (South African Amateur Athletic and Cycling Board of Control); krieket (South African Cricket Board of Control); golf (South African Golf Association); rugby (1) (South African Rugby Union), rugby (2) (Suid-Afrikaanse Rugby Federasie); sokker (1) (S.A Soccer Federation (non-racial)), sokker (2) (South African Coloured Association (slegs Kleurlinge)); en swem (South African Amateur Swimming Federation (Indiërs en Kleurlinge)). Ander sportsoorte wat hier ter sprake was, was fietsry, hengel, judo, netbal, pluimbal en tafeltennis.

Sportbeheerliggame op streek- of provinsiale vlak ten opsigte van die volgende sportsoorte het bestaan: boks (Western Province Boxing Union en die Johannesburg and District Amateur Boxing Association); gimnastiek (Western Province Association of Physical Education Clubs); hokkie vir mans (Western Province Men's Hockey Union); hokkie vir dames (Eastern Province Women's Hockey Union, Natal Women's Hockey Board, wat geskakel het op nasionale vlak, Transvaal Independent Women's Hockey Union, Western Province Women's Hockey Union, Griqualand West Hockey Union en Worcester Hockey Union). Verdere sportsoorte hier ter sprake was, bofbal, gewigoptel en liggaamsbou en tennis.³⁸ Motorsport, pylwerp, duikhengel en duifwedvlugte is later op die finale werkskema bygevoeg.³⁹

Op klubvlak is die volgende sportsoorte vir Kleurlinge deur beheerliggame verteenwoordig: lewensredding op strande (Eastern Province Life Saving Association); lewensredding by swembaddens (geen); karate (geen); kanovaart (geen); dwergtennis (slegs agt klubs); branderplank (een klub in die Westelike Provinsie); boogskiet (geen); muurbal (geen); perdry (een klub: Arcadian Riding School in Grassy Park); roei (geen); rolskaats (geen); rolbal (een klub: Westlea Bowling Club); skerm (een klub: W.P. Fencing Club); paraplete (een klub: Western Province Sports Association for Parapletics and other disabled persons) en dans.⁴⁰ Skaak is ook later by hierdie lys gevoeg.⁴¹

Werkgroep 9 het ook sekere jeugbewegings as moontlike inligtingsbronne geïdentifiseer, waaronder: Cape Youth Leaders Association, House of youth Cape Town, Veld - en -

³⁸ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae III tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973-Bylae J-Werkgroep 9-Werkgroep IX, Sport en Ontspanning: Eerste vergadering van sameroepers op 26 en 27 April 1973, pp. 1-7.

³⁹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae IV tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Werkgroep Sport en Ontspanning: Notule 10/5/1973-Bylae, p. 6.

⁴⁰ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae III tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973-Bylae J-Werkgroep 9-Werkgroep IX, Sport en Ontspanning: Eerste vergadering van sameroepers op 26 en 27 April 1973, pp. 1-7.

⁴¹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae IV tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Werkgroep Sport en Ontspanning: Notule 10/5/1973-Bylae, p. 7.

Vlei, S.A Association of youth Clubs, Transvaal Association of non-European boys and girls, Wynberg Youth Centre, Silvertree Youth Club, Kleurling Boy Scout Beweging en Shawco.⁴² Jeugorganisasies onder kerklike beheer sou ook in die ondersoek ter sprake kom. Daaronder was, die Lutherse-, Baptiste-, Anglikaanse-, Metodiste-, Morawiese-, Rooms-Katolieke- en N.G. Kerk, die Moslem-Habibia Sidiqui, Moslem-Nurul Mobien en die Church of the Nasarene.⁴³

Ten einde 'n statisties oorsigtelike beeld van die Kleurlingbevolkingsgroep te gee, het die sekretaris van die ETK, prof. J.B. du Toit, 'n skema voorgelê waarvolgens 'n demografiese analise geformuleer kon word.⁴⁴ Du Toit se demografiese analise het onder meer gekyk na die wetlike definisie van die term Kleurling, hulle herkoms en etniese samestelling, die geografiese verspreiding en groeperings van Kleurlinge, gebaseer op sensus-gegevens, lewensstatistieke en tendense in vergelyking met ander bevolkingsgroepe insluitend geboortes, sterftes, kindersterftes, natuurlike aanwas, lewensverwagting en ouderdomsamestelling en kartografiese voorstellings. Die bronne vir die analise was: amptelike sensusverslae, verwerkings deur P.O. Cloete van die Buro vir Sosiaal-wetenskaplike Navorsing aan die Universiteit van Wes-Kaapland, die Departement van Kleurlingbetrekkinge en Rehoboth-aangeleenthede, die Administrasie van Kleurlingsake (Afdeling Welsyn: Navorsing) en die Departement Aardrykskunde aan die Universiteit van Stellenbosch (dr. P. Jooste). Du Toit se demografiese analise sowel as die voorlopige werkskemas van die onderskeie werkgroepe is in bylaes vervat.⁴⁵

⁴² (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae III tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973-Bylae J-Werkgroep 9-Werkgroep IX, Sport en Ontspanning: Eerste vergadering van sameroepers op 26 en 27 April 1973, pp. 1-7.

⁴³ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae IV tot Sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Werkgroep Sport en Ontspanning: Notule 10/5/1973-Bylae, p. 7.

⁴⁴ (JSG) Erika Theron Kommissie-Versameling: Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, p. 1.

⁴⁵ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Bylae III tot sakelys: Kommissievergadering 8/6/1973-Uitvoerende Komitee, Notule 26, 27/4/1973, Bylae A-Die Kleurlingbevolking van Suid-Afrika-'n demografiese analise, pp. 1-2.

Die kommissie se werksaamhede het relatief vinnig gevorder. Tydens die tweede vergadering op 8 Junie 1973, die derde vergadering op 3 Oktober 1973 en die vierde vergadering op 31 Julie 1974, het die onderskeie werkgroepe reeds aan mekaar verslag gedoen oor die vordering van hulle ondersoeke.⁴⁶ Op die vierde vergadering het die sameroepers verslag gedoen omtrent die inligting wat hulle reeds ontvang het, skakeling met respondente, onderhoude, stukke wat reeds saamgevat was en waarmee hulle tevrede was asook toekomstige projekte wat nog aangepak sou word. By daardie geleentheid het Erika Theron ook genoem dat sy graag voorgenome besoekreise en die afneem van getuienis gedurende 1974 wou afhandel.⁴⁷

Die onderskeie werkgroepe se studies het dus geensins as eksklusiewe, aparte entiteite gefunksioneer nie, maar was in 'n voortdurende en totale wisselwerking met mekaar om uiteindelik die opdrag van die kommissie tot 'n geheel saam te bind. Sodoende sou die uiteindelijke verslag ook berus op uiters deeglike en weldeurdagte, grondige bewyse.

Tydens die vierde vergadering van die werkgroep op Onderwys gehou op 13 Maart 1974, het Erika Theron die opstelling en finale vorm van die verslag aan die res van die kommissie verduidelik. Daarvolgens sou die sameroeper van elke werkgroep die verslag van die betrokke werkgroep opstel waarna dit aan die werkgroeplede voorgelê sou word vir goedkeuring. Die finale verslag sou opgestel word na afloop van samesprekings tussen die voorsitter en die betrokke sameroepers. Die finale verwerking en afronding sou deur die voorsitter self behartig word ten einde 'n eenvormige skryfstyl te verkry. Besoeke en onderhoude wat met bepaalde persone en instansies gevoer is, sou as bylaes tot die verslag toegevoeg word.⁴⁸

⁴⁶ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 8/6/1973, pp. 5-7, Notule 3/10/1973, pp. 3-6, Notule 31/7/1974, pp. 3-7.

⁴⁷ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 31/7/1974, pp. 3-8.

⁴⁸ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Werkgroep Onderwys: Notule 13/3/1974, pp. 3-4.

HOOFSTUK 5

FAKTORE WAT DIE ONDERSOEK BEMOEILIK HET EN DIE PUBLISERING VAN DIE THERON-VERSLAG

Die Theron-kommissie se ondersoek het nie sonder voorval en struikelblokke verloop nie. Die belangrikheid sowel as die uiters sensitiewe aard van die kommissie se ondersoek en die groot vertroulikheid waarbinne hierdie ondersoek aangepak is, het voortdurende aandag op die ETK se werk verseker. Verskeie individue, politieke partye en bevolkingsgroepe het die kommissie se werksaamhede met afwagting dopgehou. Dit, tesame met die politieke bydrae wat daar van die kommissie en sy verslag verwag is, het vanselfsprekend druk op die ETK geplaas en verseker dat hy nie aan die noodwendige kritiek wat daarmee gepaard sou gaan, kon ontsnap nie. Terselfdertyd was daar verskeie faktore wat bygedra het om die kommissie se werksaamhede te vertraag, soos byvoorbeeld die grootte en samestelling van die kommissie, inmenging deur die pers, die gesindheid van die breë, blanke publiek teenoor die ETK se werksaamhede, ander ondersoeke, die algemene gesindheid van die Kleurlinge en ernstige verdeeldheid binne die kommissie self.

5.1 DIE GROOTTE VAN DIE KOMMISSIE

Soos bekend, het die Theron-kommissie uit twintig lede bestaan. Een lid, C. van den Berg Uys, is tydens die ondersoek oorlede en is nie vervang nie.¹ Hierdie groot ledetal van die kommissie was nie net ongewoon nie, maar het ook die ondersoek vertraag.

Op 11 Augustus 1975 het die voorsitter, prof. Erika Theron, 'n brief aan al die kommissielede gerig waarin sy dit oor die vordering van die kommissie se werksaamhede gehad het. Daarin het sy genoem dat die kommissie reeds vir twee en 'n half jaar aan die

¹ E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron Verslag*, p. 1.

gang was, baie reise onderneem en getuienis aangehoor het en met 'n groot hoeveelheid studiestukke, voorleggings en ander dokumente gesit het. Sy het ook beklemtoon dat die ETK se vordering wat die skryf van die verslag self betref, nie na wense was nie. Sy het die grootte van die kommissie as die vernaamste sondebok uitgesonder deur te sê: “Die grootte van die kommissie is om baie voor-die-hand-liggende redes, 'n belangrike oorsaak vir vertraging. Ek verstout my om te sê dat as die kommissie kleiner was, die verslag reeds klaar sou gewees het.”²

Dit was duidelik dat Erika Theron nie tevrede was met die vordering van die verslag nie. Gevolglik het sy die res van die brief daaraan gewy om duidelike instruksies te gee van hoe die res van die werksaamhede moes verloop ten einde die ondersoek en verslag so spoedig moontlik af te handel. Sy het ook 'n beroep gedoen op al die lede se volle samewerking in daardie verband.³

Na afloop van die kommissie se werksaamhede het prof. Theron op 25 Mei 1976 in 'n onderhoud met *The Cape Times* weer die grootte van die kommissie as die vernaamste vertragingsfaktor uitgesonder. Aangesien die kommissie uit neëntien lede bestaan het, het elke besprekingspunt maklik in 'n debat ontaard, waartydens elkeen die geleentheid moes kry om sy opinie te lug.

Volgens prof. Theron was dit geen maklike taak nie. Die kommissie se werksdag het gestrek vanaf agtuur soggens tot halfses in die namiddae. Die verskillende standpunte het tot meningsverskille onder die kommissielede gelei. Dit het gelei tot indringende en uitgerekte besprekings, 'n klomp gedagtes en emosies.⁴ Die uiteenlopende standpunte het gemanifesteer in twee duidelik onderskeibare groepe binne die ETK; 'n meerderheids- en 'n minderheidsgroep. Hierdie standpuntverskille het ook 'n duidelike stempel afgedruk op

² (JSG) 297 Erika Theron-kommissie-Versameling: Brief aan prof. W.B. Vosloo, 11.8.1975, p. 1.

³ *Ibid.*, pp. 1-3.

⁴ *The Cape Times*, 25.5.1976 (Dr Erika Theron - a dog in her life, p. 9).

die aanbevelings van die kommissie, dikwels 'n gebrek aan eenstemmigheid tot gevolg gehad en in talle voorbehoude in die vorm van minderheidsaanbevelings neerslag gevind. So, byvoorbeeld, het die meerderheidsgroep aanbeveel dat die *Ontugwet* herroep moes word, terwyl die minderheidsgroep voorgestel het dat die wet uitgebrei en toegepas moes word op die verhouding tussen die swartes, Kleurlinge en Indiërs. Die meerderheidsgroep was ten gunste van nouer aaneenskakeling tussen blankes en Kleurlinge en wou graag sien dat die meeste afsonderlike strukture vir Kleurlinge opgehef word sodat hulle in dieselfde geleenthede as die blankes kon deel. Hulle was ook van mening dat die Kleurlinge nie op kulturele vlak van die blankes geskei kon word nie. Die minderheidsgroep daarenteen het die Kleurlinge as 'n aparte volk beskou wat binne die raamwerk van hulle eie strukture moes ontwikkel en hulle eie identiteit daarbinne moes handhaaf.⁵

5.2 INMENGING DEUR DIE PERS

Verskeie koerante het gedurende die ETK se periode van ondersoek voortdurend berigte en kommentaar oor die kommissie en sy verslag gepubliseer. Aangesien die verskillende dagblaaië verteenwoordigend van die onderskeie politieke partye was, was die kommentaar ten opsigte van die kommissie 'n mengsel van positiewe optimisme en afbrekende kritiek.

Die Burger, mondstuk van die Nasionale Party, het 'n positiewe benadering ten opsigte van die ETK en sy werk gevolg, terwyl die opposisiepers soos *The Cape Times* (mondstuk van die Verenigde Party) en *Die Afrikaner* (mondstuk van die Herstigte Nasionale Party), se kommentaar oorwegend uiters spekulatief van aard was. Hierdie bespiegeling het onvermydelik 'n skaduwee oor die ETK en sy ondersoek gegooi. Die onwelkome inmenging van die pers het bykomende druk op die ETK en sy werk geplaas.

⁵ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Kleurlinge is nie ,anders' as wittes: Sitting gevra in parlement, p. 8; Kommissie is só verdeel, p. 8).

Die Burger het as mondstuk van die Nasionale Party hoofsaaklik 'n ondersteunende rol ten opsigte van die kommissie en sy ondersoek probeer vervul. Reeds voor die amptelike aanstelling van die ETK het *Die Burger* sy steun daaraan toegesê en 'n besondere positiewe gesindheid jeens die kommissie geopenbaar. Die koerant het groot klem gelê op die gesindheid waarbinne die kommissie se ondersoek sou plaasvind en het voorspel dat die moeilikheidsgraad van die opdrag en die hoë eise wat daar aan die ETK-lede gestel sou word, sou meebring dat die ondersoek 'n langsame en moeilike proses sou wees.⁶

Die Burger het by 'n ander geleentheid die delikaatheid van die Theron-kommissie se ondersoek sterk beklemtoon. Daar is gewys op die gemeenskaplike faktore (taal en godsdienst) wat daar tussen die blankes en die Kleurlinge bestaan het en die ernstige verskille en verdeeldheid wat daar tussen die twee bevolkingsgroepe bestaan het. Teen hierdie agtergrond was die kommissie se opdrag van uiters delikate aard.

Die Burger het gewys op die faktore wat 'n demper op die kommissie se werk kon plaas. Gevolglik het die koerant 'n pleidooi gelewer dat almal hulle moes weerhou van enige woord of daad wat die atmosfeer waarbinne die ETK sy ondersoek moes loods, kon versteur. Enige kritiek rakende die motiewe vir die aanstelling van die kommissie sou volgens *Die Burger* net tot noodwendige opwekking van gevoelens lei wat slegs die ETK se ondersoek sou strem.

Aangesien dit vir die kommissielede onmoontlik was om hulle heeltemal los te maak van die politieke strominge binne hulle verskillende gemeenskappe, het *Die Burger* 'n pleidooi gelewer dat almal hulle daarvan moes weerhou om hierdie strominge te verskerp en hulle eerder te beywer om rus te bevorder.

Volgens *Die Burger* was die voordele wat hierdie ondersoek sou inhou tweërlei van aard.

⁶ *Die Burger*, 25.1.1973 (Saam soek en praat, p. 18).

Nie alleen sou dit 'n bydrae lewer tot die vordering en ontwikkeling van die Kleurlinge nie, maar ook die verhouding tussen blankes en Kleurlinge verbeter. *Die Burger* het die kommissie en sy ondersoek vergelyk met “'n delikate plant wat selfs 'n ligte wind kon skroei.”⁷

Kort voor die amptelike aanstelling van die kommissie het *Die Afrikaner*, mondstuk van die Herstigte Nasionale Party, 'n volledige artikel oor een van die ETK-lede, prof. G. Cronjé, gepubliseer. *Die Afrikaner* het veral gefokus op prof. Cronjé se beleidstelling ten opsigte van die rasseverhoudinge in Suid-Afrika waarvoor hy op daardie stadium reeds verskeie werke gepubliseer het.

Die Afrikaner het die verskillende standpunte ten opsigte van rasseverhoudinge in Suid-Afrika breedvoerig en in besonderhede bespreek en toegelig met verskeie aanhalings uit een van sy werke getitel: *'n Tuiste vir die nageslag - Die blywende oplossing van Suid-Afrika se rassevraagstukke*.⁸ Prof. Cronjé se beleidstelling het hoofsaaklik neergekom op algehele rassessekering. Volgens hom was dit die enigste oplossing vir Suid-Afrika. Elke rassegroep moes binne sy eie, aparte gemeenskapslewe funksioneer sonder enige raakpunte met 'n ander bevolkingsgroep. Algehele rassessekering sou ook aan elke rassegroep die geleentheid bied om onbeperk volgens sy eie moontlikhede te ontwikkel. Dit sou die christelike plig van die blankes wees om die Kleurlinge te help met hierdie aparte ontwikkeling. Cronjé het ook gefokus op die taal en kultuur van die Kleurlinge en die voordele wat die apartheidsbeleid vir beide die blankes en die Kleurlinge sou inhou. Hy het dus algehele rassessekering as oplossing voorgestaan en ook die volgende daarvoor kwytgeraak: “Die geleentheid wat die Kleurlinge moet kry, is 'n eie woongebied (vaderland) en die prestasies wat hulle moet lewer, is om uit eie krag 'n nasie te word met 'n eie lewensbeskouing en 'n eie kultuur. Wanneer dit gebeur het, sal die

⁷ *Die Burger*, 26.1.1973 (Delikate sake, p. 16).

⁸ Sien G. Cronjé: *'n Tuiste vir die nageslag - Die blywende oplossing van Suid-Afrika se rassevraagstukke*.

Kleurlingvraagstuk opgelos wees.”

Cronjé wat op daardie stadium in 1973 professor in dramatologie was, het veral bogenoemde standpunte gepropageer toe hy vroeër hoogleraar in sosiologie was. *Die Afrikaner* het gevolglik sy verbasing uitgespreek oor die feit dat Cronjé hom die aanstelling in die ETK laat welgeval het en gewonder of hy steeds bogenoemde standpunte ondersteun het. Indien dit wel die geval was, het *Die Afrikaner* bespiegel of prof. Cronjé daardie standpunte in die ETK sou bevorder en die ondersoek sodoende sou probeer beïnvloed.⁹

Vanaf Februarie 1976 tot Junie 1976 het *Die Afrikaner* hom ook voortdurend uitgelaat oor die redes vir die vertraging in verband met die afhandeling van die Theron-verslag en die politieke storm wat die verslag binne die Nasionale Party sou veroorsaak. *Die Afrikaner* het melding gemaak van die verskillende datums wat reeds genoem is vir die uitbring van die verslag. As oorsake van die vertraging het *Die Afrikaner* genoem dat daar sprake was dat die ETK-lede eers teen Februarie 1976 begin het met die oorweging van die aanbevelings ten opsigte van die politieke toekoms van die Kleurlinge en dat daar ernstige meningsverskille onder die lede daaroor bestaan het.

Die Afrikaner het sterk klem gelê op die dilemma waarin die regering hom met sy Kleurlingbeleid bevind het en gesê dat die regering dit sou verwelkom indien die verslag eers teen die einde van die 1976 - parlamentsitting uitgebring sou word. Indien die verslag eers gedurende die 1977 - parlamentsitting gereed sou wees, sou dit die regering nog beter pas, aangesien dit die Kleurlingvraagstuk verder op die langebaan sou skuif. *Die Afrikaner* was ook daarvan oortuig dat die Theron-verslag se aanbevelings oorwegend integrasionisties van aard sou wees en dat die implementering daarvan 'n probleem vir die regering sou wees.¹⁰

⁹ *Die Afrikaner*, 16.3.1973 (Kleurling-kommissie: Prof. Cronjé se beleidstelling, pp. 9, 28).

¹⁰ *Die Afrikaner*, 13.2.1976 (Regering kry grasie met Theron-verslag, p. 11).

Teen 23 April 1976 was die Theron-verslag reeds onderteken en by die drukkers. Terwyl daar in integrasionistiese kringe met entoesiasme na die verslag uitgesien is, het *Die Afrikaner* ook melding gemaak van regeringskoerante wat 'n storm binne Nasionale Party-geledere oor die verslag voorspel het. Veral die Kleurlinge se aandrang op medegegenskap en die algemene verwagting dat die aanbevelings politieke integrasie sou voorstaan, het 'n plofbare situasie binne die Nasionale Party voorspel. Premier Vorster het immers net die vorige jaar by geleentheid gesê dat hy nie bereid was om Kleurlinge deur Kleurlinge in die parlement te laat verteenwoordig nie. Hy was egter bereid om opnuut na die situasie te kyk indien die Theron-kommissie anders sou aanbeveel.¹¹

Teen Junie 1976 het *Die Afrikaner* weer oor die raaisel rondom die Theron-verslag berig. Op daardie stadium was die Minister van Kleurlingsake, Hennie Smit, ook nog onseker of die verslag tydens die 1976 - parlamentsitting bespreek sou word. In sommige politieke kringe was daar selfs gerugte dat die regering vanweë ontevredenheid met die ingrypende aard van die ETK se aanbevelings, die ETK gevra het om die verslag in 'n meer aanvaarbare vorm voor te lê, en dat dit die rede vir die vertraging was.¹²

The Cape Times het oor die algemeen 'n uiters negatiewe gesindheid jeens die Theron-kommissie geopenbaar en beklemtoon dat daar nie te veel van sy aanbevelings verwag moes word nie.

Met verwysing na Vorster se toespraak oor sy begrotingspos gedurende April 1976 het *The Cape Times* gesê dat Kleurlinge nie parlementêre stemreg sou kry nie en dat die kanse maar skraal was dat enige anderskleurige verteenwoordiging in die blanke politieke strukture sou kry. Volgens *The Cape Times* sou die Groepsgebiedewet, paswette en dies

¹¹ *Die Afrikaner*, 23.4.1976 ('n Ontploffing kom onder Nattes. Erika Theron se moontlikhede vir Kleurlinge, p. 12).

¹² *Die Afrikaner*, 4.6.1976 (Verslag oor bruines: Raaisel verdiep, p. 9).

meer deel bly van die Suid-Afrikaanse politieke bestel.¹³ Vorster se toespraak, waarna *The Cape Times* verwys het, het hoofsaaklik gehandel oor sy pas afgelope besoek aan Israel en die regering se voorneme om weg te beweeg van rassediskriminasie. Hy het beklemtoon dat die ETK aangestel is omdat 'n gesaghebbende verslag oor die Kleurlinge werklik nodig was en om knelpunte uit te wys, maar nie om 'n beleid vir die regering uit te werk nie.¹⁴

The Cape Times het veral sterk gevoel oor die kwessie van Kleurlingstemreg en het aangevoer dat die Nasionale Party se weiering van 'n algemene Kleurlingstemreg toegeskryf moes word aan die historiese wantroue tussen rassegroepe. Hierdie wantroue het meegebring dat die Nasionale Party nie sy rassebeleid en die omstandighede van die Kleurlinge sou verander nie. Gevolglik was daar volgens *The Cape Times* geen rede om te glo dat die Theron-verslag 'n wegspringplek sou wees vir die herstel van die Kleurlinge se parlementêre stemreg nie. Alhoewel die ETK goeie werk gedoen het, sou dit volgens *The Cape Times* geen betekenisvolle invloed op die Kleurlinge se politieke regte hê nie. Die oorbekende argument is weer gevoer dat Vorster slegs die kommissie aangestel het om die Kleurlingkwessie, waaroor die Nasionale Party erg verdeeld was, op die langebaan te skuif. Tensy hierdie verdeeldheid tot 'n skeuring binne die Nasionale Party sou lei en alvorens die wedersydse wantroue tussen die blankes en Kleurlinge nie opgeklaar sou word nie, was die kanse op die herstel van die Kleurlinge se parlementêre regte maar skraal.¹⁵

Hierdie voortdurende spekulاسie en kritiek van die pers het 'n besliste skaduwee oor die ETK se ondersoek gewerp. Tog het die Theron-kommissie getrou gebly aan sy besluit om

¹³ *The Cape Times*, 24.4.1976 (Vorster had little for our comfort, p. 8).

¹⁴ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 61, K. 5152-5153, 5162-5163; *Die Burger*, 22.4.1976 (Vorster oor bruines: kommissie stel nie beleid op, p. 1).

¹⁵ *The Cape Times*, 18.5.1976 (Fruits of mistrust, p. 10).

nie op die pers se aantygings te reageer nie. Die negatiewe houding van die opposisiepers kon egter nie anders nie as om die algemene publiek te beïnvloed en veral die Kleurlinge negatief te stem.

Dr. R.R. Tussenius het gedurende Oktober 1974 ook hierdie negatiewe gesindheid van die pers afgekeur. Dr. Tussenius, wat vanaf Januarie 1972 tot Augustus 1984 professor in Besigheidsbestuur en Administrasie aan die Universiteit van Stellenbosch was, het onder andere gemeld dat sulke onredelike en onsimpatieke opposisie slegs veranderings ontmoedig het. Hy was van mening dat hierdie opposisie en kritiek juis die veranderinge waarop die opposisie soveel klem gelê het, teengewerk en vertraag het en dus teenproduktief was. Dr. Tussenius het beklemtoon dat die regering in die tyd wat voorgelê het belangrike stappe sou moes neem en dat die opposisie in die lig daarvan 'n nuwe houding moes inneem. Hy het onder andere gesê: "Dit is nie meer 'n tyd van "petty apartheid" nie, maar sekerlik ook nie meer van "petty opposition" en "petty criticism" nie."¹⁶

Volgens 'n mondelinge mededeling deur dr. Tussenius, het hierdie opmerkings deel gevorm van 'n artikel wat deur homself geskryf is. Hy het dit nie vertroulik aan die ETK voorgelê nie, maar hierdie en ander dergelike artikels aan verskeie persone en instansies gestuur wat volgens hom daarby kon baatvind. Dit was dus openbare inligting.¹⁷

5.3 DIE ETK SE GESINDHEID TEENOOR DIE PERS

'n Baie interessante besprekingspunt op die kommissie vergadering van 30 Maart 1973 het gehandel oor skakeling met die pers en ander buite-instansies. Daaruit blyk duidelik die kommissie en spesifiek die voorsitter, Erika Theron, se houding daaromtrent. Nadat sy klem gelê het op die vertroulikheid van die kommissie se werksaamhede en die sensitiewe

¹⁶ (JSG) 297 Erika Theron-kommissie-Versameling: R.R. Tussenius: Gedagtes oor die toekoms van parallelle ontwikkeling en van Suid-Afrika, p. 21.

¹⁷ Persoonlike mededeling deur dr. R.R. Tussenius, 2 November 1999.

terreine wat deur die ETK ondersoek moes word, het prof. Theron die lede versoek om nie persoonderhoude toe te staan nie. Sodanige onderhoude kon moontlik die kommissie se werk en besluite in gedrang bring. Uiteindelik is daar besluit dat die voorsitter, in oorleg met die Minister, persverklarings sou uitreik indien dit wenslik sou wees.¹⁸

Die kwessie van die ETK se werksaamhede en die pers het van tyd tot tyd ter sprake gekom. Tydens die tweede vergadering van die kommissie op 8 Junie 1973, het prof. Theron melding gemaak van die plasing van 'n berig met betrekking tot die werksaamhede en opdrag van die kommissie wat nie goed ontvang is nie. Hierdie berig is ook na sekere plattelandse koerante gestuur. Sy het ook genoem dat daar moontlik in Augustus oor die radio verslag gedoen sou word insake die vordering van die kommissie se ondersoek.¹⁹ Tydens die derde vergadering van die ETK op 3 Oktober 1973, het Erika Theron melding gemaak van die periodieke verwysings na die ondersoek in die pers. Daar is ook besluit dat namate die kommissie se werksaamhede sou vorder, 'n besluit geneem sou word met betrekking tot 'n aankondiging of bespreking oor die radio aangaande die vordering van die ondersoek.²⁰

Die moontlike publiserings van 'n tussentydse verslag het tydens die vierde kommissievergadering in Julie 1974 ter sprake gekom. Nadat 'n bespreking daaroor gevoer is, is besluit dat Erika Theron, Terreblanche, Vosloo, Van der Ross, Badenhorst en Du Toit namens die ETK 'n verklaring sou opstel oor die redes waarom die kommissie nie 'n tussentydse verslag sou uitbring nie.²¹ Vanweë die vertroulike en sensitiewe aard van die kommissie se ondersoek is die gedagte van 'n interim-verslag nie as wenslik beskou nie.²² Veral die Engelse pers sou 'n tussentydse verslag verwelkom het, aangesien daar by

¹⁸ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 30/3/1973, p. 9.

¹⁹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 8/6/1973, pp. 3-4.

²⁰ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 3/10/1973, p. 2.

²¹ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 31/7/1974, p.2.

²² Onderhoud met prof. S.J. Terreblanche, 12 Augustus 1999, Stellenbosch; Onderhoud met prof. J.B. du Toit, 20 Augustus 1999, Stellenbosch.

hulle groot afwagting bestaan het oor die aanbevelings wat die kommissie ten opsigte van die *Ontugwet* en die *Wet op die Verbod van Gemengde Huwelike* (die twee wette wat by uitstek die status van die Kleurlinge bepaal het) sou maak.²³

Op 15 Oktober 1975 het prof. Theron in 'n brief aan die kommissielede weer die kwessie van die pers en die aspek van vertroulikheid van kommissielede aangeraak. Haar erns oor hierdie aangeleentheid sowel as haar goeie humorsin blyk duidelik uit die volgende woorde: “Volgens 'n berig in *Die Transvaler* 'n paar weke gelede sou ek dan 'n verklaring uitgereik het dat ons verslag in November 1975 klaar sal wees. “Please hold your horses” - U voorsitter is nog nie seniel nie. Ek het geen verklaring uitgereik nie en met geen verslaggewer van dié of enige ander koerant ooit gesels nie!”²⁴

Ten spyte van hierdie beroep op die ETK-lede om alle inligting as vertroulik te hanteer, was dit onvermydelik dat inligting aan die media sou uitlek. Gevolglik het prof. Theron tydens 'n kommissievergadering in Maart 1976 in Kaapstad weer die belangrikheid van vertroulikheid bespreek. Daarin het sy genoem dat die kommissie kennis geneem het van sekere koerantberigte wat dui op 'n lekkasie van inligting vanuit die kommissie. Sy het ook haar teleurstelling daaroor uitgespreek. Ten einde onnodige vertraging te voorkom en nie die impak van die finale verslag in gedrang te bring nie, het die ETK besluit om nie die betrokke koerante te vervolg nie. Prof. Theron het by die geleentheid weer 'n beroep op die kommissielede gedoen om, tot en met die publiserings van die verslag, geen kommissiesake met persone van buite te bespreek nie.²⁵

²³ Onderhoud met prof. J.B. du Toit, 20 Augustus 1999, Stellenbosch.

²⁴ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Brief aan kommissielede, 15/10/1975.

²⁵ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: Notule 15-19 Maart, 22-26 Maart 1976, p. 2.

5.4 DIE GESINDHEID VAN DIE BREË, BLANKE PUBLIEK OP DIE WERKSAAMHEDE VAN DIE KOMMISSIE

Die gesindheid van die breë, blanke publiek op die kommissie se werksaamhede is grootliks bepaal en beïnvloed deur die apartheidsbeleid en die meegaande wette van daardie tyd. Dit is dus belangrik om die reaksie van die publiek teen die agtergrond van daardie tyd (1973), toe die apartheidsregering stewig in die Suid-Afrikaanse opset ingebed was, te beskou. Dit was dan ook onvermydelik dat die Theron-kommissie, bestaande uit Kleurlinge en blankes, ook met hierdie apartheidswetgewing gekonfronteer sou word en dat dit somtyds enersyds tot humoristiese insidente sou lei, maar andersyds vernederend vir die Kleurlinglede van die kommissie was.

Erika Theron verwys in haar werk *Sonder Hoed of Handskoen* na die reaksie van die publiek op die werksaamhede van die ETK en die insidente en humor wat 'n onvermydelike deel van die kommissie se werk uitgemaak het. Volgens haar is die kommissie oor die algemeen regoor die land besonder goed ontvang. Sy vertel ook dat sommige bestuurskomitees, veral in die Kaapse Skiereiland, soms aanvanklik effens stroef en gespanne was. Met verloop van tyd sou die atmosfeer egter meer ontspanne raak en is daar uiteindelik in 'n gemoedelike luim uiteengegaan.²⁶

Soos reeds genoem, kon die ETK ook nie die beperkinge van die apartheidswette vryspring nie. So, byvoorbeeld, was die *Groepsgebiedewet* nie net 'n belangrike besprekingspunt op die ETK se agenda nie, maar het dit ook die kommissie se werk dikwels aan bande gelê. Die kommissie se kantore was geleë in Pleinstraat, skuins regoor die H.F. Verwoerdgebou in Kaapstad. Die probleem was dat die verdieping aanvanklik ook deur amptenare uit Pretoria gebruik sou word en dat daardie amptenare waarskynlik nie die geriewe met die Kleurlinglede van die kommissie sou wou deel nie. Die kommissie

²⁶ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p.59.

het egter een hele verdieping alleen betrek en sodoende is die probleem uitgeskakel.

Middagetes het ook probleme opgelewer. Erika Theron vertel dat daar geen restaurante naby die kommissie se kantore in Pleinstraat was waarheen Kleurlinge kon gaan nie. Die enigste alternatief vir die Kleurlinglede was om hulle eie toebroodjies saam te bring of wegneemetes te gaan koop en dit in die kommissie se komiteekamer te nuttig. Die blanke kommissielede daarenteen het gewoonlik middagetes in die H.F. Verwoerdgebou genuttig. Erika Theron meld dat sy ook die meeste middae in die komiteekamer geëet het, aangesien dit gouer en rustiger was.²⁷

Vanweë die apartheidswetgewing van daardie tyd het die kommissie tydens sy reise deur die land probleme met verblyf ondervind. In Durban het hulle byvoorbeeld baie gesukkel om 'n hotel te kry wat bereid was om die kommissie as geheel te huisves. Op Clanwilliam het die hotelbestuurder nie kans gesien om 'n Kleurlinglid van die kommissie, dr. Henry Beets, te huisves nie. Dr. Beets moes gevolglik die aand by vriende op die dorp oorslaap. Die hotelbestuurder was ook 'n lid van die stadsraad van Clanwilliam en die volgende dag het hy "geskiedenis" gemaak deur die paar kommissielede, insluitende dr. Beets, vir tee in die hotel te nooi.

By geleentheid moes prof. Theron, dr. S.I. Arendse en die kommissie se kantoorklerk, George Erasmus, op 'n dagbesoek na Sutherland gaan. Erasmus, wat hierdie soort dinge altyd baie diskreet gehanteer het, het vooraf met die landdros reëlings getref. Laasgenoemde het hulle vir middagete in die hotel genooi. Die enigste vereiste was dat die groepie 'n halfuur voor die vasgestelde tyd hulle plekke in een hoekie van die eetkamer moes inneem.²⁸

²⁷ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 59.

²⁸ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 60.

By onthale, veral stadsraadsonthale, is nuwe weë gebaan. Soms was die stadsraadslede en amptenare duidelik gespanne en senuagtig. Ander kere het die verrigtinge weer in gemoedelike luim plaasgevind en is Kleurlingleiers ook na die geleenthede uitgenooi. Die kommissie het aanvanklik ook by lughawens probleme ondervind met die saametery en die gesamentlike gebruik van geriewe. Dit het wel later verbeter.

Volgens Erika Theron het die kommissie sy vreemdste ervaring op die Wes-Transvaalse dorpie, Klerksdorp, beleef. Sy vertel dat dit duidelik was dat 'n paar stadsraadslede van Klerksdorp nie lus was om saam met nie-blankes te vergader nie. Na 'n kort bespreking is daar besluit om die Kleurlinggebied by Klerksdorp, Alibama, te besoek. Prof. Theron het voorgestel dat almal met die groot spoorwegbus waarmee die kommissielede gekom het, na Alibama moes ry. Terug in die bus het dr. Beets aan prof. Theron vertel dat twee van die stadsraadslede besluit het om met hul eie motor na Alibama te ry, aangesien hulle nie saam met Kleurlinge in een bus wou ry nie. Hierop het Erika Theron omgekyk en gesien dat die twee stadsraadslede inderdaad besig was om die bus in hulle eie motor te volg.

Teen middagete was die kommissie terug in Klerksdorp. Die burgemeester het egter verskoning gemaak en gesê dat hy hulle niks te ete kon aanbied nie, aangesien die stadsraad in hierdie verband nie tot 'n eenparige besluit kon kom nie. Die kommissie het ook geweet dat dit onmoontlik sou wees om by 'n restaurant te gaan eet. Erika Theron het toe die manne aangesê om eetgoed te gaan koop.²⁹

Bogenoemde insidente illustreer dus duidelik die wyse waarop die kommissie deur 'n negatiewe gesindheid geraak is en hoedat hulle dit op verskeie maniere moes oorbrug. Die kommissie het gevolglik nie net kennis gedra van die situasie waaroor hulle verslag moes doen nie, maar het dit ook self fisies ondervind. Die ETK was dus nie 'n kommissie wat ver verwyderd van die realiteit, iewers in 'n kantoor rondom 'n tafel, hulle ondersoek

²⁹ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 60-61.

afgehandel het nie. Die kommissielede was bekend met die situasie in Suid-Afrika en hulle ervarings en probleme wat hulle saam as kommissie moes oorbrug, het hulle deeglik geskool vir die taak wat hulle moes verrig. Die uiteindelijke aanbevelings van die ETK was dus nie net gebaseer op goeie teoretiese kennis nie, maar dit was ook die resultaat van 'n fisiese belewenis en konkrete ervaring van die situasie self. Gevolglik kon die ETK met groot vertroue, voortspruitend uit hulle kennis en ondervinding, hulle uiteindelijke aanbevelings aan die regering voorlê.

5.5 ANDER ONDERSOEKE

Die regering het hom ook gedurende die ETK se periode van ondersoek skuldig gemaak aan sekere uitsprake en optrede wat onvermydelik 'n demper geplaas het op die kommissie se werksaamhede. Op 23 April 1976 het Vorster beklemtoon dat die kommissie se voorstelle ernstig deur homself en sy party oorweeg sou word, maar dat die verslag nie 'n beleid aan die regering sou voorskryf nie. Hy sou die advies van die kommissie met erns bejeën. Die besluit of die aanbevelings deel sou word van die Nasionale Party-beleid, sou egter by die Nasionale Party se provinsiale kongresse berus.³⁰

Enkele maande voor die voorlegging van die Theron-verslag in die parlement, het die regering sekere stappe geneem wat tot ernstige wrywing tussen homself en die ETK gelei het. Terselfdertyd wou dit voorkom of die Theron-kommissie as katalisator gedien het om ander ondersoeke van stapel te stuur. So, byvoorbeeld, het *Die Afrikaner* gedurende Mei 1976 melding gemaak van 'n geheime ondersoek rakende die Kleurlingpolitiek wat deur die Kaapse Nasionale Party gedoen is. Hierdie ondersoek deur die Hoofraad van die Nasionale Party in Kaapland, is reeds in 1975 voorgelê, maar eers in 1976 deur die Nasionale Party bevestig. Die ondersoek is gedoen deur 'n komitee van die Kaaplandse Hoofraad van die Nasionale Party met Pio Meyer, L.V. vir Vasco, as voorsitter.

³⁰ *The Cape Times*, 24.4.1976 (Theron proposals may be accepted, p. 4).

Hierdie komitee het reeds in 1975 tydens die jaarlikse Nasionale Party-kongres in Port Elizabeth verslag gedoen oor sy werksaamhede. Vanweë die streng vertroulike aard van die verslag en die feit dat die ETK ook besig was met sy ondersoek, is die kongres nie daarvoor ingelig nie en is lede van die Hoofraad gevra om nie oor die verslag te praat nie. Nadat die Theron-kommissie sy ondersoek voltooi het, is die bestaan van die Meyer-kommissie erken. Die vernaamste aanbeveling van die komitee was dat die regering se bestaande rassebeleid vervang moes word met 'n beleid van vennootskap tussen die blankes en Kleurlinge en dat daar weggedoen moes word met die beginsel van rassesseiding, aldus *Die Afrikaner*.³¹

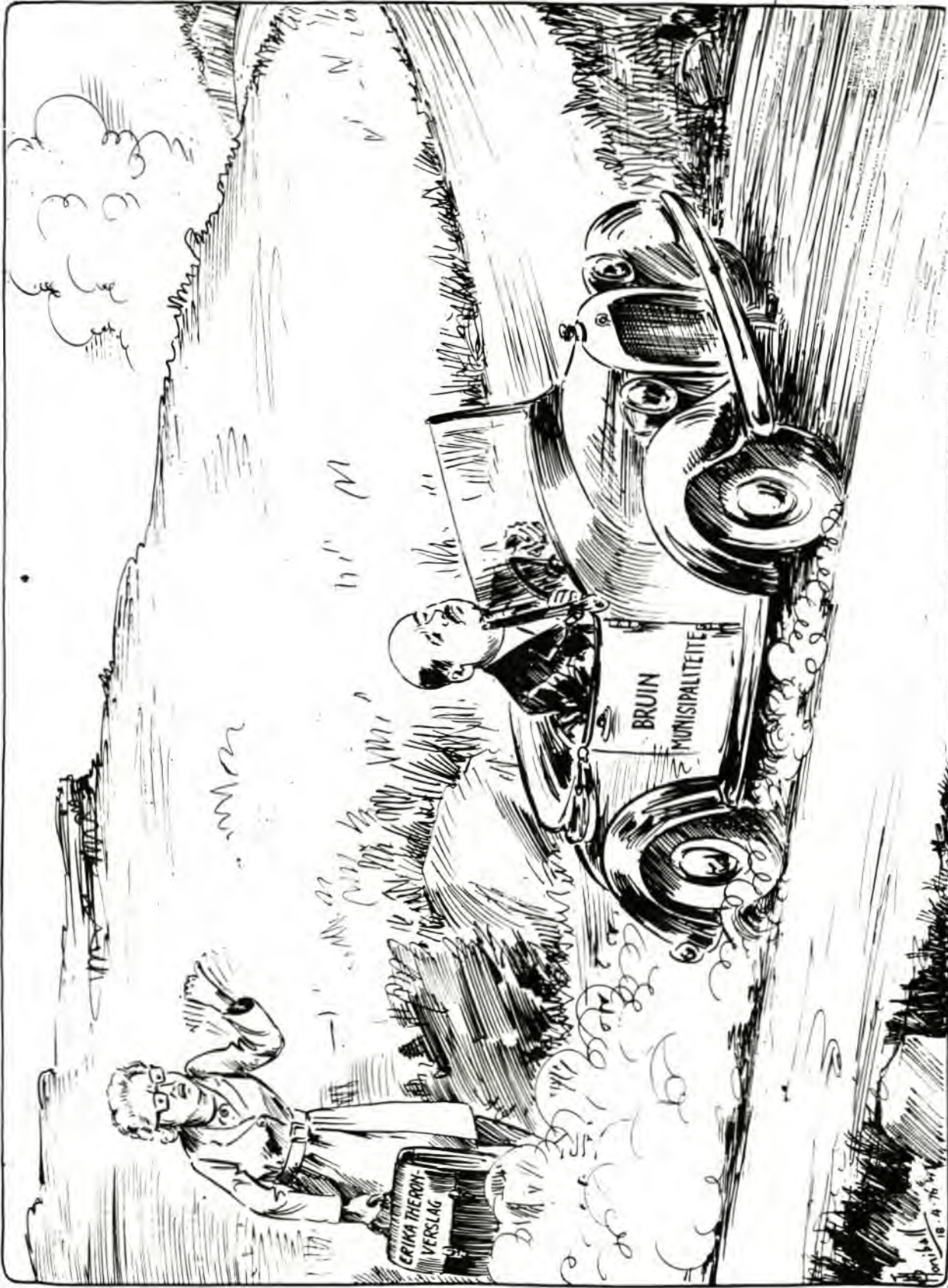
'n Verdere twee ondersoeke deur twee Johannesburgse akademici, prof. Ben Piek en C.J. van der Merwe van die Randse Afrikaanse Universiteit, het ook 'n bydrae gelewer tot die poging om gesamentlike regte vir Kleurlinge en blankes te bevorder. Volgens hulle opname was meer as die helfte van die blanke kiesers ten gunste van die een of ander vorm van parlementêre verteenwoordiging vir die Kleurlinge.

'n Verdere ondersoek deur die Broederbond van Wes-Kaapland oor Kleurlingpolitiek het aan die lig gebring dat die meerderheid van Broederbondlede in dié streek wat die vraelys onderteken het, die verteenwoordiging van Kleurlinge in die parlement goedgesind was.³² Volgens *Die Afrikaner* was hierdie ondersoek ook waarskynlik 'n poging om die ETK-lede positief te beïnvloed tot die aanvaarding en aanbeveling van so 'n beginsel.³³ Gedurende Mei 1976 was daar in Kaapland dus nie minder nie as drie kommissies van ondersoek rakende Kleurlingpolitiek, waaronder 'n komitee aangestel deur die nuwe Minister van Kleurlingbetrekkinge, Hennie Smit, om ondersoek te doen na die kwessie van

³¹ *Die Afrikaner*, 7.5.1976 (Geheime verslag oor Kleurlinge, p. 12).

³² *Die Afrikaner*, 21.5.1976 (Nog 'n verslag vir regering. Integrasie met Kleurlinge kry al meer momentum, p. 12).

³³ *Die Afrikaner*, 22.4.1976 (Storm kom onder NP oor Kleurlinge, sê Nat-koerant, p. 2).

„Hy kon darem stilgehou het om dag te sê!”

groter plaaslike bestuursregte vir Kleurlinge in Suid-Afrika.³⁴

Volgens politieke woordvoerders was hierdie woelinge rondom die kwessie van Kleurlingpolitiek weldeurdrag en was die doel daarvan om die publiek voor te berei sodat dergelike voorstelle van die ETK nie so 'n groot skok sou wees nie. Terselfdertyd moes dit Vorster en ander politieke leiers positief beïnvloed ten gunste van die gedagte van politieke integrasie met Kleurlinge. Al die ander ondersoeke moes volgens politieke woordvoerders gesien word as pogings om die integrasiegedagte by sowel die regering as die publiek te bevorder.³⁵ Hierdie ondersoeke is ook gesien as 'n poging om die aanbevelings van die ETK amptelik te maak nog voordat die verslag bekend gemaak is.³⁶

Die aankondiging in 1976 dat Hennie Smit 'n komitee aangestel het om ondersoek in te stel na die kwessie van groter plaaslike bestuursregte vir Kleurlinge, het tot groot ontevredenheid binne die Theron-kommissie gelei, aangesien dit ook deel van hulle opdrag was om ondersoek daaroor te doen.

Hierdie aankondiging, slegs 'n paar weke voor die Theron-verslag ter tafel gelê sou word, het 'n ernstige rusie tussen Smit en die ETK tot gevolg gehad en tot wedersydse persverklarings in die verband gelei.³⁷ Aangesien die verslag in Mei 1976 sou verskyn en die Minister daarvan bewus was, was die ETK uit die veld geslaan toe hulle teen die einde van April 1976 via die koerante moes kennis neem van Smit se komitee.³⁸ In *Rapport* van 18 April 1976 het 'n spotprent in *Rapport* verskyn wat Smit se minagting van die Theron-verslag treffend uitgebeeld het. (Sien teenoor).

³⁴ *Die Afrikaner*, 7.5.1976 (Geheime verslag oor Kleurlinge, p. 12).

³⁵ *Die Afrikaner*, 21.5.1976 (Nog 'n verslag vir regering. Integrasie met Kleurlinge kry al meer momentum, p. 12).

³⁶ *Die Afrikaner*, 7.5.1976 (Geheime verslag oor Kleurlinge, p. 12).

³⁷ *The Cape Times*, 21.4.1976 (Theron unhappy about committee, p. 2).

³⁸ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 62-63.

Erika Theron het in haar werk *Sonder Hoed of Handskoen* na hierdie voorval met Smit verwys. Sy het melding gemaak van die goeie verhouding wat daar deurgaans bestaan het tussen die eertyde Minister van Kleurlingsake, dr. Schalk van der Merwe, en die ETK. Na die kabinetskommeling van 1975, is Hennie Smit as die nuwe Minister van Kleurlingsake aangestel. Prof. Theron het gesê dat die kommissie vir drie jaar voortdurend versoek is om sy verslag so spoedig moontlik af te handel en dat hulle ondanks vele probleme aan hierdie versoeke probeer voldoen het.³⁹

Prof. Theron het verwys na die baie reise en onderhoude wat hulle met plaaslike owerhede sowel as bestuurskomitees gevoer het en genoem dat 'n hele hoofstuk in hulle verslag daarvoor gehandel het. Sy was van mening dat Smit te haastig was met sy aankondiging en dat hy kon gewag het tot na die publikasie van die ETK-verslag.⁴⁰

The Cape Times het ook hierdie optrede van Smit gekritiseer en het gesuggereer dat sy optrede 'n aanduiding kon wees van die min waarde wat die regering aan die Theron-kommissie se werk geheg het.⁴¹

Smit het ter verdediging verklaar dat hy nie die Theron-kommissie geminag het nie, maar dat sy aanstelling van die komitee in 1976 slegs 'n uitvoering was van 'n prosedure wat deur die wet voorgeskryf was. Die komitee is naamlik aangestel ingevolge die *Wet op Groepsgebiede* van 1966 wat in 1975 gewysig is.⁴² Hy het ook daarop gewys dat sy voorganger, dr. Schalk van der Merwe, reeds in April 1975 in beginsel die aanstelling van so 'n komitee goedgekeur het, maar versoek het dat dit vir sewe maande teruggehou moes word. Nadat Smit vroeër in 1976 die aangeleentheid met die Administrateur van

³⁹ E. Theron: *Sonder hoed of handskoen*, pp. 62-63.

⁴⁰ *Die Afrikaner*, 30.4.1976 (Rusie tussen Min. en Kommissie oor nuwe plan vir Kleurlinge, p. 6).

⁴¹ *The Cape Times*, 21.4.1976 (Explanation required, p. 10).

⁴² *Die Afrikaner*, 30.4.1976 (Rusie tussen Min. en Kommissie oor nuwe plan vir Kleurlinge, p. 6).

Kaapland opgeneem het, het hy besluit om die komitee aan te stel. Hy het benadruk dat dit nooit sy bedoeling was om die Theron-kommissie daardeur te benadeel nie.⁴³ Smit het geargumenteer dat alle ontwikkelingsplanne vir die Kleurlinge nie gestaak kon word tydens die drie jaar waartydens die ETK met sy ondersoek besig was nie.⁴⁴

Gawie, die rubrieksrywer van politieke perspektief in *Die Afrikaner*, het die rusie tussen die ETK en Smit as die begin beskou van 'n storm oor Kleurlingpolitiek binne die Nasionale Party. Terselfdertyd is die ETK se status ook in gedrang gebring. Volgens *Die Afrikaner* het die ETK homself nou 'n nuwe, hoër status toegedeel en homself beskou as die enigste liggaam wat met gesag oor die Kleurlinge kon praat. Dit sou die Minister verlaag tot 'n blote ondergeskikte, uitvoerende amptenaar van die ETK. Dit was volgens *Die Afrikaner* heeltemal in stryd met die posisie en status van 'n ondersoekkommissie waarvan die taak hoogstens was om riglyne vir die regering te verskaf en nie om 'n nuwe beleid op te stel nie. Die negatiewe reaksie van Erika Theron en sommige van die kommissielede op die aankondiging dat 'n komitee van ondersoek na groter plaaslike bestuursregte vir Kleurlinge aangestel sou word, was volgens *Die Afrikaner* 'n duidelike bewys dat die ETK homself 'n hoër status laat welgeval het, buite die grense van 'n ondersoekkommissie beweeg het en 'n wyer vertolking aan sy opdrag gegee het.⁴⁵

Gawie het voorts verklaar dat die Theron-kommissie nie ten gunste was van selfstandige, plaaslike bestuursregte vir Kleurlinge nie, maar dat hulle veel eerder gesamentlike plaaslike bestuursregte vir blankes en Kleurlinge sou aanvaar. Hierdie gevolgtrekkings het weer eens gespruit uit die ETK se negatiewe reaksie op Smit se voorgenome komitee van ondersoek. *Gawie* was daarvan oortuig dat Smit, wat bekend was as 'n voorstander van

⁴³ *The Cape Times*, 22.4.1976 (Minister replies to Theron attacks, p. 4).

⁴⁴ *Beeld*, 21.4.1976 (Smit antwoord Erika Theron, p. 3); *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 61, K. 5113-5116.

⁴⁵ *Die Afrikaner*, 30.4.1976 (Daar kom 'n rusie oor 'n kommissie, p. 4).

politieke skeiding tussen Kleurlinge en blankes, se planne vir die Kleurlinge nie ooreengestem het met die voorstelle van die Theron-verslag nie. Derhalwe het hy sy eie komitee aangestel.⁴⁶

Te midde van hierdie polemieks het Smit se komitee, met B.C. van der Merwe, voormalige regsadviseur van die Kaaplandse Administrasie as voorsitter, vir hulle eerste ontmoeting op 20 Julie 1976 byeengekom.⁴⁷

Buiten die ander ondersoeke rakende die Kleurlinge en die wrywing tussen die ETK en Hennie Smit, het die meningsverskille ten opsigte van politieke integrasie- of segregasie tussen die Kleurlinge en die blankes binne die Nasionale Party en tussen die politieke partye onderling ook 'n demper op die Theron-verslag geplaas. Reeds voor die voorlegging en bespreking van die Theron-verslag, het die Nasionale Party en by name Vorster, 'n voorbehoud daarop geplaas. Hy het naamlik gesê dat die aanbevelings van die verslag nie vanselfsprekend regeringsbeleid sou word nie en dat die regering die knelpunte in binnelandse politiek sowel as die ETK-verslag met die konsep van 'beheerde verandering' sou benader. Die aanbevelings sou volgens verdienste oorweeg word en ook binne die raamwerk van 'beheerde verandering' gehanteer word.⁴⁸ Vorster het ook beklemtoon dat die taak van beleidmaking eksklusief aan die N.P.-kongresse behoort het. Hierdie kongresse sou ook die finale seggenskap hê oor die kwessie van die ETK-aanbevelings en die invloed daarvan op die N.P. se beleid.⁴⁹ Tydens sy begrotingstoespraak gedurende April 1976 het Vorster verdere verwagtinge rondom die Theron-verslag van die tafel gegee. Hy het sy standpunt herhaal dat die verslag nie 'n beleid aan die regering kon voorskryf nie. Die parlement sou steeds net uit blankes bestaan en blankes verteenwoordig. Vorster het ook gesê dat hy reeds 'n beleid gehad het

⁴⁶ *Die Afrikaner*, 30.4.1976 (Daar kom 'n rusie oor 'n kommissie, p. 4).

⁴⁷ *The Cape Times*, 21.7.1976 (Coloured local autonomy probe starts, p. 3).

⁴⁸ *Beeld*, 26.4.1976 (Man van formaat, p. 8).

⁴⁹ *Beeld*, 24.4.1976 (Kongresse sal besluit, p. 4).

en dat hy die knelpunte wat deur die ETK geïdentifiseer sou word, volgens daardie beleid sou aanspreek. Hy was egter nie bereid om van die beleid van afsonderlike ontwikkeling af te sien nie.⁵⁰

Gedurende Mei 1976 het minister Piet Marais, 'n Nasionale Party parlamentslid, hierdie siening van Vorster teengestaan. Hy het 'n pleidooi gelewer vir 'n nuwe bedeling ten opsigte van die Kleurlinge waarbinne al die bevolkingsgroepe uiteindelik volledige vennootskap kon bereik.⁵¹

5.6 GESINDHEID VAN DIE KLEURLINGE

Die algemene gesindheid van die Kleurlinge ten opsigte van die Theron-kommissie en die verwagtinge rondom die Theron-verslag, was oorwegend negatief van aard. In hierdie opsig was verskeie koerantberigte met uitsprake deur bekende Kleurlingleiers 'n weerspieëling van die Kleurlinge se ontevredenheid en wanhoop asook hulle gretigheid tot selfbeskikking en seggenskap in hulle eie sake binne die breë parlementêre strukture.

Die destydse Arbeiderspartyleier, Sonny Leon, het gedurende Mei 1976, vóór die bekendmaking van die Theron-verslag, verklaar dat dié verslag niks sou doen om die vernaamste griewe van die Kleurlinge uit die weg te ruim nie. Voorts het hy gesê dat die kommissie sy opdrag binne die raamwerk van die regering se beleid van afsonderlike ontwikkeling moes uitvoer. Hy het ook voorspel dat die aanbevelings slegs ekonomiese vooruitgang vir die Kleurlinge sou inhou en gewaarsku dat 'n voortsetting van die politieke *status quo* in Suid-Afrika tot 'n alliansie tussen die Kleurlinge, swartes en Indiërs sou lei en ernstige rassekonflik sou meebring.⁵²

⁵⁰ *The Cape Times*, 22.4.1976 (New deal hope dashed - UP. Coloured policy: PM firm, p. 1).

⁵¹ *The Cape Times*, 10.5.1976 (Coloureds our partners - Nat, p. 2).

⁵² *The Cape Times*, 20.5.1976 (Leon attacks Theron report, p. 13).

Gedurende die maande voor die publisering van die Theron-verslag, het die apartheidswette tot groot ontevredenheid onder die Kleurlinge gelei. In April 1976 het die leier van die Arbeidersparty, David Curry, verwys na die bitterheid wat die verskuiwing van Kleurlinge vanuit Somerset-Wes onder blank sowel as bruin tot gevolg gehad het. Volgens hom was beide die blanke- en Kleurlinginwoners van Somerset-Wes ongelukkig met die verskuiwings wat die regering, dorpsrade en plaaslike gemeenskappe duisende rande gekos het.⁵³

Curry het ook by 'n latere geleentheid negatiewe uitlatings oor die ETK gemaak. Volgens hom was daar reeds in die verlede verskeie kommissies van ondersoek aangestel wat niks opgelewer het nie. Hy was van mening dat die ETK slegs as 'n inligtingsbron vir die regering sou funksioneer om apartheid te laat werk.⁵⁴

Ten spyte van die Kleurlinge se bitterheid jeens die politieke situasie in Suid-Afrika en hulle huiwering ten opsigte van die ETK, was hulle samewerking met die ETK oorwegend goed. Soos verwag kon word, het hulle teenstrydige emosies jeens die kommissie ervaar; 'n mengsel van hoop aan die een kant en moedeloosheid aan die ander kant. Erika Theron verwys dan ook in haar werk *Sonder Hoed of Handskoen* na die volgende twee stellings deur Kleurlinge wat hulle gevoelens jeens die kommissie baie raak opgesom het: "Ons het wel gekom, maar ons verwag nie veel van enige regeringskommissie nie, want so 'n kommissie is ten gunste van die regeringsbeleid." en "The only thing that will come out of this Commission is that the Chairman will get an honorary doctorate."⁵⁵

Ondanks die ETK se verduidelikings dat hy 'n onafhanklike kommissie was waarvan die opdrag nie beperk was tot die regering se beleid nie, en hoewel die samewerking van die

⁵³ *The Cape Times*, 9.4.1976 (Curry tells of 'bitterness', p. 2).

⁵⁴ *The Cape Times*, 23.4.1976 (The Theron Commission, p. 10).

⁵⁵ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 3.

Kleurlinge met die ETK oorwegend goed was, was die element van agterdog en ongeloof aan die kant van die Kleurlinge immer teenwoordig en het dit sonder twyfel 'n geestelike demper op die kommissie se werksaamhede geplaas.

5.7 WOELINGE VOOR DIE BEKENDMAKING VAN DIE VERSLAG

Gedurende September 1974 het die Minister van Kleurlingsake, dr. Schalk van der Merwe, besonderhede verskaf van 'n moontlike gesamentlike konsultatiewe kabinetsraad wat as skakel tussen die V.K.R. en die blanke parlement kon dien. Die Eerste Minister sou as voorsitter van hierdie raad optree. Buiten die Uitvoerende Bestuur van die V.K.R., sou bykomende Kleurlinglede en lede van die kabinet ook moontlik in die raad dien. Hierdie raad sou oor sake van gemeenskaplike belang kon besluit en hom beywer vir die verteenwoordiging en bevordering van Kleurlingbelange. Min. Van der Merwe het beklemtoon dat verdere beleidsontplooiing ten nouste saamgehang het met die opdragte van die ETK wat sy bevindinge en aanbevelings binne die volgende jaar of wat bekend sou maak.⁵⁶

Min. Van der Merwe was feitlik die hele tyd wat die ETK met sy ondersoek besig was, die Minister van Kleurlingsake. Erika Theron en haar kommissie het deurentyd 'n goeie verhouding met hom gehad. Sy vertel dat Van der Merwe baie hulpvaardig was en nooit die ETK op geldelike of enige ander wyse aan bande gelê het nie. Sy het van tyd tot tyd hulle vordering aan hom gerapporteer. Nadat die kommissie sowat twee jaar aan die gang was, wou Van der Merwe hulle toespreek. Volgens Erika Theron sou dit nie verstandig wees nie, aangesien die ETK sy ondersoek onafhanklik moes doen en die indruk geensins geskep moes word dat die kommissie deur die Minister beïnvloed word nie. Van der Merwe het dit so ingesien en hom daarby berus.⁵⁷

⁵⁶ *Die Burger*, 11.9.1974 (Skakel met bruines geskets. V.K.R. slegs die begin - Minister, p. 13).

⁵⁷ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 62-63.

Gedurende die laaste twee weke van die ondersoek, waartydens daar oor die aanbevelings gestem is, het spanning binne die ETK begin oplaai. Lede van die *verkrampes* binne die kommissie het die ondersoek gekompliseer deurdat hulle voortdurend in verbinding was met Vorster en hom ingelig het oor die rigting waarin die meerderheid binne die kommissie beweeg het. Op 24 Maart 1976, twee dae voor die finale sitting van die kommissie waartydens daar gestem sou word oor aanbeveling No. 178 rakende konstitusionele aangeleenthede, het Hennie Smit vir proff. Vosloo en Terreblanche aangesê om 'n besoek aan Vorster by Grootte Schuur te bring.⁵⁸

Hennie Smit het namens Vorster laat weet dat laasgenoemde vir Vosloo en Terreblanche wou sien. Op daardie stadium kon Vorster nie durf om hulle self te ontbied nie, aangesien dit ongrondwetlik sou wees. Gevolglik het Smit vir Vosloo opdrag gegee om 'n brief te skryf waarin hy 'n versoek moes rig om Vorster te sien om die premier sodoende van ongrondwetlike optrede te vrywaar. Vosloo het 'n formele brief geskryf, terwyl die besoek in der waarheid in opdrag van Vorster was. Hierdie optrede van Vorster was ongrondwetlik en het gedui op onbehoorlike inmenging in die kommissie se ondersoek. Dit was 'n laaste desperate poging van Vorster om die kommissie se aanbevelings te beïnvloed.⁵⁹

Tydens hierdie besoek het Vorster dit duidelik gestel dat hy nie ten gunste was van 'n moontlike meerderheidsaanbeveling rakende konstitusionele aangeleenthede nie. Vosloo het hom verseker dat die drie groepe binne die kommissie, naamlik die Kleurlinge, die *verkrampes* en die *verligtes*, na alle waarskynlikheid afsonderlik oor die aangeleentheid sou stem en dat daar nie 'n meerderheidsaanbeveling oor aanbeveling No. 178 uitgebring sou word nie. Teen die einde van die gesprek het Terreblanche Vorster meegedeel dat die kommissie tot die gevolgtrekking gekom het dat die Verteenwoordigende Kleurlingraad

⁵⁸ Onderhoud met prof. S.J. Terreblanche, 12 Augustus 1999, Stellenbosch; Voorlegging deur prof. S.J. Terreblanche tydens die Erika Theron gedenklesing, Mei 1999, p. 3.

⁵⁹ Persoonlike mededeling deur prof. S.J. Terreblanche, 15 November 1999.

nie kon werk nie, waarop Vorster beslis gereageer het met die woorde: “Dit moet werk”. Nadat Erika Theron van die ontmoeting te hore gekom het, het sy daarin geslaag om die Kleurlinge taktvol te oorreed om die gematigde aanbeveling van prof. Vosloo te aanvaar. Met die stemming op 26 Maart 1976, is ’n meerderheidstandpunt ten opsigte van die konstitusionele aangeleenthede uitgebring.⁶⁰

Soos reeds genoem, was die *verkrampes* gedurende die laaste weke van die kommissie se ondersoek voortdurend in kontak met Smit en Vorster. Dit het later geblyk dat die voorlopige voorstel wat uiteindelik aanbeveling No. 178 sou word, in Vorster se besit was. Terwyl die *verkrampes* in verbinding was met Smit en Vorster, was Terreblanche en Vosloo in aanraking met min. J.C. (Chris) Heunis, Minister van Ekonomiese Sake, wat namens die “Cape Liberals” opgetree het en wat ook op goeie voet met P.W. Botha was.⁶¹

Gedurende April 1976, die periode net voor die voorlegging van die Theron-verslag, is daar heelwat gegis en bespiegel oor die inhoud van die verslag en die uitwerking wat dit op die politiek sou hê. Teen 23 April 1976 was die kommissie se verslag reeds by die drukkers en het dagblaaie soos *Die Afrikaner* en *Beeld* ’n grootskaalse ontploffing in politieke kringe oor die verslag voorspel. Voorstanders van die integrasiegedagte, wat hulle beywer het vir nouer samewerking tussen blank en bruin op politieke gebied, was baie opgewonde oor die verslag. Hulle het ook verwag dat die aanbevelings met hulle oortuigings sou ooreenstem.

Die redakteur van die Transvaalse regeringsgesinde dagblad, *Beeld*, het in April 1976 ’n rusie van botsende standpunte binne die Nasionale Party en sy kiesers voorspel. Hy het melding gemaak van die steun ten opsigte van regstreekse verteenwoordiging vir

⁶⁰ Onderhoud met prof. S.J. Terreblanche, 12 Augustus 1999, Stellenbosch; Voorlegging deur prof. S.J. Terreblanche tydens die Erika Theron gedenklesing, Mei 1999, p. 3.

⁶¹ Persoonlike mededeling deur prof. S.J. Terreblanche, 15 November 1999.

Kleurlinge en hom uitgespreek ten gunste van mede-seggenkap vir die Kleurlinge in Suid-Afrika.⁶² *Beeld* het voorspel dat die Kleurlinge met niks minder as mede-seggenkap in die toekoms van die land tevrede sou wees nie. Politieke woordvoerders was ook van mening dat die kommissie se aanbevelings waarskynlik sou neerkom op 'n stelsel tussen regstreekse verteenwoordiging en die bestaande bedeling van 1976. Dit sou funksioneer as 'n tussenstadium wat uiteindelik tot volle burgerregte sou lei. Daar is ook verwag dat dit meer sou behels as die veelrassige kabinetsraad wat reeds in 1975 deur Vorster voorgestel is en nie veel byval gevind het nie. Hierdie raad sou uit 'n gelyke getal blanke en Kleurling ministers bestaan wat saam oor sake van gemeenskaplike belang sou besluit. Die moontlikheid is ook genoem dat die ETK kon voorstel dat 'n Kleurling in die kabinet opgeneem moes word.

'n Vraag wat nog meer bespiegeling ontlok het as die inhoud van die Theron-verslag, was wat die regering se reaksie op enige ingrypende voorstelle sou wees. Vorster se toespraak in die Volksraad gedurende 1975 is as verwysingsraamwerk gebruik. Hy het naamlik gesê dat hy nie ten gunste was van die verteenwoordiging van Kleurlinge deur Kleurlinge in die parlement nie, maar indien die ETK anders sou aanbeveel, hy opnuut daarna sou kyk.⁶³

Te midde van hierdie gissings en spekulasie het die gedrukte verslag op 16 Mei 1976 in Kaapstad aangekom. In 'n poging om die publikasie van die verslag te bespoedig, het 'n paar van die ETK-lede, waaronder prof. Erika Theron self, na Pretoria gegaan om die proewe by die staatsdrukker te gaan lees.

Die oorhandiging van die verslag het egter nie sonder voorval verloop nie. Die oorhandiging van so 'n verslag het gewoonlik met 'n klein seremonie gepaard gegaan. Die sekretaris van die ETK, prof. Koos du Toit, is gevra om die nodige reëlins te tref sodat

⁶² *Die Afrikaner*, 23.4.1976 (Storm kom onder NP oor kleurlinge, sê Nat-koerant, p. 2).

⁶³ *Die Afrikaner*, 23.4.1976 ('n Ontploffing kom onder Nattes. Erika Theron se moontlikhede vir Kleurlinge, p. 12).

die verslag op 17 Mei 1976 aan die Minister van Kleurlingsake oorhandig kon word. Nadat prof. Theron tevergeefs by haar huis op Stellenbosch gewag het, het sy na Kaapstad vertrek en die Minister se sekretaris gekontak. Nadat sy verneem het dat die Minister besig was met 'n sitting in die Volksraad en dat daar nie sake was wat sy dringende teenwoordigheid daar vereis het nie, het sy en prof. Du Toit die verslag na sy kantoor geneem, dit aan sy sekretaris oorhandig en hom gevra om dit aan die Minister te gee. Nog 'n eksemplaar van die verslag is aan die Eerste Minister se kantoor gegee en 'n ander eksemplaar is aan die voormalige Minister van Kleurlingsake, dr. Schalk van der Merwe gestuur. Na die oorhandiging van die verslag op 17 Mei 1976 sou nog 'n hele maand verloop voordat die verslag saam met 'n tussentydse memorandum op 18 Junie 1976 in die parlement ter tafel gelê is.⁶⁴

Gedurende 'n onderhoud met *The Cape Times* op 25 Mei 1976 het prof. Theron haar tevredenheid met die verslag uitgespreek. Dit was haar wens dat die verslag nie te lywig moes wees nie en in 'n verstaanbare taal geskryf moes wees wat almal kon verstaan. Die verslag het aan daardie vereistes voldoen.⁶⁵

Gedurende die maand wat verloop het tussen die oorhandiging van die verslag en die voorlegging daarvan in die parlement, het 'n hewige polemieë tussen die koerante losgebars waarna *Die Burger* heel tereg verwys het as “'n hele boel onnodige mistifikasie en politiekery” wat besig was om te ontwikkel.⁶⁶ Koerante het groot gewag gemaak van die feit dat die Theron-verslag in Mei 1976 sou verskyn, maar terselfdertyd die maandlange vertraging in die proses na behore uitgebuit.

Daar was veral ontevredenheid oor die feit dat die verslag waarskynlik nie tydens die

⁶⁴ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 63-64.

⁶⁵ *The Cape Times*, 25.5.1976 (Dr Erika Theron - a dog in her life, p. 9).

⁶⁶ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 64.

Volksraadsitting van 1976 bespreek sou word nie weens 'n gebrek aan tyd. Die Progressiewe Reformiste Party se parlementêre kous het 'n pleidooi gelewer dat die verslag onmiddellik ter tafel gelê en bespreek moes word voor die einde van die Volksraadsitting in Junie 1976. Hulle het beklemtoon dat die Kleurlinge se toekoms op die spel was en dat daar nie langer tyd verspil kon word nie.⁶⁷

Ten spyte van Erika Theron se herhaaldelike versekering dat die ETK nie deur regeringsbeleid gebonde was nie, maar onafhanklik deur die Staatspresident aangestel is, het *The Cape Times* voortgegaan om die resultate en invloed wat die verslag sou hê in twyfel te trek. *The Cape Times* het onomwonde verklaar dat die aanbevelings en voorstelle van die kommissie nie aanvaar sou word indien dit in stryd sou wees met die regering se beleid nie. In daardie geval sou die aanstelling van die kommissie waardeloos wees. Vorster sou moes bewys dat hy enige ander alternatiewe aanbevelings op grond van meriete en vry van die Nasionale Party ideologie kon beoordeel.⁶⁸

Op 15 Junie 1976 het Willem de Klerk in *Die Transvaler* 'n artikel gepubliseer met die opskrif: "Dit skinder links en regs oor Erika Theron." Hy het gewys op die spanning wat opgebou het terwyl daar gewag word op die voorlegging van die verslag en gewaarsku dat dit skadelik kon wees. Vanaf beide linkse en regse kringe het skinderstories die loop geneem waaronder provinsiale kwaadstokery dat die meerderheidsaanbevelings verteenwoordigend was van die Kaapse liberaliste en die minderheidsaanbevelings afkomstig was van die konserwatiewes van die noorde. Die Broederbond en die kerke was ook bekommerd oor die aangeleentheid en gerugte het ook versprei dat die kommissie eintlik 'n paar akademici van die suide was, wat 'n klomp Kleurlinglede van die ETK "op sleeptou geneem het." Volgens De Klerk was dit ook ontstellend om te hoor dat sekere politici aangehaal is wat sou gesê het: "Erika Theron-hulle kan gaan bars."⁶⁹

⁶⁷ *The Cape Times*, 16.6.1976 (PRP urges tabling of Theron report, p. 3).

⁶⁸ *The Cape Times*, 23.4.1976 (The Theron Commission, p. 10).

⁶⁹ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 64-65.

Te midde van hierdie polemieë het Hennie Smit ontken dat die regering met opset die verslag vertraag het om sodoende 'n debat te voorkom. In sy verweer het hy gewys op vorige samesprekings tussen hom en die voorsitter en sekretaris van die ETK sodat die kommissie sy werk so spoedig moontlik kon afhandel en die verslag voorgelê kon word.⁷⁰

Die standaardprosedure met kommissieverslae was dat dit gewoonlik eers vertaal moes word sodat dit in albei landstale beskikbaar sou wees. Die bevindinge van die kommissie moes ook volgens wet streng geheim geword totdat dit in die parlement voorgelê is.⁷¹ Vanweë die dringende aard van die Theron-verslag en ten einde dit tydens die parlamentsitting van 1976 voor te lê, is besluit om dit eers net in Afrikaans te vertaal en slegs die opsomming en aanbevelings van die verslag in Engels te vervat. Die volledige Engelse weergawe van die verslag sou later volledig voltooi word. Die Afrikaanse weergawe is reeds gedurende Mei 1976 aan die Staatspresident voorgelê en vir oorweging na die kabinet verwys.⁷² Die langverwagte verslag van die Erika Theron-kommissie is uiteindelik op 18 Junie 1976, saam met 'n tussentydse memorandum, in die parlement ter tafel gelê.⁷³

5.8 VERDEELDHEID BINNE DIE ETK

Die binnekring van die ETK het bestaan uit Erika Theron, Sampie Terreblanche, J.B. (Koos) du Toit, dr. Richard van der Ross en prof. Marinus Wiechers (een van die medewerkers van die kommissie). Hulle het die kern van die kommissie verteenwoordig en die ETK as't ware gedra. Botsings tussen hierdie groep en die *verkrampes* binne die kommissie het gereeld voorgekom.⁷⁴

⁷⁰ *The Cape Times*, 18.6.1976 (Theron report out today, p. 8).

⁷¹ *Beeld*, 10.4.1976 (Verslag oor bruines onderteken, p. 3).

⁷² *The Cape Times*, 18.6.1976 (Theron report out today, p. 8).

⁷³ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 65.

⁷⁴ Onderhoud met prof. S.J. Terreblanche, 12 Augustus 1999, Stellenbosch; Voorlegging deur prof. S.J. Terreblanche tydens die Erika Theron Gedenklesing, Mei 1999, p. 2.

Dit het spoedig duidelik geword dat die kommissielede in drie groepe verdeel was, naamlik die ses Kleurlinglede, sewe regs gesindes (of *verkrampes*) en vyf ander lede wat *verlig* was in gesindheid, maar nie in 'n groep georganiseer was nie. Hulle was W.G. Kingwill, die V.P.-parlementslid, J.E. de V. Loubser (wat nooit met enige kommissielid gekoukus het nie) en die drie Stellenbosse professore, Erika Theron, Ben Vosloo en Sampie Terreblanche. Prof. Geoff Cronjé, een van die *verkrampes* binne die kommissie, moes as teenvoeter vir die Stellenbosse professore dien. Teen die einde het die vyf *verligtes* kragte saamgesnoer met die ses Kleurlinglede en sodoende 'n meerderheidstem ten gunste van die meeste aanbevelings rakende kontroversiële aangeleenthede uitgebring.⁷⁵

Die meerderheidsgroep was hoofsaaklik verteenwoordig deur proff. E. Theron, W.B. Vosloo, S.J. Terreblanche, J.E. de V. Loubser, W.G. Kingwill en Kleurlinglede prof. R.E. van der Ross, dr. H.M. Beets, dr. S.I. Arendse, J.S. Feldman, J.A. Rabie en A.J. Arendse. Die minderheidsgroep het bestaan uit proff. G. Cronjé, C.D. Roode, dr. A.S. Meyer, J.H. Pretorius, N.F. Treurnicht (N.P.-L.V.), F.H. Badenhorst en G.J. van Zyl.⁷⁶

Volgens *Die Transvaler* was dit hoofsaaklik twee benaderings wat gelei het tot die vorming van twee groepe binne die ETK. Hierdie twee groepe het uiteenlopende standpunte verteenwoordig wat onlosmaaklik deel uitgemaak het van die aanbevelings, 'n gebrek aan eenstemmigheid tot gevolg gehad het en dienooreenkomstig in talle voorbehoude neerslag gevind het.⁷⁷

Die belangrikste verskil tussen die meerderheids- en minderheidsgroep het gegaan oor die kwessie of daar verskille al dan nie tussen Kleurlinge en blankes bestaan. Die sentrale

⁷⁵ Onderhoud met prof. S.J. Terreblanche, 12 Augustus 1999, Stellenbosch; Voorlegging deur prof. S.J. Terreblanche tydens die Erika Theron Gedenklesing, Mei 1999, p. 2.

⁷⁶ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Kommissie is só verdeel, p. 8).

⁷⁷ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Kommissie is só verdeel, p. 8).

uitgangspunt van die meerderheidsgroep was dat die Kleurlinge nie op kulturele vlak van die blankes verskil het nie en dat die twee rassegroepe nie daarvolgens geskei kon word nie. Die minderheidsgroep het egter die opinie gehuldig dat Kleurlinge wel 'n duidelik onderskeibare gemeenskap was en daarvolgens benader moes word.⁷⁸ Dié groep was van mening dat baie van die kommissie se aanbevelings die grens tussen die Kleurlinge en blankes vervaag het en dat dit aanleiding sou gee tot 'n breë integrering van die twee rassegroepe.

Volgens die minderheidsgroep was die meerderheidsgroep te negatief oor die vordering wat reeds ten opsigte van die Kleurlinge gemaak is, was hulle ook te eensydig en geneig tot te veel veralgemenings. Die minderheidsgroep daarenteen wou graag sien dat die Kleurlinge as 'n eie volk binne die raamwerk van hulle eie strukture moes ontwikkel en hulle eie identiteit moes handhaaf.⁷⁹ Die meerderheidsgroep was ten gunste van die opheffing en aanpassing van die meeste afsonderlike strukture vir Kleurlinge sodat dieselfde standaarde en geleenthede vir beide die Kleurlinge en blankes geldig sou wees.⁸⁰

Die verskillende standpunte tussen die twee groepe het veral duidelik na vore gekom in hoofstuk 22 van die verslag wat 'n sosiaal-ekonomiese perspektief op die Kleurlinge gebied het. In hierdie hoofstuk het die meerderheidsgroep hulle steun toegesê aan die teorie van “chroniese gemeenskapsarmoede”, ook genoem die “subkultuur van armoede”, waarin 40 persent van die Kleurlingbevolking vasgevang was. Luidens hierdie teorie het persone binne die kategorie van “chroniese gemeenskapsarmoede”, hulle in 'n minder bevoorregte posisie binne 'n streng kompeterende gemeenskap bevind, vanweë fisiese en ekonomiese onderdrukking tesame met negatiewe sielkundige faktore, wat hulle vooruitgang gestrem het.

⁷⁸ *Die Transvaler*, 19.6.1976 Kleurlinge is nie ,anders' as wittes: Sitting gevra in parlement, p. 8).

⁷⁹ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Kommissie is só verdeel, p. 8).

⁸⁰ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Kleurlinge is nie ,anders' as wittes: Sitting gevra in parlement, p. 8).

Die minderheidsgroep het hiervan verskil en was daarvan oortuig dat die teorie van 'n subkultuur van armoede die invloed van die omgewing op menslike gedrag oorbeklemtoon het. Hulle het hierdie siening verwerp en was van mening dat die toekoms van die Kleurlinge geleë was in hulle ontwikkeling as 'n eie, afsonderlike gemeenskap. Die Kleurlinge moes nie bloot gesien word as slagoffers van die blanke, Suid-Afrikaanse bestel waarbinne hulle uitgebuit is nie. So 'n siening het die Kleurlingprobleme slegs aan die blanke Afrikaners en hulle beleid van parallelle ontwikkeling toegeskryf en geensins aangedui tot watter mate die Kleurlinge self 'n bydrae tot hulle probleme gelewer het nie.⁸¹

Hierdie verskille het deurgaans neerslag gevind in die finale verslag en meegebring dat daar oor die vernaamste kernaanbevelings nie eenstemmigheid bereik kon word nie. Die Theron-verslag het duidelik hierdie verskillende uitgangspunte weerspieël; veral op die terreine van die politieke en kulturele toekoms van die Kleurlinge.⁸²

Hierdie verdeeldheid het 'n onvermydelike invloed gehad op die besluitnemingsproses ten opsigte van die aanbevelings en het meegebring dat baie van die aanbevelings en hoofstukke in die verslag in mindere of meerdere mate deur voorbehoude vergesel is. Buiten die druk wat deur eksterne faktore op die kommissie geplaas is, het hierdie gebrek aan eensgesindheid binne die kommissie, bykomende druk op sy werksaamhede verseker en die tempo van die ondersoek vertraag.

Die kern van die geskilpunte het neergekom op 'n keuse vir of teen die integrasiegedagte oftewel die nouer aaneenskakeling tussen Kleurlinge en blankes. Hierdie verskille binne die kommissie het ook uitgekring na die blanke bevolking, die Afrikaners en die Engelssprekendes, binne Suid-Afrika.⁸³

⁸¹ R.E. van der Ross: *The Rise and Decline of Apartheid*, pp. 342-343.

⁸² *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Kleurlinge is nie 'anders' as wittes: Sitting gevra in parlement, p. 8).

⁸³ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Perspektief: Twis by die wegspring gaan sake verbrou, p. 8).

In die lig hiervan het Willem de Klerk klem gelê op die eenstemmigheid wat daar tog binne die kommissie en onder die meeste blankes bestaan het oor die groot nood onder die Kleurlinge. Hierdie nood was aanwesig op al die belangrikste terreine en het onder meer ingesluit behuising, onderwys, vervoer, inkomste, maatskaplike geriewe en dienste. Voorts was daar ook eensgesindheid oor die kwessie van politieke frustrasies, knelpunte en die gebrek aan 'n geregverdigde bedingingsmag. Konsensus is ook bereik oor die feit dat dringende optrede baie noodsaaklik was en dat die nodige fondse gevind moes word om agterstande uit te wis.

De Klerk het voorts gemaak dat die verslag met groot nugterheid benader moes word en dat geen persoon hom moes skuldig maak aan kleinlike politiekery of 'n vereenvoudiging van die situasie nie. Hy het ook gewaarsku teen enige oorhaastige besluite wat die toekoms kon benadeel. Sulke optrede sou nie die groot verwagtinge rondom die verslag regverdig nie. Beide die terreine van konsensus sowel as die verskilpunte moes met groot omsigtigheid bespreek word. Hy het die hele kwessie rondom die twispunte baie deeglik saamgevat deur te sê dat dit primêr oor die Kleurling en sy probleme gehandel het en nie oor die binnegevegte wat uit die aangeleentheid ontstaan het nie.⁸⁴

Hierdie verdeeldheid binne die kommissie het 'n hoogtepunt bereik toe een van die kommissielede, Nic Treurnicht, op 24 Junie 1976 'n striemende aanval op die meerderheidsgroep binne die ETK en op prof. Theron self geloods het. Treurnicht, die enigste N.P.-politikus wat sitting op die kommissie gehad het, het verskeie aantygings gemaak gedurende die Volksraadsitting in Junie 1976 waartydens die verslag bespreek is.⁸⁵ In sy betoog het Treurnicht gesê dat die ETK nie die gesag gehad het om 'n beleid aan die regering voor te skryf nie en sy perke oorskry het deur direkte verteenwoordiging vir die Kleurlinge in die parlement voor te stel.⁸⁶ Sy argument was in skrilte kontras met

⁸⁴ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Perspektief: Twis by die wegspring gaan sake verbrou, p. 8).

⁸⁵ *Debate van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10542-10545.

⁸⁶ *Debate van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10545.

die pleidooie wat hy in 1971 gelewer het ten gunste van die hervorming van die Senaat sodat die Kleurlinge daarin opgeneem kon word. Volgens *Die Afrikaner* was hierdie standpuntverandering van Treurnicht verteenwoordigend van die grootskaalse verwarring wat daar binne die regering bestaan het rondom die Kleurlinge se politieke toekoms.⁸⁷

Treurnicht het Erika Theron beskuldig van swak werksverdeling en aangevoer dat sy sekere vooropgestelde idees gehad het oor die rigting wat die kommissie se ondersoek moes inslaan. Dit het volgens hom 'n definitiewe invloed op die ETK se werksaamhede en die uiteindelijke verslag gehad.⁸⁸ Hy het ook die vier akademici, proff. Erika Theron, Sampie Terreblanche, Ben Vosloo en J.B. du Toit, daarvan beskuldig dat hulle die magsewewig binne die kommissie behou het en deurgaans in die posisie was om die uitslag te bepaal. Hy het voorts beweer dat hierdie akademici die belangrikste kwessies binne die ondersoek hanteer het en die minderheidsgroep sodoende op die agtergrond geskuif het. Treurnicht het prof. Theron daarvan beskuldig dat sy sekere lede as onbekwaam bestempel het en dat sy die werk binne die kommissie só verdeel het om haar vooropgestelde idees oor die ondersoek en die aanbevelings te pas.⁸⁹

Volgens Treurnicht het hierdie optrede die waarde van die verslag drasties verlaag en was dit vir hom onmoontlik om die verslag sonder meer te aanvaar. Die gebeure binne die kommissie was vir hom 'n vooruitskouing van die probleme wat sou ontstaan indien blankes, Kleurlinge en Indiërs gesamentlike sitting in die parlement sou hê.⁹⁰ Hy was ook van mening dat die ETK veels te negatief was oor die vordering wat reeds ten opsigte van die Kleurlinge gemaak is, en sodoende die indruk geskep het dat die regering op daardie gebied nog niks vermag het nie.⁹¹

⁸⁷ *Die Afrikaner*, 2.7.1976 (Nat-LV val eie kommissie aan. Groot verwarring en botsing in NP oor kleurlingverslag, p. 2).

⁸⁸ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10542-10543.

⁸⁹ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10543.

⁹⁰ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10544.

⁹¹ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10545.

Die reaksie op Treurnicht se aanval is gekenmerk deur uiterste verbasing en onbegrip, aangesien hy een van die lede was wat gestem het ten gunste van die ingrypendste integrasie-aanbevelings, insluitende wysigings aan die omstrede *Groepsgebiedewet*.⁹² Hy het ook die aanbevelings ondersteun dat sekere sakegebiede oopgestel moes word vir Kleurlingondernemings en dat die *Wet op Aanwysing van Aparte Geriewe* afgeskaal moes word.⁹³ Sy uitbarsting het veral groot verwarring en woede onder die integrasioniste van die Kaapse Nasionale Party veroorsaak. Treurnicht, wat ook L.V. vir Piketberg was, is op daardie stadium beskou as deel van die Kaapse binnekring en het homself groot ongewildheid op die hals gehaal met sy onverwagse optrede.⁹⁴

Dr. Schalk van der Merwe, die voormalige Minister van Kleurlingsake, het onmiddellik na Treurnicht se aanval vir die Stellenbossers in die bresse getree. Lede van die opposisiepartye het Treurnicht ook heftig gekritiseer. Dr. Van Zyl Slabbert van die Progressiewe Reformisteparty, het ter verdediging van prof. Theron gesê dat hy nie kon toelaat dat haar integriteit in gedrang gebring word nie.⁹⁵ Hy het ook verklaar dat die grense van die ETK se ondersoek duidelik afgebaken was, dat daar geen gronde vir agterdog jeens die voorsitter of enige van haar kommissielede bestaan het nie en dat die kommissie as geheel hoofsaaklik ondersteuners van die regering was. Die Verenigde Party het by monde van Lionel Murray, die V.P.-lid vir Groenpunt, sy spyt uitgespreek oor die ongelukkige voorval.⁹⁶ Op 'n vraag komende van sir De Villiers Graaff, leier van die Verenigde Party, oor waarom hy dan enigsins die verslag onderteken het, kon Treurnicht geen antwoord bied nie.⁹⁷

Treurnicht se optrede was deel van doodgewone partypolitiekery. Vorster was woedend

⁹² *Die Afrikaner*, 2.7.1976 (Kaapse Natte keer linkses se appelkar om voor bruines, p. 1).

⁹³ *Die Afrikaner*, 25.7.1976 (Nat-LV steun voorstelle teen apartheid, p. 12).

⁹⁴ *Die Afrikaner*, 2.7.1976 (Kaapse Natte keer linkses se appelkar om voor bruines, p. 1).

⁹⁵ *Debate van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10553, 10562-10565.

⁹⁶ *Debate van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10553-10554, 10570-10571.

⁹⁷ *Die Afrikaner*, 2.7.1976 (Nat-LV val eie kommissie aan. Groot verwarring en botsing in NP oor kleurlingverslag, p. 2).

oor sommige van die aanbevelings van die Theron-verslag wat teen die grein van die N.P.-beleid gegaan het. Gevolglik het die N.P. - kouskus vir Treurnicht, wat lid was van die parlement sowel as die kouskus, opdrag gegee om die ETK in die parlement verdag te maak. Treurnicht, wat 'n goeie spreker was, het die voorhoede gevorm en die parlement as platform vir sy aanval gebruik.⁹⁸

Twee van die Kleurlingdele van die kommissie, prof. R.E. van der Ross (Rektor van die Universiteit van Wes-Kaapland) en dr. S.I. Arendse (lid van die V.K.R.) het Treurnicht se aantygings met minagting verwerp. Dr. Arendse het sy gedrag as uiters ongevraagd bestempel en gevra waarom hy nie tydens die besprekings van die ETK sy besware geopper het nie, veral aangesien hyself op verskeie van die werkgroepe sitting gehad het.⁹⁹ Dawie van Die Burger, het ook vir die kommissie in die bresse getree deur te sê: "Die Theron-kommissie se veld was so wyd en selfs wyer as die van enige besprekingsgroep, met die ekstra deug dat die diskussie deurtastend stelselmatig en georden was en uitgeloop het op duidelike aanbevelings van wat gedoen en waarop gemik kan en moet word. Waar daar verdeeldheid was, soos oor hierdie sake onder die publiek en tot binne die Nasionale geleedere bestaan, is ook die verskille gedefinieer en geregistreer. Wie het dan ooit uit 'n kommissie met so 'n breë spektrum van denke eenparigheid op alle belangrike punte verwag? Die merkwaardige is juis die mate van konsensus wat oor die grootste gros van die aanbevelings gevind kon word. Vir mense en instansies wat die welsyn van die bruinmense soek in die nouste samewerking met die witmense, sal hierdie verslag 'n spoorslag wees. Daar is werk, daar is magtig baie werk."¹⁰⁰ Erika Theron het haar waardering vir hierdie woorde uitgespreek en dit aangehaal in haar werk *Sonder Hoed of Handskoen*.¹⁰¹

⁹⁸ Persoonlike mededeling deur prof. S.J. Terreblanche, 8 November 1999.

⁹⁹ *The Cape Times*, 26.6.1976 (Nat MP criticized for attack on Theron, p. 2).

¹⁰⁰ *Die Burger*, 29.6.1976 (Soweto gee ekstra gewig aan verslag oor bruin-wit situasie, p. 16).

¹⁰¹ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 65.

Hennie Smit was van mening dat nie al die aanbevelings van die ETK in ooreenstemming was met die getuienis wat voor die kommissie gedien het nie en dat die ETK buite die grense van sy opdrag beweeg het. Hoewel hy hoë agting vir die ETK-lede gehad het, was daar volgens hom gebreke in die verslag en verskeie groeperinge en voorbehoude oor sekere standpunte.¹⁰²

Treurnicht en Smit se aantygings was nie die enigste kritiek waarmee prof. Theron gekonfronteer is nie. Sy vertel van 'n brief wat sy van prof. Geoff Cronjé (ook 'n kommissielid) ontvang het na afloop van die ETK se ondersoek. Hoewel hy haar geprys het en sy waardering uitgespreek het vir die “onvermoeide en toegewyde wyse” waarop sy haar taak aangepak het, was hy ontnugter met die integrasionisties-liberale koers wat sy as voorsitter van die kommissie ingeslaan het. Dit het volgens hom 'n groot invloed op die kommissie se ondersoek gehad. Hy was ook van mening dat prof. Theron nie altyd onpartydig genoeg was nie en het geïmpliseer dat die ETK 'n soort forum geword het; iets wat 'n kommissie nooit behoort te wees nie. Hoewel sy verbaas was oor hierdie woorde, skryf Erika Theron dat dit haar nie ontstel het nie, aangesien haar gewete skoon was en sy deurentyd probeer het om aan al die ETK-lede se opinies reg te laat geskied. In teenstelling met hierdie kritiek, het nog 'n ETK-lid, J.E. de Villiers Loubser, prof. Theron geprys vir die orde wat sy deurentyd gehandhaaf het “met groot billikheid en geleentheid vir *elke* lid” (sy kursivering).¹⁰³

Hierdie onverwagte kritiek het 'n onvermydelike skaduwee oor die Theron-verslag gegooi. Daarmee saam het die verskyning van die verslag saamgeval met die Soweto-

¹⁰² *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10621-10623.

¹⁰³ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 57-58.

opstande¹⁰⁴ wat op 16 Junie 1976 uitgebreek het. Dit het meegebring dat die Theron-verslag nie die nodige mediadekking gekry het nie, maar grotendeels deur nuusberigte oor die opstande oorskadu is. Berigte oor die onluste het die Theron-verslag verdring en sodoende die trefkrag daarvan afgewater.¹⁰⁵ Dawie, die politieke skrywer van *Die Burger*, het die saamval van die Theron-verslag met die Soweto- en Alexandra-onluste as “’n soort ironiese seën” beskou. Volgens hom het dit ’n waarskuwing en oproep tot wit en bruin gerig om op daardie tydstip (Junie 1976), in die lig van ander ernstige verhoudingsprobleme (soos geblyk het uit die Soweto-opstande), dringend oor hulle eie verhouding te besin.¹⁰⁶

Die onluste was nie net tot Soweto beperk nie, maar het spoedig na ander swart gemeenskappe versprei. Op 11 Augustus 1976 het 30 mense gesterf nadat onrus in die swart woongebiede Langa, Guguletu en Nyanga in Kaapstad uitgebreek het. Teen die begin van September 1976 het Kleurlingskoliere en -studente van die Universiteit van Wes-Kaapland en ander opleidingsinstansies hulle by die protes aangesluit. ’n Verdere 30 mense het gesterf in die geweld wat daarop gevolg het.¹⁰⁷ Die uitkring van die boikotaksies na skole in Wes-Kaapland het die Kleurlinggemeenskap skerp verdeel. ’n Ernstige konfrontasie en gebrek aan kommunikasie op politieke vlak het op daardie tydstip tussen die regering en die Kleurlinge bestaan.¹⁰⁸ Die destydse hoof van Kleurlingonderwys, Willie Theron, het later voor die Cillie-kommissie, wat ondersoek moes instel na die Soweto-onluste, getuig dat die reaksie van die regering op die Theron-

¹⁰⁴ Die Soweto-opstande het op 16 Junie 1976 uitgebreek toe sowat 10 000 skoolkinderen in Soweto by wyse van ’n optog, protes aangeteken het teen Afrikaans as voertaal in swart skole. Verdere oorsake van die onluste, was die regering se onverskillige houding jeens die plofbare situasie wat besig was om te ontwikkel en die swartes se ontevredenheid met hulle politieke-, ekonomiese- en sosiale magteloosheid. Die onluste het met hewige geweld en groot lewensverlies gepaard gegaan en word beskou as van die ernstigste onluste wat Suid-Afrika nog beleef het. (C.F.J. Muller (red.): *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, pp. 544-547).

¹⁰⁵ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 65.

¹⁰⁶ *Die Burger*, 19.6.1976 (Soweto gee ekstra gewig aan verslag oor bruin-wit situasie, p. 16).

¹⁰⁷ Reader's Digest: *Illustrated History of South Africa - The Real Story*, p. 451.

¹⁰⁸ T. Cameron en S.B. Spies (reds.): *Nuwe Geskiedenis van Suid-Afrika - Hersiene Uitgawe*, p. 312.

verslag by wyse van sy tussentydse memorandum, grootliks verantwoordelik was vir die Kleurlingonluste in die Kaapse Skiereiland.¹⁰⁹ 'n Memorandum deur die afvaardiging van alle groepe van die V.K.R. wat op 21 September 1976 aan die Eerste Minister oorhandig is, het hierdie standpunt onderskryf. Die V.K.R. het verklaar dat die onluste die resultaat was van 'n opbouende gevoel van magteloosheid en verset en 'n reeks spanningsvolle gebeure, waarvan die minagting van die Theron-verslag, deurslaggewend was.¹¹⁰

Volgens *Dawie* van *Die Burger*, het die Theron-verslag 'n raamwerk en 'n verteenwoordigende beeld van realiteite, take en knelpunte daargestel waarbinne hierdie verhoudingsvraagstukke en -probleme oorweeg en daadwerklik aangespreek kon word.¹¹¹

Te midde van al hierdie woelinge rondom die Theron-verslag, was die aanbevelings van die kommissie weldeurdag en baie kontroversieel vir die tydperk waarin dit verskyn het. Die ETK het geensins die verwagtinge wat daar allerweë rondom sy ondersoek bestaan het, teleurgestel nie. Die teleurstelling sou wel kom in die vorm van die tussentydse memorandum en veral die witskrif wat die regering oor die aanbevelings sou publiseer.

¹⁰⁹ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 66.

¹¹⁰ *Ibid.*, pp. 66-67.

¹¹¹ *Die Burger*, 19.6.1976 (Soweto gee ekstra gewig aan verslag oor bruin-wit situasie, p. 16).

HOOFSTUK 6

BEVINDINGE EN AANBEVELINGS VAN DIE THERON-VERSLAG

Die Theron-verslag was die produk van drie jaar se harde werk. Dit was wetenskaplik gefundeer en het berus op deeglike en intensiewe navorsing. Vier van die lede was voltyds daarmee gemoeid.¹ Hulle was die drie Stellenbosse professore Erika Theron, S.J. (Sampie) Terreblanche en W.B. (Ben) Vosloo asook die sekretaris, prof. J.B. (Koos) du Toit. Dr. Van der Ross het ook waardevolle werk vir die kommissie gedoen, maar nie op voltydse basis nie. Proff. Theron, Terreblanche en Vosloo is deur die Universiteit van Stellenbosch vir die kommissie gesekondeer en het hulle universiteitsalarisse behou. Hulle kollegas het plaasvervangingswerk namens hulle gedoen en kon dié geld van die kommissie terugeis. Die vier voltydse kommissielede het elkeen R.10.00 per dag as vergoeding vir hulle kommissiewerk ontvang. Wanneer hulle op reis gegaan het en elders moes oornag, was die vergoeding 'n bietjie meer. Verder kon hulle gratis in hotelle bly en gratis vlieg. Prof. Theron was op daardie stadium 'n pensioenaris en sy het 'n vasgestelde bedrag as vergoeding ontvang.²

Die produk van die ETK se ontsagwekkende taak was die Theron-verslag met sy 178 aanbevelings. Hierdie aanbevelings het betrekking gehad op die posisie van die Kleurlinge in die Suid-Afrikaanse samelewing en die ekonomiese-, sosio-kulturele en staatkundige omstandighede waarin die Kleurlinge hulle bevind het.

Beeld het tereg opgemerk dat die ETK intellektueel waarskynlik een van die sterkste kommissies was wat tot op daardie stadium deur die regering aangestel is. H.J. Grosskopf het in *Politieke Beeld* die situasie raak opgesom deur te sê dat die aard van die “probleem” rondom die kleurvraagstuk 'n klemverskuiwing ondergaan het en in 1976 anders daar

¹ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Dit was 3 jaar se harde werk, p. 9).

² Persoonlike mededeling deur prof. S.J. Terreblanche, 8 November 1999.

uitgesien het as twintig jaar tevore. Die Kleurlinge was naamlik teen 1976 'n baie meer politiek bewuste groep as vroeër en baie meer bewus van die feit dat hulle saam met die blankes, Suid-Afrikaners was en dus nie gekwalifiseer het as 'n groep wat afgesonder moes word van die blankes nie.³ Dit was ook die klimaat waarbinne die ETK sy ondersoek moes voltooi.

6.1 DIE VORM VAN DIE THERON-VERSLAG

Die Theron-verslag het 'n totaal van 567 bladsye beslaan en uit agt dele bestaan.⁴ Die 22 hoofstukke van die verslag is in vyf dele opgedeel met aan die einde van elke hoofstuk, 'n opsomming van die inhoud van die betrokke hoofstuk om dit vir die leser makliker te maak.⁵ Hierdie besluit het gevolg op 'n voorstel van Erika Theron self om soos sy dit gestel het, "dit vir die Volksraadslede makliker te maak."⁶ Die struktuur van die verslag het soos volg daar uitgesien: Deel I (bestaande uit twee hoofstukke), het gehandel oor die posisie van die Kleurlinge in die Suid-Afrikaanse samelewing. Deel II (bestaande uit vyf hoofstukke), het die ekonomiese posisie van die Kleurlinge behandel, terwyl Deel III (bestaande uit agt hoofstukke), na die sosio-kulturele posisie van die Kleurlinge gekyk het. Deel IV van die verslag het die staatkundige posisie van die Kleurlinge behandel en het vyf hoofstukke beslaan, terwyl Deel V met twee hoofstukke, staatkundige en sosio-ekonomiese perspektiewe bevat het. Die 178 aanbevelings van die ETK is in Deel VI van die verslag vervat. Verskeie bylaes is in Deel VII opgeneem en het ook voorbehoude ten opsigte van hoofstukke en aanbevelings ingesluit. Die laaste deel van die verslag, Deel VIII, het 'n verskeidenheid van inligting bevat, soos byvoorbeeld die name van medewerkers en plekke wat deur die ETK besoek is. Verskeie grafieke, kaarte en

³ *Beeld*, 15.4.1976 (Nou moet dr. Erika se mense help, p. 10).

⁴ E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p. 4.

⁵ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. v.

⁶ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 65.

statistiese gegewens is ook in die verslag opgeneem om die feite toe te lig.⁷ Die 178 aanbevelings van die kommissie is nie gerangskik in ooreenstemming met die spesifieke volgorde van die 22 hoofstukke nie en het dus nie noodwendig met die hoofstukke gekorrespondeer nie.⁸

6.2 DIE VERNAAMSTE BEVINDINGE EN AANBEVELINGS VAN DIE THERON-KOMMISSIE

Die belangrikste kernaanbevelings van die ETK is soos volg deur *Die Burger* saamgevat:

- * “Bevredigende vorme van regstreekse Kleurlingverteenvoording en -seggenkap op die verskillende owerheidsvlakke en in besluitnemingsliggame.
- * ’n Komitee van deskundiges om voorstelle oor bogenoemde te doen.
- * Die bestaande Westminster-gefundeerde regeringstelsel⁹ moet verander word om by Suid-Afrika se plurale bevolking te pas.
- * Vir bevolkingsklassifikasie moet daar net een enkele kategorie “Kleurling” wees,

⁷ E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p. 4.

⁸ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. v.

⁹ Die Westminster parlementêre regeringstelsel is vernoem na die Engelse (sedert 1707 Britse) parlement wat in Westminster, Londen, gesetel is. Dié regeringstelsel was onder meer ook in Suid-Afrika vanaf 1910 tot 1983 van toepassing. Die vernaamste kenmerke van die model is ’n sterk kabinetsregering gebaseer op die gesag van die meerderheid; die belangrikheid wat gekoppel word aan konstitusionele/grondwetlike konvensies/gebruike; ’n twee-party stelsel gebaseer op een-man kiesafdelings; die aanname dat minderheidsgroepe uitdrukking kan vind in een van die groot partye; die konsep van ’n lojale opposisie en die leerstelling van parlementêre oppergesag wat voorkeur geniet bo die populêre soewereiniteit, behalwe tydens verkiesings. Die Westminster-stelsel, is dus gebaseer op verantwoordelike party-regering. Gedurende verkiesings moes alle kiesers ’n keuse maak tussen deelnemende partye wat elkeen sy eie sosiale en ekonomiese beleidsrigtings verkondig. Die uitvoerende gesag wat grootliks identifiseer met een van die partye, moes verantwoording doen aan die wetgewende gesag. Die basiese verkiesingsreël is pluraliteit of “winner-take-all”: Die kandidaat met die meeste stemme wen en al die ander kandidate verloor. In die Westminster-model geniet die parlement die oppergesag en oefen die regering beheer uit solank hy die ondersteuning van die parlementêre meerderheid het. (*The Blackwell Encyclopaedia of Political Institutions*, p. 637; *The encyclopedia of democracy*, vol. I, p. 99; vol. II, p. 477; vol. III, p. 857).

aanvaarding moet naas afkoms as maatstaf gebruik word.

- * Die *Wet op die Verbod op Gemengde Huwelike* en *Artikel 16 van die Ontugwet* moes herroep word.
- * Heelparty wysigings in die *Wet op Groepsgebiede*, o.m. dat sekere sakegebiede tot onbeheerde gebiede verklaar word.
- * Gelyke salarisse vir gelyke werk.
- * Kleurlinge moes toegelaat word om sonder permit op enige plek landbougrond te koop.
- * Die instelling van 'n pensioenplan vir plaaswerkers.
- * Die oopstelling van alle universiteite vir Kleurlinge.
- * Die uitwissing van die behuisingsagterstand as hoogste prioriteit.
- * Die Kleurling moet nie as gemeenskap beskou word wat kultureel anders as die blankes is nie.
- * Besluite oor die gesamentlike gebruik van teatersale moes oorgelaat word aan die eienaars en aanbieders en nie aan 'n staatsdepartement nie.
- * Die samestelling van merietespanne eerder as uitnodigingspanne vir internasionale sport.
- * Die uitskakeling van beheermaatreëls wat wedstryde op nasionale-, provinsiale- of streekvlak waarby blankes en Kleurlinge betrokke is, onnodig aan bande lê of bemoeilik.
- * Die geleidelike oopstelling op selektiewe grondslag van openbare plekke, geriewe en sekere strande.”¹⁰

6.2.1 DIE POSISIE VAN DIE KLEURLING IN DIE SUID-AFRIKAANSE SAMELEWING

Deel I van die ETK-verslag getitel *Die Posisie van die Kleurling in die Suid-Afrikaanse*

¹⁰ *Die Burger*, 19.6.1976 (Nuwe bedeling vir bruines gevra - Belangrikste aanbevelinge, p. 3).

Samelewing, het bestaan uit twee hoofstukke wat onderskeidelik gefokus het op 'n demografiese ontleding van die Kleurlinge en die statutêre grondslae van die Kleurlinge se posisie as landsburger.¹¹ Hoofstuk 1 van die verslag getitel *Demografiese Ontleding*, het die basiese demografiese feite en karaktertrekke van die Kleurlinge behandel. Hierdie hoofstuk het die empiriese basis voorsien vir baie van die argumente wat op die terreine van sosio-ekonomiese en politieke ontwikkeling van die Kleurlinge gevoer is. Dit het ook gehelp met die daarstelling van 'n vergelykende beeld van Kleurlinge enersyds en die blanke bevolkingsgroep andersyds.¹²

In 'n opsomming van die Theron-verslag, verduidelik J.B. du Toit die waarde van demografiese inligting soos volg: “Die blote feit van getalle -bevolkingsgroei, bevolkingsdigtheid en bevolkingsverspreiding- is van basiese belang in 'n analise van die wel en weë van alle menslike groeperinge.” Volgens Du Toit dra hierdie inligting nog meer betekenis binne 'n pluralistiese samelewing, aangesien die bestaan van etniese-, kleur- en kulturele verskille, deurentyd die aard van groeperinge en samelewingspatrone beïnvloed. Hy wys voorts daarop dat die opvatting, verwagting en stereotipes wat die lede van die verskillende bevolkingsgroepe van mekaar het, in Suid-Afrika en in die res van die wêreld, onder meer deur die feite van getalle beïnvloed word. Sowel die getalle as die feite van die geskiedenis, ideologiese sienswyses en tradisionele opvatting, is dus bepalend vir die verhouding tussen blankes en Kleurlinge en die patrone van saamleef.¹³

Hoofstuk 1 het onder andere gekyk na die omskrywing of definisie van die term Kleurling, die bevolkingsgroei en -tendense van Kleurlinge insluitend geboorte- en sterftesyfers en patrone, leeftydsamestelling, die gesins- en huwelikstatus en alle gepaardgaande faktore asook 'n geografiese ontleding, insluitend die verspreiding, verstedeliking en

¹¹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. vi.

¹² S.T. van der Horst: *The Theron Commission - A Summary*, p. 1.

¹³ E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p. 6.

internasionale migrasiepatrone van Kleurlinge. Al hierdie inligting is deurentyd met kaarte, grafieke en statistieke toegelig en die kommissie het ook 'n bevolkingsprojeksie vir blankes en Kleurlinge tot die jaar 2020 saamgestel.¹⁴ Hulle het onder meer bevind dat die Kleurlinge binne die volgende 25 jaar in getalle sou verdubbel en indien blanke immigrasie buite rekening gelaat sou word, sou die Kleurlinge teen die jaar 2020 meer as die blankes wees.¹⁵

Hoofstuk 2 getitel *Statutêre grondslae van die Kleurling se posisie as burger*, het die staatkundige omskrywing van die begrip “Gekleurde”, die kwessie van sosiale omgang en huweliksluiting onder Kleurlinge, Kleurlinge se okkupasie en besit van grond, Kleurlinge se politieke burgerregte en die posisie van Kleurlinge binne die weermag aangespreek.¹⁶ Bogenoemde aangeleenthede is saam met al die wetgewing waardeur dit ondersteun is, onder die soeklig geplaas, geherevalueer en somtyds ernstig deur die ETK bevraagteken. Deel I van die verslag het aanleiding gegee tot aanbevelings 1-8 van die kommissie.¹⁷

Die volgende wette het grootliks die posisie van die Kleurlinge bepaal en is deur die kommissie ondersoek: Die statutêre omskrywing van “Gekleurde” (die *Bevolkingsregistrasiewet*, Wet 30 van 1950), sosiale omgang en huweliksluiting (die *Wet op Groepsgebiede*, Wet 36 van 1966, die *Wet op Verbod van Gemengde Huwelike*, Wet 55 van 1949 en die *Ontugwet*, Wet 23 van 1957), Okkupasie en besit van grond (die *Wet op Aanwysing van Aparte Geriewe*, Wet 49 van 1953 en die *Wet op Groepsgebiede*), Burgerregte op politieke terrein (die *Wet tot Konsolidasie van die Kieswette*, Wet 46 van 1946, soos gewysig by artikel 2 van Wet 30 van 1958 en die *Grondwet van die Republiek*

¹⁴ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 3-22.

¹⁵ *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 6; *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Flitse uit die verslag, p. 9).

¹⁶ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P.38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 23-32.

¹⁷ E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p. 21.

van Suid-Afrika, Wet 32 van 1961 en die posisie van Kleurlinge in die weermag (volgens artikel 2(1) (B) van die *Verdedigingswet* (Wet 44 van 1957), was die vereistes van militêre diensplig nie op Kleurlinge van toepassing nie.¹⁸

Die ETK het telkens die geskiedenis as vertrekpunt geneem en die posisie van die Kleurlinge op alle vlakke van die samelewing daarvolgens beoordeel. Derhalwe is die hantering van die Kleurlinge sedert die vroegste tye gebruik om die situasie na behore te ondersoek en 'n goeie oorsig te verkry. Die ETK het daarop gewys dat die owerhede sedert Uniewording in 1910 sekere maatreëls getref het om die blanke en nie - blanke groepe apart te hou. Sedert 1948 het hierdie situasie landswyd uitgebrei en op veel groter skaal gefungeer. Verskeie wette, waarvan bogenoemde 'n belangrike deel uitgemaak het, is dienoooreenkomstig ingestel om die rasseverhoudinge binne die raamwerk van segregasie, te reguleer. Aangesien dit onmoontlik was om die sosiaal-ekonomiese posisie en wetlike of statutêre maatreëls van 'n bevolkingsgroep heeltemal van mekaar te skei, het hierdie wette ook deurgesuur na ander vlakke van die samelewing en groot bitterheid en frustrasie by die Kleurlinge meegebring.¹⁹

By nadere ondersoek het dit geblyk dat die *Bevolkingsregistrasiewet* (Wet 30 van 1950, soos gewysig), groot ontevredenheid veroorsaak het en terselfdertyd die Kleurlinge se posisie op al die ander lewensterreine bepaal het. Die vernaamste ontevredenheid met die *Bevolkingsregistrasiewet* het gespruit uit die negatiewe omskrywing van 'n "Gekleurde" as iemand wat nie swart of blank is nie. Die wet het dan weer die groep "Gekleurdes" in sewe subkategorieë onderverdeel.²⁰ Die *Bevolkingsregistrasiewet* het daarop neergekom

¹⁸ E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p. 13.

¹⁹ E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, pp. 12-13.

²⁰ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 31.

dat die Kleurlinge saamgestel is uit vier van die subgroepe wat behoort het tot die kategorie “Gekleurdes”, te wete die Kaapse Kleurlinge, Griekwas, Maleiers en ander gekleurdes.²¹

Verskeie knelpunte het uit die toepassing van die wet ontstaan en die Kleurlinge laat voel asof hulle gereduseer is tot blote randfigure van die samelewing. Sodoende is ’n minderwaardigheidsgevoel by hulle gevestig. Die *Bevolkingsregistrasiewet* het ook die beginsel van rasseklassifikasie volgens afkoms nadelig beïnvloed en meegebring dat afkoms in plaas van voorkoms en gewoonlike deurgang soos vroeër, nou die maatstaf geword het. Alhoewel die proses op daardie stadium meer meganies verloop het as voor 1967, was die klassifikasie nie noodwendig in ooreenstemming met die sosiale/maatskaplike werklikhede van die Kleurlinge nie. Dit het ook ernstige verwarring vir sommige individue meegebring in gevalle waar ’n persoon byvoorbeeld volgens voorkoms en deurgang as blank of swart geklassifiseer is, maar volgens afkoms as gekleurd beskryf is. Verdere knelpunte rakende die wet het gehandel oor die vasstelling van die subgroepe van gekleurdes wat problematies was vir kinders waarvan die ouers tot verskillende rassegroepe behoort het. Ander knelpunte het bestaan ten opsigte van die wetlike onderskeid tussen gekleurdes en swartes en het verwarring en dikwels vermenging bevorder. Hoewel die wysiging van klassifikasie deur die Sekretaris van Binnelandse Sake behartig is, het die gevaar bestaan dat dit aan die oordeel van gewone amptenare oorgelaat kon word.²²

Volgens die ETK het die onderverdeling van die Kleurlinge slegs verwarring veroorsaak en het hulle derhalwe aanbeveel dat die subgroepe vervang moes word met ’n enkele kategorie, “Kleurling”. Wat die knelpunte rakende bevolkingsklassifikasie betref, het die ETK aanbeveel dat die *Bevolkingsregistrasiewet* gewysig word sodat aanvaarding naas

²¹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 481.

²² E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, pp. 15-16.

afkoms ook 'n kriteria vir die klassifikasieproses moes wees en dat kinders van gemengde afkoms beskou moes word as deel van die bevolkingsgroep van die ouer in wie se direkte sorg hulle was, met ander woorde tot die gemeenskap waarbinne hulle grootword en opgevoed word. Die kommissie het aanbeveel dat die klassifikasie van sulke kinders op grond van aanvaarding, later wel verander kon word.²³

Die praktiese implikasies van hierdie aanbevelings sou, indien dit aanvaar word, daarop neerkom dat dit vir 'n Kleurling moontlik sou wees om as blank geklassifiseer te word, indien hy/sy deur die gemeenskap as blank aanvaar is.²⁴

Soos reeds genoem, was die *Bevolkingsregistrasiewet* en die implikasies daarvan, nie onafhanklik van die ander lewensterreine nie. Sodra 'n persoon as Kleurling geklassifiseer is, het dit 'n direkte en dikwels beperkende invloed op sy sosiale aktiwiteite en huweliksluiting, sowel as sy leef-, werk- en woonomstandighede uitgeoefen. Die klassifikasie van 'n persoon het dus al die ander fasette van sy lewe bepaal. Verskille in maatstawwe tussen die *Bevolkingsregistrasiewet* en die *Groepsgebiedewet* het ook meegebring dat blank en gekleurde en swartes en gekleurdes soms kon saamwoon en verkeer. (Par. 2.17-2.18 van Theron-verslag).²⁵

Die vernaamste wette wat bepalend was vir die sosiale omgang en huweliksluiting van die Kleurlinge, was die *Wet op Verbod van Gemengde Huwelike* (Wet 55 van 1949), die *Ontugwet* (Wet 23 van 1957) en die *Wet op Groepsgebiede* (Wet 36 van 1966). Die ETK het by nadere ondersoek tot die gevolgtrekking gekom dat die verskillende kriteria tussen die proses van rasseklassifikasie en die verbod op gemengde huwelike en ontug, tot

²³ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P.38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 481.

²⁴ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Kleurlinge is nie 'anders' as wittes: Sitting gevra in parlement - klassifisering, p. 8).

²⁵ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P.38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 31.

ernstige verwarring en onreëlmatighede aanleiding gegee het. Die beginsel dat die *Wet op Verbod van Gemengde Huwelike* en die *Ontugwet* op grond van voorkoms en aanvaarding toegepas is, en nie volgens die onderskeid wat deur die *Bevolkingsregistrasiewet* getref is nie, het meegebring dat eersgenoemde twee wette nie meer ontug en gemengde huwelike tussen Kleurlinge, swartes en blankes volgens die bepalings van die *Bevolkingsregistrasiewet* verbied het nie, maar slegs tussen persone wat volgens voorkoms blank en nie-blank was. Dit het beteken dat ontug en saamleef slegs verbied kon word tussen persone wat volgens voorkoms blank en nie-blank was, en nie tussen blankes en gekleurdes op sigself nie. Hierdie verskillende gronde waarop die drie wette gefunksioneer het, het ernstige twyfel by die ETK laat ontstaan oor die effektiwiteit, wenslikheid en praktiese uitvoerbaarheid daarvan.²⁶

Die doel van die *Wet op Verbod van Gemengde Huwelike* en die *Ontugwet*, was vierledig van aard. Dit moes help om orde te handhaaf, die biologiese identiteit van bevolkingsgroepe, veral die blankes, te beskerm, rassewrywing en bloedvermenging te voorkom en maatskaplike probleme op gesinsvlak uit te skakel. Die ETK het egter benadruk dat die wetgewing ernstige morele en godsdienstige implikasies tot gevolg gehad het, onreëlmatighede veroorsaak het, vernederend was vir die persone wat daaraan onderwerp is en wêreldwyd met 'n stigma van rassisme getipeer is.²⁷ Vanuit getuienis wat deur die ETK aangehoor is, was dit duidelik dat dié twee wette die Kleurlinge verbitterd gelaat het. Die feit dat 'n verhouding en moontlike huwelik tussen blankes en Kleurlinge immoreel en strafbaar was, het hulle ook minderwaardig laat voel.²⁸

In die lig van hierdie verbittering onder Kleurlinge en ander genoemde knelpunte, het die

²⁶ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 29.

²⁷ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 481.

²⁸ *Ibid.*, p. 29.

ETK aanbeveel dat die *Wet op Verbod van Gemengde Huwelike* en *artikel 16* van die *Ontugwet* herroep word. Agt lede van die kommissie was ten gunste van die aanbeveling, sewe het daarteen gestem en drie het neutraal gebly.²⁹ 'n Minderheidsaanbeveling deur vier lede (F.H. Badenhorst, J.E. de V. Loubser, proff. S.J. Terreblanche en W.B. Vosloo), het gelui dat “die herroeping van die *Wet op Verbod van Gemengde Huwelike*, asook *artikel 16* van die *Ontugwet* ernstig oorweeg moet word”. Nog 'n minderheidsaanbeveling gesteun deur prof. G. Cronjé, dr. A.S. Meyer, J.H. Pretorius en G.J. van Zyl het klem gelê op die noodsaaklikheid om die identiteit van alle rassegroepe te beskerm. Gevolglik het hulle aanbeveel dat “die *Wet op Verbod van Gemengde Huwelike*, asook *artikel 16* van die *Ontugwet* ook op die onderlinge verhouding tussen swartes, Kleurlinge en Asiërs toegepas word.”³⁰

Die *Wet op Groepsgebiede* (Wet 36 van 1966), het intense bitterheid en ontevredenheid onder die Kleurlinge veroorsaak. Dit het die Kleurlinge die swaarste getref en hulle aan geweldige ontberings blootgestel. Sekere beslissings soos in die geval van Distrik Ses in Kaapstad, Skoolstraat in die Paarl, die bruin woongebied in Somerset-Wes en die Bo-Soldergebied op Heidelberg in die Kaap, het groot verbittering veroorsaak. Die wet was voordelig in die sin dat die meerderheid Kleurlinge vanuit baie swak woonbuurte verskuif is na huise wat aan sekere standaarde moes voldoen. Sodoende is plakkerskampe en krotbuurte in sommige gevalle uit die weg geruim.³¹ Aan die ander kant het die swak beplanning en toepassing van die wet juis aanleiding gegee tot die ontstaan van plakkerskampe. So, byvoorbeeld, was daar teen Julie 1973 15 000 Kleurlinge in plakkerskampe gevestig by Stellenbosch. In 'n artikel het die afdelingsraad van Stellenbosch gemeld dat daar in totaal 34 plakkerskampe in die gebied bestaan het met 'n ernstige tekort aan water, ligte en sanitasie sowel as 'n ernstige tekort aan opgeleide

²⁹ E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p.22.

³⁰ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 482.

³¹ *Die Burger*, 21.6.1976 (*Groepsgebiede wrede wet, sê bruinmense*, p. 13).

persone om die geriewe te verskaf. Dit, tesame met die maatskaplike verval wat daarmee saamgegaan het, het meegebring dat die plakkers in haglike omstandighede moes leef. Die afdelingsraad van Stellenbosch het hierdie probleem as 'n direkte uitvloeisel van die *Groepsgebiedewet* beskou, aangesien talle Kleurlinge verskuif is sonder dat hulle elders 'n heenkome gehad het. Ander oorsake was die verkoop van plase wat gesinne werkloos gelaat het, die onbeplande aanwas van gesinne en die instroming van Kleurlinge vanuit droogtegeteisterde gebiede.³²

Die wyse waarop die gedwonge hervestigings toegepas is, het ook tot ontevredenheid gelei. Die nuwe tuistes was gewoonlik geleë op oop vlaktes of agter bulte. Daar was beweringe dat blanke selfsug met die toepassing van die *Groepsgebiedewet* bo menseverhoudinge geseëvier het en dat die Kleurlinge se gebrek aan mag en hulle swak bedingingsposisie daardeur uitgebuit is. Die hervestigings het dikwels geordende gemeenskappe ernstig ontwig en meegebring dat die *Groepsgebiedewet* die Kleurlinge met afkeer vervul het. Hulle het dan ook daarna verwys as 'n "wrede wet".³³ Die verskuiwings het gepaard gegaan met groot finansiële verliese. Aangesien die nuwe woongebiede gewoonlik verafgeleë was, het dit ook groter vervoerkoste vir die Kleurlinge na en van hulle werkplekke meegebring. Weens 'n gebrek aan behoorlike beplanning, het die nuwe woongebiede min vooruitsigte vir verbetering gehad.³⁴

Die *Wet op Groepsgebiede* het ook veral ter sprake gekom in hoofstuk 9 van die ETK-verslag wat gehandel het oor behuising en gemeenskapsontwikkeling. Volgens die ETK se bevindinge was daar geen statutêre maatreël wat tot soveel wantroue, bitterheid en vyandiggesindheid by die Kleurlinge gelei het as die *Groepsgebiedewet* nie.³⁵ Derhalwe het die meerderheid van die kommissielede aanbeveel dat die *Wet op Groepsgebiede*

³² *Die Burger*, 14.7.1973 (15 000 Kleurlinge plak by Stellenbosch, p. 1).

³³ *Die Burger*, 21.7.1976 (Groepsgebiede wrede wet, sê bruinmense, p. 13).

³⁴ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Bitter oor groepsgebiede, p. 8).

³⁵ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 73.

sodanig gewysig word dat sekere sake- en nywerheidsgebiede as onbeheerde gebiede verklaar word, ten einde die sosiale verhouding en kontak tussen lede van verskillende rasse te bevorder en beter geleenthede vir ondernemers van alle bevolkingsgroepe te skep.

In die praktyk het dit beteken dat Kleurlinge binne hierdie onbeheerde gebiede grond sou kon besit en okkupeer. Ten einde groter variasie te bewerkstellig in die gebruikmaking van ontspanningsfasiliteite en vermaak, het die ETK aanbeveel dat die *Groepsgebiedewet* so gewysig moes word dat 'n plaaslike bestuur, op versoek van die eienaar, die gebruik van sulke geriewe ook vir Kleurlinge kon oopstel al was die gerief binne 'n verklaarde groepsgebied geleë. Twee lede, prof. G. Cronjé en G.J. van Zyl, het teen hierdie aanbevelings gestem, aangesien dit volgens hulle sou bydra tot die geleidelike afwenteling van afsonderlike ontwikkeling en die *Wet op Groepsgebiede* spesifiek. Prof. C.D. Roode wat buite stemming gebly het, was van mening dat die aanbevelings Kleurlingondernemerskap in Kleurlingwoongebiede ernstig sou strem en dat die wye spektrum van die aanbeveling betekenisvolle implikasies, waarskynlik ten opsigte van die apartheidsbeleid, gehad het.³⁶

Verdere aanbevelings rakende die posisie van die Kleurlinge in die Suid-Afrikaanse samelewing het gelui dat die gebruik van aparte geriewe soos bepaal deur die *Wet op Aanwysing van Aparte Geriewe* selektief verminder moes word, dat 'n stelsel van militêre diensplig en 'n skoolkadettstelsel in Kleurlingskole ingestel moes word³⁷, dat die loongaping sowel as die verskille in salarisse en diensvoorwaardes tussen blankes en Kleurlinge afgeskaf en vervang moes word deur gelyke salarisse vir dieselfde werk, waar meriete, ervaring, kwalifikasies en doeltreffendheid ook gelyk is, dat wetenskaplike en

³⁶ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 482.

³⁷ Behalwe die feit dat Kleurlinge sodoende sou deelneem aan die landsverdediging, sou dit ook 'n positiewe bydrae lewer tot die dissiplinering van die Kleurlingjeug. (*Die Transvaler*, 19.6.1976 (Kleurlinge is nie ,anders' as wittes: Sitting gevra in parlement, p. 8).

ander instansies self kon besluit oor die insluiting van blanke en Kleurlinglede en dat daar vir amptelike statistieke in die toekoms slegs tussen blankes en nie-blankes onderskei sou word. Indien nodig moes Kleurlinge afsonderlik van swartes en Asiate gegroepeer word. Die laaste vier aanbevelings was eenparig.³⁸

6.2.2 DIE EKONOMIESE POSISIE VAN DIE KLEURLINGE

Die werkgroep oor Ekonomie en Arbeid, met prof. S.J. Terreblanche as sameroeper, het vanweë die omvangrykheid van hulle ondersoekterrein, die hulp van verskeie deskundiges ingeroep. Die volgende akademici het navorsing vir die ETK onderneem: dr. H.A. Oosthuizen, dr. M.A. du Toit en prof. J.L. Sadie van Stellenbosch, proff. P.J. van der Merwe en J.J. Stadler van die Universiteit van Pretoria, prof. P.J. Welgemoed van die Randse Afrikaanse Universiteit en prof. P.A. Nel van Unisa. Die Buro vir Marknavorsing het ook onder leiding van prof. M. Loubser meningsopnames vir die werkgroep onderneem. Prof. Terreblanche het persoonlik hoofstukke 3 (Inkomste en Verbruiksbesteding), 4 (Kleurlingondernemerskap), 5 (Kleurlingarbeid) en 6 (Vervoeraangeleenthede) voorberei.³⁹

In hoofstukke 3-6 is alle aspekte van die Kleurlinge op ekonomiese terrein ondersoek. Daar is onder meer gekyk na die persoonlike inkomste en verbruiksbesteding van die Kleurlinge, hulle besparings, die inkomste van Kleurlinghuishoudings en -verdieners en die kenmerke van Kleurlinge as verbruikers en huurkoopfinansiering onder Kleurlinge. Hierdie inligting is deurentyd toegelig met statistieke, grafieke, tabelle en getuienis om die feite te staaf.

Behalwe die toenemende aanwas onder die Kleurlinge en hulle groot gesinne, het hulle lae

³⁸ E. Theron en J.B du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, pp. 24-25.

³⁹ S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, p. 2.

opvoedingspeil ook bygedra om baie Kleurlinghuishoudings onder die minimum lewenspeil (MLP) te plaas. Die armer Kleurlinge het ook vanweë hulle onkunde weerloos gestaan teenoor die wanpraktyke van die verbruikersmark.⁴⁰ Die ETK het bevind dat die armer gedeelte van die Kleurlingbevolking onoordeelkundig met hulle lae inkomste te werk gegaan het. Vanweë 'n gebrek aan die nodige kennis, ervaring en vaardighede, het hulle hulle skuldig gemaak aan wanbesteding en grootskaalse vermorsing. Sommige handelaars en finansieringspraktyke het die onkunde van die Kleurlingverbruikers uitgebuit en geensins moeite gedoen om die Kleurlinge teen hulleself te beskerm nie. Baie handelaars het met goed ontwikkelde verkoopstegnieke en misleidende advertensies voornemende kopers mislei. Getuienis het ook aan die lig gebring dat mondelinge inligting omtrent die kwaliteit, pryse en finansieringskoste van goedere dikwels vaag was en Kleurlingverbruikers doelbewus verwar het. Sodanige wanpraktyke het veral in die tweedehandse motor- en meubelhandel algemeen voorgekom.⁴¹

Die huurkoopstelsel is so gebruik en misbruik dat veral die armer Kleurlinge ernstig daardeur benadeel is. Wanpraktyke binne die stelsel is veroorsaak deur die werking van verskeie faktore waaronder lae inkomste, 'n gebrek aan kennis onder die verbruikers, "skuiwergate" binne die wet, skerp mededinging, oorywerige verkoopsmanne en die passiewe gesindheid van verbruikers. Huurkoopfinansiering het die arm Kleurlinge benadeel en ontwig. Vanweë 'n gebrek aan die nodige kennis en ervaring, het baie van hulle nie die volle omvang van 'n krediettransaksie begryp nie en het hulle hulle maklik tot finansiële verpligtinge bokant hulle vermoë verbind.

Handelaars wat in huurkope gespesialiseer het, kon makliker toegang tot regshulp verkry as die armer Kleurlingkopers. Die *Wet op Huurkoop* (Wet 36 van 1942 soos gewysig),

⁴⁰ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 35-60.

⁴¹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 56-57.

het die koper beskerm en bepaal dat sekere prosedure gevolg moes word alvorens goedere in geval van agterstallige rekeninge teruggeneem kon word. Vanweë die onkundigheid van Kleurlingkopers, is hierdie prosedure dikwels nie nagekom nie en is hulle goedere sonder meer teruggeneem. Onduidelikhede rakende deposito's en die afbetaling daarvan, het die Kleurlinge verder verwar. Baie Kleurlingverbruikers kon ook nie tussen 'n eenmalige kontantbetaling en 'n reeks paaielemente oor die langtermyn onderskei nie, maar het vanweë hulle gretigheid om die nodige goedere te bekom, transaksies aangegaan. Baie handelaars het die situasie uitgebuit deur slegs die weeklikse/maandelikse paaielemente in hulle advertensies te noem en die kontantprys, finansieringskoste, die totale paaielementelas en die verskil tussen die kontant- en huurkoopprys te verswyg.

Vanweë die maklike verlening van krediet aan voornemende kopers, het sommige verbruikers vyf of ses verskillende huurkooptransaksies, ver bokant hulle finansiële vermoë, gesluit. Veral Kleurlingintrekkers in nuwe behuisingskemas is in dié opsig mislei. In baie gevalle het agente wat meubels en elektriese toestelle van huis tot huis verkoop het, duur toerusting aan gesinne verkoop wie se huise nie eers van krag voorsien was nie. Die agente het die kopers meegedeel dat hulle binnekort van krag voorsien sou word, of hulle het nagelaat om te sê dat daar geen kragaansluiting sou plaasvind nie. Baie Kleurlinge het in die proses hulle huise verloor, omdat hulle vanweë die hoë paaielementelas nie hulle huur kon betaal nie. Baie arm verbruikers kon nie hulle paaielementverpligtinge end-uit nakom nie en is verder verarm deurdat die goedere uiteindelik teruggeneem is.⁴²

Die ondersoek rakende inkomste en verbruiksbesteding onder Kleurlinge het die ETK tot die gevolgtrekking gebring dat die regering die kwessie van belasting so moes hanteer dat die druk op die arm gedeelte van die Kleurlingbevolking klein sou wees, dat indirekte en verkoopsbelasting met oorleg gebruik moes word ten opsigte van die arm deel van die

⁴² (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 56-59.

Kleurlinge en dat die regering sy bestedingsprogram só moes aanpas dat die Kleurlingbevolking toenemend deur owerheidsdienste en oordragbetalings bevoordeel sou word. Die ETK het ook aanbeveel dat 'n tegniese komitee aangestel moes word wat die stelsel van kredietverlening moes ondersoek en met voorstelle daaromtrent moes kom. Wat pensioenfondse betref, het die ETK voorgestel dat die stelsel van private pensioene hersien moes word met die oog op rasionalisasie van die stelsel en dat die voorwaardes van pensioenfondse in geval van diensverlating, waarvolgens die bedrag in kontant getrek kon word, hersien moes word. Die oorplasing van lidmaatskap tussen fondse moes ook vergemaklik word. Laastens het die ETK aanbeveel dat Kleurlinge voortdurend aangemoedig moes word om by pensioenskemas aan te sluit.⁴³

Dit is belangrik om daarop te let dat hoofstuk 22 van die Theron-verslag, wat 'n sosiaal-ekonomiese perspektief van die Kleurlinge bied, as deel van Deel II van die verslag (die ekonomiese posisie van die Kleurlinge) gelees moet word. Prof. S.J. Terreblanche het op versoek van Erika Theron, 'n samevattende hoofstuk rakende die sosiaal-ekonomiese posisie van die Kleurlinge vir die verslag geskryf. Volgens Erika Theron sou so 'n hoofstuk die verslag tot 'n saambindende geheel vorm en die onderliggende filosofie na vore bring. Sy het die hoofstuk as een van die belangrikste hoofstukke van die hele verslag beskou.⁴⁴ In daardie hoofstuk het die ETK tot die gevolgtrekking gekom dat die Kleurlinge nie 'n homogene groep met dieselfde behoeftes was nie en dat daardie aanname tot baie wanopvattinge rondom die Kleurlinge gelei het.⁴⁵ Gevolglik het die kommissie drie duidelik onderskeibare stande of groepe binne die Kleurlinggemeenskap geïdentifiseer. Die boonste groep wat uit sowat 20% Kleurlinge bestaan het, se lewenstyl het grootliks ooreengestem met die van die middelklas blankes. Die middelste groep het uit bykans 40% van die Kleurlingbevolking bestaan, terwyl die onderste groep deur sowat

⁴³ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P.38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 483-484.

⁴⁴ S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, p. 2.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 15.

40% Kleurlinge verteenwoordig is, wat hoofsaaklik die landboubevolking en arm stedelinge ingesluit het en in 'n toestand van chroniese gemeenskapsarmoede verkeer het.⁴⁶ Die boonste groep binne die Kleurlingbevolking het hoofsaaklik bestaan uit werkgewers, byvoorbeeld sakemanne en boere, sowel as professionele persone en kantooramptenare.⁴⁷ Hoofstuk 22 wat deel vorm van Deel V van die ETK-verslag, sal later behandel word.

Hoofstuk 4 van die ETK-verslag het na Kleurlingondernemerskap gekyk. Die ETK het tot die gevolgtrekking gekom dat Kleurling- en blanke ondernemers nie werklik van mekaar verskil het nie, maar dat die omstandighede of konteks waarbinne hulle hulle aktiwiteite moes bedryf, wel drasties van mekaar verskil het. Kleurlingondernemers is hoofsaaklik aan bande gelê deur die groepsgebiede waarbinne hulle moes funksioneer. Hulle was ook meestal nog binne 'n fase van onderontwikkeling en deel van ekonomiese agtergeblewe gemeenskappe, terwyl die meeste blanke ondernemers reeds deel gevorm het van 'n ekonomies ontwikkelde gemeenskap.⁴⁸ Verdere eksterne faktore wat die groei van Kleurlingondernemerskap beperk het, was die beplanning van Kleurlinggebiede, die pryse van eiendomme in Kleurlinggebiede, administratiewe verdragings, direkte en indirekte teenkanting teen Kleurlingondernemers en ongesonde mededinging.⁴⁹ Al hierdie faktore is as knelpunte op ekonomiese gebied beskou. Die *Wet op Groepsgebiede* was ook hier in die spervuur, terwyl verskeie staatsdepartemente en plaaslike owerhede vir verdragings verantwoordelik was wat die aankoop van grond vir Kleurlinge bemoeilik het. Verskeie gevestigde ondernemings van ander rassegroepe het Kleurlingondernemerskap teengestaan. Ongesonde kompetisie komende van die sentrale sakekern, waar Kleurlinge nie hulle besighede kon bedryf nie, het as “onbevoegdes” met hulle besighede die

⁴⁶ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Flitse uit die verslag, p. 9).

⁴⁷ S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, p.16.

⁴⁸ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 61.

⁴⁹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 62-69.

Kleurlingwoonbuurtes binnegedring. Lede van ander rassegroepe wat hulle naby Kleurlingwoonbuurtes as “grensmededingers” gevestig het, het ook die Kleurlingondernemers benadeel.⁵⁰ Interne faktore wat ook ’n rol gespeel het, was die aard van die Kleurlingmark, ’n gebrek aan voldoende kapitaal, organisatoriese onvermoë en ’n gebrek aan ervaring en die nodige opleiding.⁵¹ In die praktyk het dit beteken dat Kleurlingondernemers binne hulle eie groepsgebiede steeds in kompetisie met blanke ondernemers was en binne die raamwerk van ’n hoogs ontwikkelde geldstelsel en ekonomie moes funksioneer. Hulle het dit moeilik gevind om aan die hoë eise van geskooldheid, ondernemerskap en leierskap te voldoen.⁵²

Die volgende aanbevelings rakende Kleurlingondernemerskap kan uitgesonder word: weens die toepassing van die *Wet op Groepsgebiede* was die infrastruktuur en die beplanning van die meeste Kleurlingwoongebiede onbevredigend en het dit die ontwikkeling van Kleurlingentrepreneurskap vertraag.⁵³ Vyftien van die ETK-lede het derhalwe aanbeveel dat die regering meer aandag moes gee aan die beskikbaarstelling, herbeplanning en ontwikkeling van sakepersele en geboue. In ’n eenparige aanbeveling het die ETK voorgestel dat die sentrale en plaaslike owerhede met betrekking tot die beskikbaarstelling van sakepersele in Kleurlinggebiede, alles in hulle vermoë moes doen om vertragsings uit te skakel en die prosesse te versnel.⁵⁴

KOKOR, oftewel die Kleurlingontwikkelingskorporasie, is ook deur die ETK geëvalueer. Die ETK het tot die gevolgtrekking gekom dat KOKOR baie meer doeltreffend vir die Kleurlinggemeenskap aangewend kon word. Volgens die kommissie moes KOKOR ’n

⁵⁰ S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, p. 20.

⁵¹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 62-69.

⁵² (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P.38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 61.

⁵³ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P.38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 484.

⁵⁴ S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, p. 21.

meer liberale beleid volg en nie wins as hoofdoelmerk stel nie. Getuigenis het aan die lig gebring dat KOKOR sedert 1962 sowat 30 miljoen rand bestee het waarvan net meer as die helfte gebruik is om Kleurlingbesighede te finansier. Die res is vir KOKOR se eie projekte gebruik. Hierdie optrede van KOKOR het bygedra om verskeie struikelblokke ten opsigte van Kleurlingondernemerskap te oorbrug en nuwe ontwikkelingsmoontlikhede vir Kleurlingondernemers moontlik gemaak. Kleurlingondernemers was egter van mening dat KOKOR te streng was met sy goedkeuring vir aansoeke.⁵⁵

Die ETK het ook aanbeveel dat KOKOR deur middel van bedryfsfasiliteite en differensiasie 'n bydrae moes lewer tot die uitbreiding van noodsaaklike dienste soos dorpsontwikkeling en gemeenskapsfasiliteite. 'n Spesiale afdeling vir navorsing, ontwikkeling en nasorgdienste moes ook binne die Korporasie ingestel word.⁵⁶ Ander aanbevelings rakende KOKOR het daarop neergekom dat die opdrag van die Korporasie sodanig uitgebrei moes word dat hy sy doelstellings in 'n ruimer sin van die woord kon uitvoer; dat KOKOR onder die gesag van die Departement van Nywerheidswese geplaas word en skakeling met die Departement van Kleurling-, Rehoboth- en Namabetrekkinge daarvolgens gereël word ('n stemverdeling het oor hierdie aanbeveling, No.21, ontstaan. Sewe van die ETK-lede het in 'n minderheidsaanbeveling voorgestel dat KOKOR onder die gesag van die Departement van Kleurlingbetrekkinge moes bly en dat skakeling met die Departement van Nywerheidswese en ander departemente en organisasies bewerkstellig moes word na gelang van die behoefte); dat die Tesourie genoegsame fondse tot KOKOR se beskikking moes stel sodat KOKOR die aanwending van fondse meer progressief kon benader; dat KOKOR se seleksiebeleid ruimer en sy leningsbeleid liberaler van aard moes wees, veral in die lig van kritiek dat KOKOR te konserwatief in

⁵⁵ S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, p. 20.

⁵⁶ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Flitse uit die verslag, p. 9).

daardie opsigte was en dat KOKOR gemagtig moes word om op te tree en hulp te verleen aan Kleurlingondernemers in alle ander gebiede, dit wil sê nie net binne verklaarde Kleurling- of nywerheidsgebiede nie.⁵⁷

Hoofstuk 5 van die Theron-verslag het gehandel oor Kleurlingarbeid. Volgens die mening van die boonste groep binne die Kleurlingbevolking, was die meeste knelpunte op die arbeidsterrein te wyte aan die bepalings van die *Wet op Nywerheidsversoening* (Wet 28 van 1956).⁵⁸ Hierdie wet het voorsiening gemaak vir die registrasie van nywerheidsrade wat lone en ander diensvoorwaardes van werkers binne die nywerhede en ander verwante terreine waarbinne hulle geregistreer was, volgens ooreenkomste kon vasstel.⁵⁹ Die wet het ook bepaal dat geen gemengde vakbonde na 1957 vir blankes en Kleurlinge geregistreer mag word nie.⁶⁰ In sommige gevalle kon die Minister van Arbeid vrystelling van sommige bepalings van die wet verleen indien hy daarvan oortuig was dat die ledetal (hetsy blank of gekleurd), te min was om 'n afsonderlike vereniging te stig. Gemengde vakunies wat reeds voor die instelling van die wet bestaan het, sou kon voortbestaan, maar sou later in ander vakbonde kon verdeel.⁶¹ Die beginsel van werksreservering en ander beperkings ten opsigte van Kleurlingarbeid, het voortgevloei uit die *Wet op Nywerheidsversoening* en ander verwante wette en het groot ontevredenheid binne Kleurlinggeledere meegebring.⁶²

Die ETK het veral gefokus op die institusionele arbeidsmark waar die vrye werking van loonvorming beïnvloed is deur vakbondverenigings, werkgewers en die owerheidsbeleid.

⁵⁷ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 485-486.

⁵⁸ S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, p. 21.

⁵⁹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 93.

⁶⁰ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 114.

⁶¹ S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, p. 36.

⁶² (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 114.

Dit het die omskrywing van poste, die vasstelling van lone en die reëls vir die beweging van werkers binne en tussen markte ingesluit. Die kommissie het bevind dat die helfte van die Kleurlinge (280 000 Kleurlingarbeiders) hulle teen 1973 in die institusionele arbeidsmark bevind het. Dit het beteken dat hulle diensvoorwaardes deur ooreenkomste van versoenings- en nywerheidsrade en verskillende vorme van loonvasstelling bepaal is. Die meeste Kleurlinge wat in die openbare sektor werksaam was, se diensvoorwaardes is ook deur die institusionele arbeidsmark bepaal, dit wil sê deur instellings en organisasies wat vir daardie doel deur die regering geskep is.⁶³ Die ETK het tot die gevolgtrekking gekom dat bykans die helfte van die Kleurlingarbeidsmag aan die institusionele arbeidsmark verbonde was en met die volgende knelpunte gekonfronteer was: die vakbondwese, werksreservering, indiens-en tegniese opleiding en die kwessie van besoldiging.⁶⁴

Baie Kleurlinge was ontevrede omdat gemengde vakbondverenigings nie sonder die toestemming van die Minister van Arbeid gestig kon word nie en omdat Kleurlinge nie sonder toestemming in die bestuur van gemengde verenigings kon dien nie.⁶⁵ Verskeie getuies het ook voor die ETK pleidooie gelewer dat statutêre maatreëls wat die indiensneming van Kleurlinge verbied of bemoeilik het, uit die weg geruim moes word. Alhoewel sodanige maatreëls die Kleurlinge tot 'n mate beskerm het, het dit hulle bevorderingsmoontlikhede verminder, 'n negatiewe sielkundige effek op indiensneming- en besoldigingspraktyke gehad en ook die status van die Kleurlingwerknemer negatief beïnvloed. Baie Kleurlinge was ook van mening dat indien die blankes wel arbeidsbeskerming moes geniet, dit veel eerder moes geskied deur middel van loonooreenkomste, die instelling van die beginsel van "gelyke betaling vir gelyke werk" en

⁶³ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 86-87.

⁶⁴ *Ibid.*, p. 87; S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, p. 35.

⁶⁵ S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, p. 21.

die heropleiding of vroeë pensionering van blankes. Die bestaande statutêre maatreëls het veral groot ontevredenheid by die Kleurlingleiers veroorsaak en tot bitterheid jeens die blankes en die regering gelei.⁶⁶

Artikel 77 van die *Wet op Nywerheidsversoening* (Wet 28 van 1956) het die bepalings waarvolgens werksreservering ingestel kon word, vervat. Volgens die Departement van Arbeid moes die beginsel van werksreservering slegs as voorsorgmaatreël funksioneer om rassemededinging uit te skakel en wrywing tussen werknemers van verskillende rassegroepe binne die werkplek te voorkom. Nie alleen moes dit blanke arbeiders beskerm nie, maar ook Kleurlinge en Asiate op persentasiebasis beskerm.⁶⁷ Werksreservering is beskou as 'n metode om die tradisionele werkpatroon tussen verskillende bevolkingsgroepe en hulle onderskeie lewenstandaarde wat met verloop van tyd ontwikkel het, in stand te hou. In sy wese was dit 'n metode om die blankes se lone, werksgeleenthede en lewenspeil te reserveer oftewel te beskerm teen verdringing van ander rassegroepe.⁶⁸

Een van die kwessies wat deurentyd groot ontevredenheid by die boonste groep Kleurlinge veroorsaak het, was die bestaan van loongapings vir gelyke werk tussen blankes en Kleurlinge.⁶⁹ Ten spyte van die verbeterings wat sedert 1970 ten opsigte van Kleurlingbesoldiging en -lone in werking gestel is, was daar teen 1976 steeds groot verskille tussen die lone van blankes en Kleurlinge. Dit was die gevolg van die besoldigingstruktuur wat in die openbare sektor geldig was, knelpunte binne werksreservering, die bestaan van die arbeidsvoorkeurekonomie en die werking van die

⁶⁶ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 99.

⁶⁷ S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, pp. 39-40.

⁶⁸ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 99.

⁶⁹ S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, p. 21.

Loonraad, die swak verhoudings binne die natuurlike arbeidsmark en lae produktiwiteit en ongeskooldheid binne Kleurlinggeledere.⁷⁰ Volgens getuienis wat voor die ETK gelewer is, het die Loonraad nie altyd tred gehou met die veranderinge en nuwe standaarde nie, het dit te stadig gefunksioneer en was sy ondersoek nooit op datum nie. Baie Kleurlinge het versoek dat die Loonraad se werksaamhede aansienlik uitgebrei moes word en dat Kleurlinge ook in die Raad opgeneem moes word.⁷¹

Die ondersoek na die opleiding van Kleurlingarbeiders het aan die lig gebring dat daar 'n groot tekort aan geskoolde, blanke arbeid bestaan het. Terselfdertyd was daar 'n ooraanbod van ongeskoolde en semi-geskoolde nie-blanke arbeid. Aangesien die Kleurlinge meestal 'n tussenposisie tussen die blankes en swartes moes inneem, het die ETK bevind dat die opleiding van Kleurlinge meer aandag moes geniet om die wanverhouding binne die arbeidsituasie uit te skakel.⁷² Baie Kleurlinge het getuig dat blanke vakleerlingkomitees nie baie simpatiekgesind was teenoor die aansoeke van aspirant Kleurlingvakleerlinge nie. Wat opleiding in staatsopleidingsentrums betref, was baie Kleurlinge ontevrede oor die feit dat daar heelwat ambagskole vir blankes bestaan het en die regering besig was met die oprigting van swart ambagskole, maar dat sulke fasiliteite vir Kleurlinge nie bestaan het nie. Die ETK het ook sy kommer uitgespreek oor die feit dat so 'n klein persentasie Kleurlinge (net sowat 17%) deel van die ambagslui en vakleerlinge uitgemaak het.⁷³

Die meeste koerante waaronder *Die Transvaler*, *The Cape Times* en *Die Burger*, het groot gewag gemaak van die ETK se bevindinge rakende werkloosheid en hulle aanbevelings daaromtrent. Die kommissie het onder meer bevind dat werkloosheid en

⁷⁰ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 115.

⁷¹ S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, p. 53.

⁷² *Ibid.*, p. 45.

⁷³ *Ibid.*, pp. 47-48, 49-50.

semi-werkloosheid een van die grootste probleme binne die Kleurlinggeledere was, dat sowat 19% van die Kleurlingmans werkloos was, en dat hierdie syfer teen 1980 tot 27% kon styg. Hulle het ook bevind dat die laer stand van ongeskoolde Kleurlinge nie sou kon kompeteer met die goedkoop swart arbeid nie en dat dit werkloosheid verder sou aanhelp. Die vernaamste knelpunte rakende Kleurlingarbeid was die gebrek aan arbeidsmotivering en opleiding. Volgens die ETK moes 'n stelsel van verpligte registrasie vir werkloos ingestel word en sou kort kursusse in indiensopleiding vir Kleurlinge ongeskooldheid teenwerk. Werkgewers wat hulle arbeiders na sulke kursusse wou stuur, moes vergoeding ontvang by wyse van subsidies en belastingtoegewings.⁷⁴

Die vernaamste kernaanbevelings rakende die ekonomiese posisie van die Kleurlinge was die volgende: die ETK het aanbeveel dat die regering 'n omvattende arbeidsbeleid vir alle bevolkingsgroepe moes formuleer en toepas; oriëntasiesentrums in dig bewoonde Kleurlinggebiede moes opgerig word met die klem op verskaffing van onder andere geletterdheid, rehabilitasie, arbeidsvaardighede en dissipline aan Kleurlinge; opleidingsentrums moes in digbevolkte Kleurlinggebiede opgerig word om Kleurlinge binne verskillende ambagte te bekwaam; die *Wet op Nywerheidsversoening* moes so gewysig word dat gemengde vakbondverenigings weer gestig en geregistreer kon word, terwyl Kleurlinge vryelik sitting op die bestuur van sodanige verenigings moes hê. Die ETK het ook aanbeveel dat 'n groter persentasie van Kleurlingarbeiders se diensvoorwaardes volgens nywerheidsraadsooreenkomste bepaal moes word; die beginsel van statutêre beperkings op werksreservering, wat volgens die ETK nie meer enige nut gehad het nie, moes opgehef word.⁷⁵

⁷⁴ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Werkloosheid is groot probleem, p. 9).

⁷⁵ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 486-490.

Aanbeveling No. 42 het gelui dat:

- (a) *die Regering sy verklaarde beleid dat Wes-Kaapland hoofsaaklik die arbeidsgebied van Blankes en Kleurlinge is, herbevestig en toepaslike stappe doen om hierdie beleid meer volledig toe te pas;*
- (b) *artikel (3) (1) van die Wet op Omgewingsbeplanning (Wet 88 van 1967) wat in sekere landdrosdistrikte in Kaapland van toepassing is - en waarvolgens fabrieke in die betrokke landdrosdistrikte opgerig en uitgebrei kon word, slegs indien daar van Blanke en Kleurlingarbeid gebruik gemaak word - streng toegepas word.*⁷⁶

Prof. R.E. van der Ross het hom van hierdie aanbeveling gedistansieer en by wyse van 'n minderheidsaanbeveling voorgestel dat die stelsel waarvolgens die Wes-Kaap uitsluitlik vir Kleurlingarbeid gereserveer word, of enige gebied vir enige bevolkingsgroep ten opsigte van arbeid gereserveer word, opgehef moes word. Die regering het die meerderheidsaanbeveling van die ETK ondersteun en hom in sy witskrif daartoe verbind om die arbeidsvoorkeurbeleid in die Wes-Kaap voortaan strenger toe te pas.⁷⁷

Die ETK het ook aanbeveel dat die loongaping tussen blankes en Kleurlinge verwyder moes word sodat die inkomste van Kleurlinghuishoudings bokant die minimum lewenspeil moes wees.⁷⁸ Hierdie voorstelle is vervat in aanbeveling 8 rakende salarisse en

⁷⁶ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Referaat gelewer by UNISA in Pretoria op 5 Oktober 1979 aangaande die implikasies van die Riekert-verslag, pp. 1-2; *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 489; Die Minister van Kleurling-, Rehoboth- en Namabetrekkings, Hennie Smit, het hierdie aanbeveling ondersteun. Hy het genoem dat die beleid van arbeidsreservering al heelwat kritiek moes verduur. Daarsonder sou die Kleurlinge hulle volgens hom in 'n baie swakker posisie bevind het en sou die toestroming van swartmense na Wes-Kaapland ernstige maatskaplike ontwigting tot gevolg gehad het. (*Die Burger*, 13.7.1976 (Bruin verstedeliking: minister waarsku, p. 9).

⁷⁷ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Referaat gelewer by UNISA in Pretoria op 5 Oktober 1979 aangaande die implikasies van die Riekert-verslag, p. 2.

⁷⁸ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 486-490.

diensvoorwaardes waarvolgens die ETK eenparig aanbeveel het dat “as ’n saak van hoë prioriteit, verskille wat salarisse, lone en ander diensvoorwaardes, soos dit tussen blankes en Kleurlinge voorkom, betref, so spoedig moontlik op alle terreine uit die weg geruim word deur gelyke salarisse, lone en diensvoorwaardes (insluitende bevorderingsgeleenthede) te laat geld vir dieselfde werk, waar kwalifikasie, ervaring, meriete en doeltreffendheid ook gelyk is.”⁷⁹

Die aanbeveling rakende gelyke lone vir blankes en Kleurlinge het grootliks gespruit uit die ETK se bevinding dat 40% van die Kleurlinge in armoede geleef het. Hierdie beginsel moes op alle arbeidsvlakke toegepas word en het geïmpliseer dat gelyke bevorderingsgeleenthede ’n Kleurling in ’n senior posisie bo ’n blanke persoon kon stel.

Die aanbevelings van die ETK het neergekom op ’n veel ruimer bestedingsprogram ten opsigte van die Kleurlinge op feitlik alle terreine. Dit sluit die verwydering van die loongaping, doeltreffender opleiding, welsyn en vervoer vir die Kleurlinge in. Hierdie konsep van groter besteding was gebaseer op die feit dat soveel Kleurlinge in ’n toestand van gemeenskapsarmoede verkeer het en dat slegs ’n ernstige finansiële ingryping hulle daaruit sou kon help.⁸⁰

Hoofstuk 6 van die Theron-verslag het na vervoeraangeleenthede vir Kleurlinge en alle verwante aspekte daaromtrent gekyk. Die ETK het onder meer ondersoek ingestel na die verskillende tipes vervoer waarvan Kleurlinge gebruik moes maak, knelpunte rakende vervoer binne sekere gebiede, die kostes van openbare vervoer en die probleme met die infrastruktuur en organisasie binne die vervoerbedryf.⁸¹ Die vernaamste knelpunte was dat die Kleurlinge geen aandeel in die besit of beheer van die openbare vervoerstelsel gehad

⁷⁹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P.38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 483.

⁸⁰ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Kleurlinge is nie ‘anders’ as wittes: Sitting gevra in parlement, p. 8).

⁸¹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 116-130.

het nie, dat die openbare vervoerkoste vir Kleurlinge te hoog was, dat die infrastruktuur binne Kleurlingwoongebiede nie na wense was nie en dat bendebedrywighede op treine en busse en by afklimplekke en eindpunte dikwels aanrandings en beserings meegebring het en sodoende 'n maatskaplike probleem geskep het.⁸²

In die lig hiervan het die ETK onder meer aanbeveel dat metropolitaanse vervoeradviesrade gestig moes word waarbinne die Kleurlinge verteenwoordig kon word, dat die plasing van werksgeleenthede in die nabyheid van Kleurlingwoonbuurtes prioriteit moes geniet gegewe die groot afstande wat Kleurlinge daagliks teen hoë koste moes aflê en dat Kleurlinge 'n aandeel moes verkry in die beheer en bedryf van busmaatskappye binne hulle woonbuurtes.⁸³ Aangesien die vervoeraangeleenthede van Kleurlinge en die aanbevelings daaromtrent nie sulke ingrypende implikasies vir die apartheidsbeleid gehad het nie, word dit nie in besonderhede verder bespreek nie.

In hoofstuk 7 van die Theron-verslag is die Kleurlinge se betrokkenheid in die landbousektor behandel. In sy ondersoek het die ETK die historiese agtergrond van die landboukwessie as vertrekpunt geneem en dit sedert die vroegste tye ontleed. Sodoende is vasgestel dat 'n duidelike tradisionele patroon binne die landbouopset in Suid-Afrika bestaan het, naamlik een van die blankes as ondernemers en werkgewers en die nie-blankes as arbeiders of werknemers. Alle aspekte rondom die kwessie insluitende lone en verhogings, werksure, verlof, pensioen, behuising, owerheidsbeskerming vir plaasarbeiders, die dopstelsel en die bedinging van 'n beter bedeling vir plaaswerkers, is ondersoek. Die ETK het ook na landelike Kleurlinggebiede gekyk en probleme rakende grondbesit onder Kleurlinge ondersoek. Die omstandighede van Kleurlingboere en die

⁸² S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, pp. 55-60.

⁸³ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 490-492.

kwessie van kredietlenings en opleiding vir hulle, is ook onder die soeklig geplaas.⁸⁴ Die *Wet op Groepsgebiede* (Wet 36 van 1966) het ook sy invloed op die grondkwessie laat geld. Daarvolgens was alle grond binne die Republiek behalwe groepsgebiede, sendingstasies en nedersettings, landelike Kleurlinggebiede, swart tuislande en grond wat reeds voor 1950 in Kleurlingbesit was “beheerde gebiede” en kon geen Kleurling binne die gebiede grond van blankes koop of huur sonder ’n geldige permit nie.⁸⁵

In die lig hiervan het die ETK die volgende aanbevelings gemaak: ’n pensioenskema vir Kleurlingplaaswerkers moes deur die owerhede geskep word; basiese geriewe (water, elektrisiteit en dies meer) moes voorsien word, terwyl behoorlike behuising volgens standarde aan die Kleurlingwerkers voorsien moes word; ’n reël moes ingestel word wat sou bepaal dat geen drank voor of gedurende werksdae aan Kleurlingarbeiders voorsien moes word nie; boere en landbou-organisasies moes saamwerk om toe te sien dat bejaarde en medies-ongeskikte arbeiders op plase kon aanbly en daar woon; indien ’n landboukoöperasie nie besware sou hê nie, moes Kleurlingboere wat gekwalifiseer het volle lede van sulke koöperasies kon word; Kleurlinge moes ook die reg verkry om sonder permit op enige plek binne die Republiek grond te koop of te huur indien hulle dit vir boerderydoeleindes wou aanwend. Die permitstelsel moes dus verval en gewysig word.⁸⁶

Laasgenoemde was die enigste van die sewentien aanbevelings insake landbou-aangeleenthede waaroor die ETK verdeeld was. Ses van die lede het in ’n

⁸⁴ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 133-153.

⁸⁵ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P.38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 493.

⁸⁶ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 492-493.

minderheidsaanbeveling voorgestel dat grond aangrensend aan Kleurlingreservate, nedersettings en -groepsgebiede beskikbaar gestel moes word sodat Kleurlingboere met die hulp van owerheidsinstansies dit kon koop.⁸⁷

⁸⁷ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 493; *Die Burger*, 19.6.1976 (Landbougrond: los die permitstelsel, p. 6).

HOOFSTUK 7

BEVINDINGE EN AANBEVELINGS VAN DIE THERON- VERSLAG (VERVOLG)

Afdelings III en IV van die Theron-verslag het onderskeidelik die sosio-kulturele en staatkundige posisie van die Kleurlinge bespreek. Die sosio-kulturele posisie van die Kleurlinge het die omstandighede rondom onderwys, behuising en gemeenskapsontwikkeling, gesondheid, maatskaplike probleme, kulturele aangeleenthede, kerklike en godsdienstige aspekte, sport en ontspanning en toerisme en ontspanningsoordfasiliteite vir Kleurlinge ondersoek, terwyl hulle staatkundige posisie hulle betrokkenheid by die politieke- en die besluitnemingsprosesse van die land ingesluit het.¹

7.1 AANBEVELINGS RAKENDE DIE SOSIO-KULTURELE POSISIE VAN DIE KLEURLINGE

In sy benadering tot die kwessie van Kleurlingonderwys, wat in hoofstuk 8 van die verslag behandel word, het die ETK weer eens die historiese agtergrond as vertrekpunt geneem. Daarvolgens is vasgestel dat formele onderwys reeds in 1658 vir slawekinders en in 1663 vir alle kinders van die Kaapse nedersetting, ingestel is. Hierdie vroeë onderwys is hoofsaaklik deur sendinggenootskappe geïnisieer en mettertyd het 'n tendens ontwikkel waarvolgens Kleurlingonderwys deur sendinggenootskappe beheer is, terwyl blanke onderwys die verantwoordelikheid van die staat geword het. Voor 1964 het die Kleurlinge slegs 'n geringe aandeel in die beheer en administrasie van hulle onderwys gehad, maar in 1963 is die *Wet op Onderwys vir Kleurlinge* ingestel wat in Januarie 1964

¹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. vi.

in werking getree het. Derhalwe het die Departement van Kleurlingsake sedert 1964 sy eie sillabusse en eksamens begin instel, maar tog voortdurend gepoog om nie te veel van blanke standaarde af te wyk nie.²

Die ETK het al die fasette van Kleurlingonderwys ondersoek en ook na tersiêre onderwys, spesifiek die universitêre opleiding van Kleurlinge, gekyk. Etlike probleme of knelpunte is geïdentifiseer en die ETK het hulle aanbevelings dienooreenkomstig gemaak. Die geweldige bevolkingsaanwas onder Kleurlinge het toenemende druk op die beskikbaarheid van die nodige geriewe, fondse en opgeleide personeel geplaas. Wat Kleurlingonderwys betref, sou die regering hom daarop moes toespits om meer fondse en fasiliteite, meer en beter opgeleide onderwysers sowel as 'n gedifferensieerde onderwysstelsel, wat die behoeftes van die Kleurlinge meer doeltreffend sou aanspreek, te voorsien.³ In beginsel het dit weereens neergekom op 'n voorgestelde beleid van ruimer besteding wat deurentyd onderliggend was aan feitlik al die aanbevelings van die ETK.

Die kommissie het egter 'n veel groter betekenis aan die rol van onderwys geheg en beklemtoon dat dit 'n sleutelrol gespeel het in die vasstelling van die "beeld" en "plek" van Kleurlinge in die Suid-Afrikaanse gemeenskap. Die rol van onderwysers was hier van kardinale belang. Volgens die kommissie kon die belangrike rol van onderwysers as leiersfigure en meningsvormers onder die Kleurlingjeug nie oorbeklemtoon word nie. Die ETK het tot die gevolgtrekking gekom dat die Kleurlingonderwys integraal verweef was met die hoop en verwagtings van die Kleurlinge en dat dit tot 'n groot mate hulle gesindheid en interaksie met die ander bevolkingsgroepe bepaal het.⁴

Gegewe hierdie belangrike rol wat die onderwys binne Kleurlinggeledere gespeel het, is

² (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 201.

³ E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p. 39.

⁴ E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-verslag*, pp. 39-40.

aanbevelings dien ooreenkomstig gemaak. Slegs enkele belangrike aanbevelings word hier genoem. In die lig van die noodsaaklikheid dat Kleurlinge toenemend beheer oor hulle eie onderwysstelsel moes verkry, het die ETK aanbeveel dat die plasing van bevoegde Kleurlinge in hoofbestuursposte voorkeur moes geniet. Hulle het ook aanbeveel dat meer geld beskikbaar gestel moes word vir die voorsiening van skoolgeboue, koshuise en alle aanverwante geriewe. Vanweë die stremmende uitwerking wat dubbelskofklasse op Kleurlingonderwys gehad het, moes pogings aangewend word om die stelsel af te skaal en uiteindelik af te skaf. Die ETK het ook aanbeveel dat skoolplig binne Kleurlingonderwys ingestel moes word sodat alle kinders tot die ouderdom van 15 jaar of die vlak van standerd 7, skoolpligdig sou wees. Een van die ingrypendste aanbevelings was dat private skole wat Kleurlinge as leerlinge wou toelaat, daarmee moes kon voortgaan sonder inmenging van die staat. Die beginsel van gelyke lone vir gelyke werk het ook weer ter sprake gekom en die ETK het aanbeveel dat blanke en Kleurlingonderwysers met dieselfde kwalifikasies, dieselfde salarisse moes ontvang. Ten opsigte van universiteitsopleiding, het die ETK aanbeveel dat die Universiteitsraad die beheer van die Kleurlinguniversiteit, Wes-Kaapland, (U.W.K.) moes verkry, dat alle universiteite vir Kleurlinge op nagraadse sowel as voorgraadse vlak oopgestel moes word, dat gekeurde, nagraadse, blanke studente tot die Universiteit van Wes-Kaapland toegelaat moes word en dat die keuring en toelating van studente uitsluitlik by universiteite moes berus. Die beginsel van ruimer besteding het ook weer na vore gekom deurdat die ETK aanbeveel het dat 'n gunstiger finansiële klimaat vir U.W.K., bo ander blanke universiteite geskep moes word, dat die beginsel van gelyke salarisse ook hier moes geld en dat die nodige studentegeriewe by U.W.K. opgerig moes word.⁵

Die onderskeie koerante het groot gewag gemaak van die onderwysaanbevelings. *Die Transvaler* het klem gelê op die feit dat U.W.K. 'n selfstandige verkose raad moes hê en

⁵ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 494-498.

onder die Departement van Nasionale Opvoeding moes ressorteer. Verskeie van die aanbevelings het daarop neergekom dat sekere pligte, byvoorbeeld welsyn, kultuur en tersiêre onderwys, weggeneem moes word van die Departement van Kleurlingbetrekkinge. Die minderheidsgroep binne die ETK was daarteen gekant aangesien dit neergekom het op die aftakeling van die Departement van Kleurlingbetrekkinge en terselfdertyd blanke en Kleurlingadministrasie baie nou met mekaar verweef het.⁶

Die aanbevelings rakende die oopstelling van private skole en universiteite vir Kleurlinge was direk in stryd met die regeringsbeleid. Reeds in 1959 is 'n beleid neergelê waarvolgens aparte universiteite vir al vier rasse-groepe moes bestaan.⁷ Die regering se standpunt aangaande private skole het ook duidelik geblyk toe die Minister van Bantoe-administrasie en ontwikkeling, M.C. Botha, vroeër in 1976 gesê het dat die regering nie die Rooms-Katolieke Kerk sou toelaat om sy skole vir alle rasse-groepe oop te stel nie.⁸

Die aanbevelings rakende die oopstelling van private skole is met 'n meerderheid van 12 teen 3 binne die ETK aanvaar, terwyl die voorstel van gemengde universiteite met 'n meerderheid van 10 stemme teenoor 7 aanvaar is. Die aanbeveling rakende onder meer eiendomsregte op universiteitsgeboue, leningsbevoegdhede en salarispariteite tussen blanke- en Kleurlingdosente is eenparig aanvaar.⁹ Die ETK het bevind dat daar 'n wesenlike vrees by die Universiteit van Wes-Kaapland bestaan het vir isolasie en dat beide die studente en dosente aan die universiteit bekommerd was dat hulle in totale afsondering sou verval.¹⁰

⁶ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Alle universiteite oop vir bruines, p. 9; Kommissie só verdeel, p. 8).

⁷ *The Cape Times*, 19.6.1976 ('Throw open' universities, p. 5).

⁸ *The Cape Times*, 19.6.1976 (Private schools, p. 4).

⁹ *Die Burger*, 19.6.1976 (10-7 se aanbeveling: Maak alle universiteite oop; Private skole wat wil, moet kan, p. 6).

¹⁰ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 200.

Hoofstuk 9 van die Theron-verslag het die kwessie van behuising en gemeenskapsontwikkeling binne Kleurlinggeledere ondersoek. Die ETK het diep onder die indruk gekom van die ernstige tekort aan behoorlike behuising onder die Kleurlinge en het die uitwissing van hierdie agterstand as hoogste prioriteit beskou. Die swak behuisingstoestand onder die Kleurlinge het nie alleen ontevredenheid en bitterheid by hulle veroorsaak nie, maar ook uitgekring na ander sosio-ekonomiese terreine en maatskaplike probleme en het swak gesondheidstoestande tot gevolg gehad. Die *Wet op Groepsgebiede* en die snelle aanwas van die Kleurlingbevolking het die behuisingskrisis vererger. Die ETK het egter met waardering kennis geneem van die daadwerklike pogings vanaf regeringskant om die probleem op te los.¹¹

Vanuit inligting soos deur die Departement van Gemeenskapsbou verstrekk, het daar in 1975 'n tekort van 131 000 wooneenhede vir stedelike Kleurlinge bestaan. Dit het 'n totaal van 39% van alle stedelike Kleurlinge verteenwoordig. Ongeveer 40% Kleurlinge het op daardie stadium in plakkerskampe gewoon, terwyl 46% in oorbewoonde huise gewoon het en 14% nog hervestig moes word.¹² Daar was ook 'n groot tekort aan huisvesting vir bejaardes, enkellopendes en jong getroudes. Die probleem is vererger deur die swak administrasie en departementele rompslomp aan die kant van die owerhede wat meegebring het dat geld wat vir die behuisingskema bestem was, nie vinnig genoeg daarvoor aangewend is nie.¹³

Die stelsel van dorpstigting het ook die voorsiening van huisvesting vertraag en veral

¹¹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 204.

¹² (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 207, 209; *Die Burger*, 19.6.1976 (39 p.s. onvoldoende gehuisves, p.7).

¹³ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 220; *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Tekort aan 131 000 wooneenhede. Hul lewenslot kan so verbeter word, p. 9).

plaaslike owerhede is daardeur geraak. Die proses kon soms tussen drie en vier jaar duur en het met omslagtige prosedures gepaard gegaan.¹⁴ Sowat 35 instansies moes byvoorbeeld eers deur dorpsrade geraadpleeg word alvorens 'n besluit geneem kon word. Dit het ook die beslissings oor groepsgebiede geraak.¹⁵ Daar was ook verskeie gevalle van plaaslike owerhede wat hulle plig versuim het. So, byvoorbeeld, is daar vir Kleurlinge binne 'n gebied met 'n totaal van 50 000 inwoners net 85 huise tussen 1960 en 1973 gebou.¹⁶

Hierdie toestand het gelei tot die bestaan van 30 000 plakkerseenhede in 1975.¹⁷ Die ETK was ook nie tevrede met die algemene voorkoms van Kleurlingwoongebiede nie en het die gebrek aan die nodige geriewe, soos kerke, skole, poskantore, gemeenskapsentrums en sportfasiliteite, binne die gebiede gekritiseer. Hulle het 'n beroep gedoen op die Departement van Gemeenskapsbou sowel as alle plaaslike owerhede om gesonde Kleurlinggemeenskappe te vestig en hulle ook te beywer vir die voorsiening van behoorlike strate, syaadjies, doeltreffende straatbeligting, verfraaiing in die vorm van byvoorbeeld bome en parke en die voorsiening van ander nodige geriewe binne Kleurlingwoonbuurtes.¹⁸ Die ETK het ook na afloop van 'n besoek aan die Rand sy skok uitgespreek oor die smerige woontoestande waarin sowat 3000 tot 4000 Kleurlinge al jare lank moes leef. Die minimum is gedoen om die situasie te verbeter en gevolglik het hierdie mense slagoffers van departementele rompslomp geword waaroor daar voortdurende korrespondensie gevoer is, maar niks daadwerkliks daaromtrent gedoen is nie.¹⁹

¹⁴ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 209; *Die Burger*, 19.6.1976 (39 p.s. onvoldoende gehuisves, p. 7).

¹⁵ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 209; E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p. 47.

¹⁶ *Die Burger*, 19.6.1976 (39 p.s. onvoldoende gehuisves, p. 7).

¹⁷ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Tekort aan 131 000 wooneenhede. Hul lewenslot kan so verbeter word, p. 9).

¹⁸ *Die Burger*, 22.6.1976 (Huise het groot gebrek, p. 15).

¹⁹ *Die Burger*, 22.6.1976 (Krotbuurte aan Rand skok, p. 15).

Die *Wet op Groepsgebiede* (Wet 36 van 1966) en die wyse waarop dit toegepas is, het nie net die Kleurlinge verbitterd gelaat nie, maar ook die huisvestingskrisis dikwels vererger. Baie Kleurlinge het getuig dat die gedwonge verskuiwings vanuit dikwels gevestigde gemeenskappe hulle menswaardigheid aangetas het en hulle finansiële geknou het. Sommige ontwikkelde Kleurlinge het met verloop van tyd 'n stukkie grond of 'n eie woning bekom en moes dit tydens die hervestigingsproses agterlaat. Baie blankes het sulke eiendomme as winskope opgeraap. Talle klagtes het ook bestaan oor die ongeduld en gebrek aan deernis en simpatie waarmee die verskuiwings toegepas is. Kleurlinge moes sonder meer huise betrek, ongeag of dit aan hulle behoeftes voldoen het of met hulle aansoeke ooreengestem het. Die feit dat die verskuiwings op ongerieflike ure (skool- en werkstye) plaasgevind het en al die huise binne die nuwe gebiede eenders gelyk het, het die ontevredenheid aangewakker. Die vertragings wat gepaard gegaan het met die proklamering van groepsgebiede en gereelde beslissingsveranderinge en herproklamering van gebiede het die Kleurlinge in 'n moedeloze onsekerheid gedompel.²⁰

Die proklamering van die Kleurlingwoonbuurt Distrik Ses te Kaapstad tot blanke gebied, was een van die Groepsgebiedbeslissings wat grootskaalse wrewel en ongelukkigheid onder Kleurlinge sowel as baie blankes veroorsaak het. Verskeie pleidooie is dan ook gelewer om dié gebied saam met 'n paar ander (Skoolstraat te Noorder-Paarl, Bo-Solder te Heidelberg en die Kleurlingbuurt by Somerset-Wes), weer tot Kleurlingwoongebiede te verklaar.²¹

Met die blankverklaring van Distrik Ses in 1966 (wat destyds deur die staat as 'n slum/krotbuurt gesien is), moes bykans 8000 Kleurlinggesinne na die Kaapse Vlakte verskuif waar hulle in 'n totaal nuwe omgewing en by nuwe mense moes aanpas. Verskeie

²⁰ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 212-213.

²¹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 215, 225.

instansies was van mening dat die regering 'n fout gemaak het en nie voorsien het dat die Kleurlinge op ekonomiese gebied binne die bestek van 10 jaar so vinnig sou ontwikkel nie. Die algemene argument was dat Distrik Ses die ideale modelbuurt vir Kleurlinge sou wees. Nie alleen was dit naby die middestad geleë nie, maar dit het ook ekonomiese meriete gehad, gegewe die swaar las waaronder die vervoer- en kommunikasiestelsels gebuk gegaan het. Voorts is aangevoer dat Walmer-landgoed, 'n woonbuurt aangrensend aan Distrik Ses, in 1975 tot bruin gebied verklaar is en 'n "bruin kol" binne blanke gebied gevorm het. Walmer-landgoed sou ook baatvind by die blankverklaring van Distrik Ses en sou sodoende tot 'n ekonomies lewensvatbare gebied kon ontwikkel.²²

Al 17 aanbevelings aangaande Behuising en Gemeenskapsontwikkeling is eenparig deur die ETK aanvaar, behalwe die aanbeveling oor Distrik Ses.²³ Die aanbevelings het onder meer ingesluit dat die uitwissing van die behuisingsagterstand prioriteit moes geniet en dat staatsfondse vir die doel nie ingekort moes word nie; die Departement van Gemeenskapsbou moes voortgaan om huise vir verkoopdoeleindes aan Kleurlinge beskikbaar te stel; die dorps- en straatuitlegte van behuisingskemas beter beplan moes word sodat 'n verskeidenheid in voorkoms, die eenderse eentonigheid binne Kleurlingwoonbuurtes kon verbreek; bou-erwe moes vir Kleurlinge beskikbaar gestel word; die owerheid moes dringende stappe doen om die proses van dorpstigting te versnel; in die lig van baie getuienis dat die hervestigings van Kleurlinge die behuisingskrisis vererger het, is aanbeveel dat die hervestigingsproses slegs moes voortgaan waar die opruiming van krotbuurtes ter sprake was; die Departement van Gemeenskapsbou moes die aanstelling van Kleurlingamptenare tot die hervestigingsprogram oorweeg; gesonde gemeenskappe met die nodige fasiliteite en geriewe moes gevestig word en Kleurlinge moes 'n aandeel verkry in die beplanning en instandhouding van sulke fasiliteite; voldoende fondse moes aan die Departement van

²² *Die Burger*, 19.6.1976 (Theron-Verslag. Opspraakwekkende aanbeveling. Verklaar Distrik 6 bruin!, p. 7).

²³ E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p. 47.

Gemeenskapsbou beskikbaar gestel word en plaaslike besture moes help om die finansiële verantwoordelikheid van gemeenskapsgeriewe te dra; Kleurlinge en Kleurlingkomitees moes betrek word by die beplanning van Kleurlingwoonbuurtes en die keuring/uitsetting van huurders; Kleurlinge moes ook sitting verkry in die Nasionale Behuisingskommissie en sy streekkomitees, die Groepsgebiederaad en die Gemeenskapsontwikkelingsraad; ten einde die plakkersprobleem op te los, moes daar binne die hervestigingsprogram aan plakkers voorkeur gegee word bo gesinne wat weens die *Groepsgebiedewet* hervestig moes word.

In die lig van die ongelukkigheid wat bestaan het oor die gevalle van Somerset-Wes, Heidelberg en soortegelyke gebiede, het die ETK aanbeveel dat in gevalle waar 'n gevestigde Kleurlinggemeenskap 'n eenheid met die groter gemeenskap gevorm het, die hervestiging met die minste ontwigting en ongerief gepaard moes gaan. Die meerderheid van die ETK-lede het ook aanbeveel dat Distrik Ses, Woodstock en Soutrivier as Kleurlinggroepsgebiede verklaar moes word. Vyf van die lede het daarteen gestem, aangesien hulle nie oortuig was dat die aanbeveling werklik die probleem sou oplos nie en daar by hulle twyfel bestaan het oor die ekonomiese uitvoerbaarheid van die aanbeveling. Hulle het egter simpatie gehad met die Kleurlinge se sentiment oor Distrik Ses in die lig van soveel aangename herinneringe. Derhalwe het hulle 'n minderheidsaanbeveling voorgestel wat daarop neergekom het dat 'n deel van Distrik Ses vir die Kleurlinge opsygesit moes word en dienooreenkomstig bewaar moes word. Die ETK het in 'n laaste aanbeveling voorgestel dat navorsing rakende behuising vir die verskeie inkomstegroepe nog gedoen moes word. Dit het sake ingesluit soos huiseienaarskap deur middel van selfhelpskemas en gehalte huisvesting vir verskillende inkomstegroepe.²⁴

Hoofstuk 10 van die Theron-verslag het die Gesondheidspeil en -dienste onder Kleurlinge

²⁴ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 498-500.

ondersoek. Hierdie aspek, sowel as die Kerklike en Godsdienstige lewe van Kleurlinge wat in hoofstuk 13 van die verslag bespreek word, het minder ingrypende aanbevelings tot gevolg gehad wat die apartheidsbeleid in mindere mate aangetas het.

Die ETK het alle aspekte van die gesondheidskwessie ondersoek, insluitende die voorkoms van verskillende siektes, die toestand in hospitale en mediese dienste, personeelaangeleenthede (opleiding, lone ens.), voedingsaangeleenthede, spesiale gesondheidsdienste (bejaardes, tehuise, gestremdes ens.) en gesinsbeplanning. Die kwessie van gesinsbeplanning was baie belangrik veral in die lig van die snelle bevolkingsaanwas onder Kleurlinge. By nadere ondersoek het dit aan die lig gekom dat die gesinsbeplanningsdienste deur verskeie instansies gehanteer is en dat dit wensliker sou wees indien een instansie die aangeleentheid sou hanteer. Die positiewe rol wat gemeenskapsleiers in die aangeleentheid kon speel, is ook beklemtoon.²⁵

Die aanbevelings rakende gesondheid het die volgende ingesluit: dat die voorsiening van vervoerdienste vir Kleurling pasiënte (ook bejaardes) hersien moes word; dat gelyke salarisse en diensvoorwaardes vir alle mediese personeel (blank en nie-blank) moes geld; die funksie en status van alle mediese personeel (blank sowel as nie-blank) moes op professionele gronde berus en nie deur faktore soos velkleur en etnisiteit beïnvloed word nie. Wat gesinsbeplanning betref, het die ETK aanbeveel dat 'n doeltreffende gesinsbeplanningsprogram geskep moes word. 'n Omvattende gesinsbeplanningsdiens moes op provinsiale en plaaslike vlak vir die gemeenskap in die lewe geroep word en voldoende openbare fondse moes vir die doel voorsien word.²⁶ Gesondheids- en voorligtingsdienste, veral klinieke en mobiele dienste, moes uitgebrei word, terwyl

²⁵ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 227-256.

²⁶ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 500-502.

provinsiale hospitale aktief betrek moes word by die aksie van gesinsbeplanning.²⁷

Wat kerklike aangeleenthede betref, was dit vanuit die sensusopname van 1970 duidelik dat die historiese kerke die grootste getal lidmate gehad het met die N.G. Sendingkerk (28% van die lidmate) en die Anglikaanse Kerk (17%) as voorbeelde. Sedertdien was daar 'n duidelike swaai na ander kerkgenootskappe, soos die Apostoliese Kerke, die Rooms Katolieke Kerk en die Moslem-geloof.²⁸

Die verhouding tussen Kleurling- en blanke kerkgenootskappe was hoofsaaklik 'n eenrigtingverkeer van die Moederkerk na die dogterkerk en wedersydse skakeling het ontbreek. Die finansiële onselfstandigheid van Kleurlingkerke het hulle ernstig gestrem en van selfverwesenliking ontnem.²⁹

Die vernaamste faktore wat religieuse knelpunte en probleme vir die Kleurlinge meegebring het, was die proses van verstedeliking, die toepassing van die *Wet op Groepsgebiede* en wetlike en administratiewe struikelblokke wat ondervind is met die voorsiening van geboue vir kerklike aktiwiteite.

Die verstedelikingsproses het 'n erg ontwrigtende uitwerking op die kerke en hulle lidmate gehad. Terwyl baie historiese kerke lidmate in die proses verloor het, het sektegroepe se aanhang toegeneem. Plattelanders het ook ernstige aanpassingsprobleme in die stad ondervind tensy hulle hegte familie- of kerklike bande daar gehad het. Morele verval het ook dikwels ingetree.³⁰

²⁷ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 501, 502; *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Tekort aan 131 000 wooneenhede. Hul lewenslot kan so verbeter word, p. 9).

²⁸ S.T. van der Horst: *The Theron Commission. A summary*, p. 92.

²⁹ E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p. 77.

³⁰ E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, pp. 79-80.

Die toepassing van die *Groepsgebiedewet* het ook heelwat probleme veroorsaak. Nie alleen het dit Kleurlinge vanuit gevestigde gebiede met die nodige kerkgeriewe verwyder nie, maar ook wetlike en administratiewe struikelblokke geskep sodat kerke nie sonder meer in die nuwe woongebiede opgerig kon word nie.³¹ Heelwat gemeentede is hervestig in gebiede wat ver van hulle kerke was en hulle het gevolglik kerkloos geraak, sterk gevestigde gemeentes is verbrokkel en in gevalle waar Kleurlinggemeentes blanke leraars gehad het, kon die leraars nie by die gemeentes woon nie en was hulle dikwels moeilik bereikbaar. Die vrees het ook bestaan dat blanke en Kleurling Christene van mekaar vervreem sou word vanweë die groepsgebiede en godsdienstige isolasie tot gevolg sou hê. Kerkgeboue moes eers verkoop word voordat nuwe geboue in die nuwe woonbuurtes opgerig kon word. Buiten die historiese en sentimentele waarde wat baie van hierdie geboue vir die Kleurlinge gehad het, was die vergoeding dikwels te min om nuwe geboue op te rig. Die tekort aan kerkpersele binne nuwe woongebiede het streng kompetisie tussen kerke veroorsaak en die kleiner kerkgenootskappe benadeel. Dit het die versplintering van kerkgenootskappe gestimuleer en die Kleurlinggemeenskap verder verstrooi.

Baie kerkgenootskappe het ook in hulle getuienis verwys na die maatskaplike verval, geweld en misdaad wat binne die nuwe woongebiede voorgekom het en 'n direkte uitvloeisel van die *Groepsgebiedewet* was. Sommige kerke het selfs die regeringsbeleid en die wet self as onchristelik beskou. Die finansiële tekorte van kerke is direk in verband gebring met die verdienste van lidmate. Sodoende het die loongaping tussen blanke en Kleurling arbeiders weer ter sprake gekom.³²

Die ETK wou hom nie uitlaat oor die hou van gesamentlike eredienste of nie-geïntegreerde lidmaatskap van kerke nie. Hy het aanbeveel dat binnekerklike en

³¹ S.T. van der Horst: *The Theron Commission. A summary*, p. 93.

³² E. Theron en J.B du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, pp. 80-83.

interkerklike aangeleenthede sowel as die kerk-staat verhouding deur kerke self behartig moes word en wel aan die hand van hulle eie oortuigings, doelstellings, vraagstukke en omstandighede. Die ETK het ook aanbeveel dat ten tyde van konferensies, hetsy binne eie kerkverband of interkerklik wat verskillende rassegroepe betrek het, hulle vrygestel moes word van die bepaling om permitte kragtens die *Groepsgebiedewet* aan te vra. Voorts het die ETK aanbeveel dat die vergoeding wat betaal moes word vir kerkgeboue en kerkeiendom op die vervangingswaarde moes berus en nie op die markwaarde alleen nie.³³

Dit was duidelik dat die kerklike en godsdienstige aspekte van Kleurlinge ook deur sommige apartheidsbepalings (die *Groepsgebiedewet* en die loongaping tussen blankes en Kleurlinge), benadeel is. Die ETK was egter huiwerig om hom uit te spreek oor religieuse kwessies en het die eksklusiewe aard van die terrein bevestig deur sy voorstel dat kerklike aangeleenthede liefst deur kerke self hanteer moes word.

In hoofstuk 11 van die Theron-verslag is die maatskaplike probleme en die bestaande welsynsdienste vir Kleurlinge ondersoek. Soos verwag kon word het hierdie aangeleentheid Erika Theron baie na aan die hart gelê en was sy self die sameroeper van die werkgroep. Die maatskaplike aangeleenthede onder Kleurlinge was onlosmaaklik vervleg met al die probleme wat hulle op die ander lewensterreine ondervind het en kan beskou word as 'n direkte uitvloeisel daarvan. By nadere ondersoek sou dit blyk dat die meeste probleme binne Kleurlinggeledere gekulmineer het in ongewenste maatskaplike omstandighede.

Die Theron-verslag het dan ook genoem dat maatskaplike probleme nie alleen uit persoonlikheidsfaktore gespruit het nie, maar ook die gevolg was van sosio-ekonomiese omstandighede wat buite die beheer van die individu was. Hierdie omstandighede is

³³ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 510-511; *Die Burger*, 19.6.1976 (Aanbeveling oor kerke, p. 4).

volledig bespreek in ander hoofstukke van die verslag en het die volgende ingesluit: bykans 'n miljoen Kleurlinge het inkomstegewys onder die Aangevulde Lewenspeil geleef; die hoë fertiliteit/vrugbaarheid onder Kleurlingvroue; die hoë sterftesyfer onder Kleurlingkinders wat gedurende die voorafgaande 30 jaar weinig verbeter het; 'n besondere hoë voorkoms (43%) van buite-egtelike kinders onder Kleurlinge; 'n hoë afhanklikheidsverhouding; die bestaan van 'n veel kleiner persentasie *de facto* huwelike onder Kleurlinge in vergelyking met blankes; die verwagte lewensduur van Kleurlinge wat veel korter was as dié van blankes; swak huisvesting en ondoeltreffende gemeenskapsgeriewe binne Kleurlinggebiede; die lae geletterdheidspeil by volwasse Kleurlinge; 'n groot mate van onder- en wanvoeding by Kleurlinge wat hulle intellektuele en liggaamlike ontwikkeling nadelig beïnvloed het en die groot werkloosheidsyfer onder Kleurlinge.³⁴

Die kommissie het vier faktore geïdentifiseer wat maatskaplike probleme veroorsaak het, naamlik 'n verbrokkelde gesinslewe, misdaad, drankmisbruik, dwelmverslawing en werkskuheid by Kleurlinge. Elkeen van hierdie faktore is noukeurig ondersoek en in besonderhede in die verslag bespreek.

Wat die gesinslewe betref, het talle Kleurlinge dit moeilik gevind om gelukkige omstandighede vir hulle gesinne te skep en te behou. In baie gevalle was die gesinsbande los, die dissipline swak en wou die ouers nie verantwoordelikheid vir hulle gesinne neem nie. Hierdie situasie is vererger deur die voorkoms van drankmisbruik, onverantwoordelike gesinsaanwas, swak behuisingstoestande en 'n chroniese lae lewenspeil waarop baie Kleurlinggesinne berus het. Dit het hulle moedeloos en ongeërg gestem.

³⁴ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 257.

Die ETK het ook verslag gedoen oor die skokkende hoë misdaadsyfer wat daar onder die Kleurlinge, veral die Kleurlingjeug, bestaan het en het tot die gevolgtrekking gekom dat dit die simptoom was van die ongunstige sosio-ekonomiese omstandighede waaronder Kleurlinge moes leef. Onder die faktore wat misdaad onder Kleurlinge bevorder het, was die toepassing van die *Groepsgebiedewet* weereens ter sprake. Gesinne is vanuit gevestigde gemeenskappe en bekende omstandighede na nuwe, dikwels onherbergsame gebiede verskuif waar mense met uiteenlopende omgewings, agtergronde en gesindhede nou verplig was om saam te woon. Die volwasse Kleurlinge het meestal in isolasie verval, terwyl die jeug nadelig beïnvloed is deur en betrek is by die aanwesige skollie-aktiwiteite en bendebedrywighede. Vandalisme het ook hoogty gevier in die gebiede. Die tekort aan voldoende gemeenskapsgeriewe het meegebring dat daar min vermaak en afleiding vir Kleurlinge bestaan het. Dit het die voorkoms van misdaad laat toeneem. Die vertraging in die hervestigingsproses het veroorsaak dat Kleurlinggebiede wat ontruim moes word, toenemend verval het en baie misdadigers daarheen gelok het. Die shebeenbedryf het in sulke gebiede floreer, drankmisbruik bevorder en meer misdaad en maatskaplike verval tot gevolg gehad. Baie ordentlike gesinne het 'n ander heenkome gevind, terwyl die swakker element agtergebly het. Dit het die situasie vererger.³⁵

Nog 'n faktor wat misdaad bevorder het, was die gebrek aan doeltreffende polisiebeskerming in bruin woongebiede. Nie een van die Kleurlingwoonbuurte in die Kaapse Skiereiland het aanvanklik polisiekantore gehad nie. So, byvoorbeeld, het Manenberg wat in 1966 begin is en in 1970 voltooi is, eers in Desember 1974 'n polisiekantoor gekry. Verdere knelpunte was die gebrek aan openbare telefone wat meegebring het dat die polisie nie vinnig ontbied kon word nie en die vrees wat daar by baie inwoners bestaan het sodat hulle nie inligting oor bendes en misdadigers wou verstrek nie. Die gebrek aan goeie beligting tussen huise en by woonstelblokke het ook die gevare vergroot en skuilplek aan misdadigers gebied.

³⁵ E. Theron en J.B du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, pp. 60-61.

Die toename in drankmisbruik en dwelmverslawing onder Kleurlinge het ook maatskaplike verval aangehelp en die armer Kleurlinge wat dit nie kon bekostig nie, nog verder verarm. Daarbenewens was daar 'n groot mate van werkskuheid onder die Kleurlinge aanwesig. Dit het aanleiding gegee tot die verskynsel van leeglêers en boemelaars. Baie van hulle het binne so 'n ongedisiplineerde en gewelddadige milieu grootgeword en het die voorbeeld van hulle ouers gevolg. Die ETK het ook kennis geneem van die moeilike omstandighede en probleme van bejaarde Kleurlinge.³⁶

Die res van die hoofstuk is gewy aan die verskillende instansies wat betrokke was by welsynswerk, die aard van bestaande welsynsdienste en professionele werkkragte, byvoorbeeld maatskaplike werkers, hulle opleiding en besoldiging.³⁷

Die ETK het in die lig van die maatskaplike verval onder Kleurlinge verskeie aanbevelings gedoen waarvan heelwat weer op die beginsel van ruimer besteding neergekom het. Die volgende word hier ter illustrasie genoem.

In die lig van die tekort aan jeugtehuise en probleme met die oprigting daarvan, is aanbeveel dat die ekonomiese en sub-ekonomiese lenings wat deur die Departement van Gemeenskapsbou toegestaan is, dringend hersien moes word. Weens die stygende Kleurlinggetalle in die noordelike provinsies, moes voorsiening gemaak word vir die oprigting van rehabilitasiesentrums vir alkoholiste, dwelmslawe en jeugkampe in die gebiede. Wat bejaardes betref, het die kommissie aanbeveel dat die standarde vir Kleurlingbejaarde tehuise hersien moes word en dat meer sulke inrigtings in die noordelike provinsies opgerig moes word. Vanweë die gebrekkige polisiebeskerming, is aanbeveel dat 'n doeltreffende polisie-diens met 'n omvattende reserviste-organisasie in

³⁶ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 260-262.

³⁷ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 262-283.

Kleurlinggebiede ingestel moes word. Verdere aanbevelings het gelui dat nasorgtehuise opgerig moes word waarheen sorgbehoewende kinders na ontslag uit 'n inrigting gestuur kon word, dat die subsidie van SANRA (Die Suid-Afrikaanse Nasionale Raad insake Alkoholisme en Afhanklikheid van Verdowingsmiddels) en ander soortgelyke instansies voldoende moes wees, sodat 'n doeltreffende welsynsdienst aan Kleurlinge gebied kon word en dat strenger kontrole ingestel moes word oor die verkoop van patente medisyne en brandspiritus. Gesinne met meervoudige probleme moes ook die nodige intensiewe behandeling kon ontvang van 'n welsynsdienst wat spesifiek op hulle gerig was.

'n Belangrike knelpunt rakende die welsynsdienste was dat dit nie omvattend genoeg was nie, ongekoördineerd en ongeordend was en te min gemeenskapsgeoriënteerd was. 'n Ernstige gebrek aan skakeling en beraad tussen staats- en partikuliere instansies het tot die ondoeltreffendheid van die diens bygedra. Derhalwe het die ETK aanbeveel dat alle staatswelsynsdienste onder een departement moes ressorteer wat verantwoordelik sou wees vir die oorhoofse beplanning en bepaling van die hele land se welsynsbeleid. Verskeie afdelings moes binne hierdie departement bestaan wat aandag moes skenk aan welsynsbehoeftes van spesifieke rassegroepe. Die afdeling vir Kleurlingwelsyn moes deur Kleurlinge self hanteer word, terwyl burgerlike pensioene deur 'n ander departement oorgeneem moes word.³⁸

Kulturele aangeleenthede is in hoofstuk 12 van die Theron-verslag bespreek. Die Theron-kommissie het van die veronderstelling uitgegaan dat die Kleurlinge nie kultureel anders as die blankes was nie en nie 'n eie afsonderlike kultuur gehad het nie. Die Kleurlinge kon

³⁸ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 502-505.

dus nie op grond van kultuur van die blankes onderskei word nie. Tog het die ETK bewus geword van die groot agterstand wat Kleurlinge ten opsigte van kulturele aangeleenthede by blankes gehad het.³⁹

Die ETK het alle aspekte van kulturele aangeleenthede in besonderhede ondersoek en onder meer gekyk na die Raad vir Kultuur en Ontspanning (RKO) wat in 1967 deur die Minister van Kleurlingsake ingestel is en onder die gesag van die destydse Departement van Kleurlingsake geval het. Die RKO het uit 10 blanke lede bestaan en het die daarstelling en bevordering van 'n doelgerigte, gekoördineerde kultuuraksie onder Kleurlinge as doelwit gehad.⁴⁰ Die RKO het egter sterk teenkanting vanaf Kleurlingkant ervaar en nie hulle volle steun gehad nie. Dit het die verhouding tussen blankes en Kleurlinge verder benadeel.⁴¹ Ander aspekte wat onder die soeklig geplaas is, was toneel- en musiekbevordering, opera, ballet, kunswedstryde, beeldende kunste, vroueverenigings, die Kleurlinge se betrokkenheid by Afrikaanse en Engelse letterkunde, bioskope en rolprente, radio en televisie, die uitvoerende kunste, tydskrifte en koerante en biblioteekdienste vir Kleurlinge.⁴²

Die beoefening en uitleef van al bogenoemde bedrywighede is gekniehalter deur verskeie probleme. Die ETK het dit weereens in verband gebring met die drie stande wat hy binne die Kleurlingbevolkingsgroep onderskei het en verklaar dat daar by die betrokkenheid en deelname aan sang, opera, ballet ens. talle frustrerende maatreëls vir die boonste groep

³⁹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 505-506; *Die Burger*, 19.6.1976 (Kultureel nes die blankes, p. 5).

⁴⁰ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 288.

⁴¹ *Die Burger*, 19.6.1976 (Oop teaters?, p. 5).

⁴² (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 288-296.

Kleurlinge bestaan het en dat hulle hulleself grootliks in 'n kulturele vakuum bevind het. Hierdie situasie is vererger deur die gebrek aan kultuurgeriewe binne Kleurlingwoongebiede en die feit dat blanke geriewe vir hulle ontoeganklik was.⁴³

Die ETK het diep onder die indruk gekom van die kulturele agterstand wat daar by Kleurlinge bestaan het. Dit was die gevolg van 'n verskeidenheid faktore waaronder die sosio-ekonomiese agterstand wat daar by Kleurlinge as minderontwikkelde en minderbevoorregte groep bestaan het en wat in samehang was met hulle kulturele ontwikkelingspeil, Kleurlinge se geletterdheids- en opvoedkundige agterstand, 'n tekort aan kulturele leiers en 'n gees van onwilligheid om binne die bestaande bedeling samewerking te verleen, die Kleurlinge se geringe ervaring van verantwoordelikheid omdat hulle nie in die verlede veel blootstelling daaraan gehad het nie, 'n tekort aan die nodige geriewe vir kultuurbeoefening, 'n tekort aan die nodige opleidingsgeriewe, finansiële tekorte vir kultuurontwikkeling, ontoereikende geleenthede om kulturele byeenkomste by te woon vanweë skeidingsmaatreëls en 'n gebrek aan Kleurlingseggenskap in kulturele beplanning.⁴⁴

Die Kleurlinge het hulle kulturele bedeling teen 1976 as vernederend, onaanvaarbaar en frustrerend beskou en het gevrees dat hulle op kulturele gebied in afsondering sou verval vanweë die skeidingsmaatreëls kragtens die apartheidsbeleid.⁴⁵ Die gebrek aan en ontoeganklikheid tot voldoende kultuurgeriewe en -geleenthede, is toegeskryf aan die toepassing van die *Wet op Groepsgebiede* en die *Wet op die Aanwysing van Aparte Geriewe*.⁴⁶

⁴³ S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, pp. 22-23.

⁴⁴ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 296-297.

⁴⁵ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 299.

⁴⁶ S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, p. 23.

Baie koerante het groot gewag gemaak van die kulturele aanbevelings van die ETK. Die kommissie het as hoogste prioriteit beklemtoon dat die Kleurlingbevolking nie langer as 'n kultureel onderskeibare groep beskou moes word nie, aangesien hulle nie op kulturele gebied van die blankes losgemaak kon word nie. Hulle het ook aanbeveel dat die kultuurbevordering en -beoefening onder Kleurlinge in dieselfde organisatoriese bestel, saam met die van blankes gehanteer moes word. Hieroor was die kommissie verdeeld en 'n minderheidsaanbeveling het gelui dat die Kleurlinge wel beskou moes word as 'n aparte kultuurgemeenskap en dat hulle kultuurbevordering as 'n eie bedrywigheid in die belang van eie gemeenskapsontwikkeling benader moes word. Die ETK het ook aanbeveel dat Kleurlinge ingeskakel moes word by die Nasionale Kultuurraad sodat hulle in samewerking met die blankes hulle kulturele belange kon bevorder. Maatreëls sou getref word om aan die kultuurbevorderingsbehoefes van spesifieke bevolkingsgroepe te voldoen. In die lig van die feit dat sekere rolprente net vir blankes vrygestel is en nie deur Kleurlinge gesien kon word nie, is aanbeveel dat alle rolprente vir blankes, ook vir Kleurlinge vrygestel moes word. Stappe moes ook geneem word om voldoende bioskoop- en teatergeriewe vir Kleurlinge te voorsien. Die kommissie het ook voorgestel dat die uitvoerende kunste vir en deur Kleurlinge onder die gesag van die bestaande Streekrade vir die Uitvoerende Kunste geplaas moes word en dat Kleurlinge in die besture daarvan en in ander komitees opgeneem moes word.⁴⁷ 'n Minderheidstandpunt het gelui dat Kleurlinge eerder hulle eie strukture vir sulke sake moes hê.⁴⁸

In 'n eenparige aanbeveling is voorgestel dat staatsdepartemente nie deel moes hê aan die besluitneming insake die gesamentlike gebruik van openbare teaters/sale vir uitvoerende kunste deur blankes en Kleurlinge nie. Die eienaars van die betrokke teaters sowel as die

⁴⁷ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 506-508.

⁴⁸ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 508-509; *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Kommissie is só verdeel, p. 8).

aanbieders van die uitvoerings, moes die nodige besluite neem. As motivering het die kommissie aangevoer dat gemengde gehore uiteindelik die reëling sou wees. Sulke gehore sou geensins aanstoot gee nie, aangesien dit by uitstek die boonste laag van beide die blanke- en Kleurlingbevolkingsgroepe was, wat die uitvoerende kunste ondersteun het. Dit sou wedersydse kulturele kontak bevorder.⁴⁹

Wat biblioteekdienste betref, is aanbeveel dat 'n statutêre, nasionale biblioteekraad gestig moes word waarin al die bevolkingsgroepe verteenwoordiging sou hê. Die pligte van die raad sou wees om alle biblioteekdienste te beplan en te koördineer, die biblioteekprofessie, diensvoorwaardes en registrasie van bibliotekarisse te bevorder en die agterstand van biblioteekgeriewe vir Kleurlinge te bepaal. Die gebruikmaking en toeganklikheid van alle biblioteekgeriewe moes ook voorkeur geniet.⁵⁰

Kleurlinge moes ook 'n groter aandeel in blanke radio- en televisieprogramme verkry. In die praktyk sou dit neerkom op die opleiding van Kleurlingaankondigers, -nuuslesers en -akteurs. Kleurling-eredienste en -sport sou ook binne die uitsaaiwese geakkommodeer moes word en aktualiteitsprogramme rakende Kleurlinge sou aangebied moes word.⁵¹ Radio- en televisiedienste moes ook die lewensomstandighede, standpunte en behoeftes van Kleurlinge in groter mate weerspieël.⁵²

Die kulturele aanbevelings van die kommissie was in duidelike ooreenstemming met hulle

⁴⁹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 509-510; *Die Burger*, 19.6.1976 (Oop teaters?, p. 5).

⁵⁰ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 510; *Die Burger*, 19.6.1976 (Oop teaters?, p.5).

⁵¹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 510; *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Groter aandeel in radio en TV, p. 9).

⁵² (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 510.

standpunt dat Kleurlinge en blankes nie op kulturele vlak van mekaar geskei kon word nie. Die aanbevelings het dan ook duidelik ten doel gehad om Kleurlinge te betrek en aan hulle groter seggenskap binne 'n gesamentlike kultuuroopset te gee.

In hoofstuk 14 het die ETK die aspek van georganiseerde sport en ontspanning onder Kleurlinge ondersoek. Internasionale deelname aan sport en die kwessie van gemengde sportspanne was gedurende die sewentigerjare, onder Vorster se bewind, belangrike rolspelers binne die politieke proses van Suid-Afrika. Aanpassings aan die sportbeleid was 'n integrale deel van Vorster se uitwaartse beleid waardeur hy Suid-Afrika uit sy toestand van isolasie wou bevry en betrekkinge met die buiteland wou verbeter. Sedert sy bewindsoorname in 1966 het Vorster sy uitwaartse beleid begin deurvoer deur onder meer aanpassings aan Verwoerd se sportbeleid te maak. Terwyl Verwoerd besluit het dat geen gemengde sportspanne, byvoorbeeld 'n Nieu-Seelandse rugbyspan met 'n Maori as lid, in Suid-Afrika toegelaat sou word nie, het Vorster in 1967 aangekondig dat Suid-Afrika nie aan lande met wie hy sportbetrekkinge gehad het, sou voorskryf wie in hulle spanne opgeneem mag word nie. Gemengde sportspanne sou dus wel voortaan in Suid-Afrika toegelaat word.⁵³

Alhoewel die buiteland gunstig gereageer het op hierdie nuwe sportbeleid, het dit gaandeweg duidelik geword dat verdere wysigings nodig was. Op 22 April 1971 het Vorster in 'n nuwe sportbeleid onderskei tussen veelrassige- en veelvolkige sport. Veelrassige sport (waar blankes en nie-blankes in dieselfde span speel) was steeds verbode, terwyl veelvolkige sport (waar blankes en nie-blankes in aparte spanne teen mekaar sou meeding) voortaan op internasionale vlak toegelaat sou word, maar nie op klub-, provinsiale- of nasionale vlak nie. Dit was 'n verdere stap in die rigting van veelrassige sport.⁵⁴

⁵³ C.F.J. Muller (red.): *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, pp. 525-526.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 540.

Die regering se beleid ten opsigte van sport en ontspanning het op die volgende beginsels berus: “die behoud van identiteit van elke bevolkingsgroep”; “die voorkoming en uitskakeling van wrywingspunte en wanordelikhede”; en “die daarstelling van ontwikkelingsmoontlikhede vir sportlui van elke bevolkingsgroep”.⁵⁵ Hierdie beleid was ’n integrale onderdeel van die oorhoofse politieke beleid van segregasie/rasseskeiding en afsonderlike ontwikkeling en moes help om dit in plek te hou. Kragtens regeringsbeleid het sport en ontspanning as sosiale bedrywighede deel gevorm van die algemene lewenspatroon van die land se inwoners en was dit aan die gewone landswette onderhewig. Die basiese uitgangspunt vir afsonderlike sportbeoefening vir Kleurlinge en blankes het daaruit voortgekom.⁵⁶

Die volgende riglyne is vir sportbeoefening en -ontwikkeling neergelê: die onderskeie bevolkingsgroepe moes hulle sportaangeleenthede binne volksverband beoefen en administreer; nasionale sportliggame van die onderskeie bevolkingsgroepe moes hulle eie betrekkinge met dergelike liggame van ander bevolkingsgroepe aanknoop; individuele sportlui moes tot die hoogste internasionale vlak kon vorder; binne Suid-Afrika moes geleentheid gebied word vir intervolkige of internasionale mededinging met inagneming van die Suid-Afrikaanse gebruike; binne hierdie raamwerk moes georganiseerde sportbeoefening onder die Suid-Afrikaanse bevolkingsgroepe aangemoedig word; samewerking tussen die sportbeheerliggame van die onderskeie bevolkingsgroepe moes op die hoogste bestuursvlak bewerkstellig word en die ontwikkeling van georganiseerde sport moes verband hou met die politieke en maatskaplike vooruitgang van die bevolkingsgroepe, terwyl skakeling en samewerking tussen die bevolkingsgroepe onderling onder beheer van ’n sentrale of nasionale liggaam moes staan. Baie Kleurlinge

⁵⁵ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 324.

⁵⁶ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 321.

was teen talle van hierdie beginsels gekant en het dit as onrealisties bestempel.⁵⁷

Die kommissie het die aard van sport en ontspanning binne Kleurlinggemeenskappe in verband gebring met die swak fisieke en maatskaplike omstandighede waaronder Kleurlinge moes leef. Tydens besoeke aan verskillende Kleurlinggebiede het die ETK sterk onder die indruk gekom van die ernstige tekort wat daar aan sportfasiliteite bestaan het. Veral die Kleurlingwerkersklas het 'n ernstige gebrek aan gesonde sport en ontspanning ervaar.

Met die administrasie en beheer van die verskillende sportsoorte is 'n verskeidenheid van sportsoorte (tennis, rugby, krieket, sokker, atletiek, swem ens.) noukeurig ondersoek.⁵⁸ Ondersoek is ook ingestel na die beskikbaarheid van sportfasiliteite, deelnemers en klubs, die plaaslike owerhede en sport- en ander gemeenskapsfasiliteite, die kerke se betrokkenheid by sport en ontspanning en die regering se sport- en ontspanningsbeleid.

Die ETK het in die loop van sy ondersoek bewus geword van die verdeeldheid wat daar ten opsigte van verskeie sportsoorte op nasionale vlak bestaan het. Dit het verband gehou met die vraag oor skakeling met soortgelyke blanke liggame veral op die vlak van internasionale mededinging. Die kommissie het drie knelpunte rakende sportaangeleenthede geïdentifiseer, naamlik die organisatoriese aspek, knelpunte op die verhoudingsvlak en die kwessie van sportgeleenthede en -geriewe vir Kleurlinge. Die ETK het diep onder die indruk gekom van die gebrek aan medeseggenskap en die swak bedingingsposisie wat daar vir Kleurlinge op sportvlak bestaan het.⁵⁹ Die feit dat ander bevolkingsgroepe op daardie stadium nie verteenwoordiging kon hê in blanke sportliggame nie, het heelwat teenstand teen Suid-Afrika se sportbeleid in internasionale

⁵⁷ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 321.

⁵⁸ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 314-323.

⁵⁹ E. Theron en J.B du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p. 49.

kringe tot gevolg gehad. Gevolglik sou dit nie moontlik wees om vir afsonderlike, regstreekse, internasionale sportverbintenisse op grond van kleur voorsiening te maak nie. Die Kleurlinge het ook die sportbedeling van die sewentigerjare onaanvaarbaar gevind en dit slegs as 'n beklemtoning van apartheid en diskriminasie beskou. Die swak verhouding wat daar tussen blankes en Kleurlinge op sportgebied bestaan het, het ook aan die lig gekom. Leiers op die sportgebied wou wegkom van die situasie van begrensdeheid en diskriminasie wat binne die terrein geheers het.⁶⁰ Die politieke bedeling van die Kleurlinge en hulle posisie as landburgers het 'n integrale deel van hierdie probleem uitgemaak en volgens die ETK was daar by Kleurlinge 'n eenstemmige strewe na gesamentlike sportdeelname met blankes op alle vlakke.⁶¹

Hoewel baie plaaslike owerhede baie gedoen het vir sportontwikkeling, was daar steeds 'n groot tekort aan sportgeriewe en -geleenthede binne verskeie Kleurlinggemeenskappe. Knelpunte wat hierdie situasie vererger het, was 'n gebrek aan 'n effektiewe gemeenskapslewe, inisiatief en leierskap, medeseggenskap en beheer en verantwoordelikheid ten opsigte van bestaande sportfasiliteite.⁶²

Onder die afdeling georganiseerde sport en ontspanning het die ETK drie aanbevelings gemaak. In die eerste plek moes groter finansiële bystand aan plaaslike owerhede verleen word sodat die agterstand ten opsigte van Kleurlingsportgeriewe uitgewis kon word. Die Departement van Sport en Ontspanning moes ook toenemend hulp verleen met afrigtingskursusse, skakeling en tegniese advies soos wat daar vir blankes bestaan het.⁶³

In die lig van die troebel verhouding tussen blankes en Kleurlinge moes 'n nuwe

⁶⁰ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 322.

⁶¹ E. Theron en J.B du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, pp. 49-50.

⁶² (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 324.

⁶³ E. Theron en J.B du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p. 50.

benadering op sportvlak gevolg word, aldus die ETK. Die sportbeleid moes verander word om groter kontak tussen blankes en Kleurlinge moontlik te maak.⁶⁴ Persoonlike vooroordele, opportunisme en politieke gewin op sportvlak moes uitgeskakel word en beheermaatreëls by gemengde kompetisies, wat sportbeoefening onnodig gestrem het, moes afgeskaf word.⁶⁵ Wat internasionale sportbeoefening betref, het die ETK aanbeveel dat merietespanne bo uitnodigingspanne verkies moes word. Blanke en Kleurling sportliggame moes saamwerk in die aanwysing van sulke merietespanne. In nog 'n aanbeveling het die ETK voorgestel dat die besluitneming oor gemengde sportbeoefening op laer vlakke by die betrokke klubs en verenigings moes berus.⁶⁶ Die beginsels van ruimer besteding en groter seggenskap vir Kleurlinge was stewig ingebed in hierdie aanbevelings.

Die laaste sosio-ekonomiese terrein wat onder die soeklig van die ETK geplaas is, was die kwessie van toerisme en ontspanningsoordfasiliteite wat in hoofstuk 15 van die verslag vervat is.

Die ernstige tekort en ontoereikende aard van hierdie fasiliteite was weereens 'n produk van die toepassing van die *Wet op Groepsgebiede* en die *Wet op Aanwysing van Aparte Geriewe*. Laasgenoemde het veral ontevredenheid, irritasie en vernedering by die boonste groep Kleurlinge tot gevolg gehad en was 'n bron van ergernis op kulturele en opvoedkundige gebied, sport en ontspanning, strandoorde, hotelle, restaurante ens.⁶⁷

In sy ondersoek het die ETK gefokus op geriewe vir die reisiger (toilet- en

⁶⁴ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P.38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 511; *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Sport: groter kontak met wittes, p. 9).

⁶⁵ E. Theron en J.B du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p. 50.

⁶⁶ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 511; *Die Burger*, 19.6.1976 (Kommissie eenparig: Merietespanne, p. 6).

⁶⁷ S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, p. 25.

restaurantgeriewe by vulstasies, wagkamers by spoorwegstasies en eetgeriewe op treine). Oorblygeriewe bv. hotelle, binnelandse ontspanningsoorde en strandgeriewe is ook ondersoek. By nadere ondersoek het dit aan die lig gekom dat die toeriste- en ontspanningsoordfasiliteite vir Kleurlinge heeltemal ontoereikend en onvoldoende was.⁶⁸

Die ETK se aanbeveling oor strandgebiede het heelwat opspraak verwek en is ook in die koerante bespreek. Die kommissie het sy twyfel uitgespreek oor die billikheid en regverdigheid van die sonering van strandgebiede vir die Kaapse Kleurlinge. Sedert 1968 is meer as een miljoen rand aan die Kaaplandse Provinsiale Administrasie beskikbaar gestel om die nodige geriewe vir Kleurlinge te voorsien. Die situasie was egter nog steeds onbevredigend. Strandgebiede vir die Natalse Kleurlinge was steeds ontoereikend, terwyl ontspanningsoorde vir Kleurlinge dwarsoor die land nie aan hulle behoeftes kon voldoen nie. Probleme het ook ontstaan waar 'n stranddorp as geheel tot blanke groepsgebied verklaar is en meegebring het dat die Kleurlinginwoners geen toegang tot die strandgebied gehad het nie.⁶⁹

Die ETK het die volgende aanbevelings aangaande toerisme- en ontspanningsoordgeriewe gemaak: 'n Komitee van deskundiges moes aangestel word om die voorsiening van strand- en ontspanningsgeriewe te evalueer en 'n indeling van nasionale-, streeks- en plaaslike geriewe te doen; Hulle moes hulle ook beywer vir die “kwalitatiewe verbetering” en die “kwantitatiewe uitbreiding” van die geriewe. Die nodige maatreëls moes getref word sodat Kleurlingwerkers en -inwoners van 'n dorp wat tot blanke groepsgebied verklaar is, ook toegang tot die plaaslike strand kon hê. Nog 'n aanbeveling, wat deur 13 van die ETK-lede ondersteun is, het gelui “dat behoudens die moontlikheid dat sekere geriewe (binne groepsgebiede geleë) vir bepaalde bevolkingsgroepe gereserveer mag

⁶⁸ E. Theron en J.B du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, pp. 47-48.

⁶⁹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 334; *Die Burger*, 19.6.1976 (Ernstige bedenkinge oor strandgebiede, p. 7).

word, die geleidelike oopstelling op selektiewe grondslag van openbare plekke, geriewe en sekere strande as doelstelling aanvaar word.” Hierdie aanbeveling was in samehang met aanbeveling No. 6 waarin die kommissie aanbeveel het *dat die geriewe waarop die magtiging wat in die Wet op Aanwysing van Aparte Geriewe (Wet 49 van 1953) verleen word, toegepas word (byvoorbeeld openbare persele of geboue, sekere vervoergeriewe ensovoorts), op selektiewe grondslag verminder word.* In ’n laaste aanbeveling het die ETK voorgestel dat plaaslike besture groter aandag moes skenk en hulle moes beywer vir die voorsiening van voldoende Kleurlinggeriewe binne hulle jurisdiksiegebiede.⁷⁰

Die bekende Kaapse skrywer, W.A. de Klerk, het in sy boek *The Puritans in Africa - A Story of Afrikanerdom*, verklaar dat die herstrukturering van Suid-Afrika volgens die beginsel van rassesseiding, die Kleurlinge die swaarste getref het. Hy het naamlik die stelling gemaak dat “dit veral die Kleurlinge was wat die spit moes afbyt ten opsigte van menslike ontberinge...waarskynlik omdat hierdie mense so naby die blanke staan, met hom deel in sy gebied, godsdienste, tale en kultuur en ook in baie opsigte in ’n gesamentlike voorgeslag.” Gevolglik kon hulle ’n groter bedreiging vir die blankes vorm as die swartes. Hy het verskeie apartheidswette gekritiseer en dit aan blanke selfsug toegeskryf. Hy het die sogenaamde klein apartheid soos afsonderlike leestafels in biblioteke beskryf as die blankes se “meedoënlose soektog na geluk, wat sy onmoontlike ideaal tot byna elke prys navolg.” De Klerk het voorspel dat die dag sou kom wat die blankes hulle heerskappy in Suid-Afrika sou moes opoffer.⁷¹

7.2 STAATKUNDIGE AANBEVELINGS

Deel IV van die Theron-verslag het uit vyf dele bestaan wat die staatkundige posisie van die Kleurlinge volledig bespreek het. Heelwat historiese inligting is daarin vervat en daar

⁷⁰ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 483, 512.

⁷¹ W.A. de Klerk: *The Puritans in Africa - A Story of Afrikanerdom*.

is onder meer gekyk na die wyse waarop die staatkundige bedeling van die sewentigerjare tot stand gekom het. Die situasie rondom Kleurlingstemreg en Kleurlingverteenwoordiging op sentrale en plaaslike bestuursvlak is ondersoek. Die vernaamste Kleurlinginstellings by name die Uniale Raad van Kleurlingsake, die Verteenwoordigende Kleurlingraad (V.K.R.) en die Administrasie van Kleurlingsake is in hoofstukke 16, 17 en 18 bespreek. Hierdie instellings is reeds in hoofstuk 1 van die tesis behandel. Hoofstuk 19 het die stelsel van plaaslike bestuur vir Kleurlinge ondersoek, terwyl hoofstuk 20 na die reaksies en houdings van die Kleurlingbevolking op en teenoor hulle posisie in die samelewing, die knelpunte wat deur hulle ondervind is, hulle aspirasies sowel as onderlinge geskilpunte, verwys het.⁷²

Die ETK het verskeie knelpunte rakende die Kleurlinginstellings geïdentifiseer en tot die gevolgtrekking gekom dat die politieke beleid van Suid-Afrika onbevredigend was. Die media het veral wye dekking aan die politieke aanbevelings van die kommissie gegee. Beide die meerderheids- en die minderheidsgroep binne die ETK was van mening dat die politieke bedeling van die sewentigerjare vir die Kleurlinge onsuksesvol was en 'n plafon bereik het.⁷³ Die verskillende vorme van Kleurlingverteenwoordiging wat daar gedurende 1958 tot 1971 bestaan het, het slegs 'n voorlopige karakter gehad en kon volgens die ETK nie die Kleurlingbelange na behore bevorder nie.⁷⁴

By nadere ondersoek het die Kleurlinge of by wyse van briefwisseling of mondelinge getuienis hulle ontevredenheid te kenne gegee met die *status quo* en die behoefte tot groter politieke selfbeskikking en deelname aan die besluitnemingsprosesse uitgespreek.

Laasgenoemde was die kern van die Kleurlingvraagstuk en sou met verloop van tyd 'n al

⁷² (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 337-453.

⁷³ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Politieke masjien bevredig nie, p. 8).

⁷⁴ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 349.

groter wordende en wesenlike probleem vir die Nasionale Party word. Op 8 Julie 1974 het dr. Andries Treurnicht, destydse L.V. vir Waterberg, hierdie situasie in geen onsekere terme en baie raak saamgevat in die volgende woorde: “Wat regering betref, help die begrip “pluralisme” ook nie. Dit help wel om die besef tuis te bring dat ons nie ’n homogene bevolking is nie, maar verskillende volke, elk met eie reg op selfbeskikking. Maar die haakplek lê by die politieke verteenwoordiging van die samestellende dele van die “plurale” staat. Hier gaan die paaie uiteen.”⁷⁵

Die kommissie het ’n nuwe politieke bedeling vir Suid-Afrika aanbeveel en benadruk dat ingrypende konstitusionele aanpassings nodig was sodat Kleurlinge ’n bevredigende politieke bedingingsmag kon verkry. Die V.K.R. en soortgelyke Kleurlinginstellings het aan die Kleurlinge ’n veels te beperkte bedingingsvermoë gegee en hulle feitlik alle seggenskap binne die besluitnemingsprosesse ontnem. Volgens die kommissie was voldoende politieke deelname belangrik en bepalend vir die Kleurlinge se suksesse op sosiale en ekonomiese gebied. Die V.K.R. was die vernaamste knelpunt binne die Kleurlingpolitiek. Die liggaam se twee belangrikste funksies, naamlik die behartiging van Kleurlingbelange en die hantering van gemeenskaplike belange met die blankes, is deur sy beperkte uitvoerende en wetgewende magte aan bande gelê. Die V.K.R. het geen ware konstitusionele posisie gehad nie en was ’n liggaam sonder werklike bedingingsmag.⁷⁶

Prof. Marinus Wiechers, verbonde aan die Regsfakulteit van die Universiteit van Suid-Afrika, het die ETK se standpunt onderstreep deur die V.K.R. as ’n minderwaardige liggaam te bestempel. Hy het die beperkte wetgewende magte van die V.K.R., wat die liggaam gedwing het om slegs op ’n laer vlak te funksioneer, gekritiseer. Deur die

⁷⁵ (JSG) 297 Erika Theron Kommissie-Versameling: *Hoofstad*, 8.7.1974 (Sulke foefies sal Bruines nooit tevrede stel).

⁷⁶ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 367-374, 462; E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, pp. 88-89; *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Politieke masjien bevredig nie, p. 8).

bestaande politieke bestel is aan die Kleurlinge op plaaslike sowel as sentrale vlak wel verteenwoordiging gegee, maar geen verantwoordelikheid nie. Prof. Wiechers het verklaar dat die enigste oplossing geleë was in die integrasie van Kleurlinge by die blanke politieke bestel.⁷⁷

Die kommissie het bevind dat die meerderheid Kleurlinge teen die bestaande staatkundige bedeling gekant was. Hulle gebrek aan seggenskap en deelname aan die besluitnemingsprosesse het hulle verbitterd gelaat en meegebring dat hulle nie die bestaande Kleurlinginstellings, soos die V.K.R., wou ondersteun nie. Ernstige twyfel het ook bestaan oor die uitbreiding van die bevoegdhede van die V.K.R. tot 'n meer doeltreffende liggaam. In die lig van hierdie verbittering, ontevredenheid en konstitusionele ongerymdhede, het die kommissie 'n nuwe politieke bedeling voorgestel.⁷⁸

Die staatkundige aanbevelings was drieledig van aard:

(a) Binne hierdie nuwe bedeling sou voorsiening gemaak moes word vir die daarstelling van bevredigende vorme van regstreekse Kleurlingverteenwoordiging en -seggenskap binne die besluitnemingsliggame en op alle owerheidsvlakke.⁷⁹ (b) Ten einde die Kleurlinge op alle besluitnemingsvlakke te integreer, het die ETK aanbeveel dat 'n komitee van deskundiges aangestel moes word om voorstelle te doen oor die nodige aanpassings met inagneming van al die knelpunte en oorwegings soos deur die kommissie geïdentifiseer. (c) Die bestaande Westminster-gefundeerde regeringstelsel sou ook gewysig moes word ten einde die behoeftes van Suid-Afrika se plurale bevolking te akkommodeer.⁸⁰

⁷⁷ *The Cape Times*, 21.6.1976 (Prof. hits at 'inferior 'CRC, p. 3).

⁷⁸ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 462.

⁷⁹ *Die Burger*, 19.6.1976 (Nuwe politieke bedeling word aanbeveel, p. 4).

⁸⁰ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 513.

Dawie, politieke skrywer van *Die Burger*, het in die lig van woelinge, bedankings en afsplinterings binne die blanke opposisiepolitiek, ook na die “afsterwe” van die Westminster-stelsel verwys. Hy het onder meer genoem dat die stelsel nie al die ideale kon verwesenlik wat die voorstanders daarvan in die vooruitsig gestel het nie. Die stelsel kon naamlik nie daarin slaag om volledige burgerskap aan alle Suid-Afrikaners binne ’n verenigde staatstruktuur te bied nie. Een van die vaste fundamente waarop die stelsel berus het, naamlik die voortdurende teenwoordigheid van ’n opposisiegroep/party wat ’n alternatiewe regering aan kiesers kon bied, was grootliks afwesig in die Suid-Afrikaanse bestel. Gevolglik het vernuwing in die landsbestuur deur die proses van regeringsverandering nie in Suid-Afrika bestaan nie. Dit het meegebring dat die blanke kiesers in Suid-Afrika toenemend begin streef het na ’n “verenigde front en wil” binne die parlement “in plaas van ’n tradisionele konfrontasie van “ins” en “outs” volgens die Westminster-model.”⁸¹

11 Lede het hierdie aanbeveling ondersteun, terwyl 7 daarteen gestem het. Laasgenoemde, wat basies met dele (b) en (c) saamgestem het, het in die plek van (a) aanbeveel dat ’n komitee van deskundiges aangestel moes word om voorstelle te doen rakende organisatoriese en grondwetlike aanpassings waardeur bestendige ekonomiese en staatkundige ontwikkeling bereik kon word.⁸²

Vanuit beide groepe se aanbevelings was dit duidelik dat die kommissie dit eens was dat die regeringsinstellings (op plaaslike en sentrale vlak) nie effektiewe deelname aan die Kleurlinge gebied het nie en daarom nie aan hulle politieke behoeftes kon voldoen nie.⁸³ Hierdie aanbevelings het die kern van die apartheidsbeleid geraak en skerp reaksie ontlok.

⁸¹ *Die Burger*, 2.4.1977 (Uit my politieke pen - Saam met die opposisie sterwe ook ons ou Westminster-stelsel, p. 10).

⁸² (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 513.

⁸³ E. Theron en J.B du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*, p. 104.

Dit het geïmpliseer en sou in die praktyk daarop neerkom dat Kleurlinge sitting in die parlement sou verkry en saam met die blankes as beleidmakers kon optree. Sulke seggenskap en deelname vanaf Kleurlingkant sou meebring dat die apartheidsbeleid noodwendig sou moes verander en dit sou die blanke heerskappy in gevaar stel.

Die laaste hoofstuk van die Theron-verslag, hoofstuk 22, het 'n sosiaal-ekonomiese perspektief op die omstandighede van die Kleurlinge gebied. Soos vroeër genoem, het prof. S.J. Terreblanche hierdie hoofstuk op versoek van Erika Theron self geskryf. Sy het die hoofstuk as een van die belangrikste hoofstukke van die verslag beskou wat die verslag tot saambindende geheel gevorm het en die onderliggende filosofie beklemtoon het. Interessant genoeg het hierdie hoofstuk heelwat verskille en verdeeldheid onder die kommissielede veroorsaak.⁸⁴

Die kommissie het drie verskillende stande of groepe ('n boonste, middelste en onderste groep) binne die Kleurlinggemeenskap geïdentifiseer en gewaarsku teen die neiging om Kleurlinge te tipeer as 'n homogene groep met eenderse behoeftes en gedragskodes. Die boonste groep, wat sowat 20 persent van die Kleurlinggemeenskap verteenwoordig het, het bestaan uit beskaafde en ontwikkelde Kleurlinge wat slegs op grond van velkleur van die blankes verskil het. Die hoofde van die huishoudings was hoofsaaklik werkgewers (bv. boere en sakelui) en professionele persone. Baie het vaste eiendomme (huise, plase en besighede) besit. Hierdie groep het veral swaar gebuk gegaan onder die apartheidswetgewing wat sosiaal-ekonomiese voorregte van hulle ontnem het en politieke seggenskap en deelname van hulle weerhou het. Dit het gevoelens van frustrasie en vernedering by hulle gewek aangesien hulle dikwels geriewe en geleenthede met veel "swakker" elemente moes deel.

Die middelste groep, wat uit sowat 40 persent van die Kleurlinge bestaan het, kon nie so

⁸⁴ S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, p. 2.

duidelik soos die boonste en onderste groepe gedefinieer word nie. Dit het bestaan uit diegene wat nie by die boonste of die onderste groepe ingedeel kon word nie, maar 'n lewenstandaard en -styl tussen die twee groepe verteenwoordig het. Die middelste groep was baie heterogeen van aard en is hoofsaaklik in twee subgroepe ingedeel, naamlik 'n boonste en onderste helfte.

In die boonste helfte van die middelste groep het die broodwinners half-geskoolde werk verrig, 'n redelike goeie inkomste verdien en in 'n ekonomiese huur- of verkoopshuis gebly. Hulle lewenstyl het sekere ooreenkomste met die boonste groep getoon en hulle kan as potensiële lede van daardie groep beskou word. Die onderste helfte van die middelste groep het bestaan uit 'n gedeelte van die Kleurlinge in die landbousektor en 'n gedeelte uit die stedelike bevolking. Die broodwinners van hierdie huishoudings het hoofsaaklik permanente, ongeskoolde arbeid verrig en met hulle gesinne in sub-ekonomiese huise gewoon. In sekere opsigte het hulle ooreengestem met die onderste groep en kenmerke geopenbaar van mense wat in 'n toestand van chroniese armoede verkeer het. Die ETK het bevind dat gesinne in die middelste groep in geval van teenspoed sodanig ontwrig kon word, dat hulle in 'n toestand van chroniese armoede kon verval.

Die onderste groep, wat sowat 40 persent van die Kleurlinggemeenskap verteenwoordig het, was hoofsaaklik landbouarbeiders en arm stedelinge wat in 'n toestand van chroniese gemeenskapsarmoede verkeer het. Kenmerke van hierdie toestand was 'n gebrek aan motivering en dissipline, 'n grootskaalse neiging tot dronkenskap en kriminele gedrag en 'n onvermoë om vir die toekoms te beplan, die gemeenskapslewe te organiseer of 'n gesonde en stabiele gesinslewe te voorsien.

Ondersoek is ingestel na verskeie benaderings om hierdie toestand te verbeter en die politieke en ekonomiese raamwerke is as ongunstige omstandigheidsfaktore geïdentifiseer.

Dit was basies 'n opsomming of verwysing na knelpunte wat reeds vroeër in die verslag genoem is. Die meeste blankes was bevooroordeel teenoor die Kleurlinge - juis as gevolg van die gedrag van die onderste groep, en dit het die situasie vererger.

Die kommissie het beleidsmaatreëls voorgestel wat aan vyf vereistes moes voldoen. Ekonomiese en politieke instellings van blankes en Kleurlinge sou ingrypend verander moes word sodat Kleurlinge 'n groter bedingingsvermoë en groter deelname aan die besluitnemingsprosesse kon verkry; 'n veelvoudige beleid moes ontwikkel word om die probleme van die verskillende klasse binne die Kleurlinggemeenskap te akkommodeer; 'n omvattende beleid, toegepas op massiewe skaal, sou nodig wees om chroniese gemeenskapsarmoede te beeindig; met die implementering van die ontwikkelingsbeleid sou die openbare sektor as geheel 'n bydrae moes lewer en welvaart of inkomste sou op groot skaal aan die Kleurlinggemeenskap oorgedra moes word; ondernemings binne die privaatsektor sou betrokke moes raak by die aanbieding en implementering van rehalibitasie- en ontwikkelingsprogramme.

Ses van die ETK-lede by name proff. G. Cronjé, C.D. Roode, dr. A.S. Meyer, J.H. Pretorius, N.F. Treurnicht en G.J. van Zyl, het hulle van hoofstuk 22 gedistansieer. Dit was dieselfde lede wat beswaar gemaak het teen die gees waarin sekere dele van hoofstukke 3-6 van die verslag geskryf is en wat vir hulle onaanneemlik was. Hoofstuk 22 was grootliks 'n samevatting van daardie standpunte en derhalwe ook vir hulle onaanvaarbaar.

F.H. Badenhorst was gekant teen die insluiting van hoofstuk 22 by die verslag en het hom heeltemal gedistansieer van die opname van dié hoofstuk in die verslag. Volgens hom het hoofstuk 22 nie 'n onbevooroordeelde perspektief op die kommissie se bevindinge gebied

nie. Voorts het die hoofstuk volgens hom 'n gekleurde en filosofiese siening met 'n omstrede uitgangspunt vertolk en sou die Theron-verslag 'n beter verslag wees sonder die insluiting van die betrokke hoofstuk.⁸⁵

Volgens Erika Theron was hierdie verdeeldheid juis 'n verdienste van hoofstuk 22 aangesien dit die verskille tussen die meerderheids-en minderheidsgroepe binne die ETK duidelik en skerp na vore laat tree het.⁸⁶

⁸⁵ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 463-477.

⁸⁶ S.J. Terreblanche: *Gemeenskapsarmoede*, p. 2.

HOOFSTUK 8

DIE REGERING SE HANTERING VAN DIE THERON-VERSLAG

Die Theron-kommissie se aanbevelings en die onderliggende filosofie daaragter, naamlik dat die Kleurlinge op alle regeringsvlakke verteenwoordiging moes kry, het 'n oproer ontketen waarbinne die twee begrippe van volle soewereiniteit en magsdeling sentraal, maar lynreg teenoor mekaar te staan gekom het. Nie alleen het dit toenemende spanning tussen die regering en die verskillende opposisiepartye laat oplaai nie, maar die witskrif ten opsigte van die verslag het ook onmin tussen die regering en die kommissie self tot gevolg gehad. Die regering se hantering van die Theron-verslag by wyse van 'n tussentydse memorandum en 'n latere witskrif, het die verwagtinge en hoop rondom die verslag teleurgestel. Gedurende die ondersoekperiode van die ETK, het die Nasionale Party by verskeie geleenthede verklaar dat die kommissie se advies wel ernstig oorweeg sou word, maar dat dit nie vanselfsprekend beleid sou word nie. Ten spyte daarvan het heelwat Kleurlinge en blankes gehoop dat die verslag heelwat veranderinge, veral op politieke gebied, teweeg sou bring.

Hoewel die regering die meeste van die aanbevelings aanvaar het, is enige aanbeveling wat aan Kleurlinge groter verteenwoordiging en seggenskap in die politieke besluitnemingsprosesse van die land sou gee, afgekeur. Die aanbevelings wat die hoekstene van apartheid aangetas het, is ook verwerp ten einde blanke soewereiniteit te beskerm en magsdeling teen te staan. Die verslag, wat tydens die Derdelesingsdebat van die Begroting in Junie 1976 bespreek is, het heelwat debatte en botsings in die Volksraad ontlok en spanning binne die Nasionale Party self meegebring.

Die regering se reaksie op die Theron-verslag en sy hantering daarvan by wyse van 'n witskrif het nie net skokgolwe, plaaslik en internasionaal, tot gevolg gehad nie, maar ook hewige kritiek teen hom verseker en mense van verskillende politieke partye, rassegroepe en geloofsoortuigings as 'n verenigde front teen die Nasionale Party-regering

saamgesnoer.

8.1 VOORLOPIGE PERSPEKTIEWE OP DIE THERON-VERSLAG

Hoewel die Theron-verslag reeds op 17 Mei 1976 aan Hennie Smit oorhandig is, het bykans 'n maand verloop voordat dit op 18 Junie 1976, saam met 'n tussentydse memorandum, ter tafel gelê is. Binne hierdie maand is daar deur beide linkse en regse groeperinge binne die politieke spektrum heelwat gegis oor die inhoud van die verslag en skinderpraatjies oor die verdeeldheid tussen die minderheids- en meerderheidsgroepe binne die ETK het ook die rondte begin doen. *Die Burger* het hierdie toedrag van sake raak opgesom as “'n hele boel onnodige mistifikasie en politiekery” wat besig was om te ontwikkel en Willem de Klerk, redakteur van *Die Transvaler*, het heel tereg opgemerk dat die vertraging spanning meegebring het wat skadelik kon wees.

Die praatjies was hoofsaaklik gegrond op standpunte/argumente teen of vir die integrasie- of apartheidsideologieë. Volgens De Klerk was hierdie stemmingmakery kommerwekkend, aangesien dit tekenend was van die feit dat Suid-Afrikaners hulle oë wou sluit vir die werklikheid en 'n uitweg wou vind deur die verdagmakery van ander.¹ Hierdie situasie het veroorsaak dat 'n atmosfeer rondom die verslag opgebou het wat die verwagtinge en onsekerheid daarrondom net verder verhoog het.

Die kern van die Theron-verslag was een van dringende verandering.² Sy aanbevelings het die verandering wat nodig was binne die sosiaal-politieke bedeling van die Kleurlinge benadruk en die boodskap van vernuwing en hervorming gepropageer.

Die Nasionale Party het egter by verskeie geleenthede sterk standpunt ingeneem en dit

¹ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 65.

² *Die Burger*, 25.6.1976 (Min. Schalk van der Merwe: Regering bereid tot verandering, p. 11).

The guide dog.

duidelik gestel dat die ETK se besluite nie bindend op hom sou wees nie. Op 24 April 1976 het Vorster in die parlement beklemtoon dat sy regering die ETK se advies sou oorweeg, maar herhaal dat die insluiting daarvan by die N.P.-beleid alleen by die N.P.-kongresse sou berus. Vorster het gesê dat 'n politieke party en sy kongresse hom nie kon laat bind "deur die aanbevelings van 'n groep mense van buite nie".³ Sodoende het hy, wat die ETK betref, 'n veilige agterdeur vir die Nasionale Party oopgehou. Die regering se reaksie na die verskyning van die Theron-verslag, moet dan ook in die lig van hierdie gesindheid beskou word.

Die eerste reaksie van die N.P.-regering was in die vorm van 'n tussentydse memorandum wat op 18 Junie 1976 saam met die verslag ter tafel gelê is en later in die finale witskrif neerslag sou vind. Tydens die Volksraadsdebat wat kort daarna gevolg het, het Nic Treurnicht die heftige aanval op die meerderheidsgroep binne die ETK geloods waarna daar reeds vroeër verwys is.⁴

Die aanvanklike reaksie van die regering is positief ervaar en in verskeie koerante is die verblydende nuus berig dat die meeste aanbevelings vir die regering aanvaarbaar was.⁵ In sy tussentydse memorandum het die regering egter die afskaffing van die *Ontugwet* en die *Wet op die Verbod op Gemengde Huwelike* afgekeur. Die aanbevelings waarvolgens Kleurlinge regstreekse verteenwoordiging binne die parlementêre, provinsiale en plaaslike instellings moes verkry, was ook nie aanvaarbaar nie. Hierdie voorlopige memorandum het emosies van hewige ontsteltenis en uiterste teleurstelling uit Kleurlinggeledere ontlok.⁶ In dieselfde memorandum het die regering egter ook te kenne gegee dat die gedagte van 'n Kleurlingtuisland vir hom eweneens onaanvaarbaar was. Erika Theron kon egter nie

³ *Die Burger*, 24.4.1976 (Louis Louw: In die parlement: Hy beweeg deliberaat, p. 13).

⁴ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 65.

⁵ *Die Burger*, 19.6.1976 (Nuwe bedeling vir bruines gevra - Regering reageer positief, p.3).

⁶ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 66.

daarin slaag om die Kleurlinge met hierdie gedagte te troos nie.⁷

Ten einde die Theron-verslag in die parlamentsitting van Junie 1976 te akkommodeer, is die Derdelesingsdebat van die Begroting met 'n paar uur verleng.⁸ Tydens hierdie debat het P.W. Botha, Minister van Verdediging en op daardie stadium ook waarnemende Eerste Minister, verklaar dat 158 van die 178 aanbevelings vir hom persoonlik aanvaarbaar was. Die regering het hom ook bereid verklaar tot aanbeveling 178 van die ETK waarvolgens 'n kommissie van deskundiges aangestel moes word sodat die bestaande Westminster-regeringstelsel sodanig gewysig kon word om die behoeftes van Suid-Afrika se plurale bevolking te pas. Die hersiening van die Westminster-stelsel was egter onderworpe aan die voorwaarde dat geen deling van mag deur die regering toegelaat sou word nie. Die Nasionale Party het geargumenteer dat die gemeenskaplike kieserslys van destyds reeds bewys het dat magsdeling tot wanpraktyke en vernederings vir die Kleurlinge kon lei. Botha het verklaar dat gekwalifiseerde stemreg en 'n gemeenskaplike kieserslys die Kleurlinge aan vernedering en uitbuiting blootgestel het. Hy het verwys na 'n werk deur B.K. Long waarin die wanpraktyke van 'n gemeenskaplike kieserslys behandel is. Botha het ook verklaar dat hy vanuit eie ondervinding geleer het dat die stelsel beide die Kleurlinge en die blankes asook goeie rasseverhoudinge benadeel het.⁹

Die kwessie van magsdeling sou later 'n groot twispunt binne die N.P.-koukus word, tweespalt binne die partygeledere veroorsaak en uiteindelik die hooforsaak wees van die skeuring binne die Nasionale Party in 1982.¹⁰

Botha het ook verskil met sommige van die aanbevelings van die kommissie en het

⁷ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 67.

⁸ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Meer tyd vir praat, p. 6).

⁹ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10720, 10723-10725.

¹⁰ Die 1982-skeuring binne die Nasionale Party en die stigting van die Konserwatiewe Party onder leiding van dr. A.P. Treurnicht wat daarop gevolg het, word volledig in die werk *Broedertwis. Die verhaal van die 1982-skeuring in die Nasionale Party* deur Alf Ries en Ebbe Dommissie behandel.

homself die reg voorbehou om die ETK-lede te kritiseer en op hulle foute te wys. Hy het daarop gewys dat hulle geen “heilige engele” was nie en dat hulle beslis kritiek kon verwag. Hyself was voornemens om hulle te kritiseer na deeglike bestudering van die verslag, aangesien hy van mening was dat die ETK tot ’n paar verkeerde gevolgtrekkings gekom het. Die verskillende staatsdepartemente, wat grootliks deur die aanbevelings geraak is, sou eers ’n deeglike studie daarvan moes maak alvorens die regering sy finale besluite in ’n witskrif bekend sou maak.¹¹

By monde van P.W. Botha is daarop gewys dat die Theron-verslag die vordering aangetoon het wat reeds ten opsigte van die Kleurlinge gemaak is. As voorbeelde is verwys na die stigting van die Kleurling Ontwikkelingskorporasie, die ontwikkeling van ’n sterk, bruin middelklas onder die regeringsbeleid en die verskeie geleenthede wat die Nasionale Party-beleid op die terreine van huisvesting, onderwys en handel aan Kleurlinge gebied het. Die regering het hom egter sterk uitgespreek teen die afskaffing van die *Wet op die Verbod op Gemengde Huwelike* en die *Ontugwet*, twee van die hoekstene van apartheid. Botha het die hoop uitgespreek dat laasgenoemde wetgewing sodanig gewysig kon word om Kleurlinge teen verbastering met swartes te beskerm. Die regering was ook nie bereid om sy beleid insake Distrik Ses te verander en na die ou bedeling terug te keer nie. Hy het aangevoer dat indien hy die ETK-aanbevelings rakende bogenoemde kwessies sou implementeer, dit die identiteite van die verskillende bevolkingsgroepe in gevaar sou stel en tot politieke uitbuiting en konflikterende belange sou lei.¹²

Die Minister van Gemeenskapsontwikkeling, Marais Steyn, het dit duidelik gestel dat die regering nie sy beleid rakende Distrik Ses sou verander nie, maar dat die twee gebiede Woodstock en Soutrivier, noukeurig deur die Departement van Beplanning ondersoek sou word. Tot en met die afhandeling van die ondersoek sou die *status quo* gehandhaaf

¹¹ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10720-10721.

¹² *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10721-10722.

word.¹³ Luidens aanbeveling 115 het die ETK aanbeveel dat Distrik Ses asook die gebiede Woodstock (op daardie stadium 'n blanke gebied) en Soutrivier, 'n beheerde gebied, tot Kleurlinggroepegebiede geproklameer moes word. Die regering het egter die aanbeveling rakende Distrik Ses verwerp vanweë die hoë kostes wat die verkryging, herbeplanning en opruiming daarvan sou beloop, maar het onderneem om aandag te skenk aan die moontlike toevoeging van die blanke deel van Woodstock tot Walmer Landgoed en die moontlike herverklaring van Soutrivier tot Kleurlingwoongebied.¹⁴ Volgens Steyn sou die aanbevelings rakende die oopstelling van teaters, na 'n kabinetskomitee, bestaande uit al die betrokke ministers, vir verdere ondersoek verwys word. Die regering was ook voornemens om 'n vrywillige kadettestelsel in alle Kleurlingskole te implementeer wat in 1978 in werking moes tree. 'n Loodskomitee sou aangestel word om die nodige voorbereidings in hierdie verband te tref.¹⁵ Die Nasionale Party se reaksie het berus op die beginsel van die selfbeskikking van die Afrikaner en van die nie-blanke. Volgens die N.P. het die selfbeskikking van die Afrikaner outomaties die reg tot selfbeskikking van Engelssprekendes in Suid-Afrika ingesluit.¹⁶

Hierdie tussentydse memorandum het wye opslae gemaak en *Die Transvaler* het dienooreenkomstig berig dat die regering alle aanbevelings wat blanke soewereiniteit sou aantast of integrasie tussen blankes en Kleurlinge sou bewerkstellig, reeds verwerp het.¹⁷

Verskeie Kleurlingleiers het onmiddellik skerp gereageer op die regering se voorlopige standpunte. Die leier van die Federale Volksparty, dr. W.J. Bergins, het gesê dat die

¹³ *Debate van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10353-10354.

¹⁴ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D-'77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 73.

¹⁵ *Debate van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10318-10320, 10620; (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P.-D'77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 10; *The Cape Times*, 24.6.1976 (Mixed theatres-Cabinet talks Coloured schools to have cadets, p. 5).

¹⁶ *Die Burger*, 26.6.1976 (Blank, Kleurling en Indiër: P.W. Botha bepleit beter verhoudinge, p. 3).

¹⁷ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Reaksie op Theron-verslag: Regering stem nie oral saam nie, p. 6).

Theron-verslag diepgaande studie geverg het en dat hy en sy partykongres op 2 en 3 Julie 1976 saam daaroor sou besin.¹⁸ Volgens Bergins was die verslag verwarrend en was daar sommige dinge waarmee hy nie saamgestem het nie. Hy wou ook nie sy mense verder verwar nie.¹⁹ Dr. Bergins en sy party het ook die bestaande V.K.R. verwerp en was ten gunste van die afskaffing van die bestaande Westminster-stelsel. In die lig van die regering se weiering tot regstreekse Kleurlingverteenwoordiging in die parlement, het dr. Bergins verklaar dat hy nie bereid was om deel te vorm van 'n betekenislose klein minderheid wat ter wille van persoonlike verryking in die parlement sou dien nie. Sonny Leon, leier van die Arbeidersparty, het die Theron-kommissie beskryf as 'n duur oefening in futiliteit waarvan die werk na drie jaar in 'n snippermandjie beland het. Dit het ook die regering se belofte dat hy wou wegbeweeg van diskriminasie, verydel. Die onderleier van die Arbeidersparty, David Curry, het gesê dat die Theron-verslag weer die toekoms van die Kleurlinge by 'n krisispunt gebring het en die regering se gebrek aan 'n beleid beklemtoon het. Die twee blanke opposisiepartye, die Verenigde Party en die Progressiewe Reformiste Party, het die feit betreur dat die regering die belangrikste aanbevelings van die verslag verwerp het.²⁰

Nadat die Theron-verslag in die parlement ter tafel gelê is, is verskeie debatte in die Volksraad daaroor gevoer. Prof. Theron het haar teleurstelling uitgespreek met die gehalte van die toesprake en was van mening dat hoewel dit miskien goed was dat die verslag ter tafel gelê is, die resesperiode aan die Volksraadslede meer geleentheid sou bied om die lywige dokument te bestudeer.²¹

Hennie Smit het in die Volksraad verklaar dat die regering die meeste van die aanbevelings van die ETK aanvaar het en dat sommige daarvan reeds uitgevoer en ander in die proses

¹⁸ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Bruines versigtig en vyandig, p. 6).

¹⁹ *Die Transvaler*, 21.6.1976 (Verslag op 2, 3 Julie bespreek, p. 2).

²⁰ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Bruines versigtig en vyandig, p. 6).

²¹ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 65.

van uitvoering was. Hy het gewys op die voorafgaande salarisverhogings vir Kleurlingonderwysers wat groter was as dié van blanke onderwysers, die aanstelling van 'n tweede bruin hoofinspekteur van onderwys en die feit dat 33 van die 91 inspekteursposte in die Kleurlingonderwys reeds deur Kleurlinge beklee is. Smit het beklemtoon dat hierdie veranderinge nie soos sommige koerante beweer het, uitvloeisels van die Theron-verslag was nie, maar voortgespruit het uit 'n kabinetsbesluit van enkele jare tevore waarvolgens salarisverhogings ingestel sou word om die loongaping geleidelik te vernou. Dit was volgens Smit 'n bewys dat die regering en die ETK saamgestem het oor sekere knelpunte. Hy het ook verklaar dat die besluit rakende die instelling van 'n skoolkadettestelsel vir Kleurlinge reeds vroeër in 1976 bespreek is en die eendersdenkendheid van die ETK en die regering weerspieël het.²²

Die bespreking van die Theron-verslag het ontaard in 'n wedersydse moddergooiery tussen die Nasionale Party en sy opposisiepartye waarin die onderskeie partyleierskappe gekritiseer is en daar heel dikwels na mislukkinge van die verlede teruggegryp is om die verskillende standpunte te steun.

W.G. Kingwill was van mening dat die verwydering van diskriminasie en die verlening van stemreg aan die Kleurlinge, Kleurlingsteun vir die Nasionale Party sou verseker. Indien die regering die voorstelle van die Theron-verslag sou nakom, sou dit 'n goeie gesindheid tussen wit en bruin tot gevolg hê en sou die Kleurlinge die blankes se getrouste bondgenote word. Hy het ook gewys op die feit dat die belangrikste besluite deur die N.P. -leierskap geneem word en dat Vorster se staatsmanskap sou afhang van die hantering van die ETK-aanbevelings. Dr. F. van Zyl Slabbert, die P.R.P.-lid vir Rondebosch, het 'n lansie vir die regering gebreek deur te noem dat die tussentydse memorandum nie alle opsies uitgeskakel het nie en dat baie aanbevelings op sekere terreine aanvaar is. Hoewel sy party die grootste deel van die Theron-verslag aanvaar het,

²² *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10403, 10618-10620.

het hy tog die vrees uitgespreek dat 'n situasie kon ontstaan waarbinne soveel aandag aan die blank-Kleurling politieke verhouding gegee word, dat daar van die stedelike swartes vergeet word. Derhalwe het hy gevoel dat 'n soortgelyke ondersoek vir die stedelike swartes noodsaaklik was.²³ Dr. W.J. de Klerk, redakteur van *Die Transvaler*, het ook voorgestel dat 'n Erika Theron-kommissie vir die stedelike swartmense aangestel moes word.²⁴ Nog 'n P.R.P.-lid, H.H. Schwarz (Yeoville), het gesê dat Suid-Afrika moes waak teen binnelandse konflik en dat die Kleurlingprobleme nie in isolasie opgelos moes word nie, maar in samehang met soortgelyke probleme wat deur Indiërs en swartes ondervind is, gehanteer moes word.²⁵

Die Nasionale Party het in sy verweer by monde van P.J. Badenhorst (N.P.-lid vir Oudtshoorn) en G.J. Kotze (N.P.-lid vir Malmesbury) betoog dat die Kleurlinge se gebrek aan vordering grootliks hulle eie skuld was. Faktore soos 'n ontoereikende Kleurlingleierskap, gebrekkige samewerking met die V.K.R., gebrekkige verantwoordelikeheidsin by sommige Kleurlingleiers en 'n gebrek aan vertroue in die Kleurlinge wat dikwels onder die blankes aangetref is, is uitgelig. Die Kleurlinge sou ook hulle finansiële prioriteite in oënskou moes neem deur 'n spaarsin aan te kweek, hulle eie finansiële instellings te stig, saam te span in die stryd teen inflasie en hulle koopkrag korrek aan te wend.²⁶

Afgesien van die opinies van die onderskeie politici rakende die ETK se aanbevelings het *Die Transvaler* ook met verskeie vakkundiges daaroor gesels. Drie teoloë, proff. Tjaart van der Walt, verbonde aan die Gereformeerde Kerk se teologiese skool op Potchefstroom, J.F. Oberholzer, verbonde aan die Hervormde Kerk se teologiese fakulteit

²³ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10538-10542, 10559-10561.

²⁴ *Die Afrikaner*, 16.7.1976 (De Klerk vra 'n Erika Theron vir stadswartes, p. 3).

²⁵ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10592-10599.

²⁶ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10605-10607, 10640.

aan die Pretoriase Universiteit en Johan Heyns van die Nederduits Gereformeerde Kerk se teologiese kweekskool aan die Universiteit van Pretoria, het verskillende opinies rakende die *Wet op Gemengde Huwelike* en die *Ontugwet* gehuldig.

Prof. Van der Walt het gesê dat daar geen Bybelse verbod op gemengde huwelike bestaan het nie en dat die *Ontugwet* 'n verenging van die Skrif was. Hy het aangevoer dat hoewel die *Ontugwet* noodsaaklik was, dit volgens die Bybel niks met ras of kleur te doen gehad het nie. Die doel met die bestaande *Ontugwet* was volgens prof. Van der Walt, slegs om die identiteit van die blankes te beskerm. Prof. Oberholzer daarenteen was daarvan oortuig dat die herroeping van die *Wet op die Verbod op Gemengde Huwelike* en die *Ontugwet*, die grondslag van die samelewing sou ondermyn en was van mening dat die volk teen onverantwoordelike individue beskerm moes word. Prof. Heyns was op sy beurt van mening dat die wette 'n element van diskriminasie bevat het en dat dit óf herroep moes word óf na die vermenging tussen alle rasse uitgebrei moes word.

Die Konfederasie van Arbeid het die aanbeveling rakende die stigting van gemengde vakbonde positief ontvang. Die sekretaris van die liggaam, Wallie Grobler, het geen probleme in hierdie verband voorsien nie en was persoonlik ook nie teen die toelating van Kleurlinge tot vakbonde gekant nie. Hy het ook nie probleme voorsien rakende die kwessies van gelyke besoldiging en bevordering nie.

Die SAUK (Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie) wou geen kommentaar lewer op die Theron-kommissie se aanbeveling dat Kleurlinge 'n groter aandeel in blanke radio- en televisieprogramme moes verkry nie. Die voorsitter van die SAUK-raad, dr. Piet Meyer, het gesê dat die SAUK eers die aanbevelings en die verslag deeglik wou bestudeer voordat hulle enige kommentaar daarop sou lewer.

Die aanbevelings rakende die kwessie van Kleurlingsport is binne sportkringe oorwegend

goed ontvang. Die meeste sportbase was dit eens dat die sportbeleid aangepas moes word, dat meer kontak tussen blankes en Kleurlinge op sportgebied moontlik moes wees en dat meer en beter sportfasiliteite vir Kleurlinge daargestel moes word. Die atletiekbaas, prof. Hannes Botha, het egter genoem dat die organisatoriese struktuur van die Suid-Afrikaanse sportbeleid eers reggestel moes word alvorens enige aanbevelings daaromtrent gemaak kon word.

Die aanbeveling rakende die oopstelling van universiteite en skole vir Kleurlinge het 'n negatiewe reaksie van prof. H.J.J. Bingle, rektor van die Universiteit van Potchefstroom, ontlok. Hy was van mening dat slegs nagraadse Kleurlingstudente tot 'n blanke universiteit toegelaat moes word en alleen in gevalle waar die Universiteit van Wes-Kaapland nie oor die nodige geriewe beskik het nie. Hy het hom ook sterk uitgespreek teen die toelating van Kleurlingkinders tot blanke private skole of tot blanke kolleges vir gevorderde tegniese onderwys.²⁷

Uit bogenoemde is dit duidelik dat daar wyd uiteenlopende meningsverskille oor die ETK se aanbevelings bestaan het. Hierdie wisselende opinies was nie net beperk tot politici nie, maar het ook voorgekom onder akademici, professionele persone en die algemene publiek.

Slegs 'n week nadat die Theron-verslag in die parlement ter tafel gelê is, het die Minister van Gesondheid, van Beplanning en die Omgewing en van Statistiek, dr. S.W. van der Merwe, in die Volksraad gewaarsku dat die debat oor die verslag veels te vroeg en oorhaastig was. Hy het daarop gewys dat 'n verslag van daardie omvang nie binne vier of vyf dae nadat dit ontvang is, ontleed kon word nie.²⁸

Ten spyte van hierdie waarskuwing het die debat rondom die Theron-verslag voortgeduur

²⁷ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Ontugwet: teoloë verskil, p. 6).

²⁸ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10564.

en verdere spanning tussen die Nasionale Party en sy opposisiepartye veroorsaak. Die witskrif waarin die regering se finale besluite neerslag gevind het, sou 'n hewige storm binne die Nasionale Party veroorsaak - 'n reaksie wat heel dikwels vroeër deur die opposisiepers voorspel is. Gedurende die loop van 1976 het daar by sommige N.P.-Ministers 'n houdingsverandering plaasgevind. Dit het meegebring dat hulle 'n positiewe gesindheid jeens die integrasiegedagte geopenbaar het en terselfdertyd 'n sekere mate van ongeduld ten opsigte van die regering ondervind het.

Marais Steyn het gewaarsku dat die ernstige probleem rakende armoede binne Kleurlinggeledere nie misgekyk moes word as gevolg van 'n oorbeklemtoning van die politieke aspekte nie. Hy het gesê dat daar mense was wat hulle blindgestaar het teen die politiek en nie die erns van die armoedekwessie besef het nie. Min. Steyn het veral gefokus op die feit dat die Kleurlinge self by wyse van die Theron-verslag aangedui het dat swak huisvesting en verwante maatskaplike vraagstukke vir hulle belangriker knelpunte as politieke kwessies was.²⁹

Soos reeds genoem, het die regering die aanbeveling aanvaar dat 'n deskundige komitee aangestel moes word om ondersoek te doen na die nodige aanpassings wat nodig was vir die staatkundige bestel in Suid-Afrika.³⁰ In die tussentydse memorandum het die regering dan ook by monde van min. P.W. Botha genoem dat 'n kabinetskomitee of kabinetsraad in die lewe geroep sou word wat die staatkundige aangeleenthede sou ondersoek.³¹

Die regering se voorneme om sodanige kabinetskomitee aan te stel het groot onsekerheid binne die Nasionale Party en die kabinet laat ontstaan. Meningsverskille het ontstaan oor die vorm wat hierdie komitee sou aanneem en die aard van die magte waaroor dit sou beskik. Dit het tot heelwat spekulasie en gissings aanleiding gegee. Sommige het

²⁹ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10581-10583.

³⁰ *Die Transvaler*, 19.6.1976 (Reaksie op Theron-verslag - Regering stem nie oral saam nie, p. 6).

³¹ E. Theron en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-verslag*, p. 105.

voorspel dat dit 'n veelrassige komitee sou wees met adviserende magte en Nasionaliste het selfs van mekaar verskil oor die lede wat sitting op die komitee sou hê. Terwyl sommige geglo het dat die komitee slegs blankes, Kleurlinge en Indiërs sou insluit, het Marais Steyn verklaar dat alle rasse by die komitee ingesluit sou word. Steyn het die instelling van so 'n liggaam as die inleiding tot 'n nuwe hoofstuk in Suid-Afrika beskryf. Sy woorde het onsekerheid laat ontstaan en die gedagte tuisbring dat swartes ook sitting in hierdie komitee sou hê.

Hierdie situasie het die vrees vir magsdeling wat daar by baie Nasionaliste bestaan het, weer sterk op die voorgrond laat tree. Dr. C.P. Mulder, die Minister van Inligting, het beklemtoon dat geen veranderings oorweeg sou word wat tot magsdeling tussen blankes en Kleurlinge sou lei nie. Nog 'n Transvaalse Minister het gesê dat buiten die veelrassige kabinetsraad, geen verdere toegewings gemaak sou word nie, aangesien dit in stryd sou wees met die regering se beleid van geen magsdeling.³²

In Augustus 1976 het die regering aangekondig dat 'n kabinetskomitee aangestel is om ondersoek te doen na 'n nuwe regeringstelsel wat aan die Kleurlinge en Indiërs groter seggenskap sou verleen. P.W. Botha is aangewys as voorsitter van die komitee. Die res van die lede was ministers C.P. Mulder, J.P. van der Spuy, O. Horwood, H.H. Smit en S.J.M. Steyn.³³ Dié aankondiging is gedoen na afloop van samesprekings tussen die Eerste Minister, Vorster, en 'n groepie Kleurlingafgevaardigdes. *Die Transvaler*, regeringsblad van Johannesburg, het berig dat “die afskaffing van instellings wat ingestel is onder die beleid van afsonderlike ontwikkeling” en “die afskaffing van statutêre diskriminasie” onder meer bespreek is. Die Kleurlingafgevaardigdes was baie positief oor die verloop van die samesprekings en in sekere regeringskringe is dit beskou as die begin

³² *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10579-10580; *Die Transvaler*, 2.7.1976 (Botsing dreig oor bont kabinetsraad, pp. 1, 12).

³³ B.J. Liebenberg: “Apartheid at the crossroads”, in B.J. Liebenberg en S.B. Spies: *South Africa in the 20th century*, p. 472.

van 'n nuwe politieke bedeling. Die komitee is onder meer beskou as 'n weg waarlangs ander rassegroepe uiteindelik deel sou kon verkry in die besluitnemingsprosesse van die land. Aangesien hierdie kabinetskomitee slegs na die belange van die blankes, Kleurlinge en Indiërs sou omsien, het die vraag ontstaan wanneer en of dit uiteindelik ook die swartmense se belange sou insluit.³⁴

Woelinge het ook op die terrein van sport ontstaan en die kwessie van gemengde sport is ondersoek. Volgens die Minister van Sport, dr. P.G.J. Koornhof, kon aanvaar word dat die regering geen besware sou opper teen gemengde klubkrieket in Transvaal nie. Hy het die samesprekings wat in daardie verband gevoer is, as “vrugbaar en welwillend” beskryf. Bespiegeling het hierna ontstaan oor die moontlikheid van veelrassige rugbyspanne. *Die Afrikaner* het tot die slotsom gekom dat rugby te veel met die Afrikaners vereenselwig is en dat die regering derhalwe nie op daardie stadium so 'n stap sou oorweeg nie. Krieket daarenteen was 'n spel wat oorwegend met die Engelssprekendes geassosieer is. Dr. Danie Craven, die president van die destydse Suid-Afrikaanse Rugbyraad, was egter daarvan oortuig dat die volgende rugbytoer in 1980 uit 'n gemengde span sou bestaan.³⁵

Gedurende Augustus 1976 het die omstrede *Wet op die Verbod op Gemengde Huwelike* tydens 'n Nasionale Party-kongres in Durban tot onenigheid gelei. Sommige van die leiersfigure in die party, onder wie Thos Pienaar, was ontevrede omdat die wet nog nie afgeskaf was nie en het die Nasionale Party verkwalik oor sy besluit om nie die ETK se aanbeveling rakende die betrokke wetgewing te aanvaar nie. Die voorsitter van die kongres, Joos le Roux, het dadelik en tot die teleurstelling van 'n groot deel van die kongres die bespreking beeindig. Pienaar het ook beswaar aangeteken teen die regering se besluit om nie Kleurlinge in die parlement toe te laat nie. Hennie Smit het verklaar dat

³⁴ *Die Afrikaner*, 20.8.1976 (Swartes kom gou in bont kabinetsraad - Afskaffing van apartheid met bruines bespreek, p. 6).

³⁵ *Die Afrikaner*, 16.7.1976 (Koornhof weet van nuwe skema - Plan vir bont krieket in Transvaal op klubvlak, p.3).

wetenskaplike opnames getoon het dat die meeste blankes die behoud van die *Wet op die Verbod op Gemengde Huwelike* gesteun het. Hy het ook verwys na die moontlike afskaffing van die Westminster-stelsel en die aanstelling van 'n komitee van deskundiges wat die saak sou ondersoek.³⁶

Dit was dus spoedig duidelik dat die aanbevelings van die Theron -kommissie die kwessies van Kleurlingseggenskap en Kleurlingintegrasie weer sterk op die voorgrond laat tree het. Die regering se voorlopige hantering daarvan het 'n dreigende konfrontasie binne sy eie geledere voorspel en krake in die regeringseenheid te voorskyn laat kom. Na die verskyning van die finale witskrif, sou hierdie ontevredenheid eskaleer en uitkring tot die skeuring in 1982 en die opstel van 'n nuwe grondwet in 1983 - twee gebeurtenisse wat as langtermyn gevolge van die Theron-verslag beskou kan word en wat later in meer besonderhede behandel sal word.

8.1.1 DIE REGERING SE WITSKRIF

Die witskrif na aanleiding van die Theron-kommissie se aanbevelings is op 12 April 1977 in die Volksraad ter tafel gelê. Erika Theron het vanuit 'n betroubare bron verneem dat 'n amptenaar die verslag letterlik uitmekaar moes haal waarna die relevante dele na die verskillende staatsdepartemente gestuur is wat op hulle van toepassing was. Die reaksies van die departemente is toe saamgevoeg om die witskrif te vorm. Die Theron-verslag is dus nie as 'n eenheid beskou en hanteer nie, maar uitmekaargehaal en verdeel.³⁷ Sodoende is ernstige afbreuk aan die verslag gedoen en het sy waarde grootliks verlore gegaan. Die regering het desondanks positief gereageer op die meeste van die ETK se aanbevelings. Van die 220 besluite wat voortgevloei het uit die 178 aanbevelings, is 166 aanbevelings volkome of met voorbehoud deur die regering aanvaar. Een en dertig is verwerp, terwyl

³⁶ *Die Afrikaner*, 20.8.1976 (NP se kongres stry oor bont huwelike, p. 2).

³⁷ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 67.

daar oor 23 later finaal besluit sou word.³⁸

Die regering het verskeie belangrike aanbevelings aanvaar wat voorsiening gemaak het vir 'n beter bedeling vir die Kleurlinge op die terreine van landbou, gesondheidsdienste, onderwysgeriewe, welsynsdienste, die klassifikasie van Kleurlinge, die uitbreiding van skool-en militêre diensplig en die geleidelike oopstelling van sekere openbare geriewe. Met verwysing na aanbeveling 178 waarin 'n nuwe staatkundige bedeling vir die Kleurlinge voorgestel is, het die regering daarop gewys dat die kabinetskomitee onder voorsitterskap van P.W. Botha reeds “betekenisvolle vordering” gemaak het.

Op die terrein van kultuur was die regering nie ten gunste van algehele inskakeling tussen die Kleurlinge en die blankes nie. Terselfdertyd is besluit dat Kleurlinge nie by alle kultuur geleenthede uitgesluit kon word nie. Luidens die witskrif kon wetenskaplike-, bedryfs-, sake-, beroeps- en ander belange-organisasies self besluit oor die toelating van Kleurlingen en blanke lede. Wat die *Wet op die Verbod op Gemengde Huwelike* en die *Ontugwet* betref, het die regering by sy voorlopige besluit volstaan en die herroeping van hierdie wetgewing ook in sy finale witskrif verwerp.³⁹ Volgens die regering het hierdie wetgewing nie op 'n politieke ideologie of diskriminerende aksie teen die Kleurlinge of ander nie-blankes berus nie en was dit ook op die blankes van toepassing. Die behoud van hierdie wetgewing sou tot voordeel van alle gemeenskappe strek en balans op sosiaal-maatskaplike terrein handhaaf.⁴⁰ Hoewel die regering die oopstelling van blanke skole en universiteite afgekeur het, was hy tog bereid om in geval van private skole te onderhandel.

³⁸ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 67.

³⁹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D-'77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 6-7, 11, 100-101.

⁴⁰ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D-'77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 6-7.

Verskeie aanbevelings rakende die reorganisasie van staatsdepartemente en wat daarop neergekom het dat die Departement van Kleurlingbetrekkinge die meeste van sy funksies sou verloor, is ook verwerp.⁴¹

Op die terrein van Bevolkingsklassifikasie het die regering ingestem dat al die subgroepe waarin die Kleurlinge vroeër opgedeel is, met 'n enkele kategorie "Kleurling" vervang sou word, indien die Maleiers en die Griekwas nie besware daarteen sou hê nie. Die *Bevolkingsregistrasiewet* sou ook sodanig gewysig word dat aanvaarding naas afkoms voortaan as kriteria vir die klassifikasieproses sou dien. In die gevalle van kinders van gemengde afkoms wat by geboorte volgens klassifikasie van die natuurlike vader geklassifiseer is, sou hulle later vir herklassifikasie in aanmerking kon kom. Soos reeds genoem, is die aanbevelings rakende huweliksluiting en vleeslike gemeenskap waarvolgens die *Wet op die Verbod op Gemengde Huwelike* (1949) en die *Ontugwet* (1957) herroep moes word, deur die regering verwerp.

Sommige van die aanbevelings insake groepsgebiede is in die witskrif aanvaar. Nywerheidsgebiede sou voortaan nie meer 'n groeps karakter hê nie en Kleurling- en Indiërondernemers sou vryelike toegang daartoe hê om ondernemings daar te vestig. In groter stede en dorpe sou nuwe terreine buite Kleurling- en Indiërgroepsgebiede aangewys word waar hulle ook voortaan sou kon handel dryf. Die aanbeveling dat die *Wet op Groepsgebiede* sodanig gewysig moes word sodat 'n plaaslike bestuur op versoek van die eienaar van 'n betrokke gerief, selfs binne 'n verklaarde groepsgebied, die oopstelling van so 'n gerief vir alle bevolkingsgroepe kon magtig, is nie aanvaar nie. Die regering het wel die gedagte gesteun en sou met die provinsiale owerhede ooreenkom dat toepaslike eet-,

⁴¹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D-'77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 54-55, 63; *Die Burger*, 13.4.1977 (Theron-kommissie: Besluite bekend, p. 3).

toilet- en ander geriewe vir Kleurlinge in blanke dorpe aangebring word. Geriewe, soos byvoorbeeld, sekere hotelle en teaters moes vir blankes en Kleurlinge toeganklik wees. Dit sou slegs op selektiewe grondslag plaasvind.⁴²

Die aanbeveling waarvolgens die toepassing van die *Wet op Aanwysing van Aparte Geriewe* (1953) op selektiewe grondslag verminder moes word, is ook aanvaar. In die witskrif is verklaar dat 'n Kabinetskomitee oor die Planmatige Uitskakeling van Wrywingsfaktore in die Owerheidsdiens reeds aangestel was om ondersoek te doen na die oopstelling van openbare geriewe vir alle rassegroepe in gevalle waar beperkingsmaatreëls nie meer van nut was nie. Voorbeelde daarvan was openbare in- en uitgange, bedieningspunte, platforms, afskortings, skeidingskennisgewings, wagkamers en verversingsgeriewe by sommige spoorwegstasies waar die beginsel van gemeenskaplike gebruikmaking reeds in werking gestel is. Volgens die witskrif het sommige Kleurlinggroepe vertoë gerig vir die behoud van sekere aparte dienste, aangesien probleme opgeduik het met die gemeenskaplike gebruik daarvan met ander nie-blanke rassegroepe. Die kwessie van aparte geriewe is ook in die regering se besluite insake Groepsgebiede aangeraak soos reeds hierbo bespreek.⁴³

Reeds op 20 Mei 1975 het die regering die beginsel van verpligte militêre diens vir Kleurlinge aanvaar. Hierdie saak sou verdere aandag geniet namate die nodige geriewe geskep word en die Kleurlingjeug genoegsame belangstelling getoon het. Daar is ook beoog om 'n kadettestelsel vir Kleurlingseuns aan sekondêre skole teen Januarie 1978 in te stel. Die regering het saamgestem met die opheffing van salaris-, loon- en ander diensvoorwaarde verskille tussen blankes en Kleurlinge. Toegewings soos behuisings- en vervoersubsidies sou opnuut ondersoek word ten einde gelykheid in lone en

⁴² (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D- '77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 5-8.

⁴³ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D- '77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 8.

diensvoorwaardes te bereik. Vir die doeleindes van statistiese identifisering, is die aanbeveling aanvaar dat daar voortaan nie bloot tussen blankes en nie-blankes onderskei sou word nie. In gevalle waar verskillende bevolkingsgroepe ter sprake was, sou duidelike onderskeid tussen Kleurlinge, swartes en Indiërs getref word.⁴⁴

Verskeie ingrypende aanbevelings rakende die landbousektor en openbare en welsynsdienste is aanvaar en *Die Burger* het heelwat klem daarop gelê. Kleurlingboere sou voortaan lidmaatskap van blanke landboukoöperasies kon verkry indien die betrokke koöperasie en sy direksie nie beswaar daarop sou hê nie. Hierdie besluit was in ooreenstemming met die besluit rakende die lidmaatskap van organisasies (aanbeveling 9), waarvolgens wetenskaplike-, beroeps-, sake-, en dergelike belange-organisasies self kon besluit oor Kleurlinglidmaatskap. Die regering het ook ingewillig om die skepping van 'n pensioenplan vir Kleurling-plaaswerkers met die Suid-Afrikaanse Landbou-Unie te bespreek. Loonverhogings sou na alle waarskynlikheid toegestaan moes word om werkers aan te moedig tot deelname aan so 'n pensioenplan. Bruin plaaswerkers sou moontlik ook betrek word by 'n nasionale bydraende pensioenplan wat op daardie stadium oorweeg is. Die nodige lenings sou na gelang van beskikbaarheid van fondse aan boere toegestaan word vir die bou van huise, terwyl die verskaffing van sinvolle geriewe ook deur die regering goedgekeur is. Geen drank sou voor of gedurende werksure aan plaaswerkers verskaf word nie, terwyl plaaslike owerhede en afdelingsrade aangemoedig sou word om in toenemende mate om te sien na die behoeftes en belange van bejaarde en verswakte plaaswerkers.

Die regering het geen beswaar gehad teen samewerking tussen die Verteenwoordigende Kleurlingraad (V.K.R.) en die Departement van Landboutegniese Dienste in die verskaffing van voorligtingsdienste in landelike Kleurlinggebiede nie. Hy was van mening

⁴⁴

(Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D-'77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 10-11.

dat die oornam van sulke dienste deur die Departement van Landboutegniese Dienste 'n terugwaartse stap sou wees, aangesien dit op daardie stadium die verantwoordelikheid van die V.K.R. was. Die regering het ook ingestem tot die uitbreiding van Kleurlingopleiding in die landbou by die Kromme Rhee opleidingsentrum. Die daarstelling van gevorderde landboukursusse was reeds ondersoek en sou binne afsienbare tyd ingestel word.⁴⁵

Die ETK se aanbeveling dat Kleurlinge toegelaat moes word om sonder permit landbougrond op enige plek in Suid-Afrika te kon koop of huur, is nie aanvaar nie. Grond wat aangrensend aan Kleurlingnedersettings, -groepsgebiede of Kleurlinggebiede geleë was, sou wel op grond van meriete-beoordeling deur Kleurlinge aangekoop kon word.⁴⁶

Verskeie veranderinge en verbeteringe rakende openbare- en welsynsdienste vir Kleurlinge is in die witskrif in die vooruitsig gestel en het die volgende aspekte ingesluit: pensioene, verbeterde polisie-dienste, die behoefte aan tehuise vir sorgbehoewende kinders, alkoholisme, strenger beheer oor die verkoop van brandspiritus en ander patente medisyne, die opleiding van Kleurling-maatskaplike werkers en dagsentrums vir geestelik gestremde Kleurlingkinders.

Die Theron-kommissie het onder meer bevind dat daar 'n behoefte bestaan het aan rehabilitasiesentrums vir Kleurlingalkoholiste in die noordelike provinsie. Die regering het egter gemeld dat meer as 80% Kleurlingalkoholiste van Kaapland afkomstig was en dat die inrigting De Novo nog onderbeset was. Die regering het wel sy goedkeuring verleen aan die oprigting van detoksifikasiesentrums vir Kleurlinge en sou ook hulp daarmee verleen. Die daarstelling van doeltreffender polisie-dienste en reserviste-organisasies in

⁴⁵ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D-'77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 43-48; *Die Burger*, 13 April 1977 (Landbou: Dit is aanvaar, p. 4).

⁴⁶ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D-'77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 47.

Kleurlingwoonbuurtes sou aandag geniet, aangesien dit belangrik was dat polisiekantere binne bereik van 'n woonbuurt moes wees. Beheerde burgerlike organisasies vir die beskerming binne Kleurlinggemeenskappe sou in die lewe geroep word om die polisie te help met die bestryding van misdaad. Heelwat klem is gelê op die bevordering van 'n gesonde gesinslewe en alle faktore wat negatief daarop ingewerk het, moes bestry word.⁴⁷

Soos reeds genoem, is die aanbeveling vir gemengde skole en universiteite verwerp. Die aanbeveling dat alle universiteite vir Kleurlinge oopgestel moes word, is afgekeur aangesien dit volgens die regering, die groei en ontwikkeling van U.W.K. sou benadeel. Blanke studente sou hulle wel in sekere omstandighede en met die nodige ministeriële goedkeuring aan U.W.K. kon inskryf. Die aanbeveling dat U.W.K. onder die Departement van Nasionale Opvoeding moes ressorteer, is verwerp, aangesien 'n universiteit volgens die witskrif nie in isolasie gesien moes word nie, maar deel moes uitmaak van die gemeenskapsontwikkeling op alle terreine. Goedkeuring is verleen dat U.W.K. in toenemende mate meer outonoom moes raak en dat die aanstelling van raadslede sodanig aangepas moes word sodat oud-studente en verteenwoordigers van ander gemeenskapsbelange ook sitting op die U.W.K.-raad sou kon verkry. Die regering sou ook voortgaan met die gunstige finansiële beleid wat hy in die verlede ten opsigte van U.W.K. gevolg het en het ook die beginsel van salarispariteite by die universiteit goedgekeur.⁴⁸

Verskeie positiewe besluite rakende Kleurlingbehuising en gemeenskapsontwikkeling is ook geneem. Die regering was dit met die ETK eens dat die oplossing vir die plakkersprobleem geleë was in die bou van meer huise. Gemeenskapsadviseurs sou ook

⁴⁷ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D-'77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 85-87, 90; *Die Burger*, 13.4.1977 (Polisie: meer stasies beoog, p. 4).

⁴⁸ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D-'77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 62-64.

met verloop van tyd aangewys word om leiding aan plakkersgemeenskappe te verskaf en te help met die aanpassing in hulle nuwe omstandighede. Die ETK het ook aanbeveel dat hervestigingsprogramme slegs voortgesit word in die gevalle waar die opruiming van krotbuurtes dringend nodig was. In sy reaksie het die regering daarop gewys dat hervestigingsvoorkeure nie so 'n groot invloed op die behuisingsagterstand gehad het soos die ETK bevind het nie. Slegs 25% van opgerigte wonings is vir die doel gereserveer. Volgens die regering was die opruiming van slum- en krotbuurtes 'n noodsaaklike deel van stadsvernuwing en ontwikkeling. Die regering was ook bereid om die prosedures van dorpstigting in oënskou te neem en enige verdragings in die verband uit te skakel. Die betrokke departemente sou ook opnuut aandag skenk aan huisvesting vir bejaardes, jonggetroudes en enkellopendes sodra die nodige fondse beskikbaar was.⁴⁹

Wat gesondheidsdienste betref, is die ernstige toestand van wan- en ondervoeding onder Kleurlinge aan onkunde toegeskryf. Derhalwe het die Departement van Gesondheid opdrag ontvang om ondersoek in daardie verband te doen en aanbevelings voor te stel. Dieetkundiges sou onder andere inligtingsprogramme aan Kleurlinge moes bied. Kleurlingverpleegsters en -medici sou groter verantwoordelikheid verkry en die verwydering van statutêre diskriminasie ten opsigte van bruin mediese personeel sou ook aandag geniet. Die witskrif het ook verklaar dat groot vordering reeds gemaak is met die toeganklikheid van daghospitale, klinieke en mobiele dienste vir Kleurlinge.⁵⁰ Salaris- en statusverskille tussen blanke en Kleurling mediese personeel sou ook so spoedig moontlik opgehef word.⁵¹

⁴⁹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D-'77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 72, 67-70.

⁵⁰ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D-'77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 74-78; *Die Burger*, 13.4.1977 (Wanvoeding uit onkunde, p. 4).

⁵¹ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D-'77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 76.

Op kultuurgebied het die regering onder die indruk gekom van die tekort aan kultuurgeleenthede en -fasiliteite wat daar binne Kleurlinggeleedere bestaan het. Die regering was egter gekant teen die inskakeling van Kleurlinge by die blanke kultuur, maar het terselfdertyd genoem dat Kleurlinge nie by alle geleenthede uitgesluit moes word nie. Die regering was ook ten gunste van die stigting van 'n eie Raad vir Kulturele Aangeleenthede vir die Kleurlinge, aangesien die bestaande Nasionale Kultuurraad nie doeltreffend na hulle belange kon omsien nie. Die regering was dit met die ETK eens dat daar 'n ernstige tekort aan kultuurgeriewe vir die Kleurlinge bestaan het en het voorsien dat die voorgestelde Raad vir Kulturele Aangeleenthede daaraan aandag moes skenk. Die regering het ook 'n simpatieke houding ten opsigte van die gesamentlike gebruik van teatersale geopenbaar en voorgestel dat meer toepaslike maatreëls getref moes word vir die gebruik van teaters en sale deur Kleurlinge en die bywoning van Kleurlinge by blanke aanbiedings. Die beginsel van 'n Nasionale Biblioteekraad wat alle bevolkingsgroepe sou betrek en waarvan die taak sou wees om onder meer biblioteekdienste te koördineer en die agterstand van geriewe uit te wis, is ook aanvaar, maar sou aan verdere ondersoek en samesprekings met provinsiale owerhede onderwerp word. Die kwessie van groter Kleurlingdeelname aan blanke radio- en televisiedienste sou na die Beheerraad van die SAUK verwys word.

Op kerklike en godsdienstige terrein sou binne- en interkerklike aangeleenthede op aanbeveling van die ETK deur die kerke self hanteer word met die kwalifikasie dat die staat 'n belanghebbende party was in die kerk-staat verhouding. Die ETK se aanbevelings rakende die probleme wat kerke ondervind het met die hervestigings en verskuiwings, is grootliks deur die regering erken. Kerke sou ook toegelaat word om met die SAUK te onderhandel sodat Kleurlinge betrokke kon raak by landswye godsdienstige uitsendings oor die radio en televisie.⁵²

⁵² (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D-'77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 100-106.

Op sportgebied het die regering nie sonder meer die beginsel van gemengde sportspanne goedgekeur nie. Daar is onder meer bepaal dat die sportlui van blankes, Kleurlinge, Indiërs en swartes nog steeds aan hulle eie klubs moes behoort en hulle eie geleenthede moes reël en bestuur. Die komitees of rade van verskillende rasse-groepe sou egter waar nodig samesprekings kon voer. Die regering het wel bepaal dat indien op uitnodiging of so ooreengekom, gemengde sportspanne Suid-Afrika sou kon verteenwoordig. Sulke spelers sou ook die nodige toekennings kon ontvang met, indien hulle dit sou verkies, die kleure van die landsvlag daarop. Rade en komitees kon ook na samesprekings met die Minister van Sport, wedstryde reël waarin gemengde sportspanne teen mekaar kon meeding. Die regering het die tekort aan Kleurlingsportgeriewe erken en het onderneem om hierdie agterstand te help uitwis. Die funksies van die V.K.R. se Raad vir Kultuur en Ontspanning sou egter nie aan die Departement van Sport en Ontspanning oorgedra word nie. Afrigtingskursusse, fiksheidskemas en dies meer sou steeds deur die Kleurlinge se eie Raad vir Kultuur en Ontspanning hanteer word.⁵³

Op die terrein van toerisme en ontspanningsoordfasiliteite het die regering die aanbeveling aanvaar dat “uitgesoekte openbare plekke, geriewe en sekere strande geleidelik oopgestel word, maar dat sekere geriewe binne groepsgebiede vir bepaalde bevolkingsgroepe opsygesit kon word”. Oorhoofse beheer sou egter steeds by die regering berus. Kleurlingwerkers en -inwoners van blanke gebiede sou ook voortaan toegelaat word om die plaaslike strande te gebruik. ’n Komitee sou aangestel word om ondersoek te doen na die verskaffing en uitbreiding van sodanige geriewe vir ander blanke en nie-blanke bevolkingsgroepe. Terselfdertyd sou die komitee ’n indeling van nasionale-, plaaslike- en streeksgeriewe doen.⁵⁴ Die ernstige tekort aan was- en ander geriewe vir Kleurlinge langs

⁵³ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D-’77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 106-108.

⁵⁴ *Die Burger*, 13.4.1977 (Aanbeveling oor strande aanvaar, p. 4).

nasionale verkeersroetes sou ook prioriteit geniet.⁵⁵

Wat die staatkundige aangeleenthede betref, het die regering verwys na sy aangestelde Kabinetskomitee wat ondersoek na die Westminster-stelsel moes doen. Hierdie komitee moes die staatkundige bedeling vir Kleurlinge en Indiërs ondersoek en kon ook die advies van buite-parlementêre deskundiges inwin. Hoewel goeie vordering reeds gemaak was, was dit nie 'n proses wat vinnig afgehandel kon word nie. Die regering was ook van voorneme om by geleentheid samesprekings met leiers van die Kleurling- en Indiërbevolkingsgroepe te voer. 'n Komitee van ondersoek was ook reeds aangestel om ondersoek te doen na plaaslike bestuursaangeleenthede vir Kleurlinge. Verdere optrede sou in samehang met hierdie komitee se bevindinge geskied, sodra die ondersoek afgehandel was.⁵⁶

⁵⁵ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D- '77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 109.

⁵⁶ (Dept. Geskiedenis, U.S.) F.H. Badenhorst-Versameling: *W.P. D- '77, Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 110.

HOOFSTUK 9

REAKSIE OP DIE REGERING SE HANTERING VAN DIE THERON-VERSLAG

Die regering se reaksie en witskrif ten opsigte van die Theron-verslag het baie kritiek ontlok. Die ontevredenheid het hoofsaaklik gewentel rondom drie kwessies, naamlik direkte verteenwoordiging vir die Kleurlinge, die *Ontugwet* en die *Wet op die Verbod op Gemengde Huwelike*. Beide die blanke opposisiepartye (die Verenigde Party en die Progressiewe Reformisteparty) en die Kleurlingpartye (die Arbeidersparty en die Federale Party), verskeie teoloë en akademici, die breë publiek en lede van die Theron-kommissie self, het die regering skerp veroordeel. 'n Verband is ook gelê tussen die Soweto-opstande en die Theron-verslag wat volgens die pers en enkele persone 'n dringende waarskuwing tot die regering gerig het.

9.1 BLANKE OPPOSISIEPARTYE

9.1.1 DIE VERENIGDE PARTY

Die Verenigde Party (V.P.), het die aanbevelings van die Theron-verslag ondersteun en die regering se reaksie daarop skerp veroordeel. Die leier van die V.P., sir De Villiers Graaff, het tydens 'n toespraak in Seepunt die Nasionale Party as die hooforsaak van die Soweto-onluste beskuldig en gevra hoeveel Sharpeville-opstande en Soweto-onluste nog onderdruk en hoeveel Theron-verslae nog verwerp moes word voordat mense sou verstaan dat vrees die mens verneder en selfvertroue hom versterk.¹

Kort na die verskyning van die Theron-verslag, het die V.P.-lid vir Groenpunt, Lionel

¹ *The Cape Times*, 22.6.1976 (Graaff calls for resignation, p. 11).

Murray, 'n pleidooi gelewer dat Distrik Ses aan die Kleurlinge teruggegee moes word. Hy het ook 'n beroep gedoen op die Minister van Gemeenskapsontwikkeling, Marais Steyn, om nie verdere verskuiwings van blankes en Kleurlinge ten opsigte van die Woodstock en Soutrivier-gebiede te loods nie. Murray het ook gewys op die historiese waarde van huise in Distrik Ses wat in die proses verlore sou gaan.² Die V.P.-lid vir Port Elizabeth-Sentraal, W.G. Kingwill, was van mening dat die Theron-verslag die oplossing vir Suid-Afrika se rasseprobleme gebied het. Hy het die verslag as die belangrikste bloudruk vir rasseverhoudinge en verandering beskryf en die V.P. se heelhartige steun daaraan toegesê.³

Die V.P. het die regering se verwerping van regstreekse Kleurlingverteenvoording op alle regeringsvlakke as oppervlakkig en betekenisloos veroordeel en het verklaar dat alle ware veranderinge daardeur by voorbaat gekelder is.⁴ T. Hickman, die V.P.-lid vir Maitland, het erken dat die regering op sosiaal-ekonomiese gebied baie vir die Kleurlinge gedoen het. Hy het egter benadruk dat indien 'n politieke antwoord nie gevind word nie, die Theron-verslag nie die moeite werd sou wees nie.⁵

Na die verskyning van die witskrif in April 1977, het sir De Villiers Graaff verklaar dat die regering die kern van die Theron-verslag en die onderliggende politieke filosofie daaragter, naamlik die instelling van regstreekse Kleurlingverteenvoording op alle regeringsvlakke, doelbewus geïgnoreer het. Volgens Graaff was die feit dat nie-blankes seggenskap misken is in die parlement wat oor hulle toekoms moes besluit, die ergste vorm van diskriminasie.⁶

² *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10260-10261.

³ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10532-10538.

⁴ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10508-10510.

⁵ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10791.

⁶ *Debatte van die Volksraad* 1977, vol. 68, K. 5603-5605.

9.1.2 DIE PROGRESSIEWE REFORMISTEPARTY

Die Progressiewe Reformisteparty (P.R.P.) het ook die hantering van die Theron-verslag skerp gekritiseer. Volgens die leier van die P.R.P., Colin Eglin, het die verwerping van die kernaanbevelings groter onsekerheid oor die Kleurlinge se toekoms tot gevolg gehad. Hierdie optrede van die regering sou Suid-Afrika in sy geheel benadeel.⁷ Gedurende die Derdelesingsdebat van die Begroting in Junie 1976 het Eglin ook verklaar dat die ETK-aanbevelings en die voorlopige memorandum 'n aanduiding was van die dilemma waarin die regering hom bevind het met sy Kleurlingbeleid. Hy het aangevoer dat die aanvaarding van volledige burgerskap vir Kleurlinge 'n skeuring in die N.P. sou veroorsaak en dat die regering dus nie anders kon as om die aanbeveling te verwerp nie.⁸ Eglin het die situasie soos volg beskryf: "Die Theron-kommissie het die knoop vir die Kleurlinge deurgehaak, maar die Regering se witskrif het die bande weer vasgeknoop". Hy het gewaarsku dat die regering nie die gevaartekens raakgesien het nie en ook nie wou luister na waarskuwings komende van die swart gemeenskap, die tuislande, die kerke en die pers nie.⁹

Die P.R.P.-lid vir Pinelands, dr. Alex Boraine, het die regering daarvan beskuldig dat hy uit voeling was met die Kleurlinge wat soveel hoop op die Theron-kommissie gevestig het. Die verwerping van die sentrale aanbevelings het die sowat 2,5 miljoen Kleurlinge rigtingloos gelaat.¹⁰ Volgens advokaat Tiaan van der Merwe, die hoofbestuurslid van die P.R.P., het die regering die ETK-verslag in die kommissielede se gesig teruggegooi en sodoende alles in sy vermoë gedoen om die positiewe wat uit die verslag kon voortkom, te fnuik.¹¹

⁷ *The Cape Times*, 20.7.1976 (Govt limit reached-Eglin, p. 3).

⁸ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10695-10698.

⁹ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10695-10698; *Die Burger*, 26.6.1976 („N.P. het moed om te verander", p. 9).

¹⁰ *The Cape Times*, 25.6.1976 (Boraine says Govt is out of touch, p. 13).

¹¹ *Die Burger*, 15.7.1976 (Boraine in Vishoek: Opposisie moet hergroepeer, p. 4).

Dr. F. van Zyl Slabbert, die P.R.P.-lid vir Rondebosch, het daarop gewys dat die witskrif nie alle opsies vir verandering uitgesluit het nie, maar tog 'n deur oopgelaat het vir 'n sekere vorm van Kleurlingverteenvoerdiging. Volgens dr. Slabbert was die gees van die witskrif in ooreenstemming met die minderheidsaanbevelings van die verslag. Hy het 'n beroep op die N.P. gedoen om die erns van die saak te besef en het voorgestel dat 'n soortgelyke kommissie vir die stedelike swartes aangestel moes word.¹²

Harry Schwarz, die P.R.P.-lid vir Yeoville, het ook melding gemaak van die buiteland se reaksie op gebeure in Suid-Afrika. Schwarz, wat op daardie stadium pas teruggekeer het van 'n sakereis in Europa en onder meer samesprekings met Britte gevoer het, het gemeld dat die regering se reaksie op die Soweto-onluste en die Theron-verslag emosies van wanhoop en vertwyfeling in oorsese lande, wat Suid-Afrika goedgesind was, ontketen het. Volgens hom het mense groter waarde geheg aan die regering se reaksie op gebeure as aan die gebeure self. Indien Suid-Afrika die nodige politieke veranderinge sou aanbring, sou dit heelwat buitelandse beleggings verseker, aldus Schwarz.¹³

9.2 KLEURLINGPARTYE

Die Kleurlinge was uiters teleurgesteld met die regering se hantering van die Theron-verslag en het die witskrif skerp gekritiseer. Baie Kleurlinge en blankes was teleurgesteld en verbitterd oor die verwerping van aanbevelings ten opsigte van sake wat oor baie jare heen verbittering onder die Kleurlinge veroorsaak het. Dit het wetgewing soos die *Verbod op Gemengde Huwelike*, Artikel 16 van die *Ontugwet*, kulturele aanvaarding en Distrik Ses ingesluit.¹⁴

¹² *Debatte van die Volksraad* 1976, vol. 63, K. 10559-10561.

¹³ *The Cape Times*, 20.7.1976 (Foreign despair over SA-Schwarz, p. 3).

¹⁴ E. Theron : *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 67-68.

Baie Kleurlinge het hulle misnoeë met die witskrif te kenne gegee deur middel van hulle politieke partye en kerkgenootskappe, terwyl ander vanuit 'n persoonlike hoedanigheid daarteen te velde getrek het.

9.2.1 DIE ARBEIDERSPARTY

Reeds voor die amptelike verskyning van die Theron-verslag het die leier van die Arbeidersparty, Sonny Leon, gewaarsku dat die Kleurlinge met woede sou reageer indien die regering nie vinnig genoeg volgens die aanbevelings sou optree nie. Volgens Leon sou die Kleurlinge nie langer met 'n paaibeleid tevrede wees nie en was hulle meer as ooit tevore bewus van hulle gebrekkige politieke en ekonomiese vermoëns. Hulle het hulle hoop op die ETK gevestig om uitkoms en verligting te bied.¹⁵

Kort na die verskyning van die verslag het Kleurlingleiers gewaarsku dat die verwerping van direkte parlementêre verteenwoordiging vir Kleurlinge en die behoud van diskriminerende wetgewing, rasseverhoudinge in Suid-Afrika verder sou laat verswak. Leon het ook voorspel dat die blank-Kleurling verhouding meer gespanne sou raak vanweë die teleurstelling oor die regering se hantering van die Theron-verslag. Die witskrif kon ook 'n definitiewe bydrae lewer tot die vestiging van 'n swart alliansie deurdat die Kleurlinge toenadering tot die swartes sou seek. Die onderleier van die Arbeidersparty, David Curry, het aangevoer dat die regering steeds geglo het aan blanke politieke baasskap en openlike rassisme en dat sy onvermoë om die vraagstuk te hanteer, tot verdere konfrontasie sou lei.¹⁶

Na die verskyning van die finale witskrif het die Arbeidersparty dit in geheel verwerp. David Curry het tydens 'n perskonferensie daarop gewys dat sy party sou volhard om die

¹⁵ *The Cape Times*, 29.5.1976 (Leon calls for swift action, p. 7).

¹⁶ *The Cape Times*, 19.6.1976 (Leaders warn of Theron rejection, p. 1).

aanbevelings wat in die witskrif verwerp is, wel aanvaar te kry. Die regering se weiering om wette soos die *Wet op Rasseklassifikasie* en die *Wet op Groepsgebiede* af te skaf, was vir Curry 'n bewys dat hy nie van rassediskriminasie afstand wou doen nie.

Sonny Leon het ook alle pogings tot toenadering deur die Federale Party-leier, dr. W.J. Bergins, verwerp. Laasgenoemde wou nouer samewerking tussen die twee partye bevorder ten einde groter eenheid binne die bruin gemeenskap te bewerkstellig. Leon het egter hierdie pogings verwerp, aangesien die Federale Party geglo het dat oplossings wel in regeringsinstellings te vinde was.¹⁷

9.2.2 DIE FEDERALE PARTY

Die leier van die Federale Kleurling-Volksparty (kortweg genoem Federale Party), dr. W.J. Bergins het gedurende Mei 1976 'n beroep op die blankes in Suid-Afrika gedoen om toegewings teenoor die Kleurlinge te maak. Hy het beklemtoon dat die Kleurlinge bereid was om met die blankes 'n vennootskap te vorm, mits dit sou berus op gelykheid en gelykwaardigheid waarbinne velkleur nie ter sprake sou wees nie. Bergins het ook gevra dat die regering moes wegdoen met enige vorm van rassediskriminasie.¹⁸

Die bevindinge van die sogenaamde Piek-verslag het groot vreugde onder die Kleurlingleiers gebring. Die verslag, wat in Mei 1976 verskyn het, was die resultaat van 'n opname deur prof. Ben Piek en C.J. van der Merwe van die Randse Afrikaanse Universiteit, waarin hulle die gesindheid van blanke kiesers ten opsigte van Kleurlingintegrasie getoets het. Die opname het getoon dat die meeste blankes bereid was om nader aan die Kleurlinge te beweeg.¹⁹ Die Piek-verslag het ook aangedui dat meer as

¹⁷ *Die Burger*, 13.4.1977 (Arbeiders teen witskrif, p. 3).

¹⁸ *Die Burger*, 12.5.1976 (Bruin leier vra toegewinge, p. 3).

¹⁹ *Die Burger*, 18.5.1976 (Kleurling-leiers verheug oor Piek-verslag, p. 13).

die helfte van die blankes die totstandkoming van die een of ander vorm van parlementêre verteenwoordiging vir Kleurlinge gesteun het.²⁰ Die bevindinge van die Piek-verslag het die verwagtinge rondom die Theron-verslag vergroot. Bergins was verheug oor die uitslag van die Piek-verslag. Hy het die verantwoordelikheid vir die begin van die integrasieproses voor die deur van die blanke kiesers gelê aangesien laasgenoemde die politieke mag gehad het. Die hoofswep van die Arbeidersparty, Lofty Adams, het gesê dat die blankes wat positief gereageer het in die opname moes toesien dat dit die Nasionale Party-kongresse bereik vanwaar dit in die partybeleid neerslag kon vind.²¹

Na die verskyning van die Theron-verslag het dr. Bergins op 'n nasionale kongres van sy party gesê dat die Kleurlinge hulle nie moes blindstaar teen die V.K.R., die blanke parlement of die Westminster-stelsel nie. Hy het hulle aangemoedig om verby hulle bestaande situasie te kyk, meer vertroue in hulleself te ontwikkel en saam te staan om 'n verskil aan die toekoms te maak. Terselfdertyd moes hulle hulle beywer vir groter politieke en ekonomiese mag.²² Bergins het die Theron-kommissie se bevinding dat Kleurlinge geen identiteit gehad het nie, verwerp en gesê dat die Federale Party daardie identiteit verder sou uitbou. Hy het ook die aanbeveling dat Kleurlinge verteenwoordiging in die parlement moes kry verwerp en was nie bereid om “betekenislose verteenwoordiging” in die parlement te aanvaar nie. Kleurlingverteenwoordiging moes volgens hom op demokratiese wyse volgens getalle geskied sodat Kleurlinge later die meerderheid in die parlement kon vorm en die beheer kon oorneem. Die afwatering van die Westminster-stelsel sou alleenlik Kleurlingsteun geniet indien dit in gelyke mate op die blankes van toepassing sou wees. Bergins was van mening dat die aanbeveling wat sekere funksies van die Administrasie van Kleurlingsake weer onder blanke staatsdepartemente wou plaas, die Kleurlinge net weer in 'n ondergeskikte posisie sou stel. Hy het ook gesê

²⁰ *Die Afrikaner*, 21.5.1976 (Nog 'n verslag vir Regering: Integrasie met Kleurlinge kry al meer momentum, p. 12).

²¹ *Die Burger*, 18.5.1976 (Kleurling-leiers verheug oor Piek-verslag, p. 13).

²² *The Cape Times*, 2.6.1976 (Look beyond the present situation, says Bergins, p. 3).

dat die ETK met niks nuuts vorendag gekom het wat die Federale Party nie alreeds onder die regering se aandag gebring het nie.²³ Na die verskyning van die amptelike witskrif in 1977 het Bergins die Kleurlinge aangemoedig om self die inisiatief te neem en druk toe te pas sodat die 166 aanbevelings wat wel aanvaar is, uitgevoer moes word. Die regering moes ook duidelikheid gee oor die politieke toekoms van die Kleurlinge. Hy het 'n beroep gedoen op die V.K.R. en ander Kleurlingleiers tot groter samewerking sodat konstruktiewe voorstelle aan die regering voorgelê kon word.²⁴

Die leier van die Federale Party in die Vrystaat, P.T. Sanders, het die regering as die grootste vyand van die Kleurlinge bestempel. Hy het die regering daarvan beskuldig dat hy reeds vir 28 jaar lank die Kleurlinge soos 'n klimtol gebruik het en dat die verwerping van die Theron-verslag hulle weer vir 16 of 17 jaar op die langebaan geskuif het. Hy het die feit betreur dat die regering nie sy eie kommissie, wat hy teen hoë koste aangestel het, wou glo nie.²⁵ Sanders se aantygings was nie korrek nie aangesien die regering nie die Theron-verslag verwerp het nie, maar grotendeels goedgekeur het, behalwe in die geval van belangrike uitsonderings.

Dit is dus duidelik dat daar eensgesindheid onder die Kleurlinge was oor die noodsaaklikheid van hervorming en vernuwing in die blank-Kleurling verhouding, maar dat verskillende opinies bestaan het oor wie (blankes of Kleurlinge) die verantwoordelikheid daarvoor moes neem. Die Kleurlinge het verwag dat die regering hervorming moes bewerkstellig aangesien die politieke mag in sy hande was, terwyl die regering daarvan oortuig was dat hy sy plig gedoen het met die daarstelling van afsonderlike strukture vir Kleurlinge. Laasgenoemde moes nou self die verantwoordelikheid neem en binne daardie strukture tot 'n eie volk ontwikkel. Die

²³ *Die Burger*, 5.7.1976 (Bergins oor 'kruipery': Blankes sal nog na bruines kom, p. 2).

²⁴ *Die Burger*, 30.4.1977 (Verslag vra inisiatief, sê Bergins, p. 9).

²⁵ *The Cape Times*, 3.7.1976 (Coloured people used like yo-yo, p. 2).

verskyning van die witskrif het hierdie saak op die spits gedryf en leiers soos dr. Bergins het besef dat Kleurlinge hulle eie politieke heil sou moes uitwerk en nie anders sou kon as om self die verantwoordelikheid te aanvaar nie.

9.3 DIE NASIONALE PARTY SE VERWEER

Die Nasionale Party het in reaksie op die kritiek die Verenigde Party en die Progressiewe Reformisteparty daarvan beskuldig dat hulle slegs politieke munt uit die situasie wou slaan. Hennie Smit het die opposisie daarvan beskuldig dat hulle die aspekte van politieke verteenwoordiging vir die Kleurlinge en die Theron-verslag se aanbevelings daaromtrent vir politieke gewin oorbeklemtoon het. Smit het daarop gewys dat die beginsel van regstreekse verteenwoordiging vir Kleurlinge in die parlement nie deel van die V.P. se beleid was nie. Tog het die V.P. verwag dat die regering hierdie beginsel moes toepas.²⁶ Smit het ook daarop gewys dat die P.R.P. en die V.P. die Theron-verslag misbruik het om self politieke voordeel daaruit te trek. Met verwysing na die verslag het hy gesê dat die stedelike Kleurlinge aangetoon het dat politieke en burgerregte vierde op hulle prioriteitslys was. Agt en dertig persent van die Kleurlinge het die kwessie van huisvesting, grond, openbare geriewe en dienste eerste gestel, 30,7% het die verbetering van hulle finansiële posisie tweede gestel, die bestryding van misdaad en maatskaplike ontwigting is deur 12,2% Kleurlinge derde geplaas, terwyl politieke en burgerregte deur 10,9% in die vierde plek gestel is.

Senator D.J. Worrall van die Nasionale Party het sy teleurstelling uitgespreek met die negatiewe publisiteit ten opsigte van die witskrif. Die regering se bereidwilligheid om die Westminster-model te vervang, was volgens hom 'n positiewe stap aangesien dit die weg kon open tot 'n nuwe stelsel wat die plurale bevolking van Suid-Afrika se behoeftes beter

²⁶ *Die Transvaler*, 24.6.1976 (Bruin verteenwoordiging: Min. Smit kap VP en PRP, p. 4).

sou kon weerspieël en nuwe inhoud aan die begrip van volle burgerskap kon gee.²⁷

N.F. Treurnicht het aangevoer dat die regering positief gereageer het op die aanbevelings wat die belangrikste kwessies, soos deur die Kleurlinge self aangetoon is, aangeraak het. Hy het genoem dat die ETK self verdeeld was oor die staatkundige aanbevelings en dat die regering dit dus nie sonder meer as riglyn kon aanvaar nie. Nog 'n N.P.-lid, P.J. Badenhorst van Oudtshoorn, het die kritiek teen die witskrif as onbillik bestempel en gesê dat die witskrif juis 'n bewys was dat die regering hom verbind het tot die wegbeweeg van diskriminasie.²⁸

Gedurende April 1977 het dit duidelik geword dat die Nasionale Party deur wrywing en onenigheid binne sy eie geledere geteister is. Na die verskyning van die witskrif het konflik ontstaan oor die kwessie van blank-Kleurlingintegrasie. *Die Afrikaner* het dit beskryf as een van die ernstigste botsings in 'n lang tyd binne die party. Die krisis het binne die Volksraad ontstaan toe 'n senior N.P.-lid en L.V. vir Mooreesburg, Piet Marais, teen sy partyleiding in die beginsel van Kleurlingintegrasie bepleit het. Marais het in sy persoonlike hoedanigheid gepraat. Volgens *Die Afrikaner* het Marais in opdrag van 'n wyer groep binne en buite die parlement opgetree en was dit duidelik dat daar 'n ernstige gebrek aan koukusdisipline binne die N.P. bestaan het. Marais se toespraak was in werklikheid 'n verwerping van die Nasionale Party se beleid.

Verskeie ander lede van die Nasionale Party het ook op daardie stadium positiewe standpunte ten opsigte van Kleurlingintegrasie ingeneem en hulle ongeduld met die regering se pas te kenne gegee. Albert Nothnagel, L.V. vir Innesdal, was ten gunste van die afskaffing van werksreservering en apartheid in eetplekke, terwyl Koos Potgieter,

²⁷ *Die Burger*, 24.6.1976 (Verslag word só 'gebruik', sê Smit, p. 15).

²⁸ *Debatte van die Volksraad 1977*, vol. 68, K. 5530-5533, 5537-5538, 5546.

gewese hoofswep en N.P.-L.V. vir Brits, graag wou sien dat daar weggedoen moes word met maatreëls wat in “onbruik verval het”.²⁹ D.J. (Dawie) de Villiers, N.P.-lid vir Johannesburg-Wes, het voorgestel dat nuwe metodes aangewend moes word om ’n nuwe verhoudingsraamwerk daar te stel. In die proses kon Suid-Afrika nie bekostig om onnodige, uitgediende gebruike met hom saam te neem nie.³⁰

Dit was dus duidelik dat daar verdeeldheid binne die N.P.-kouskus bestaan het. Diegene ten gunste van integrasie was duidelik ontevrede met die regering se pas van verandering. Koos Potgieter het dan ook prontuit gesê dat Suid-Afrika ’n beleidsversnelling nodig gehad het.³¹

Hierdie pro-integrasie standpunte deur sommige Nasionaliste was ’n duidelike teken van die spanning en gebrek aan eenstemmigheid wat daar binne regeringsgeledere bestaan het. Al die kritiek, komende van die opposisiepartye sowel as vanuit regeringsgeledere, het die Theron-verslag gereduseer tot ’n blote faset van partypolitiekery en van dit weinig meer gemaak as ’n slaanstok om die regering mee te straf. Sodoende is afbreuk gedoen aan die waarde van die verslag en het die meriete van sy aanbevelings in die proses grootliks verlore geraak.

9.4 KERKLIKE REAKSIE

Die Moderator van die Nederduits Gereformeerde Sendingkerk (N.G. Sendingkerk), ds. David Botha, het in reaksie op die Theron-verslag en die witskrif verklaar dat die Kleurlinge met niks minder as volle verteenwoordiging op alle vlakke van die samelewing

²⁹ *Die Afrikaner*, 22.4.1977 (Geen sprake meer van kouskussdisipline - Groot botsing in N.P. aan die kom - Suide soek ’n konfrontasie oor Bruines, p. 1).

³⁰ *Debatte van die Volksraad* 1977, vol. 67, K. 5072-5073; *Die Burger*, 14.4.1977 (‘S.A. moet prysgee om te behou’, p. 13).

³¹ *Die Burger*, 14.4.1977 (Louis Louw: In die Parlement: Opskud, sê nog Nattes, p. 4).

tevrede sou wees nie. Ds. Botha het veral te velde getrek teen die behoud van die *Ontugwet* wat volgens hom 'n aanklag teen die menslike gewete was en gesê dat die Sendingkerk nie die stryd sou opgee voordat die *Ontugwet* finaal van die wetboeke geskrap was nie. Alhoewel die kerk hom nie oor politieke aangeleenthede wou uitspreek nie, was dit tog duidelik dat die Kleurlinge gestreef het na volledige politieke deelname in die besluitnemingsprosesse van die land.³²

Die N.G. Sendingkerk en sy leiers het by wyse van *Die Ligdraer*, amptelike nuusblad van die kerk, die Theron-kommissie geloof vir die wyse waarop hulle die hartsbegeertes van die Kleurlinge vertolk het. Hulle was egter baie teleurgesteld met die negatiewe aard van die verklarings en uitsprake wat in die Volksraad vorendag gekom het. Die Sendingkerk het aangevoer dat sy vertroue in die regering en die hoë verwagtinge wat hy van die regering gehad het, 'n geweldige knou gekry het. Die Kleurlinge sou egter bereid wees tot groter welwillendheid en samewerking indien die regering 'n duidelike beplanning vir hulle politieke toekoms kon bied op 'n wyse wat vir hulle volwaardige burgerskap sou verseker. Dit sou ook die Kleurlinge se vertroue in die blankes en die blanke regering herstel.³³

Die Metodiste Kerk het na afloop van 'n konferensie in Athlone besluit om 'n versoek tot Hennie Smit te rig om sekere belangrike voorstelle van die ETK wat deur die regering verwerp is, te heroorweeg. In die versoekskrif is gevra dat die Nasionale Party sekere besluite oor politieke regte vir Kleurlinge, die *Wet op Gemengde Huwelike* en die *Ontugwet* moes herroep. Die Kerk het ook versoek dat Distrik Ses tot Kleurlinggebied verklaar moes word, dat private skole toegelaat moes word om bruin leerlinge te aanvaar en dat alle universiteite vir Kleurlinge oopgestel moes word. Die Metodiste het egter die politieke verteenwoordiging vir Kleurlinge in al drie regeringsvlakke verwerp.³⁴

³² *The Cape Times*, 29.6.1976 (Coloured people want full representation, p. 2).

³³ Redaksioneel: Die Erika Theron-Kommissie en wat nou? (*Die Ligdraer* 16 Julie 1976, pp. 2, 3).

³⁴ *Die Burger*, 29.4.1977 (Kerk na Smit oor Theron-verslag, p. 23).

Twee prominente leiersfigure binne die N.G. Sendingkerk, ds. J.J.F. Mettler, sekretaris vir Evangelisasie van die N.G. Sendingkerk en dr. Allan Boesak, op daardie stadium studenteleraar aan die Universiteit van Wes-Kaapland, het ook in hulle persoonlike hoedanigheid die witskrif skerp veroordeel. In 'n onderhoud met die tydskrif *Deurbraak*, het ds. Mettler 'n ontstellende tendens van groeiende haat en verbittering jeens die blankes binne die Kleurlinggemeenskap uitgelig. Hy was ook daarvan oortuig dat die verwerping van die sentrale aanbevelings van die Theron-verslag net groter verwydering tussen blankes en Kleurlinge sou veroorsaak. Ds. Mettler het die Theron-verslag as "heel goed" bestempel. Hy het die aanbeveling insake die *Ontugwet* gesteun en die wetgewing as onverdedigbaar en onskriftuurlik beskryf. Die regering se reaksie op die ETK en sy aanbevelings was egter uiters teleurstellend en ds. Mettler het aangevoer dat die witskrif die Theron-verslag waardeloos gemaak het.

Hy het ook beklemtoon dat die enigste oplossing vir die Kleurlingvraagstuk geleë was in die verlening van volle medesegeenskap aan Kleurlinge op alle terreine van besluitmaking.³⁵ Die regering sou nie anders kon as om sy sienswyses te verander en die Kleurlinge toe te laat om in die blanksentriese politieke strukture op te gaan nie. Mettler het ook gewaarsku dat die witskrif verdere verwydering tussen wit en bruin sou meebring. Die Kleurlinge het gevoel dat hulle vir die gek gehou is deur vir drie jaar te hoop en met die ETK saam te werk net om maar weer opnuut teleurgestel te word. Volgens Mettler het die regering die Theron-verslag verwerp omdat sy vooraf-ingenome standpunt nie in die finale produk gehandhaaf is nie.³⁶ Hy het ook gewaarsku dat die verwerping van direkte verteenwoordiging vir Kleurlinge in die sentrale parlement groter bitterheid onder die Kleurlinge veroorsaak het. Die skepping van 'n aparte Kleurling-politiek en politieke strukture soos die V.K.R., was volgens hom 'n verkwisting van geld. Op 'n vraag rakende die moontlike samewerking tussen blankes en bruinmense om die opkomende

³⁵ J. Mettler: Die Kleurling: Steeds meer verwydering (*Deurbraak* Augustus 1976, p. 2).

³⁶ *Ibid.*, p. 3.

swart mag teen te staan, het hy dit heftig en duidelik gestel dat die Kleurlinge hulle nie so sou laat misbruik nie en dat hy dieselfde regte vir swart en bruin verlang het. Volgens Mettler het die Kleurlinge vir die blankes 'n verleentheid geword en het die blankes nie meer geweet wat om met die Kleurlinge te doen nie.

In die lig van die Soweto-opstande het hy gewaarsku dat dieselfde gevaartekens by bruinmense aan die ontwikkel was en dat daar 'n sterk neiging onder Kleurlinge ontwikkel het om hulle met die swart stryd te identifiseer. Veral die jonger geslag Kleurlinge het 'n oplossing binne die swart mag begin soek en wou nie meer na die gematigde praatjies van die ouer Kleurlinge luister nie. Die blankes sou 'n keuse moes maak om nie net klein apartheid te laat vaar nie, maar ook die Kleurlinge in die breë politieke bestel op te neem. So nie sou die uiteinde 'n herhaling van die Soweto-opstande wees.³⁷

Dr. Allan Boesak het ook die witskrif veroordeel en na die ETK as die “oorlede” Theron-kommissie verwys. Hy het die sogenaamde verdeel-en-heers politiek van die blankes skerp gekritiseer en gesê dat die Kleurlinge hulle nie langer moes laat misbruik in die blanke pogings om die swartmense te onderdruk nie. Volgens Boesak was die Soweto-opstande 'n duidelike bewys dat die regering se politiek nadelig vir Suid-Afrika en sy inwoners was. Soos ds. Mettler, het hy ook gewys op die toenemende belangstelling van die Kleurlingjeug in die swart bewussynsbeweging. Hy het gewaarsku dat die regering se volharding met sy beleid mettertyd sy Westerse vriende in die buiteland van hom sou vervreem. Sodoende sou buitelandse druk op Suid-Afrika verseker word en sou die land in 'n toestand van isolasie gedompel word. Suid-Afrika se rassepolitiek moes volgens Boesak die skuld kry vir die “groeïende druk van buite en oplopende woede, frustrasie en bitterheid van binne”.³⁸

³⁷ J. Mettler: *Die Kleurling: Steeds meer verwydering* (Deurbraak Augustus 1976, pp. 4-5).

³⁸ A. Boesak: *Die witskrif 'n grafskrif?* (Deurbraak Junie 1977, p. 11).

Volgens Boesak het die ETK-verslag aan die regering 'n gulde geleentheid gebied om 'n basis vir 'n nuwe politieke bedeling neer te lê. Hy het die regering daarvan beskuldig dat sy politieke oordeel deur faktore soos ras en kleur vertroebel is en dat die Nasionale Party-beleid niks anders as gestruktureerde rassevooroordeel was nie.³⁹

9.5 POLEMIEK IN DIE PERS

Die algemene publiek (blankes sowel as Kleurlinge) het hulle menings aangaande die Theron-verslag by wyse van briefwisseling in die pers uitgespreek. Die gesindheid van die publiek kan hoofsaaklik in twee kategorieë ingedeel word, naamlik diegene wat die regering se witskrif en standpunte ondersteun het en diegene wat daarteen gekant was. Hierdie verskillende opinies het 'n hewige polemieks in die dagblaaie ontketen en 'n langdurige patroon van reaksie en teenreaksie tot gevolg gehad. Die koerante was egter die enigste medium waardeur die Kleurlingpubliek hulle standpunte kon stel, aangesien hulle nie toegang tot die Volksraad en die parlement gehad het nie. Verskeie predikante het sterk standpunt ingeneem oor die kwessie van politieke verteenwoordiging vir Kleurlinge en diskriminerende wetgewing soos die *Ontugwet* en die *Wet op Verbod op Gemengde Huwelike*. Dit het weer 'n teenreaksie ontlok en heelwat lesers het hulle twyfel uitgespreek oor die wenslikheid van predikante wat hulle met die politiek bemoei het. Verskeie lesers het ook hulle argumente vanuit 'n religieuse oogpunt gevoer en dit skriftuurlik probeer staaf.

Die regering se houding teenoor die Theron-verslag was vir baie lede van die publiek onverstaanbaar. Ene At Badenhorst van Pretoria het sy verbasing uitgespreek veral in die lig van die tyd, moeite en koste wat aan die kommissie en sy ondersoek gewy is. Die ETK sou volgens hom net nog 'n toevoeging word tot die regering se lang lys van probleme

³⁹ A. Boesak: Die witskrif 'n grafskrif? (*Deurbraak* Junie 1977, pp. 11, 12).

waaronder die situasie in Soweto en Suid-Afrika se buurstate ook getel het.⁴⁰ Die regering se reaksie op die Theron-verslag het sy aansien by die publiek skerp laat daal en vanuit sommige uitsprake was dit duidelik dat mense hulle vertroue in die Nasionale Party verloor het. Een leser het die N.P. beskryf as 'n party wat in sirkels beweeg het.⁴¹ 'n Ander het die aankondiging van salarisverhogings vir Volksraadslede gedurende Julie 1976 skerp bevraagteken. Dit was in teenstelling met min. Schalk van der Merwe se aankondiging op dieselfde dag dat baie van die ETK se aanbevelings weens 'n tekort aan fondse nie onmiddellik toegepas kon word nie. Hierdie optrede van die regering het die betrokke leser diep geskok.⁴²

Die vernaamste kritiek en ontevredenheid met die witskrif het gewentel rondom drie kwessies, naamlik direkte verteenwoordiging vir die Kleurlinge, die *Ontugwet* en die *Wet op die Verbod op Gemengde Huwelike*. Alhoewel heelwat lesers onder skuilname geskryf het (vergelyk "Predikant" van Wes-Kaapland), het verskeie leraars (di. D.P. Botha van Bellville, F.C. Pedro van die N.G. Sendinggemeente in Bellville, I.J. Mentor van Athlone en dr. S.F. Kotze van die N.G. Sendingpastorie in Beaufort-Wes) die regering se besluite rakende bogenoemde kwessies openlik en heftig gekritiseer.

"Predikant" van Wes-Kaapland het die *Wet op die Verbod op Gemengde Huwelike* en *Artikel 16* van die *Ontugwet* ten sterkste afgekeur. Die wetgewing was volgens hom veel eerder 'n hindernis as 'n hulp en was slegs gemik op die selfbehoud en belange van die blankes.⁴³ Die meeste leraars was dit eens dat die regering se weiering tot direkte verteenwoordiging vir Kleurlinge in die parlement, die hart van die Theron-verslag uitgesny het. Die implikasie hiervan was dat die Kleurlinge nie bevoeg was om oor hulle eie toekoms te besluit nie. Die witskrif het Kleurlingburgerskap en -stemreg afgeskryf en

⁴⁰ *Die Afrikaner*, 2.7.1976 (Brief deur At Badenhorst: Houding oor verslag is nie verstaanbaar, p. 4).

⁴¹ *The Cape Times*, 3.7.1976 (Letter from mr. J.A. Allchin: SA cannot afford a split opposition, p. 8).

⁴² *Die Burger*, 13.6.1976 (Brief deur "Geskok": Die geld is elders meer nodig, p. 14).

⁴³ *Die Burger*, 28.4.1977 (Brief deur "Predikant": Die wet is 'n hindernis eerder as 'n hulp, p. 20).

volgens ds. Mettler sou Kleurlinge met gunste en gawes van die regering tevrede moes wees. Hy en ds. D.P. Botha van Bellville het ook aangevoer dat die regering se weiering tot medeseggenskap vir Kleurlinge berus het op 'n vrees dat laasgenoemde in 'n magstryd tussen die politieke partye betrokke kon raak. Dit was vir die Kleurlinge 'n belediging van hulle oordeelsvermoë en integriteit.⁴⁴ Nog 'n leraar van Athlone, ds. I.J. Mentor, het gesê dat die witskrif alle hoop verydel het en die Kleurlinge teruggeplaas het waar hulle was. Die Kleurlinge se toekoms was volgens hom somber en uitsigloos en dit het niks goeds voorspel vir die verhouding tussen wit en bruin nie.⁴⁵

Pleidooie is gelewer dat die Theron-verslag almal tot besinning geroep het en dat wit en bruin moes saamwerk en saambou aan hulle verhouding en die toekoms. Ter staving van die argumente is die mislukking van die V.K.R., die hartseer van die *Groepsgebiedewet*, die politieke armoede vanweë die verwydering van die Kleurlinge vanaf die algemene kieserslys en die verbittering en verwydering weens diskriminasie voorgehou. Die leraars het hulle argumente skriftuurlik begrond en die regering se beleid as in stryd met die Skrif voorgestel.⁴⁶

Die teenpool van hierdie kritiek was argumente wat die regering se optrede en wetgewing goedgekeur het en die Kleurlinge van ondankbaarheid beskuldig het. Verskeie lesers (sommige onder skuilname) het gereageer op die briewe van "Predikant" en die ander leraars.

⁴⁴ *Die Burger*, 26.6.1976 (Brief deur ds. D.P. Botha: Vrae rondom Kleurlinge en die verslag, p. 10; *Die Burger*, 25.6.1976 (Brief deur ds. Jan Mettler: Theron-verslag: Hart van saak is uitgesny, p. 16).

⁴⁵ *Die Burger*, 23.7.1976 (Brief deur ds. I.J. Mentor: Witskrif plaas ons nou terug waar ons was, p. 14).

⁴⁶ *Die Burger*, 24.6.1976 (Brief deur ds. F.C. Pedro: Wit en bruin moet saam oor toekoms beraadslaag, p. 18); *Die Burger*, 1.7.1976 (Brief deur dr. S.F. Kotze: Theron-verslag roep tot besinning, p. 16); *Die Burger*, 10.7.1976 (Brief deur ds. Jan Mettler: Almal moet aan verhoudinge help bou, p. 10).

Heelwat lesers was ten gunste van die handhawing van die *Ontugwet* en die *Wet op die Verbod op Gemengde Huwelike* en het geargumenteer dat die wetgewing belangrik was vir die handhawing van orde en identiteit van die verskillende bevolkingsgroepe. Baie het die belangrikheid van blanke identiteit sterk beklemtoon en het aangevoer dat daar in die Bybelse tyd nie so 'n groot onderskeid tussen die Midde-Oosterse nasies as tussen die Kleurlinge en blankes van Suid-Afrika was nie. Ene F.G. Bekker van Beaufort-Wes het 'n pleidooi gelewer vir steun aan die Eerste Minister en die regering en gesê dat die blanke Afrikaner nie sy identiteit kon prysgee of hom onder druk kon laat plaas deur die ETK-aanbevelings nie. Hierdie lesers het die blanke identiteit vooropgestel en die betrokke wetgewing as doeltreffende middele beskou om dit te handhaaf.⁴⁷

'n Ander groep het 'n soort paaibeleid of -gesindheid in hulle briewe geopenbaar. "Geneesheer" van Bellville het aangevoer dat die tyd nog nie ryp was vir volle burgerskap aan Kleurlinge nie en dat hulle eers 'n proses van opheffing moes deurloop voordat hulle stemreg kon verdien. Hierdie opheffing moes binne die bestaande Kleurlinggeriewe/-strukture plaasvind.⁴⁸ In reaksie op di. Mettler en Pedro se uitsprake het "Geneesheer" gesê dat die predikante eerder moes help met geestelike opheffingswerk onder die Kleurlinge en die politiek aan die politici moes oorlaat. Sodoende kon die Kleurlinge beter voorberei word vir stemreg, politieke verteenwoordiging en medeseggenskap.⁴⁹ Ene M.J. Booker van die Strand het ook sy teleurstelling uitgespreek met di. Pedro, Mettler, Botha en dr. Kotze se bemoeiing met die politiek. Die leser het saamgestem dat die leraars hulle eerder moes toespits op die geestelike nood en hulle van die politiek moes weerhou.⁵⁰

⁴⁷ *Die Burger*, 12.7.1976 (Brief deur "Goeie Gesindheid: Geen oorhaastige verandering - Huidige bedeling sorg ten minste vir goeie orde, p. 8); *Die Burger*, 27.7.1976 (Brief deur F.G. Bekker: Kom ons steun die premier, p. 10); *Die Burger*, 7.5.1977 (Brief deur C.J. Smit: Die wette handhaaf identiteit, p. 10); *Die Burger*, 27.7.1976 (Brief deur A.J. de Swardt: Blankes wil wet hê, p. 16).

⁴⁸ *Die Burger*, 27.7.1976 (Brief deur "Geneesheer": Bruines: Tyd nie ryp vir volle burgerskap, p. 10).

⁴⁹ *Die Burger*, 3.7.1976 (Brief deur "Geneesheer": Opheffingswerk, nie stemreg, nodig vir bruines, p. 8).

⁵⁰ *Die Burger*, 15.7.1976 (Brief deur M.J. Booker: Meer vertrouwe nodig - Kleurlinge het ver gevorder, p. 14).

'n Ander siening wat in die briewe na vore gekom het, was dat die Kleurlinge nie meer tevrede was om Kleurlinge te wees nie, maar eerder as blank aanvaar wou word. M.J. de Wet van Montagu het aangevoer dat die ontwikkelde Kleurlinge hulle probleme moes konfronteer en hulle eie mense sosiologies moes ophef. Die leser was daarvan oortuig dat stemreg geen verskil aan die Kleurlinge sou maak nie, maar dat opheffing alleen hulle kon help om 'n aanvaarbare beskawingspeil te bereik. 'n Leser wat onder die skuilnaam "Witmens" geskryf het, het gefokus op die sedelike en morele verval en die hoë misdadaasfer binne die Kleurlinggeledere. Hy het die Kleurlingleiers daarvan beskuldig dat hulle nie meer oor hulle eie mense wou heers nie, maar wel oor die blankes. Die leser het ook die opheffingswerk onder die Kleurlinge sterk aangemoedig en gesê dat Kleurlinge blanke hulp as vanselfsprekend aanvaar het.⁵¹ Baie van die argumente is vanuit 'n religieuse oogpunt gevoer en met verwysings uit die Skrif begrond.

9.6 REAKSIE VAN DIE THERON-KOMMISSIE

Kort nadat die Theron-verslag en die regering se tussentydse memorandum daaroor verskyn het, is van die ETK-lede vir kommentaar genader. Sommige lede het begrip getoon vir die feit dat die regering nie onmiddellik oor die 178 aanbevelings 'n standpunt kon inneem nie. Dit was wel bemoedigend dat die regering oor verskeie omstrede sake 'n deur oopgelaat het. Die ETK-lede was oor die algemeen huiwerig om kommentaar te lewer en dit wou voorkom asof daar 'n ooreenkoms tussen hulle was om nie in 'n openbare debat met mekaar betrokke te raak nie. Die voorsitter, Erika Theron, het wel openlik standpunt oor die witskrif ingeneem.

Volgens prof. Sampie Terreblanche was die regering se besluit om 'n deur oop te laat oor talle omstrede aangeleenthede, bemoedigend. So ook die erkenning dat die

⁵¹ *Die Burger*, 20.7.1976 (Brief deur M.J. de Wet: Leiers wil liever blank wees, p. 14); *Die Burger*, 20.7.1976 (Brief deur "Witmens": Bruin politici moet hulself eers regeer, p. 14).

organisatoriese aspekte van die Kleurlingpolitiek heelwat leemtes gehad het. Prof. Geoff Cronjé wou nie kommentaar lewer op die voorlopige standpunte van die regering nie en het begrip getoon vir die feit dat die regering tyd nodig gehad het om die lywige verslag goed te bestudeer en onderling te bespreek.⁵²

Prof. Richard van der Ross, een van die Kleurlinglede van die ETK en Rektor van die Universiteit van Wes-Kaapland, het sy teleurstelling uitgespreek oor die regering se weiering om die *Wet op die Verbod op Gemengde Huwelike* en die *Ontugwet* af te skaf en direkte verteenwoordiging vir Kleurlinge in die parlement toe te staan. Hy het die besluite as uiters berouvol beskryf en gesê dat die verteenwoordigingskwessie die kern van die verhouding tussen wit en bruin gevorm het.⁵³

Kort na die verskyning van die witskrif, op 10 April 1977, het sewe van die ETK-lede hulle teleurstelling daarmee uitgespreek en 'n verklaring daaroor uitgegee. Die lede wat die verklaring onderteken het, was: E. Theron, H.M. Beets, S.I. Arendse, A.J. Arendse, R.E. van der Ross, S.J. Terreblanche en die sekretaris, J.B. du Toit. Hulle het nie geskroom om die regering se reaksie op hulle verslag te kritiseer en hulle ontevredenheid daarmee te laat blyk nie.⁵⁴

Hierdie gesindheid en verklaring van die kommissie het hom die ontevredenheid en gramskap van die regering op die hals gehaal. Hennie Smit het die betrokke kommissielede berispe en sy spyt uitgespreek omdat hulle die witskrif probeer afskiet het. Hoewel enigeen die reg gehad het om kritiek te lewer, het Smit benadruk dat die sewe lede nie namens die hele kommissie kon praat nie. Volgens hom het die verklaring 'n

⁵² *Die Transvaler*, 21.6.1976 (Erika Theron-verslag - 'Regering het baie deure oopgelaat', p. 2).

⁵³ *The Cape Times*, 19.6.1976 (Leaders warn of Theron rejection, p. 1).

⁵⁴ Voorlegging deur prof. S.J. Terreblanche tydens die Erika Theron Gedenklesing, Mei 1999, pp. 3-4; E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 94-96.

emosionele element na vore gebring, terwyl die klem eerder moes val op rasionele besinning, toewyding, implementering, verantwoordelike besluitneming en die handhawing van stabiliteit. Die kommissie se optrede het hierdie proses vertroebel, aldus Smit.

Die kritiek dat die regering nie die onderliggende filosofie van die verslag verstaan het nie, was ongevraagd en Smit het beklemtoon dat die regering uit ingeligte en ingewyde mense bestaan het wat die verslag noukeurig bestudeer het. Hy het prof. Theron berispe en was van mening dat haar snedige aanmerkings teenoor die regering en staatsamptenare nie die kommissie tot eer gestrek het nie. Ter verdediging van die regering se voorbehoude op sommige aanbevelings, is gewys op die verdeeldheid wat daar dikwels binne die ETK self bestaan het en meegebring het dat van die lede self ook etlike aanbevelings met voorbehoude gekwalifiseer het.⁵⁵

Erika Theron het nie gehuiwer om in haar persoonlike hoedanigheid 'n opinie oor die witskrif te lug nie. Sy was daarvan oortuig dat die tyd ryp was vir blankes en Kleurlinge wat buite die partypolitiek gestaan het, maar oor die nodige kennis en ervaring beskik het, om deel te neem aan samesprekings en leiding te gee. Gevolglik het sy 'n beroep gedoen op meningsvormers soos wit en bruin predikante, sakemanne, regsgeleerdes, geneeshere, maatskaplike werkers en boere om die witskrif te bestudeer, te evalueer en openlik standpunt daaroor in te neem en sodoende 'n bydrae lewer tot die implementering van die aanbevelings. Sy was ook voornemens om blankes en Kleurlinge se samewerking te vra sodat 'n voortsettingskomitee gestig kon word om die taak te onderneem. Sy het beklemtoon dat die witskrif nie sonder meer en gelate aanvaar moes word nie. Hoewel sy haar vreugde uitgespreek het oor die aanbevelings wat wel aanvaar is, het prof. Theron weer verwys na die fragmentariese wyse waarop daar met die verslag omgegaan is. Sy het die witskrif beskryf as 'n "samevoeging van die staatsdepartemente se oorversigtige

⁵⁵ *Die Burger*, 18.4.1977 (Smit reageer: Sewe oor kritiek berispe, p. 3).

antwoorde". Die ETK se taak was om 'n nuwe toekomsbeleid vir die Kleurlinge aan te dui en die aanbevelings kon daarom nie los van mekaar beskou word soos wat die onderskeie staatsdepartemente dit gedoen het nie.

Erika Theron het meer van die witskrif verwag en het aangedui dat dit die dokument aan 'n samevattende meesterplan ontbreek het. Dit het beteken dat die bykans drie miljoen Kleurlinge in Suid-Afrika nog steeds onseker was oor die rigting waarin die blanke politiek hulle sou stuur. So 'n meesterplan moes opgestel word met inbegrip van die filosofiese onderbou van die verslag wat in die laaste hoofstuk ('n sosiaal-ekonomiese perspektief), vervat was.⁵⁶

Premier B.J. Vorster het ook die ETK aangespreek oor die kritiek en verklaring rakende die witskrif. Vorster het die kommissielede daaraan herinner dat hulle nie aangestel was om 'n beleid vir die Nasionale Party uit te werk nie, aangesien dit die taak van die party se kongresse was. Hy het die ETK vermaan om nie na drie jaar se harde werk van die verslag 'n persoonlike saak te maak nie.⁵⁷ In sy betoog het Vorster die volgende vraag aan die voorsitter gerig: "Het prof. Theron al ooit daaraan gedink dat die Regering sekere aanbevelings nie aanvaar het nie juis omdat die Regering die onderliggende filosofie verstaan het?"⁵⁸ Met verwysing na die behoud van die *Ontugwet* en die *Wet op die Verbod op Gemengde Huwelike*, het Vorster verklaar dat Kleurlinge en Indiërs nie die wetgewing as vernederend ervaar het nie. Hy het gesê dat hy na jarelange samesprekings nog nooit deur Kleurling- of Indiërouers gevra is om die wette te herroep nie. Die N.P. se beleid ten opsigte van gemengde huwelike was gebaseer op 'n sosiologiese aspek, terwyl diegene wat daarteen gekant was, hulle argumente op 'n politieke in plaas van morele of

⁵⁶ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 94-96.

⁵⁷ *Die Burger*, 20.4.1977 ('Kommissie het nie beleid uitgewerk' - Verstandhouding is moontlik-Vorster, p. 7).

⁵⁸ *Die Burger*, 20.4.1977 (Louis Louw: In die Parlement: Premier se groot konsep, p. 7).

sosiologiese basis gegrondves het. Hy het ook 'n waarskuwing tot die opposisiepartye gerig dat hulle besig was om 'n "nare gees" by die anderskleuriges te kweek en dat hulle uiteindelik self daaronder sou ly.⁵⁹

Theron het haar ook uitgespreek oor die voorgenome ondersoek na die Westminsterstelsel en die komitee van Ministers wat daarmee gemoeid was, gevra om hulle "litte te roer". Sy het begrip gehad dat dit geen maklike taak was nie, maar het gewaarsku dat die tyd min was en mense se geduld besig was om op te raak.⁶⁰ Hierop het *Die Burger* die ETK gekritiseer vir sy ongeduld en die kommissielede daarop gewys dat hulle self nie 'n oplossing kon vind nie, maar die probleem net so aan die regering teruggegee het. Volgens *Die Burger* was die ETK dus in geen posisie om verwyte te slinger of die regering aan te jaag nie.⁶¹

Prof. J.B. du Toit het ter verdediging van die kommissie gereageer. Hy het beklemtoon dat dit nie die taak van die kommissie was om 'n toekomstige politieke bestel vir Suid-Afrika neer te lê nie. Dit is nie-amptelik onder die lede se aandag gebring dat daar nie van hulle verwag is om 'n politieke bestel uit te werk nie. Die ETK sou dus die grense van sy opdrag oorskry het indien hy wel 'n beleid aan die regering sou voorskryf. Dit was wel die kommissie se taak om knelpunte op staatkundige gebied uit te wys en prof. Du Toit het dit met aanhalings uit die verslag geïllustreer. Hy het beklemtoon dat aanbeveling 178 van die verslag gelees en beoordeel moes word teen die agtergrond van die ETK se opdrag en die knelpunte wat op staatkundige gebied geïdentifiseer is.⁶²

Dr. S.I. Arendse, een van die Kleurlinglede van die ETK en 'n benoemde onafhanklike lid

⁵⁹ *Die Burger*, 20.4.1977 ('Kommissie het nie beleid uitgewerk' - Verstandhouding is moontlik-Vorster, p. 7).

⁶⁰ *Die Burger*, 18.4.1977 (Dr. Theron oor ondersoek: Ministers moet 'litte roer', p. 3).

⁶¹ *Die Burger*, 19.4.1977 (Tyd vir saamtrek, p. 12).

⁶² *Die Burger*, 23.4.1977 (Brief deur prof. J.B. du Toit: Dit was nie in sy opdrag nie, p. 8).

van die V.K.R., het kort na die verskyning van die amptelike witskrif, op 19 April 1977 uit die V.K.R. bedank. Dr. Arendse was teleurgesteld met die witskrif, aangesien hy gehoop het dat dit 'n bloudruk vir die verbetering van die rasseverhoudinge in Suid-Afrika sou wees. In sy bedankingsbrief aan Hennie Smit het hy gesê dat “die Theron-verslag met 'n toegewing hier en 'n beloofde verligting daar” eenkant geskuif is.⁶³

P.W. Botha, leier van die Kaapse liberale vleuel van die Nasionale Party, was nie so negatief oor die Theron-verslag, soos Vorster nie. Hoewel die verhouding tussen Botha en Erika Theron steeds goed was na die publisering van die verslag, het haar uitlatings en kritiek ten opsigte van die *Groepsgebiedewet* sedert die laat sewentigerjare Botha woedend gelaat en hulle verhouding spoedig laat verswak.⁶⁴

Erika Theron het 'n besondere verbintenis met die *Groepsgebiedewet* gehad, dikwels gemengde gevoelens daaroor ervaar en haar op 'n stadium ten sterkste daaroor uitgespreek. Tydens haar jare as burgemeester van Stellenbosch het sy volgens haarself, naïewelik geglo dat die bestaan van groepsgebiede die Kleurlinge sou bevoordeel. Gevolglik het sy, bygestaan deur prof. Nic Olivier, gehelp om die twee Kleurlinggebiede van Stellenbosch, Idasvallei en Cloetesville, te proklameer. Sy was egter geskok deur die wyse waarop blanke hebsug die doelstellings van die *Groepsgebiedewet* verdraai het.⁶⁵ Sy verwys onder andere na kerkleiers wat die arm gedeeltes van hulle gemeentes wou isoleer, maar kapsie gemaak het toe daar sprake was dat die gebiede tot bruin gebiede verklaar sou word, asook grondeienaars wat hulle eie belange wou bevorder. In 1972 het sy lid geword van die Groepsgebiederaad om, soos sy dit gestel het, 'n poging aan te wend om die toepassing daarvan draagliker te maak. Na afloop van verskeie vergaderings van die Groepsgebiederaad en in die lig van getuienis wat voor die ETK gelewer is, het sy die *Groepsgebiedewet* ernstig begin bevraagteken. Dwarsoor die land het sy by verskeie

⁶³ *Die Burger*, 25.4.1977 (Arendse sê hoekom hy V.K.R. los, p. 11).

⁶⁴ Voorlegging deur prof. S.J. Terreblanche tydens die Erika Theron Gedenklesing, Mei 1999, p. 4.

⁶⁵ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 33-34.

geleenthede die wet begin kritiseer en knelpunte daaromtrent uitgewys. Sy het tot die gevolgtrekking gekom dat die *Groepsgebiedewet* nie net gewysig moes word nie, maar heeltemal van die wetboek geskrap moes word. Sy het tot dieselfde slotsom gekom oor die *Wet op die Verbod van Gemengde Huwelike* en *Artikel 16* van die *Ontugwet*. Welwetend dat daardie drie wette die onderbou van die apartheidsstruktuur gevorm het, het sy pleidooie begin lewer vir die afskaffing daarvan en sodoende heelwat reaksie uitgelok.⁶⁶

Haar uitsprake het haar direk in konflik gebring met die destydse Eerste Minister, P.W. Botha. In Oktober 1979 het hy haar dienooreenkomstig berispe. Erika Theron het onder meer in die tydskrif *Maatskaplike Werk/Social Work*, waarvan sy die redaktrise was, die kwessie van groepsgebiede aangespreek, as voorbeeld na die Kleurlingdorpie Sir Lowry's Pass verwys en gewonder of die *Wet op Groepsgebiede* nie een van die "heilige koeie" was waarna die Eerste Minister verwys het nie en waarvan daar ontslae geraak moes word nie. *The Cape Times* het die grootste gedeelte van die artikel gepubliseer onder die opskrif "Theron calls for review of Group Areas Act". Boonop het prof. Theron op 15 Oktober 1979 tydens 'n kongres van die Afrikaanse Calvinistiese Beweging op Potchefstroom weer eens die onregte wat gepleeg is met die toepassing van die *Groepsgebiedewet*, uitgelig. Op 17 Oktober 1979 het mnr. Botha, op reis na Prieska, die artikel in *The Cape Times* gelees. Hy was woedend daaroor. In sy toespraak op Prieska het hy prof. Theron berispe, haar tot kalmte gemaan en gevra dat sy nie moes toelaat dat vyandiggesinde koerante haar misbruik nie.⁶⁷

Gedurende April 1981 het die regering finaal besluit om die Kleurlinge van Maitland Garden Village te hervestig. Dit, tesame met die onmin rondom Distrik Ses, het Erika Theron beweeg om haar weer oor die *Groepsgebiedewet* uit te spreek. Op 1 en 3 April

⁶⁶ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 71, 74-75.

⁶⁷ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 77-78.

1981 het sy in *The Argus* heftig te velde getrek teen die *Groepsgebiedewet* en redes verstrekkend waarom die wet geskrap moes word. Sy was daarvan oortuig dat *Die Burger*, mondstuk van die Nasionale Party, nie die artikels sou publiseer nie. Hoewel sy vanuit verskeie oorde steun vir haar standpunte gekry het, het Botha op die aand van 9 April 1981 in Kaapstad, hom sterk daarteen uitgespreek. Hy het onder andere gesê: “Ek is sat vir hierdie nonsens. Ek is spyt dat sy dit nodig gemaak het om haar naam te noem, maar sy het nie die reg om so aan te gaan nadat sy al die jare geswyg het terwyl sy ’n tjeuk van die Nasionale Party ontvang het nie.” Weer eens het Erika Theron baie ondersteuning in die vorm van telefoonoprope en ruikers ontvang. *The Argus* en *Die Ligdraer*, mondstuk van die N.G. Sendingkerk, het haar en haar standpunte ondersteun. Die hele situasie het ’n verdere nadraai gehad deurdat nog twee ministers, Hennie Smit en Pen Kotze, prof. Theron gekritiseer het.⁶⁸ Min. S.F. Kotze oftewel Pen Kotze, was op daardie stadium (1976) N.P.-lid vir Parow en die regeringshoofswep. Hy het later (1981) Minister van Gemeenskapsontwikkeling en Owerheidshulpdienste geword.⁶⁹ Min. Smit het haar daarvan beskuldig dat sy die bevindinge van die ETK gesaboteer het, terwyl min. Kotze gesê het dat die Theron-verslag die *Groepsgebiedewet* geprys het. Ten spyte van hierdie polemieke, is later besluit dat Maitland Garden Village ’n bruin gebied sou bly en dat die Presidentsraad, wat ’n uitvloeisel van die ETK was, opnuut na die geval van Distrik Ses sowel as ander aspekte rondom die *Groepsgebiedewet* sou kyk.⁷⁰

Prof. Theron het in haar werk *Sonder Hoed of Handskoen* daarop gewys dat die Theron-verslag nie vir die res van haar lewe “soos ’n albatros” om haar nek kon hang nie, dat sy deur ’n groeiproses en vanweë nuwe inligting tot nuwe insigte gekom het en dat sy die skimp rakende ’n tjeuk van die Nasionale Party ten sterkste verwerp het, aangesien sulke omkoperie vir haar totaal onaanvaarbaar was. Na die publiserings van verdere artikels in

⁶⁸ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 81-82.

⁶⁹ *Debatte van die Volksraad* 1976, vol.63, p. vi.; *Debatte van die Volksraad* 1981, vol. 91, p. iv.

⁷⁰ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 79-81.

The Argus gedurende 1981, is prof. Theron ook vanuit kabinetskringe en via die Stellenbosse Distriksraad van die Nasionale Party per brief betig en met verdere optrede gedreig. Sy het gereageer deur bloot die ontvangs van die skrywe te erken.⁷¹

Soos reeds genoem, wou Erika Theron na afloop van die ETK se ondersoek graag 'n voortsettingskomitee op die been bring soortgelyk aan die komitee wat dr. Verwoerd in die jare dertig oor die armblankevraagstuk gelei het en waarin sy as sekretaresse gedien het. Haar voortsettingskomitee het egter vanweë beperkte fondse en entoesiastiese lede misluk. Sy was in haar skik met die latere Presidentsraad wat ondersoek oor die verslag gedoen het.⁷²

Daar was, soos prof. Theron dit self gestel het, 'n persoonlike naskrif by die verslag. Dit het handel oor die Wes-Kaap as arbeidsvoorkeurgebied vir Kleurlinge. In Oktober 1979 het Erika Theron en Koos du Toit, sekretaris van die kommissie, verklaar dat hulle nie meer die aanbeveling (aanbeveling No. 42) van hulle verslag ondersteun nie. Hierdie besluit is voorafgegaan deur 'n opspraakwekkende referaat wat deur prof. S.P. Cilliers in 1979 in Pretoria gelewer is. Cilliers, wat navorsing gedoen het oor die Wes-Kaap as arbeidsvoorkeurgebied vir die Kleurlinge, het 'n pleidooi gelewer dat die regering hierdie beleid moes laat vaar.⁷³

Op 5 Oktober 1979, het prof. S.P. Cilliers, verbonde aan die Departement van Sosiologie aan die Universiteit van Stellenbosch, sy referaat gelewer by UNISA se Skool vir Bedryfsleiding in Pretoria waarin hy vergelykings getref het tussen die Riekert- en Theron-verslae ten opsigte van die swart arbeidsituasie in die Wes-Kaap.⁷⁴ Die Riekert-kommissie

⁷¹ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 81-82.

⁷² E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 68-69; *Die Burger*, 26.4.1977 (Dr. Theron gee haar credo, p. 6).

⁷³ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 69-70.

⁷⁴ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Referaat gelewer by UNISA in Pretoria op 5 Oktober 1979 aangaande die implikasies van die Riekert-verslag, p. 1.

is op 18 Augustus 1977 deur die Staatspresident aangestel om ondersoek te doen na wetgewing rakende die benutting van mannekrag. Dr. P.J. Riekert, Ekonomiese Raadgewer van die Eerste Minister en Voorsitter van die Ekonomiese Adviesraad van die Eerste Minister, was die enigste lid en voorsitter van die kommissie. Sy verslag is in 1979 gepubliseer.⁷⁵

Die Riekert-kommissie het aanbeveel dat swart arbeiders groter vryheid van beweging en keuse van werksplek moes geniet. Dit het gelei tot die afskaffing van die paswette in 1986 deur die Botha-regering.⁷⁶ Die kommissie het ook aanbeveel dat die regering die ontwikkeling van die stedelike swart kleinburgery moes bevorder, maar dit apart moes hou van die swart trekarbeiders waarvan die basis in die tuislande moes bly. Met inagneming van die vereiste jaarlikse groeikoers van 5 persent wat nodig sou wees om die swartmense in die sewentigerjare in die arbeidsmark te akkommodeer, het die kommissie 'n makliker vloei van swart arbeid van een arbeidsdistrik na 'n ander voorgestel. Hy het ook aanbeveel dat die vereiste waarvolgens 'n stedelike, "gekwalfiseerde" immigrant binne 72 uur moes werk kry, geskrap moes word. Diegene wat nie gekwalfiseer het nie, sou deur "vergaderpunte" op die tuislandgrense moes beweeg sodat die vloei uit die tuislande in ooreenstemming met voorgestelde werkseleenthede in bepaalde distrikte gereguleer kon word.⁷⁷

Volgens prof. Cilliers, het die tema van die Riekert-kommissie, naamlik die benutting van mannekrag in die Wes-Kaap, die kwessie rondom die posisie van die swartes in die Wes-Kaap, direk met die Theron-verslag verbind. Die breë vertrekpunte waarop die Riekert-kommissie sy riglyne en aanbevelings gebaseer het, het die politieke faktore onderliggend

⁷⁵ R.P. 32/1979, *Verslag van die Kommissie van Ondersoek na wetgewing rakende die benutting van Mannekrag (uitgesonder die wetgewing geadministreer deur die Departemente van Arbeid en Mynwese)*, p. 1.

⁷⁶ Reader's Digest: *Illustrated History of South Africa*, p. 458.

⁷⁷ T. Cameron en S.B. Spies: *Nuwe Geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 315.

aan die wetgewing wat deel gevorm het van sy ondersoek, uitgesluit. Gevolglik het die Riekert-verslag slegs 'n feitelike verklaring van die beleid, die vooruitgang en implementering daarvan en 'n opsomming van die getuienis wat hulle oor die aangeleentheid ontvang het, verskaf.

In teenstelling daarmee het die Theron-kommissie die instroming van swart arbeid na die Wes-Kaap in terme van 'n omvattende, natuurlike Kleurlingarbeidsmark vol misstande waarbinne die Kleurlinge hulle bevind het, geïnterpreteer. Dit het neerslag gevind in chroniese onder- en wanbenutting, onder-indiensneming en onderbetaling van 'n deel van die Kleurlingarbeidsmag. Persoonlike faktore, byvoorbeeld ongemotiveerdheid en werkskuheid en omstandigheidsfaktore, soos ongeskooldheid en vervoer-en behuisingsprobleme, het hierdie situasie vererger. Baie werkgewers was derhalwe ongeneë om Kleurlinge in diens te neem en het eerder van goedkoper, ongeskoolde, swart arbeiders gebruik gemaak. Die ETK het die relatief lae lone toegeskryf aan die invloed van plaaslike loonskale en die tradisionele loonpeil en verklaar dat 'n deel van die ongeskoolde Kleurlingarbeiders se lone deur die swart loonmark bepaal is.⁷⁸ Die ETK het ook verwys na die regering se ondoeltreffende administratiewe masjinerie wat nie 'n getroue weergawe van die onbenutte Kleurlingarbeidspotensiaal kon bied nie.⁷⁹ Die kommissie het ook verklaar dat die teenwoordigheid van 'n groot getal swartes in die Wes-Kaap om verskeie redes nadelige gevolge vir die Kleurlinge, veral die met 'n lae lewenspeil, kon inhou.⁸⁰

⁷⁸ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Referaat gelewer by UNISA in Pretoria op 5 Oktober 1979 aangaande die implikasies van die Riekert-verslag, p. 1; *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 114.

⁷⁹ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Referaat gelewer by UNISA in Pretoria op 5 Oktober 1979 aangaande die implikasies van die Riekert-verslag, p. 1; *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 112.

⁸⁰ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Referaat gelewer by UNISA in Pretoria op 5 Oktober 1979 aangaande die implikasies van die Riekert-verslag, pp. 1-2; *R.P. 38/1976, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, p. 489.

Die doelbewuste poging van die regering om die getal swartes in die Wes-Kaap deur middel van die arbeidsvoorkeurbeleid te verminder, het meegebring dat weinig vooruitgang gemaak is met die voorsiening en uitbreiding van sosiale dienste en sosiale infrastruktuur in die swart woonbuurtes binne die provinsie. Geen bykomende behuising is vir swartes voorsien nie en dit het aanleiding gegee tot ernstige toestande van oorbevolking. Die regering het ook besluit om nie erfpagregte aan die swartes in die Wes-Kaap toe te staan nie.⁸¹

In sy evaluering van die Theron- en Riekert-kommissies, het prof. Cilliers verwys na die Theron-kommissie se gevolgtrekking dat die groot getal swartes in die Wes-Kaap, 'n wig ingedryf het tussen die semi-opgeleide en opgeleide arbeiders sowel as die werklose en onderbenutte Kleurlingwerkers, wat laasgenoemde se kanse om deel te word van die permanente arbeidsmag, bemoeilik het. Hy het verklaar dat nie een van die twee verslae empiriese bewyse vir die argumente gebied het nie. Die ETK het ook verklaar dat sommige werkgewers goedkoper, swart arbeid bo Kleurlingarbeid verkies het. Cilliers het, in die lig van navorsing wat onder sy leiding deur die Departement van Sosiologie aan die Universiteit van Stellenbosch onderneem is, hierdie argument nietig verklaar.⁸² Hy het aangevoer dat die ETK se argument vir die strenger toepassing van die arbeidsvoorkeurbeleid nie op grond van sy eie navorsing geregverdig kon word nie.⁸³

Cilliers het ook verwys na die algemene ekonomiese stand van die Wes-Kaap en beklemtoon dat dié provinsie reeds vir 'n lang tydperk ekonomies agtergeraak het by die res van die land.⁸⁴ Die toepassing van die arbeidsvoorkeurbeleid in die Wes-Kaap, het grootskaalse ontevredenheid en bitterheid onder die permanente swart inwoners daar

⁸¹ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Referaat gelewer by UNISA in Pretoria op 5 Oktober 1979 aangaande die implikasies van die Riekert-verslag, p. 4.

⁸² (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Referaat gelewer by UNISA in Pretoria op 5 Oktober 1979 aangaande die implikasies van die Riekert-verslag, p. 7.

⁸³ Ibid., p. 9.

⁸⁴ Ibid., pp. 11, 12.

veroorzaak. Die arbeidsbehoefte van die Wes-Kaap was van so 'n aard dat die implementering van die beleid nie daarin kon slaag om die getal swartes in die provinsie te verminder nie. Die beleid het meegebring dat swartes hoofsaaklik as arbeiders of huisbediendes moes werk en veroorsaak dat diegene met hoër kwalifikasies en opleiding in die proses daaronder moes lei. Dit het frustrasie en ontnugtering onder veral die jonger swartmense teweeggebring. Die strenge beheer wat op swart trekarbeiders toegepas is, het tot onsekerheid en lae produktiwiteit aanleiding gegee, terwyl 'n gebrek aan opleidingsinstansies en geleenthede vir swartes, lae produktiwiteit en lae lone tot gevolg gehad het. Die ernstige behuisingstekort het bygedra tot die toenemende verskynsel van swart plakkerskampe. Baie werkgewers was huiwerig om huisvesting en opleidingsfasiliteite aan swart arbeiders te verskaf, vanweë onsekerheid oor die toekoms van die swart arbeiders in die Wes-Kaap. Die onvermoë van swartes om hulle eie huise te besit en die besluit dat erfpagregte nie aan swartes in die Wes-Kaap verleen sou word nie, het hulle verbitterd en gefrustreerd gelaat.⁸⁵

In die lig van hierdie getuienis en argumente het prof. Cilliers verklaar dat die arbeidsvoorkeurbeleid in die Wes-Kaap nie in ooreenstemming was met die doelstelling van die Riekert-kommissie, naamlik die identifisering van wrywingspunte binne die staatkundige raamwerk en die regering se gunstige reaksie daarop nie. Hy het die arbeidsvoorkeurbeleid as wrywingspunt tussen swartes en anderskleuriges geïdentifiseer en 'n pleidooi gelewer dat die regering die beleid moes laat vaar.⁸⁶ Cilliers het ook gevra dat die erfpagstelsel uitgebrei moes word na swartes in die Kaap en wel om die volgende redes: die meeste werkgewers het geen onderskeid getref tussen die lone van bruin en swart arbeiders nie; negentig persent van die werkgewers was ten gunste van die

⁸⁵ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Referaat gelewer by UNISA in Pretoria op 5 Oktober 1979 aangaande die implikasies van die Riekert-verslag, pp. 12-14.

⁸⁶ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Referaat gelewer by UNISA in Pretoria op 5 Oktober 1979 aangaande die implikasies van die Riekert-verslag, p. 16; E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 69.

afskaffing van die voorkeurbeleid; indien die beleid behou sou word, sou dit tot toenemende maatskaplike, ekonomiese en politieke probleme vir die Wes-Kaap lei; die voorkeurbeleid het 'n diskriminerende invloed op die wettige swart inwoners van die Kaap gehad; die regte wat stedelike swartes elders kon geniet (byvoorbeeld die 99-jaar erfpagstelsel), is van die Kaapse swartes weerhou. Cilliers het ook beklemtoon dat dit nie oor instromingsbeheer gegaan het nie en dat laasgenoemde oor die hele land toegepas is.⁸⁷

Hy het voorspel dat die voortsetting van die beleid tot ernstige politieke konflik, op nasionale sowel as plaaslike vlak, tussen die onderskeie bevolkingsgroepe kon lei en dat die nadele verbonde aan die beleid, die voordele by verre oorskadu het. Hy het 'n pleidooi gelewer dat die doelstellings van die Riekert-verslag na die Wes-Kaap uitgebrei moes word ten einde die mannekrag van die land te benut en die bronne van wrywing, konflik en diskriminasie, te verwyder.⁸⁸

Cilliers se referaat het wyd opslae gemaak en 'n gesindheidsverandering by twee van die ETK-lede, proff. Erika Theron en J.B. du Toit, meegebring. Na afloop van die simposium, is prof. Theron deur Engelse dagblaai in Kaapstad omtrent Cilliers se sienswyse genader. Nadat sy met Cilliers gesels het en sy navorsingstuk deurgewerk het, het sy tot die slotsom gekom dat sy aanbeveling No. 42 van die Theron-verslag nie langer kon onderskryf nie. Prof. Du Toit het tot dieselfde gevolgtrekking gekom. Hulle verklaring was voorbladnuus in *The Argus* en *Die Burger* van Oktober 1979.⁸⁹

In hulle verklaring het Theron en Du Toit hulle met Cilliers se sienswyse, naamlik dat die arbeidsvoorkeurbeleid vir Kleurlinge in Wes-Kaapland geskrap moes word, vereenselwig. Die behoud van die beleid sou volgens hulle toenemende ekonomiese, maatskaplike en

⁸⁷ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 69-70.

⁸⁸ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Referaat gelewer by UNISA in Pretoria op 5 Oktober 1979 aangaande die implikasies van die Riekert-verslag, p. 17.

⁸⁹ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 69-70.

politieke probleme in die Wes-Kaap veroorsaak. Hulle was daarvan oortuig dat die arbeidsvoorkeerbeleid in die lig van die veranderende situasie, naamlik die spoedige sosiale, kulturele en ekonomiese vooruitgang van die Kleurlinge, sowel as die regering se nuwe arbeidsbedeling en algemene beleidsaanpassings, nie meer realisties was nie en meer nadele as voordele ingehou het.⁹⁰

Hulle verklaring het verbasing, verwyte en verontwaardiging meegebring.⁹¹ J.T. Albertyn, N.P.-L.V. vir Valsbaai, was heftig gekant teen die opheffing van die voorkeerbeleid en het die beginsels waarop die ETK sy besluite en aanbevelings gebaseer het en wat nou teenstrydige standpunte veroorsaak het, bevraagteken.⁹²

Erika Theron het ter verduideliking gesê dat die ETK se aanbevelings beskou moes word binne die raamwerk van sy terrein van ondersoek, naamlik die probleme en belange van die Kleurlingbevolkingsgroep. Die aanbevelings ten opsigte van die arbeidsvoorkeerbeleid was bedoel om die Kleurlinge op sosiale en maatskaplike terrein te beskerm. In die lig van Cilliers se navorsing, was die ETK se standpunt nie langer vir haar aanvaarbaar nie.⁹³ Sy het verduidelik dat die ETK sy aanbevelings op getuienis moes baseer en nie empiriese feite tot sy beskikking gehad het nie. In die lig van Cilliers se latere navorsing, het sy beklemtoon dat mense, ook politici, nie kon vassteek by insigte wat op gebrekkige perspektiewe en inligting gebaseer was nie.⁹⁴

Die *Weekend Argus*, die Kaapse Kamer van Nywerhede, SABRA en 'n interrassegroep

⁹⁰ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Plakboek 10 *The Argus*, 11.10.1979 (Theron supports scrapping Coloured priority); *Die Burger*, 12.10.1979 (Erika Theron, prof. Du Toit: Skrap Wes-Kaapse voorkeerbeleid, pp. 1, 11).

⁹¹ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 69.

⁹² (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Plakboek 10 *Die Burger*, 13.10.1979 (Opheffing van beleid ,raak nie instroming').

⁹³ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Plakboek 10 *Die Burger*, 12.10.1979 (Erika Theron, prof. Du Toit: Skrap Wes-Kaapse voorkeerbeleid, pp. 1, 11).

⁹⁴ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, pp. 69-70.

genaamd MIRGE (Mowbray Inter-race Group), het Cilliers, Theron en Du Toit se standpunte ondersteun en hulle vir hulle optrede geloof. Die Kaapse Kamer van Nywerhede was veral besorg oor die wettige swart inwoners van Wes-Kaapland en het voorgestel dat die regering erfpagregte en werksgeleenthede aan hulle verleen. Terwyl ander lede van die ETK en Kleurlingleiers, prof. Theron se standpunt ondersteun het, het Nasionale Volksraadslede steeds die toepassing van die arbeidsvoorkeurbeleid in die Wes-Kaap voorgestaan.⁹⁵

Sampie Terreblanche was besorg oor die werklose en arm Kleurlinge in Wes-Kaapland en die invloed wat die instroming van swartes op hulle sou hê. Indien 'n verslapping van die voorkeurbeleid, die armoede situasie in swart gebiede byvoorbeeld Ciskei, kon verlig, sou dit volgens Terreblanche wel nut hê. Hy was egter nie ten gunste van 'n onvoorwaardelike opheffing van die beleid nie. Piet Marais, N.P.-L.V. vir Moorreesburg, het hom sterk uitgespreek teen die skraping van die arbeidsvoorkeurbeleid. Hy was van mening dat dit onbillik teenoor die Kleurlinge sou wees en het sy kommer uitgespreek oor die invloed wat sodanige besluit op die werklose Kleurlinge in die Kaap sou hê. Hy het beklemtoon dat die N.P. se Kaaplandse kongres hom reeds gedurende 1978 ten gunste van die voorkeurbeleid in Wes-Kaapland uitgespreek het.⁹⁶

Dit was duidelik dat prof. Theron, wat haar verslag betref, nie volstaan het by die regering se witskrif daaroor nie. Sy het voortgegaan om haar te beywer vir die implementering van die aanbevelings lank nadat die kommissie se ondersoek en die regering se reaksie daarop afgehandel was. Die ondersoek het haar meegevoel vir die bruinmense versterk en haar

⁹⁵ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Plakboek 10 *Weekend Argus*, 13.10.1979 (Protection racket); *The Cape Times*, 13.10.1979 (Plea to extend rights of blacks); *Die Burger*, 13.10.1979 (Opheffing van beleid 'raak nie instroming').

⁹⁶ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Plakboek 10 *Die Burger*, 12.10.1979 (Erika Theron, prof. Du Toit: Skrap Wes-Kaapse voorkeurbeleid, p. 11).

aangevuur in haar stryd teen diskriminerende wetgewing. Dit het meegebring dat een van die Kleurlinglede van die ETK, prof. Richard van der Ross, na haar verwys het as “an honorary coloured”.⁹⁷

In die latere jare tagtig het prof. Theron saam met talle Suid-Afrikaanse sakemanne, kerklui, akademici en politici openlik verklaar dat geen ander wetgewing soveel haat, verbittering en verdeeldheid onder die nie-blankes veroorsaak het soos die *Wet op Groepsgebiede* nie. Dit was toe reeds duidelik dat hierdie wetgewing nie meer so streng toegepas is nie en dat die sogenaamde “grys” gebiede, sonder die regering se amptelike goedkeuring, ’n werklikheid geword het.⁹⁸

Tien jaar nadat die ETK sy verslag gepubliseer het, het *The Argus* ’n onderhoud met Erika Theron gevoer. Sy het erken dat sy nie langer lid van die Nasionale Party wou wees nie en het kort tevore haar lidmaatskap gestaak.⁹⁹ Nie alleen het sy uit die party bedank nie, maar sy het ook later die Staatspresidents toekenning van die Botha-administrasie van die hand gewys.¹⁰⁰ Die tien jaar wat verloop het sedert die publisering van die Theron-verslag is soos volg deur haar beskryf: “It’s the same old government syndrome of too little, too late”. Hoewel sy die veranderinge deur die regering erken het, het sy gesê dat die V.K.R. deur die Huis van Verteenwoordigers vervang is en dat ou apartheid moes plek maak vir nuwe apartheid. Sy het gehoop dat Suid-Afrika na tien jaar reeds ’n gemengde parlement sou hê.

Wat die Theron-verslag betref, het sy gesê dat dit op 18 Junie 1976, twee dae nadat dit verskyn het, reeds verouderd was en deur die Soweto-onluste oorskadu is. Hoewel die verslag in baie kringe as toekomsgerig en liberaal beskou is, was dit volgens Erika Theron

⁹⁷ J. Raphaely: Erika Theron one of a kind (*Femina* March 1990, p. 76).

⁹⁸ S. Albrecht: Die “Group”...die skade, die skande (*De Kat* April 1987, pp. 46-51).

⁹⁹ *The Argus*, 28.6.1986 (Too little too late, says Erika Theron, p.22).

¹⁰⁰ J. Raphaely: Erika Theron one of a kind (*Femina* March 1990, p. 78).

te gematigd omdat hulle die minderheidsgroep binne die ETK, wat getroue volgelinge van Vorster was, moes akkommodeer. Die regering het ook veels te min gespandeer om die sosiale en ekonomiese posisie van die Kleurlinge te verbeter. In hierdie opsig het die Theron-verslag volgens haar misluk, aangesien dit nie daarin kon slaag om die bestedings- en begrotings prioriteite te verander nie. Die Soweto-opstande het die aandag na swart aangeleenthede verskuif en meegebring dat die regering die beginsel van ruimer besteding eerder op die swartmense toegepas het. Prof. Theron het ook verwys na die gesindheidsverandering wat sedertdien by die boonste laag van die Kleurlinggemeenskap ingetree het en vir hulle nuwe geleenthede geskep het. Hierin het sy die ETK krediet gegee en gesê dat die verslag 'n definitiewe en betekenisvolle bydrae daartoe gelewer het.

Die tweede kategorie van die verslag het gehandel oor die oopstelling van geriewe en die verwydering van diskriminerende wetgewing. Erika Theron was daarvan oortuig dat die veranderinge wat op daardie terrein aangebring is, te wete die skraping van die *Wet op die Verbod op Gemengde Huwelike* en 'n deel van die *Ontugwet* in 1985, die resultaat van politieke druk in plaas van verligte en kreatiewe denke was. Sy het weer eens haar ontevredenheid met die *Groepsgebiedewet* te kenne gegee. Wat politieke veranderinge betref, het sy geglo dat die regering net 'n nuwe vorm van apartheid ingestel het wat van die Kleurlinge niks meer as junior vennote gemaak het. Tog het sy vas geglo dat dit nog nie te laat was nie.

Volgens Prof. Theron was die grootste prestasie van die verslag die feit dat dit geassosieer kon word met 'n waterskeidingsperiode in die politiek na jare waarin die apartheidsideologie slaafs gepropageer en vooropgestel is. Die verslag het ook 'n wyer omvang gehad aangesien sy die opheffing van die Kleurlinge as die begin van 'n proses gesien het wat spoedig na die swartmense sou uitbrei. Sy was daarvan oortuig dat die houdingsverandering onder die Kleurlinge 'n invloed op die swartmense gehad het.¹⁰¹

¹⁰¹ *The Argus*, 28.6.1986 (Too little too late, says Erika Theron, p. 22).

Proff. Sampie Terreblanche en Koos du Toit is dit met Erika Theron eens dat die uitbreek van die Soweto-opstande die Theron verslag oorskadu het en veroorsaak het dat die verslag met sy verskyning twee dae later op 18 Junie 1976 reeds verouderd was en die invloed daarvan grootliks verlore laat gaan het.¹⁰² Terreblanche identifiseer twee redes waarom die Theron verslag nie 'n goeie verslag was nie. Ten eerste was die kommissie se verwysingsraamwerk, dit wil sê die bepalings van hulle opdrag, te beperk. Die feit dat die kommissie se ondersoek tot die Kleurlinge beperk was, het die verslag aan bande gelê. Dit was egter die regering se opdrag. Daar is van die standpunt uitgegaan dat hulle (die regering) in die sewentigerjare na Kleurlingbelange sou omsien en in die tagtigerjare op die swartes sou fokus. Op 16 Junie 1976 het die swartes egter self gereageer en veroorsaak dat die Theron-verslag dadelik verouderd was. Swart belange het op die voorgrond getree.¹⁰³ Soweto het die Theron-verslag verdring en meegebring dat die politieke klimaat nie ontvanklik was vir die voorgestelde veranderinge nie. Die klem het verskuif na swart belange en die regering gedwing om sover moontlik orde te handhaaf en "laer te trek".¹⁰⁴

Terreblanche se tweede punt van kritiek handel oor die afwesigheid van 'n historikus as lid van die kommissie. Volgens hom moes 'n ervare historikus op die ETK gedien het ten einde die geskiedenis van die Kleurlinge "oop te vlek." Die afwesigheid van 'n volwaardige hoofstuk wat handel oor die ontwikkeling van die Kleurlinge sedert die vroegste tye tot die situasie waarin hulle hulself in 1973 bevind het, skep 'n ernstige leemte in die verslag en bring mee dat 'n volledige historiese perspektief ontbreek.¹⁰⁵

Met die voordeel van 'n perspektief in terugskouing is Terreblanche van mening dat die

¹⁰² Onderhoud met prof. S.J. Terreblanche, 12 Augustus 1999, Stellenbosch; Onderhoud met prof. J.B. du Toit, 20 Augustus 1999, Stellenbosch.

¹⁰³ Onderhoud met prof. S.J. Terreblanche, 12 Augustus 1999, Stellenbosch.

¹⁰⁴ Onderhoud met prof. J.B. du Toit, 20 Augustus 1999, Stellenbosch.

¹⁰⁵ Onderhoud met prof. S.J. Terreblanche, 12 Augustus 1999, Stellenbosch.

finale Theron-verslag en sy aanbevelings geensins perfek was nie en heelwat gebreke gehad het. Hy beklemtoon egter dat die ETK deur 'n apartheidsregering aangestel is met die doel om daardie regering se Kleurlingbeleid te legitimeer.¹⁰⁶ Die kommissie het dit egter nie gedoen nie, maar verder gegaan. Vorster was woedend dat daar nie genoeg van die regering se vordering in die verslag aangetoon is nie.¹⁰⁷ Hoewel die verslag aanbeveel het dat verskeie wetgewing ten opsigte van rassesseiding afgeskaf moes word, het dit nie 'n skoon breuk met die apartheidsbeleid gemaak het nie. Terreblanche beskryf dit soos volg: "...the final Report still carried the "birth marks" of its "apartheid mother."¹⁰⁸ Hy sonder veral aanbeveling No. 42 rakende die behoud van die arbeidsvoorkeurbeleid uit. Volgens hom was die arbeidsvoorkeurbeleid 'n lokval van apartheid, aangesien dit onmoontlik was om die Kleurlinge in die Wes-Kaap op te hef ten koste van die swartes.¹⁰⁹

In een opsig was die ETK wel 'n dapper kommissie deurdat hulle lynreg teen die bestaande gesagsorde ingegaan het.¹¹⁰ Die ware betekenis van die Theron-kommissie lê daarin opgesluit dat die meerderheid binne die kommissie, onder die ferm leierskap van Erika Theron, genoeg durf aan die dag gelê het om die Nasionale Party-regering en die Afrikaner gesagsorde teen te gaan met 'n verslag wat direk teen die grein van die ortodokse bestel in die middel sewentigerjare ingedruis het. Die Vorster-regering het 'n blanke meerderheids- en 'n Kleurlingminderheidsverslag verwag en het nie voorsien dat die drie Stellenbosse professore en J.E. de V. Loubser kragte sou saamsnoer met die ses Kleurlinglede van die kommissie nie. Die finale verslag het Vorster verbitterd gelaat en veroorsaak dat hy sy gramskap teen die professore van Stellenbosch, maar veral teen Erika Theron, gemik het.¹¹¹

¹⁰⁶ Voorlegging deur prof. S.J. Terreblanche tydens die Erika Theron Gedenklesing, Mei 1999, pp. 2-3.

¹⁰⁷ Onderhoud met prof. S.J. Terreblanche, 12 Augustus 1999, Stellenbosch.

¹⁰⁸ Voorlegging deur prof. S.J. Terreblanche tydens die Erika Theron Gedenklesing, Mei 1999, p. 3.

¹⁰⁹ Onderhoud met prof. S.J. Terreblanche, 12 Augustus 1999, Stellenbosch.

¹¹⁰ Onderhoud met prof. S.J. Terreblanche, 12 Augustus 1999, Stellenbosch.

¹¹¹ Voorlegging deur prof. S.J. Terreblanche tydens die Erika Theron Gedenklesing, Mei 1999, p. 3.

Hoewel die Theron-verslag nie tot baie nuwe wette gelei het nie, was dit wel invloedryk in die sin dat 'n klimaatsverandering bewerkstellig het veral na Botha se oornome as Eerste Minister in 1978. Die klimaatsverandering het deel geword van die Nasionale Party landwyd en die "Cape Liberals" in die voorste politieke gestoeltes geplaas. Dr. P.J. van der Merwe, een van die medewerkers van die kommissie, en later Direkteur-generaal van Arbeid, het prof. Terreblanche in die laat tagtigerjare meegedeel dat die vyfde hoofstuk van die Theron-verslag rakende Kleurlingarbeid die kern van die Wiehahn-verslag was wat later uitgeloop het op die afskaffing van diskriminerende wetgewing in die vroeë tagtigerjare, die toelating van swart vakbonde en die reg om te staak. Hoofstuk 5 van die Theron-verslag is in samewerking met dr. Van der Merwe, wat later lid van die Wiehahn-kommissie geword het, geskryf. Hierdie hoofstuk het 'n ontploffing onder die regsies binne die ETK veroorsaak.¹¹²

Die sekretaris van die Theron-kommissie, prof. J.B. du Toit, glo dat in die lig van die politieke klimaat, die ETK sy tyd vooruit was, veral as daar in ag geneem word dat die *Ontugwet* en die *Wet op Gemengde Huwelike* eers tien jaar later in 1985 afgeskaf is. Die regering se afkeuring van die aanbevelings rakende bogenoemde wetgewing, wat twee van die hoekstene van apartheid was, het 'n streep deur die kommissie se werk getrek en ook die positiewe aanbevelings van die verslag van die tafel gegee.¹¹³ Proff. Du Toit en Terreblanche is dit met Erika Theron eens dat die invloed van die Theron-verslag 'n geval was van "too little too late".¹¹⁴

¹¹² Onderhoud met prof. S.J. Terreblanche, 12 Augustus 1999, Stellenbosch.

¹¹³ Onderhoud met prof. J.B. du Toit, 20 Augustus 1999, Stellenbosch.

¹¹⁴ Onderhoud met prof. J.B. du Toit, 20 Augustus 1999, Stellenbosch; Onderhoud met prof. S.J. Terreblanche, 12 Augustus 1999, Stellenbosch.

9.7 OPENBARE REAKSIE

Verdere reaksie op die witskrif was afkomstig vanaf akademici, die Kaaplandse Professionele Onderwysers Vereniging en die Suid-Afrikaanse Buro vir Rasseaangeleenthede (SABRA).

Talle akademici was ten gunste van regstreekse verteenwoordiging deur Kleurlinge in die parlement en het die V.K.R. as 'n tydelike oorgangsfase beskou. Proff. J.R. van der Vyver van die Regsfakulteit aan die Universiteit van Potchefstroom en Charles Nieuwoudt, verbonde aan die Departement Staatsleer aan die Universiteit van Pretoria, het albei die gedagte van direkte Kleurlingverteenvoording gesteun. Prof. Van der Vyver was van mening dat dit die volgende logiese stap na die V.K.R. sou wees, terwyl prof. Nieuwoudt gesê het dat die beleid van parallelle ontwikkeling nie op die lang duur moontlik sou wees nie. Aangesien die V.K.R. nie as soewereine mag binne die regering se gebied kon funksioneer nie, was direkte parlementêre verteenwoordiging vir die Kleurlinge die enigste oplossing. Stoffel van der Merwe, lektor in Staatsleer aan die Randse Afrikaanse Universiteit, was versigtig om 'n uitspraak te lewer en het gesê dat die aangeleentheid eers deeglik ondersoek moes word.¹¹⁵

Die Kaaplandse Professionele Onderwysers Vereniging het tydens hulle jaarlikse konferensie in 1976 hulle teleurstelling met die regering se reaksie op die ETK-verslag uitgespreek. Hulle het ook 'n beroep op die regering gedoen om sy besluite rakende die fundamentele regte van Kleurlinge in herooring te neem. Die aanbeveling rakende salarispariteite vir wit en bruin onderwysers is goed ontvang en daar is gevra dat hierdie aanbeveling so spoedig moontlik geïmplementeer moes word. Bykomende eise is ook gestel vir die voorsiening van meer en beter skoolgeboue en staatshulp waar nodig.¹¹⁶

¹¹⁵ *Die Transvaler*, 21.6.1976 (Bruines na parlement goed, sê geleerdes, p. 2).

¹¹⁶ *The Cape Times*, 25.6.1976 (Teachers disappointed at Theron rejection, p. 3).

SABRA het op sy beurt die regering gekritiseer oor sy besluite rakende die *Wet op die Verbod op Gemengde Huwelike* en die *Ontugwet* asook sy weiering tot direkte verteenwoordiging vir Kleurlinge in die parlement.¹¹⁷

9.8 SOWETO EN DIE THERON-VERSLAG

Die verskyning van die Theron-verslag het saamgeval met die uitbreek van die Soweto-onluste in Junie 1976. Die pers, politieke kommentators en lede van die publiek het 'n direkte verband tussen die twee voorvalle gelê.

Die Afrikaner het die verskyning van die Theron-verslag en die Soweto-onluste as twee ernstige krisisse beskryf wat die Vorster-regering gelyktydig getref het en wat die ekonomiese krisis waarin die land hom op daardie stadium bevind het, net sou vererger. Volgens *Die Afrikaner* was die Soweto-opstande en die openlike, swart, militante verset 'n vooruitskousing of rigtingwyser van die koers wat Kleurlingpolitiek en -verset sou inslaan. Die Theron-verslag, sy aanbevelings en die aanvaarding of verwerping daarvan, sou die middelpunt vorm wat die hele proses sou kataliseer. Volgens *Die Afrikaner* sou albei hierdie gebeurtenisse nog ernstige konfrontasie op die politieke terrein meebring.

Ter stawing van hierdie argumente het *Die Afrikaner* van die standpunt uitgegaan dat die Soweto-opstande voortgespruit het uit die regering se beleid van toegee en verwagtinge wat hy by die swartes geskep het. Die situasie het opgebou totdat dit 'n punt bereik het waar dit onhanteerbaar geword het.¹¹⁸ Die koerant het gewaarsku dat dieselfde verwagtinge by die Kleurlinge geskep is deur die regering se beleid van wegbeweeg van diskriminasie en die geleidelike aftakeling van apartheid. Indien hierdie verwagtinge teleurgestel word, kon ernstige konfrontasie met die Kleurlinge uitbreek wat tot 'n

¹¹⁷ *The Cape Times*, 23.6.1976 (Institute attacks Theron rejection, p. 3).

¹¹⁸ *Die Afrikaner*, 25.6.1976 (Kleurlingverslag kan konfrontasie bring - Swart, bruin krisis: Plofpunte in die SA politiek, p. 1).

herhaling van gebeure, soortgelyk aan die in Soweto, kon lei. Politieke woordvoerders het voorspel dat die Kleurlingbeleid in die toekoms plofbaar kon word. Die onluste wat in 1973 aan die Universiteit van Wes-Kaapland uitbreek het, was 'n aanduiding dat Kleurlinge maklik saam met swartes 'n front teen die blankes kon vorm. Die regering sou die erns van die situasie moes begryp en in gedagte hou dat die gebeure in Soweto ook na die Kleurlinge kon uitbrei. Die hantering van die Theron-verslag sou 'n bepalende faktor hiervan wees.¹¹⁹

Die Transvaler, *The Cape Times* en *Die Burger* het ook 'n verband tussen die twee gebeurtenisse gelê. Willem de Klerk, politieke kommentator, het verklaar dat die Theron-verslag en die Soweto-opstande albei "die harde boodskap van verbittering, haat en weerstand teen die blanke en sy manier van doen" gebring het.¹²⁰ *The Cape Times* het gevra hoeveel Sharpeville- en Soweto-opstande nog onderdruk en hoeveel Theron-verslae nog verwerp moes word voordat die regering verantwoordelikheid vir die stand van sake sou aanvaar.¹²¹ Dawie, die politieke skrywer van *Die Burger*, het die verskyning van die Theron-verslag saam met die uitbreek van die Soweto-opstande, as 'n soort ironiese seën beskou. Die gebeure in Soweto het volgens Dawie inhoud gegee aan die Theron-verslag en 'n waarskuwing en oproep tot wit en bruin gerig om deeglik oor hulle verhouding te besin.¹²²

Mev. B.G. Brock, waarnemende voorsitter van die Black Sash beweging in die Wes-Kaap, het in 'n brief aan *The Cape Times* geskryf dat die Soweto-opstande 'n teken was van die kommunikasiegaping wat daar tussen die blanke owerhede en die massas (swartes en

¹¹⁹ *Die Afrikaner*, 25.6.1976 (Swart en bruin krisis vir die Regering, p. 12).

¹²⁰ *Die Transvaler*, 21.6.1976 (Perspektief deur Willem de Klerk: Wit en swart sal bly skuur, p. 8).

¹²¹ *The Cape Times*, 23.6.1976 (How many more Sowetos?, p. 12).

¹²² *Die Burger*, 19.6.1976 (Soweto gee ekstra gewig aan verslag oor bruin-wit situasie, p. 16).

Kleurlinge), bestaan het. In die lig daarvan het sy 'n beroep op die regering gedoen om weer oor die Theron-verslag te gaan dink.¹²³ Die tydskrif *Deurbraak* het aangevoer dat tyd die enigste verskil tussen die werk van die ETK en dié van Mellville Edelstein was.¹²⁴

Erika Theron het ook self verwys na die verband wat daar bestaan het tussen die verslag en die gebeure in Soweto. Tydens die Soweto-onluste het sy op 'n dag 'n vergadering op die kampus van U.W.K. bygewoon. Ene Pat Sonn het teenoor haar opgemerk dat die ETK verantwoordelik was vir die onluste. Hy het gesê dat die Kleurlinge drie jaar geduldig gewag het vir die kommissie om hulle saak te stel. Die verslag het hulle goedkeuring weggedra, maar die tussentydse memorandum het hulle voete onder hulle uitgeslaan.¹²⁵ Johanna Paulsen, voorheen maatskaplike werkster op Stellenbosch en later predikantsvrou, het ook aan Erika Theron geskryf oor die hoop wat hulle as Kleurlinge op die Theron-verslag gevestig het. Sy het vertel van die verbittering en haat wat posgevat het vanweë die regering se hantering van die verslag en het gewonder of die 1976-onrus enigens 'n teelaarde onder die Kleurlinge sou gekry het as daar volgens die Theron-verslag se aanbevelings gehandel is.¹²⁶

¹²³ *The Cape Times*, 25.6.1976 (Letter by mrs. B.G. Brock: A rethink on Report is necessary, p. 12).

¹²⁴ Mellville Leonard Edelstein het sy lewe gewy aan die probleme van die stedelike swartmense. In die vroeë sewentigerjare het hy 'n werk gepubliseer getitel *What do young Africans think?* waarin hy gewaarsku het teen die groeiende haat en verbittering onder die skoolkinders van Soweto. Hierdie werk was gebaseer op sy M.A.-verhandeling in Sosiologie wat hy in 1971 aan die Universiteit van Pretoria behaal het. Die tragiese aspek was dat Edelstein, wat soveel meegevoel met die swartmense van Soweto gehad het, tydens die 1976-onluste daar gesterf het. (Soweto en die 'Erica Theron' (*Deurbraak* Augustus 1976, p. 1).

¹²⁵ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 66.

¹²⁶ E. Theron: *Sonder Hoed of Handskoen*, p. 83.

HOOFTUK 10

SLOTBESKOUING

10.1 ONMIDDELLIKE GEVOLGE VAN DIE THERON-VERSLAG

Die waarde van die Theron-verslag moet beskou word aan die hand van gebeure wat daaruit voortgevloei het. Verskeie onmiddellike en langtermyn gevolge kan onderskei word.

Op Woensdag, 28 Julie 1976 is 'n simposium oor die Theron-verslag deur die Instituut vir Personeelbestuur vir sakemanne in Kaapstad aangebied.¹ Die doel van hierdie geleentheid was die bespreking van veranderinge ten opsigte van Kleurlingarbeid binne die sakegemeenskap.² Twee kommissielede, proff. Erika Theron en W.B. Vosloo, sou as sprekers by hierdie geleentheid optree.³ Prof. Theron het haar egter van die verrigtinge onttrek vanweë werksverpligtinge elders.⁴ Ander prominente akademici wat as sprekers by hierdie geleentheid opgetree het, was: proff. Wolfgang Thomas (professor in Ekonomie aan U.W.K.), J. Drake (voormalige voorsitter van die Kaaplandse Kamer van Koophandel), A.J. Kedzierski (finansiële bestuurder van die Spes Bona Bank) en D. Adonis van die Instituut vir Sosiale Ontwikkeling aan U.W.K.⁵

Prof. Vosloo het 'n beroep op die Suid-Afrikaanse gemeenskap gedoen om die Theron-verslag as 'n uitdaging te beskou ten einde knelpunte tussen blankes en Kleurlinge so gou moontlik uit te skakel.⁶ Die algemene siening wat by hierdie simposium na vore gekom het, was dat werkgewers 'n ewe belangrike rol kon speel in die implementering van die

¹ *Die Burger*, 29.7.1976 (Theron-verslag daag almal uit - Vosloo, p. 2).

² *Die Burger*, 23.7.1976 (Sakelui bespreek Theron-verslag, p. 25).

³ *Die Burger*, 23.7.1976 (Sakelui bespreek Theron-verslag, p. 25).

⁴ *The Cape Times*, 28.7.1976 (Prof. Theron withdraws, p. 3).

⁵ *The Cape Times*, 26.7.1976 (Symposium on Theron report, p. 12).

⁶ *Die Burger*, 29.7.1976 (Theron-verslag daag almal uit - Vosloo, p. 2).

ETK-aanbevelings en nie vir optrede vanaf die regering moes sit en wag nie. Hoewel die wysiging en verwydering van wetgewing by die regering berus het, kon blanke werkgewers 'n bydrae lewer deur die verbetering van werksomstandighede en die vermeerdering van werksgeleenthede.⁷

Na afloop van die ETK se ondersoek het die regering gedurende 1976 en 1977 verskeie hervormings en verbeterings ten opsigte van die Kleurlinge onderneem. Baie hiervan het berus op die beginsel van ruimer besteding wat deurlopend in die Theron-verslag vooropgestel is.

Reeds voor die amptelike verskyning van die verslag, is 'n salaris- en loonverhoging van 10% vir alle staatsamptenare deur Vorster aangekondig. Die verhogings sou op 1 Julie 1976 in werking tree. Die regering het hom terselfdertyd verbind tot die verdere vernouing van die loongaping en het 'n bykomende bedrag daarvoor bewillig.⁸ Addisionele fondse is ook beskikbaar gestel vir Kleurling ontspanningsgeriewe. In 1977 het die Kaaplandse Provinsiale Administrasie R50 000 aan die Kaapse stadsraad geskenk om ontspanningsgeriewe vir Kleurlinge by Prinsesvlei en Klein Prinsesvlei te ontwikkel. Die stadsraad moes onderneem om 'n verdere R50 000 aan die projek te bestee. Die geld sou aangewend word vir die ontwikkeling van parke, parkeerterreine, swembadgeriewe en dies meer.⁹

Vordering is ook gemaak op die terreine van onderwys en opvoeding. In Junie 1976 het die voorsitter van die uitvoerende bestuur van die V.K.R., Alatheia Jansen, bekendgemaak dat Kleurlinge in verskeie hoë poste aangestel is. Sewe Kleurlingmans is as inspekteurs en vier Kleurlingvrouens as vakinspektrises aangewys, terwyl die pos van Hoofinspekteur van

⁷ *The Cape Times*, 29.7.1976 (Theron symposium: Call to employers, p. 3).

⁸ *Beeld*, 23.4.1976 (Amptenare hoor: Tien persent meer!, p. 1).

⁹ *Die Burger*, 22.4.1977 (Administrasie gee R50 000 vir bruines, p. 9).

Onderwys, ook deur 'n Kleurling gevul sou word. Een van die ETK-lede, J.S Feldman, wat ook hoof van die Hoërskool Eersterus was, was een van die nuwe inspekteurs.¹⁰ In 1977 het die Randse Afrikaanse Universiteit (R.A.U.) besluit om 'n toegeefliker beleid ten opsigte van nie-blankes te volg. Chinese en Japanse studente sou in die toekoms op voor- en nagraadse vlak kon registreer, terwyl ander nie-blankes as navorsers en geregistreerde M.A.- en doktorsale studente toegelaat sou word.¹¹

Op sportgebied het dr. P.G.J. Koornhof, Minister van Sport en Ontspanning, in September 1976 aangekondig dat veelvolkige wedstryde tot op klubvlak uitgebrei sou word. Blanke en nie-blanke klubs sou voortaan teen mekaar kon meeding. Twee maande later het hy verklaar dat alle Suid-Afrikaanse sportspanne in die toekoms op 'n merietebasis gekies sou word, dat veelrassige proefwedstryde gehou sou word en dat blankes én nie-blankes vir Springbokkleure sou kon kwalifiseer.¹²

Die Theron-verslag het ook 'n oproer in kerklike kringe veroorsaak en verskeie Afrikaanse akademici en geestelikes het hulle opnuut vir kerklike integrasie begin beywer. Onder hulle was: proff. Johan Heyns van Pretoria, Erika Theron van Stellenbosch, Hennie Coetzee, J.D. van der Vyver, Tjaart van der Walt en D.C.S. van der Merwe van Potchefstroom, S.P. du T. Viljoen van Pretoria, dr. Willem de Klerk van Johannesburg en dr. Murray Janson van Pretoria. Hulle was ten gunste van die afskaffing van die *Ontugwet* en het aangevoer dat die *Wet op die Verbod op Gemengde Huwelike* nie Skriftuurlik verantwoordbaar was nie en dat die Bybel nie apartheid gepredik het nie. Hulle was ook ten gunste van politieke regte vir swartmense en groter integrasie tussen blankes en Kleurlinge.¹³

¹⁰ *Die Transvaler*, 26.6.1976 (Hoë poste vir bruines, p. 4).

¹¹ *Die Burger*, 10.5.1977 (R.A.U. maak deure oop, p. 6).

¹² C.F.J. Muller (red.): *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, pp. 540-541.

¹³ *Die Afrikaner*, 22.10.1976 (Nuwe agitasie van liberale akademici en kerklikes: Linkses desperaat - Regse verset neem toe, p. 1).

10.2 LANGTERMYN GEVOLGE VAN DIE THERON-VERSLAG

Die waarde van die Theron-kommissie is geleë in die belangrike politieke hervormings wat deur die verslag geïnisieer is. Die bevindinge van die ETK het die tekortkominge van die bestaande Kleurlingbeleid van die vroeë sewentigerjare uitgewys en 'n boodskap van dringende verandering gebring. Die verslag het ook 'n nuwe verwysingsraamwerk daargestel waarbinne Kleurlingpolitiek aangespreek moes word.

In Augustus 1976 het die regering 'n kabinetskomitee met P.W. Botha as voorsitter aangestel om ondersoek te doen na 'n nuwe regeringstelsel waarbinne Kleurlinge en Indiërs groter verteenwoordiging en seggenskap sou hê. Hierdie komitee het aanbeveel dat blankes, Kleurlinge en Indiërs elk hulle eie parlement en kabinet moes hê. In Augustus 1977 is die voorstelle vir 'n nuwe konstitusionele bedeling deur die N.P.-kousus en sy vier provinsiale kongresse goedgekeur. Die N.P. het sy oorwinning in die November 1977-verkiezing as 'n mandaat beskou om voort te gaan met sy voorgestelde konstitusionele veranderinge.¹⁴ Die 1977-voorstelle wat voorsiening gemaak het vir 'n uitvoerende Staatspresident, 'n Raad van kabinette en drie parlemente, vir blankes, Kleurlinge en Indiërs onderskeidelik, is aanvanklik deur Kleurlingleiers ondersteun, maar later afgekeur. Aangesien die konsep van drie parlemente konflik kon veroorsaak, het bedenkinge binne Nasionale geleedere ontstaan en het die regering die saak vir verdere ondersoek na 'n Gekose Komitee van die Volksraad verwys. Alwyn Schlebusch, Minister van Binnelandse Sake en leier van die N.P. in die Vrystaat, is aangewys as voorsitter van die komitee wat later as die Schlebusch-kommissie bekend sou staan.¹⁵

Die kommissie het sy verslag in Mei 1980 voorgelê en het onder meer aanbeveel dat die

¹⁴ B.J. Liebenberg: "Apartheid at the crossroads", in B.J. Liebenberg en S.B. Spies (reds.): *South Africa in the 20th century*, pp. 472-473.

¹⁵ A. Ries en E. Dommissie: *Broedertwis. Die verhaal van die 1982-skeuring in die Nasionale Party*, p. 5.

Senaat afgeskaf en vervang moes word met 'n veelrassige Presidentsraad, bestaande uit blankes, Kleurlinge, Indiërs en Chinese.¹⁶ Die kommissie was dit eens dat die Westminster-stelsel nie meer 'n oplossing vir Suid-Afrika gebied het nie. Die voorgestelde Presidentsraad is aan die begin van 1981 ingestel. Die Schlebusch-Kommissie, wat nie 'n bevredigende oplossing kon vind nie, het voorgestel dat die saak na die Presidentsraad verwys word. Gevolglik het die regering die 1977-voorstelle in die vorm van 'n wetsontwerp aan die raad voorgelê.¹⁷ Terwyl die Presidentsraad nog besig was met samesprekings, het ernstige tweespalt tussen die *verligtes* en die *verkrampes* binne die N.P. ontstaan oor die begrip van magsdeling.¹⁸ Die *verkrampes* onder leiding van dr. Andries Treurnicht, leier van die N.P. in Transvaal, het die 1977-voorstelle as “magsdeling” geïnterpreteer en dit het gelei tot die skeuring van die Nasionale Party in 1982.¹⁹

In Julie 1983 het die regering 'n nuwe grondwet, gebaseer op die verslae van die Presidentsraad, aan die parlement voorgelê wat voorsiening gemaak het vir 'n nuwe parlement met drie huise, blank, Kleurling en Indiër.²⁰ Die Driekamerparlementstelsel het hierna in werking getree. Die nuwe konstitusionele hervormings en die 1982-skeuring binne die Nasionale Party was 'n aanduiding dat die party die weg van hervorming bo geweld en konflik gekies het.²¹

Die Driekamerparlement het in 1984 die Westminster-stelsel vervang en het vir die

¹⁶ B.J. Liebenberg: “Apartheid at the crossroads”, in B.J. Liebenberg en S.B. Spies (reds.): *South Africa in the 20th Century*, p. 473.

¹⁷ A. Ries en E. Dommissie: *Broedertwis. Die verhaal van die 1982-skeuring in die Nasionale Party*, p. 6.

¹⁸ B.J. Liebenberg: “Apartheid at the crossroads”, in B.J. Liebenberg en S.B. Spies (reds.): *South Africa in the 20th Century*, p. 474.

¹⁹ A. Ries en E. Dommissie: *Broedertwis. Die verhaal van die 1982-skeuring in die Nasionale Party*, p. 6.

²⁰ Reader's Digest : *Illustrated history of South Africa - The real story*, p. 468.

²¹ A. Ries en E. Dommissie: *Broedertwis. Die verhaal van die 1982-skeuring in die Nasionale Party*, p. 200.

volgende tien jaar die amptelike regeringstelsel in Suid-Afrika verteenwoordig. Dit het voorsiening gemaak vir drie kamers oftewel eiesake-departemente van die parlement naamlik, die Volksraad vir blankes, die Raad van Verteenwoordigers (RVV) vir Kleurlinge en die Raad van Afgevaardigdes (RVA) vir Indiërs. Hoewel die rade apart vergader het, het hulle as deel van een parlement, inspraak gehad in wetgewing wat op alle bevolkingsgroepe in Suid-Afrika van toepassing was. Beide die Raad van Verteenwoordigers en die Raad van Afgevaardigdes het as volwaardige staatsdepartemente gefunksioneer, was op gelyke vlak met die staatsdepartemente wat algemene sake beheer het en is elk polities geadministreer deur sy eie Ministersraad.

Die Arbeidersparty van Suid-Afrika (APSA) het die eerste verkiesing in Augustus 1984 binne die Raad van Verteenwoordigers oortuigend gewen en sodoende die politieke beheer daarvan verkry.²² Die leier van APSA, eerwaarde H.J. (Allan) Hendrickse, was ook die voorsitter van die APSA-Ministersraad en het laasgenoemde in die kabinet verteenwoordig.²³

Die Raad van Verteenwoordigers het uit vier departemente bestaan, naamlik die Departement van Onderwys en Kultuur, die Departement van Plaaslike Bestuur, Behuising en Landbou, die Departement van Gesondheidsdienste en Welsyn en die Departement van Begroting en Ondersteuningsdienste. Die Direkteur-generaal van die RVV, Patrick McEnery, was in samewerking met die onderskeie departementshoofde, in beheer van die administratiewe afdeling van die Raad van Verteenwoordigers.²⁴

Die nuwe grondwetlike bestel van 1984 het berus op die konsep van eie sake en algemene

²² M.C. Dempsey: *Die Geskiedenis van die Raad van Verteenwoordigers as 'n Administratiewe Komponent van die Driekamerparlementstelsel in Suid-Afrika, 1984-1994*, pp. ii, 17-18.

²³ *Ibid.*, p. 19.

²⁴ *Ibid.*, pp. ii.

sake. Die vae en dikwels onduidelike grens tussen eie en algemene sake het 'n politieke dilemma vir die Nasionale Party-regering geskep.²⁵ Eie sake is gedefinieer as aangeleenthede wat 'n bevolkingsgroep spesifiek of afsonderlik geraak het. Derhalwe sou elke bevolkingsgroep seggenskap hê oor sake soos onderwys, gesondheid, welsyn, ontspanning, kuns en kultuur, landbou en behuising wat spesifiek in sy belang was. Aangeleenthede wat nie as eie sake gedefinieer kon word nie, het as algemene sake bekend gestaan. Die Departemente van mannekrag, vervoer, finansies, samewerking en ontwikkeling, binne- en buitelandse sake, wet en orde, verdediging, nywerheidswese en dies meer uit die voormalige regeringstelsel, was volgens die nuwe grondwet algemene sake.²⁶

Die APSA-Ministersraad het vanuit die staanspoor probeer om hierdie fyn verdeling tussen eie en algemene sake tot voordeel van die agtergeblewe Kleurlinggemeenskappe te gebruik.²⁷ Die aanbevelings van die Erika Theron-kommissie het prominent gefigureer binne hierdie pogings om die Kleurlinggemeenskappe op te hef en aan hulle gelyke regte en inspraak op politieke gebied te besorg. Die Direkteur-generaal van die RVV, Patrick McEnery, het die Theron-verslag as basis of rigtingwyser vir die RVV gebruik. Die Theron-verslag was harde feite waarvan hulle eenvoudig nie kon wegkom nie en McEnery het dit as basis gebruik vir die beleidsrigtings wat die onderskeie departemente moes volg. Dit was egter die tekort aan voldoende fondse wat uiteindelik hierdie beoogde veranderinge in die kiem gesmoor het.²⁸

Die APSA-Ministersraad het van meet af aan alle vorme van diskriminerende wetgewing openlik teengestaan. Apartheidswette soos die *Wet op die Verbod op Politieke Inmenging*

²⁵ M.C. Dempsey: Die Geskiedenis van die Raad van Verteenwoordigers as 'n Administratiewe Komponent van die Driekamersparlementstelsel in Suid-Afrika, 1984-1994, p. 50.

²⁶ M.C. Dempsey: Die Geskiedenis van die Raad van Verteenwoordigers as 'n Administratiewe Komponent van die Driekamersparlementstelsel in Suid-Afrika, 1984-1994, pp. 14-15.

²⁷ Ibid., p. 50.

²⁸ Onderhoud met dr. M.C. Dempsey, 25 Februarie 1999, Stellenbosch.

(Wet No. 51 van 1968), die *Wet op Verbod van Gemengde Huwelike* (Wet No. 55 van 1949), *Artikel 16 van die Ontugwet* (Wet No. 23 van 1957), die *Wet op Groepsgebiede* (Wet No. 36 van 1966), die *Wet op Aanwysing van Aparte Geriewe* (Wet No. 49 van 1953) en die *Bevolkingsregistrasiewet* (Wet No. 30 van 1950) het gereelde botsings tussen die regering en die APSA-Ministersraad veroorsaak.²⁹ Hierdie wetgewing was ook prominent in die Theron-verslag ter sprake en die kommissie het telkens in hulle aanbevelings die herroeping van of wysigings aan die betrokke wette voorgestel.³⁰

Die RVV het hom van die begin af daarvoor beywer om, aan die hand van die Theron-verslag, die verskille in salarisse, lone en diensvoorwaardes tussen blanke en Kleurling staatsamptenare uit die weg te ruim, agterstande op die terreine van Kleurlingonderwys, welsyn en gesondheid, plaaslike bestuurs- en behuisingsaangeleenthede en landbou uit te wis en die Kleurlinggemeenskap uit hulle toestand van chroniese armoede op te hef. Groot welslae is behaal in die verskaffing en uitbreiding van welsyn, voorligtingsdienste, dagsorg- en rehabilitasiefasiliteite, klinieke en dies meer.³¹

Die APSA-Ministersraad het hierdie aangeleenthede aan die hand van die Theron-verslag, as eie sake onder sy beheer probeer oplos. Die verdeling tussen eie en algemene sake het dus 'n skuiwergat gebied waardeur die Theron-kommissie se aanbevelings deur die RVV verder gevoer en toegepas kon word. Die tekort aan voldoende fondse het egter die RVV se beoogde veranderinge gekelder.³² In 1990 het die regering stelselmatig begin om die geldtoevoer na die RVV in te kort, wat tot grootskaalse oorbesteding binne die RVV

²⁹ M.C. Dempsey: *Die Geskiedenis van die Raad van Verteenwoordigers as 'n Administratiewe Komponent van die Driekamerparlementstelsel in Suid-Afrika, 1984-1994*, p. 27.

³⁰ R.P. 38/1976, *Verslag van die Kommissie van ondersoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*, pp. 481-483.

³¹ M.C. Dempsey: *Die Geskiedenis van die Raad van Verteenwoordigers as 'n Administratiewe Komponent van die Driekamerparlementstelsel in Suid-Afrika, 1984-1994*, pp. 50, 83-84, 150, 174, 203-205, 242-245.

³² Onderhoud met dr. M.C. Dempsey, 25 Februarie 1999, Stellenbosch.

aanleiding gegee het.³³

Op 2 Februarie 1992 het die Nasionale Party die beheer van die Ministersraad van die RVV oorgeneem nadat hulle die Arbeidersparty van Suid-Afrika in 'n wantroue-mosie verslaan het.³⁴ Die Driekamerparlementstelsel is in 1994 met die bestaande demokratiese regeringstelsel in Suid-Afrika vervang.

Die instelling van die Driekamerparlementstelsel in 1984 was nie 'n direkte uitvloeisel van die Theron-verslag nie, aangesien die verslag direkte verteenwoordiging vir die Kleurlinge aanbeveel het. Die meerderheid binne die ETK het nie 'n driekamerparlement in die vooruitsig gestel nie, maar 'n eenkamerparlement. Die Driekamerparlementstelsel was in der waarheid 'n indirekte uitvloeisel van die Theron-verslag en 'n halfgebakte wyse waarop die regering die kommissie se aanbevelings geïmplimenteer het.³⁵

10.3 DIE POLITIEKE IMPLIKASIES VAN DIE ERIKA THERON-VERSLAG

Op 3 Augustus 1976 het prof. S.P. Cilliers in 'n toespraak op Stellenbosch, die politieke implikasies van die Theron-verslag in behandeling geneem en die bevindinge en aanbevelings van die verslag en die reaksie daarop, geëvalueer.³⁶

Cilliers het verwys na die hoë prys van R. 34,95 waarteen die Theron-verslag beskikbaar was en het voorspel dat dit 'n “veelbesproke, maar min-gelese dokument” sou word. Hy het veral gefokus op die politieke en staatkundige aspekte van die verslag en die verskeie

³³ M.C. Dempsey: Die Geskiedenis van die Raad van Verteenwoordigers as 'n Administratiewe Komponent van die Driekamerparlementstelsel in Suid-Afrika, 1984-1994, pp. 246, 237.

³⁴ M.C. Dempsey: Die Geskiedenis van die Raad van Verteenwoordigers as 'n Administratiewe Komponent van die Driekamerparlementstelsel in Suid-Afrika, 1984-1994, p. 43.

³⁵ Onderhoud met prof. S.J. Terreblanche, 12 Augustus 1999, Stellenbosch.

³⁶ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Toespraak gelewer te Stellenbosch op 3 Augustus 1976, pp. 1-10.

wettereregtelike bepalinge en knelpunte wat daarmee saamgehang het.³⁷ Cilliers het reeds in die verlede by wyse van twee publikasies, *The Coloureds of South Africa* (1962) en *Appeal to Reason* (1971) sowel as tydens 'n referaat aan die Universiteit van Kaapstad (Januarie 1972), die bestaande staatkundige bedeling van die sewentigerjare in Suid-Afrika gekritiseer, vanweë die onversoenbaarheid daarvan met die sosiologiese realiteite van die werklike situasie.³⁸

In sy evaluering van die Theron-verslag het Cilliers gefokus op die burgerskapstatus van die Kleurlingbevolking. Hy het volwaardige burgerskap gedefinieer as die reg tot deelname aan die magstruktuur van die samelewing, dit wil sê die besluitnemingsprosesse van 'n land. Dit het die individu verhoog vanaf 'n onderdaan tot 'n volwaardige landsburger wat self inspraak kon hê in sy lotsbestemming. In die moderne staat het dit neerslag gevind in die prosesse van stemreg, beïnvloeding van beleid deur die partystelsel en die vorming van openbare mening deur middel van die media en vrye spraak.

Die ETK het aangetoon dat die politieke en staatkundige bedeling van die sewentigerjare sy perke bereik het en ontoereikend was om geleentheid te bied vir die ontwikkeling en daarstelling van volwaardige burgerskap vir Kleurlinge. Die regering het by wyse van sy tussentydse memorandum implisiet daaraan toegegee. Cilliers se vernaamste kritiek was dat dit die verslag én die tussentydse memorandum ontbreek het aan 'n positiewe en daadwerklike aanbeveling oor hoe die probleem opgelos kon word. Die rede daarvoor was volgens Cilliers geleë in die feit dat die ETK nooit die kardinale vraag waarom dit werklik gegaan het, ondersoek het nie. Gevolglik was die voorstel rakende die hersiening van die Westminster-gefundeerde regeringstelsel, nutteloos.³⁹

Die kardinale vraag wat werklik ter sake was, was die verwerping van volwaardige

³⁷ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Toespraak gelewer te Stellenbosch op 3 Augustus 1976, pp. 1-4.

³⁸ Ibid., pp. 4-5.

³⁹ Ibid., p. 7.

burgerskapstatus. Cilliers het die moderne staat teenoor die situasie in Suid-Afrika gestel. In die moderne staat is alle volwasse lede wat deel uitgemaak het van die volksgemeenskap, as volwaardige burgers van die staat aanvaar. Ten einde te kwalifiseer vir lidmaatskap van die volksgemeenskap, is *domicilium* as kriteria gebruik. *Domicilium* verwys na 'n gebiedsbasis, dit wil sê 'n bepaalde territoriale gebied met spesifieke grense waarbinne 'n bepaalde staat soewereine mag binne 'n volksgemeenskap beklee. Persone wat op grond van verblyf of geboortereg binne die betrokke territoriale grense *domicilium* verwerf het, kom ook in aanmerking vir burgerskap.

Cilliers het daarop gewys dat die Kleurlinge van Suid-Afrika, wat in terme van verblyf of geboorte wel *domicilium* gehad het, steeds nie toegelaat is om as lede van die volksgemeenskap te kwalifiseer nie en dus nie volwaardige burgerskap kon verkry nie. Die rede daarvoor was dat die Suid-Afrikaanse regering naas *domicilium*, 'n tweede kriteria gebaseer op kleur/ras vir lidmaatskap van die volksgemeenskap gestel het. Cilliers het verklaar dat die ETK nie hierdie feite in aanmerking geneem het in hulle hantering van die staatkundige vraagstuk nie. Dit het volgens hom 'n groot leemte in hulle ondersoek gelaat. Volgens Cilliers het die ETK steeds binne die raamwerk van die apartheidsideologie, wat blanke groepsidentiteit wou beskerm, gewerk.⁴⁰

Hy het tot die gevolgtrekking gekom dat die Theron-verslag en die reaksie daarop geen bydrae gelewer het om die politieke en staatkundige knelpunte te verbeter nie. Hy het egter nie die moontlikheid van vordering heeltemal uitgesluit nie, aangesien die ETK onteenseglik bevestig het dat die bestaande bedeling 'n doodloopstraat was en die algemene reaksie aangetoon het dat die oplossing in die rigting van volwaardige burgerskap vir Kleurlinge gesoek moes word. Volgens Cilliers moes die blanke kieserspubliek oorreed word om aan die Kleurlinge lidmaatskap van die volksgemeenskap,

⁴⁰ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Toespraak gelewer te Stellenbosch op 3 Augustus 1976, pp. 7-8.

wat 'n voorvereiste vir volwaardige burgerskap was, toe te staan. Indien dit sou gebeur sou dit veel makliker wees om 'n formule te ontwerp wat groepsmag sou uitsluit, aldus Cilliers.⁴¹

Cilliers het ook verklaar dat die Theron-verslag binne die raamwerk van apartheid gebly het. Die Nasionale Party se houvas op die kieserspubliek het verseker dat die witskrif groter status geniet het as die Theron-verslag. Die Theron-verslag het gehandel oor 'n minderheidsgroep, die Kleurlinge. In die laat sewentigerjare het swart probleme sterk na vore getree en die Kleurlingbelange sodoende opsy geskuif. Swart nasionalisme het Kleurlingbelange doodgedruk, aldus Cilliers.⁴²

10.4 GEVOLGTREKKING

Wanneer daar terugskouend na die gebeure van meer as twintig jaar gelede gekyk word, blyk dit duidelik dat die Theron-kommissie en sy kontroversiële, dog gesaghebbende verslag van 1976, 'n waardevolle bydrae tot sosiaal-ekonomiese en politieke verandering in Suid-Afrika gelewer het.⁴³

Die Erika Theron-kommissie het sy ondersoek na die Kleurlinge onderneem op 'n tydstip waarin die drie nie-blanke bevolkingsgroepe (Kleurlinge, Indiërs en swartes) op sosiaal-ekonomiese gebied so vinnig ontwikkel het dat hulle die politieke en staatkundige bedeling van die Nasionale Party ontgroeï het.⁴⁴ Boonop was die ETK vasgevang in die stryd tussen die liberale vleuel van die Nasionale Party, die "Cape Liberals" en die verkramptes van Transvaal. Nietemin was die resultaat van hierdie ondersoek die opspraakwekkende Theron-verslag wat nie gehuiwer het om deur middel van sy aanbevelings die regering van

⁴¹ (JSG) S.P. Cilliers-Versameling: Toespraak gelewer te Stellenbosch op 3 Augustus 1976, pp. 9-10.

⁴² Onderhoud met prof. S.P. Cilliers, 1 Maart 1999, Stellenbosch.

⁴³ *Beeld*, 31.8.1990 (Sterfgevalle - Prof. Erika, p. 12).

⁴⁴ *Die Burger*, 24.7.1976 (Nou dwing hul klere om te klein te word, p. 10).

die dag te kritiseer en knelpunte in sy beleid uit te wys nie.

Die besprekings en gevolgtrekkings van die kommissie sou 'n deurslaggewende invloed hê op die uiteindelijke aanbevelings van die Theron-verslag. Hierdie aanbevelings sou dus op 'n wetenskaplike basis gefundeer wees, maar terselfdertyd sou dit 'n eg menslike karakter openbaar. Die ETK het nie net sy inligting vanuit wetenskaplike verslae, tabelle en statistieke verkry nie, maar ook die opinie van die publiek en veral van die deursnee Kleurlinge oor wie die ondersoek gehandel het, hoog aangeslaan en primêr by die verslag betrek. Dit sou uiteindelik bydra tot 'n sterk verteenwoordigende en goed gebalanseerde verslag - 'n verslag oor die Kleurlinge en vir die Kleurlinge.

Die waarde van die verslag het vanweë omstandighedsfaktore verlore gegaan. Die uitbreek van die Soweto-opstande in Junie 1976 het die Theron-verslag oorskadu en hom van die persblaaie verdring. Sodoende het die verslag nie die nodige aandag en publisiteit gekry wat dit verdien het nie. Nog 'n faktor wat die kommissie se werk benadeel het, was die gesprekke en debatte wat in die Volksraad daaroor gevoer is. Dit het die Theron-verslag gereduseer tot 'n handige stok waarmee die opposisiepartye die regering kon straf. Die regering se hantering van die verslag het groter druk op hom verseker en van die verslag weinig meer as 'n speelbal van partypolitiekery gemaak. In die proses het die waarde van die verslag verlore gegaan. Die ironie van die saak was dat die ETK wat as hulpmiddel vir die regering aangestel is, uiteindelik as politieke aanvalswapen teen hom gebruik is en 'n verleentheid vir die regering geword het. Vanweë die regering se houvas op die kieserspubliek van die sewentigerjare, het die witskrif groter status bo die verslag geniet. Sodoende is die invloed van die Theron-verslag ferm in die kiem gesmoor.

In die laat sewentigerjare is Suid-Afrika se leierskap deur P.W. Botha oorgeneem.

Vorster se bedanking en die aanstelling van Botha as nuwe Eerste Minister, het plaasgevind teen die agtergrond van die inligtingskandaal.⁴⁵ Die Botha-regering was nie bereid om die aanbevelings wat integrasie tussen blankes en Kleurlinge sou bevorder, te aanvaar nie en het die verslag in baie opsigte slegs halfpad tegemoet gekom. Die instelling van die Driekamerparlement is 'n goeie voorbeeld daarvan. Die ETK was ten gunste van 'n gemengde parlement dit wil sê 'n eenkamerparlement waarin blankes en Kleurlinge gesamentlike sitting sou hê.

Ondanks hierdie stremmende faktore was die Theron-verslag 'n waterskeiding in die politieke geskiedenis van Suid-Afrika. Hoewel dit nie die invloed gehad het waarop die meerderheid binne die kommissie gehoop het nie, was dit die voorloper tot 'n proses van verandering en hervorming wat sou deurloop tot in die negentigerjare. Dit het 'n nuwe verwysingsraamwerk daargestel waarbinne Kleurlingpolitiek aangespreek moes word en

⁴⁵ Die gebeure rondom die sogenaamde inligtingskandaal, kan teruggevoer word na die aanstelling van dr. Eschel Rhodie as Sekretaris van Inligting in 1972 en dr. C.P. Mulder, die Minister van Inligting, wat Rhodie aangestel het. Rhodie en Mulder wou Suid-Afrika se internasionale beeld ten alle koste verbeter en het nie gekroom om onortodokse metodes in die geheim daarvoor aan te wend nie. Gedurende die sewentigerjare is groot bedrae geld vanaf die Departement van Verdediging na die Departement van Inligting oorgedra. Miljoene rande is gebruik om Amerikaanse koerante in die geheim te koop en verskeie ander projekte is vanuit die Departement van Inligting se geheime fonds gefinansier. In 1977 het die ongerymdhede binne die Departement van Inligting op die lappe gekom. Na Botha se oornome as Eerste Minister in September 1978, is Vorster as Staatspresident aangewys. Die Erasmus-kommissie wat die inligtingskandaal moes ondersoek, het tot die gevolgtrekking gekom dat Vorster deurentyd bewus was van die finansiële ongerymdhede en die geheime projekte binne die Departement van Inligting. Dit het gelei tot Vorster se bedanking as Staatspresident in Junie 1979. (B.J. Liebenberg: "Apartheid at the crossroads", in B.J. Liebenberg en S.B. Spies (reds.): *South Africa in the 20th Century*, pp. 464-469).

die sentrale boodskap gedra dat verandering onafwendbaar was. Die verslag het 'n oproer ontketen deur die twee onversoenbare konsepte van soewereiniteit en magsdeling lynreg teenoor mekaar te staan te bring. Dit het die kiem gedra vir die verdeeldheid wat mettertyd in die Nasionale Party sou ontstaan en uiteindelik tot die skeuring van die party in 1982 sou lei.

Die Theron-verslag het die proses van hervorming aan die gang gesit en nuwe substansie en inhoud verleen aan die stryd teen apartheid. Verskeie komitees van ondersoek is op grond van die ETK se aanbevelings aangestel en op politieke gebied is die Westminster-regeringstelsel vervang deur die Driekamerparlement waardeur groter seggenskap en deelname vir die Kleurlinge verseker is.

Dit is duidelik dat die Erika Theron-kommissie sy tyd vooruit was. Ten spyte van die uitbreek van die 1976-onluste en die teleurstellende witskrif van die regering, was die Theron-kommissie se ondersoek en sy verslag 'n mylpaal in Suid-Afrika se geskiedenis waarvan die waarde, invloed en bydrae tot verandering nie misken kan word nie.

BRONNE

1 LITERATUUR EN LETTERKUNDIGE BRONNE

Adlem, W.L.J.: Administratiewe aspekte van slumopruiming in Suid-Afrika.

[Ongepubliseerde M.A. - tesis, Universiteit van Pretoria, 1974].

Brotz, H.: *The Politics of South Africa*. Oxford, 1977.

Cameron, T. en S.B. Spies (reds.): *Nuwe Geskiedenis van Suid-Afrika*. Hersiene Uitgawe. Kaapstad en Johannesburg, 1986.

Cronjé, G.: *'n Tuiste vir die nageslag - Die blywende oplossing van Suid-Afrika se rassevraagstukke*. Stellenbosch, 1945.

Davenport, T.R.H.: *South Africa, a modern history*. Johannesburg, 1977.

De Klerk, W.A.: *The Puritans in Africa-A Story of Afrikanerdom*. Great Britain, 1975.

Dempsey, M.C.: Die Geskiedenis van die Raad van Verteenwoordigers as 'n Administratiewe Komponent van die Driekamerparlementstelsel in Suid-Afrika, 1984-1994. [Ongepubliseerde D. Phil. - proefskrif, Universiteit van Stellenbosch, 1999].

Du Pré, R.H. : *Separate but Unequal*. Johannesburg, 1994.

Faure, A.M. et al: *Suid-Afrika en die Demokrasie*. Pinetown, 1988.

Giliomee, H. en L. Schlemmer: *From Apartheid to Nation-building*. Cape Town, 1989.

Hill, C.R.: *Change in South Africa*. New Jersey, 1983.

Johnson, S.: *South Africa: no turning back*. Hampshire, 1988.

Lapping, B.: *Apartheid - A History*. London, 1986.

Leach, G.: *South Africa - No easy path to peace*. London, 1986.

Liebenberg, B.J. en S.B. Spies (eds.): *South Africa in the 20th century*. Pretoria, 1993.

Marais, J.S.: *The Cape Coloured People, 1652-1937*. Herdruk in Johannesburg, 1968.

Meredith, M.: *In the Name of Apartheid*. London, 1988.

Muller, C.F.J. (red.): *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*. Pretoria, 1968.

- Oakes, D.: *Reader's Digest-Illustrated History of South Africa-The real story*. Cape Town, 1988.
- Ries, A. en E. Dommisie: *Broedertwis. Die verhaal van die 1982-skeuring in die Nasionale Party*. Kaapstad, 1982.
- Terreblanche, S.J.: *Gemeenskapsarmoede. Perspektief op chroniese armoede in die Kleurlinggemeenskap na aanleiding van die Theron-verslag*. Kaapstad, 1977.
- Theron, E.: *Sonder Hoed of Handskoen*. Kaapstad, 1983.
- Theron, E. en J.B. du Toit: *Kortbegrip van die Theron-Verslag*. Kaapstad, 1977.
- Van der Horst, S.T.: *The Theron Commission report: a summary*. Johannesburg, 1976.
- Van der Ross, R.E.: *The Rise and Decline of Apartheid*. Cape Town, 1986.
- Van Jaarsveld, F.A.: *Van Van Riebeeck tot PW Botha*. Johannesburg, 1969.
- Van Jaarsveld, F.A.: *Van Van Riebeeck tot Vorster 1652-1974*. Johannesburg, 1975.
- Van Vuuren, D.J. et al: *South Africa: A Plural Society in Transition*. Durban, 1985.
- Van Vuuren, D.J. et al: *South Africa: The Challenge of Reform*. Pine Town, 1988.

2 TYDSKRIFARTIKELS

- Albrecht, S.: Die "Group"...die skade, die skande (*De Kat*, April 1987).
- Anon.: Soweto en die 'Erica Theron' (*Deurbraak* 4-5 (5), Augustus 1976).
- Anon.: Bantu Affairs (*South African Digest*, February 1973).
- Anon.: Coloured Affairs (*South African Digest*, February 1973).
- Boesak, A.: Die Witskrif - 'n Grafskrif? (*Deurbraak* 6-10 (4), Junie 1977).
- Du Pisanie, J.A.: B.J. Vorster en Afrikanerverdeeldheid, 1966-1970: 'n Oorsig en Evaluering van die verlig-verkrampstryd (*Joernaal vir Eietydse Geskiedenis*, 11 (2), Augustus 1986).

- Horrell, M.: Political Party Developments (*A Survey of Race Relations in South Africa*, 1969).
- Horrell, M.: White Political Parties: Developments in 1971 (*A Survey of Race Relations in South Africa*, 1971).
- Horrell, M.: The Political Future of the Coloured Community (*A Survey of Race Relations in South Africa*, 1971).
- Mettler, J.: Die Kleurling: Steeds meer verwydering (*Deurbraak* 4-5 (5), Augustus 1976).
- Muller, A.L.: Die ekonomiese aktiwiteite en vooruitsigte van die Suid-Afrikaanse Kleurlingbevolking (*Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, Desember 1966-Maart 1967).
- Raphaely, J.: Erika Theron one of a kind (*Femina*, March 1990).
- Tydskrif vir Rasse-aangeleenthede* (SABRA), 1 (1), September 1949.

3 KOERANTE EN WEEKBLAAIE

- Beeld*, 1976, 1990.
- Die Afrikaner*, 1973, 1976-1977.
- Die Burger*, 1969, 1971, 1972-1974, 1976-1977, 1979, 1980.
- Die Kerkbode*, 1973.
- Die Ligdraer*, 1976.
- Die Transvaler*, 1976.
- Hoofstad*, 1974.
- The Argus*, 1973, 1979, 1986.
- The Cape Times*, 1970, 1973, 1976.
- Rapport*, 1970, 1973.
- Weekend Argus*, 1973, 1979.

4 REGERINGSPUBLIKASIES

Debatte van die Volksraad (Hansard), 1973, 1976, 1981.

Die Staatskoerant, 1973.

R.P. 38/1976, *Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*. (Theron-verslag).

W.P.D. - '77, *Witskrif oor die Verslag van die Kommissie van Onderzoek na aangeleenthede rakende die Kleurlingbevolkingsgroep*.

R.P. 32/1979, *Verslag van die Kommissie van Onderzoek na wetgewing rakende die benutting van mannekrag (uitgesonder die wetgewing geadministreer deur die Departemente van Arbeid en Mynwese)*. (Riekert-verslag).

5 HISTORIESE MANUSKRIPTE

5.1 J.S. GERICKE-BIBLIOTEEK, US, STELLENBOSCH-Dokumentesentrum
(JSG) 297 Erika Theron Kommissie - versameling.

S.P. Cilliers - versameling.

5.2 DEPARTEMENT GESKIEDENIS, US, STELLENBOSCH
F.H. Badenhorst - versameling

6 ENSIKLOPEDIEË

The Blackwell Encyclopaedia of Political Institutions. Oxford, 1987.

The Encyclopedia of democracy Vol. 1, II & III. United Kingdom, 1995.

7 VOORLEGGINGS EN REFERATE

Terreblanche, S.J.: The Life and Work of Erika Theron: a Critical reflection on social justice and adult education in contemporary South Africa. Cape Town, May 1999.

Cilliers, S.P.: Die politieke implikasies van die Erika Theron-verslag. Stellenbosch, Augustus 1976.

Cilliers, S.P.: The Riekert- and the Erika Theron reports: Blacks in the Western Cape. Pretoria, October 1979.

8 ONDERHOUDE

Dr. M.C. Dempsey	25 Februarie 1999, Stellenbosch.
Prof. S.P. Cilliers	1 Maart 1999, Stellenbosch.
Prof. S.J. Terreblanche	12 Augustus 1999 en 8 November 1999, Stellenbosch.
Prof. J.B. du Toit	20 Augustus 1999, Stellenbosch.
Mnr. G.C. Erasmus	23 Augustus 1999, Stellenbosch.